

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE

Cu titlu de manuscris
C.Z.U: 343.412(043.3)

PÎSLARU LILIA

GENOMUL UMAN –
OBIECT DE PROTECȚIE JURIDICO-PENALĂ

Specialitatea 554.01 – drept penal și execuțional penal

Teză de doctor în drept

Conducător științific

MARIȚ Alexandru
doctor în drept,
profesor universitar,

Autor:

PÎSLARU Lilia

Chișinău, 2024

© PÎSLARU Lilia, 2024

CUPRINS:

ADNOTARE.....	5
LISTA ABREVIERILOR.....	8
INTRODUCERE.....	9
CAPITOLUL 1. DIMENSIUNEA DOCTRINARĂ ȘI NORMATIVĂ PRIVIND PROTECȚIA GENOMULUI UMAN	21
1.1. Analiza publicațiilor științifice din Republica Moldova, care au ca obiect de cercetare protecția genomului uman.....	21
1.2. Analiza sistemului și mijloacelor de protecție juridico-penală a genomului uman prin prisma publicațiilor elaborate în statele străine	29
1.3. Baza normativă referitoare la protecția genomului uman.....	35
1.3.1. Analiza actelor internaționale și regionale în materia protecției genomului uman	35
1.3.2 Analiza actelor normative interne – ca mijloace de protecție a genomului uman	42
1.4. Concluziile Capitolului 1.....	46
CAPITOLUL 2. CONCEPTUL INFRAȚIUNII CONTRA GENOMULUI UMAN. VARIANTE TIPICE ȘI JUSTIFICAREA INCRIMINĂRII PENALE.....	49
2.1. Justificarea incriminării faptelor care aduc atingere relațiilor sociale ce vizează genomul uman	49
2.2. Conceptul infracțiunii contra genomului uman.....	64
2.3. Infracțiuni care atentează la genomul uman din perspectivă <i>de lege lata</i> și <i>de lege ferenda</i>	79
2.4. Concluziile Capitolului 2.....	104
CAPITOLUL 3. ANALIZA JURIDICO-PENALĂ A INFRAȚIUNII DE CLONARE	107
3.1. Considerații generale privind clonarea umană.....	107
3.2. Elemente obiective ale infracțiunii de clonare umană.....	111
3.2.1. Obiectul juridic al infracțiunii de clonare umană.....	111
3.2.2. Latura obiectivă a infracțiunii de clonare.....	121
3.3. Elemente subiective ale infracțiunii de clonare.....	132
3.3.1. Latura subiectivă a clonării ființelor umane.....	132
3.3.2. Subiectul infracțiunii de clonare.....	136
3.4. Concluziile Capitolului 3.....	144
CAPITOLUL 4. STUDIU DE DREPT COMPARAT PRIVIND PROTECȚIA GENOMULUI UMAN ÎN LEGISLAȚIA ALTOR STATE.....	147
4.1. Răspunderea penală pentru faptele care aduc atingere genomului uman în unele state din cadrul sistemului de drept continental.....	147
4.2. Incriminarea faptelor care aduc atingere genomului uman în unele state din sistemul common law.....	163
4.3. Incriminarea faptelor care aduc atingere genomului uman în unele state care aparțin altor	

sisteme de drept.....	169
4.4. Concluziile Capitolului 4.....	180
CAPITOLUL 5. SINTEZA REZULTATELOR OBTINUTE ÎN URMA CERCETĂRII ȘTIINȚIFICE A GENOMULUI UMAN – OBIECT SPECIAL DE PROTECȚIE JURIDICO-PENALĂ.....	182
5.1. Sinteza rezultatelor obținute în urma analizei cadrului normativ internațional, regional, național care asigură protecția genomului uman.....	182
5.2. Sinteza rezultatelor obținute ca urmare a abordării conceptului infracțiunii contra genomului uman, variantelor tipice și justificării incriminării penale.....	191
5.3. Sinteza rezultatelor obținute în urma analizei juridico-penale a infracțiunii de clonare.....	200
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI.....	205
BIBLIOGRAFIE.....	210
ANEXE	236
Anexa 1. Certificat privind implementarea rezultatelor.....	236
Anexa 2. Proiect de lege privind modificarea și completarea CP al RM.....	237
Anexa 3. Proiect de lege privind intervențiile în genomul uman și clonarea.....	239
Anexa 4. Analiza comparativă a legislației unor state din sistemul de drept continental în domeniul genomului uman.....	244
Anexa 5. Analiza comparativă a reglementărilor din sistemul de drept common law.....	250
Anexa 6. Analiza reglementărilor privind interzicerea manipulării genomului uman din alte sisteme de drept.....	253
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII.....	257
CV-UL AUTORULUI.....	258

ADNOTARE

Pîslaru Lilia „Genomul uman – obiect de protecție juridico-penală”. Teză de doctor în drept. Specialitatea: 554.01 – Drept penal și execuțional penal, Chișinău, 2023

Structura lucrării. Teza cuprinde: introducere, 5 capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografia din 285 titluri, 209 pagini de text de bază, 6 anexe. Rezultatele obținute sunt publicate în 15 lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: genom uman, infracțiune contra genomului uman, clonare umană

Scopul tezei de doctor rezidă în realizarea, prin prisma actelor internaționale și legislației Republicii Moldova, precum și practicilor altor state, a unei cercetări complexe asupra infracțiunilor privind genomul uman, conturarea problematicii existente în domeniul dat, evidențierea unor viduri legislative pe dimensiunea protecției genomului uman, precum și formularea unor recomandări pentru dezvoltarea cadrului incriminator național în materia prevenirii și combaterii infracțiunilor privind genomul uman.

Obiectivele lucrării: cercetarea incriminărilor ce aduc atingere genomului uman; reliefaarea cadrului internațional și național ce asigură protecția juridică a genomului uman; argumentarea incriminării faptelor prejudiciabile privind genomul uman; conturarea conceptului infracțiunii privind genomul uman; abordarea complexă a infracțiunii de clonare (art. 144 CP al RM); studiul comparativ al faptelor ce aduc atingere genomului uman; identificarea unor incoerențe, coliziuni și viduri legislative privind protecția juridico-penală a genomului uman; elaborarea propunerilor de *lege ferenda* menite să îmbunătățească legislația în materia prevenirii și sancționării faptelor ce aduc atingere genomului uman.

Noutatea științifică și originalitatea rezultatelor obținute rezidă în cercetarea aprofundată, cu titlu de pionierat, a genomului uman – ca obiect de protecție juridico-penală; elaborarea conceptului infracțiunii contra genomului uman, identificarea lacunelor și incoerențelor legislative referitoare la infracțiunea de clonare. Au fost formulate propuneri concrete de îmbunătățire a cadrului normativ în domeniu, care valorifică esența noutății științifice a lucrării de doctorat.

Rezultatul/rezultatele obținute care contribuie la soluționarea problemei științifice de importanță majoră rezidă în conturarea unui cadru conceptual complex cu privire la natura juridică a infracțiunilor privind genomul uman prin prisma normativului internațional și național, practicilor și jurisprudenței acumulate la acest capitol, fapt ce a condus la identificarea unor incoerențe, coliziuni și viduri legislative în domeniul protecției juridico-penale a genomului uman și, corespunzător, elaborarea și promovarea unor norme *de lege ferenda* menite să exindă și să consolideze normativul penal sancționator în vederea prevenirii și combaterii eficiente a faptelor prejudiciabile de acest gen.

Importanța teoretică. Teza de doctorat reprezintă un studiu complex și multiaspectual, prin prisma actelor internaționale, legislației naționale și a altor state, asupra genomului uman ca obiect de protecție juridico-penală și necesității incriminării faptelor prejudiciabile care aduc atingere genomului uman, fiind identificate categoriile de fapte care alcătuiesc acest fenomen socialmente periculos. Lucrarea include concepții, noțiuni, definiții, informații în legătură cu genomul uman, cu faptele care au ca obiect de atentare genomul uman; experiența altor țări, un vast cadru normativ internațional, regional și național în domeniu, ca bază pentru fundamentarea științifică a viziunilor și măsurilor de îmbunătățire a cadrului legislativ aferent.

Valoarea aplicativă a lucrării. Rezultatele reflectate în lucrare pot fi utilizate în activitatea științifică, instructiv-formativă, în activitatea practică a specialiștilor în domeniu, inclusiv din cadrul organelor de ocrotire a normelor de drept și, nu în ultimul rând, în procesul de legiferare.

Implementarea rezultatelor științifice a fost realizată prin înaintarea propunerilor de lege ferenda în Parlamentul Republicii Moldova. Prin certificatul de implementare nr. 61 din 8.04.2021 a fost certificat faptul că rezultatele înaintate pot fi luate în considerare și utilizate la promovarea inițiativei legislative în vederea suplinirii vidului legislativ existent.

ANNOTATION

Pîslaru Lilia „Human Genome – object of Criminal Law protection”. PhD Thesis in Law, specialty - 554.01 - Criminal Law and law of penal execution, Chisinau, 2023

Thesis structure: introduction, 5 chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of 285 titles, 209 text pages, 6 anexes. The fundamental ideas and scientific results are exposed and published in 15 scientific papers.

Keywords: Human genome, crime against the human genome, human cloning.

The purpose of the doctor's thesis lies in the performing, through the lens of international acts and the legislation of the Republic of Moldova, as well as the practices of other states, of a complex research on crimes regarding the human genome, outlining the existing problems in the field, highlighting some legislative gaps in the protection of the human genome, as well as formulating some recommendations for the development of the national criminal framework in the field of preventing and combating crimes related to the human genome.

Objectives of study: the treatment of crimes affecting the human genome; highlighting the international and national framework that ensures the legal protection of the human genome; arguing the criminalization of prejudicial facts regarding the human genome; outlining the concept of crime against the human genome and related facts; addressing (treatment) the crime of cloning (art. 144 of the Criminal Code of the Republic of Moldova); the comparative analysis of the facts affecting the human genome; the identification of inconsistencies, collisions and legislative gaps regarding the legal-criminal protection of the human genome; the elaboration of legislative proposals aimed at improving the legislation in the field of prevention and sanctioning of facts that affect the human genome.

The scientific novelty and originality of the obtained results resides in the depth, pioneering research of the human genome as an object of legal-criminal protection; developing the concept of the crime against the human genome, identifying legislative gaps and inconsistencies related to the crime of cloning. Concrete proposals were made to improve the normative framework, which capitalize on the essence of the scientific novelty of the PhD thesis.

The obtained result(s) that contribute to solving the scientific problem of major importance reside in the outlining of a complex conceptual framework regarding the legal nature of crimes regarding the human genome through the prism of international and national norms, practices and jurisprudence accumulated in this field. This fact led to the identification of some inconsistencies, collisions and legislative voids regarding the legal-criminal protection of the human genome and, accordingly, the elaboration and promotion of legal norms intended to extend and strengthen the penal norms in order to prevent and combat such harmful acts.

The theoretical importance. The doctoral thesis represents a complex and multifaceted study, through the lens of international acts, national and foreign legislation, on the human genome as an object of legal-criminal protection and the need to criminalize harmful acts that affect the human genome, identifying the categories of acts that make up this socially dangerous phenomenon. The work includes conceptions, notions, definitions, information related to the human genome, facts that have the human genome as an object of attack; the experience of other countries, a vast international, regional and national normative framework, as a basis for the scientific foundation of the visions and measures to improve the related legislation.

The applicative value of the study. The results reflected in the study can be used in scientific, instructive and educational work, in the practical activity of the specialists in the field, especially in the lawmaking process,

The implementation of the scientific results was achieved by submitting proposals for the law ferenda in the Parliament of the Republic of Moldova. The implementation certificate no. 61 of 8.04.2021 certifies that the submitted results were taken into account and will be used when submitting the corresponding legislative initiative and covering the existing legislative gap.

АННОТАЦИЯ

Пыслару Лилия «Геном человека - Объект уголовно-правовой охраны».
Кандидатская диссертация в области права. Специальность - 554.01 - Уголовное и
Уголовно-исполнительное право, Кишинэу, 2023

Структура диссертации: введение, 5 глав, выводы и рекомендации, библиография из 285 наименований, 209 страниц текста, 6 приложений. Результаты исследования опубликованы в 15 научных работах.

Ключевые слова: геном человека, преступление против генома человека, клонирование человека.

Цель докторской диссертации заключается в проведении комплексного исследования преступлений, касающихся генома человека, через призму международных актов и законодательства Республики Молдова, а также практики других государств, с обозначением существующих проблем в данной области, выявив некоторые законодательные пробелы в сфере защиты генома человека, а также сформулировав рекомендации по развитию национального законодательства в этой сфере.

Задачи работы: исследование преступлений, затрагивающих геном человека; освещение международных и национальных рамок, обеспечивающих правовую защиту генома человека; обоснование необходимости криминализации противоправных деяний наносящих ущерб геному человека; изложение концепции преступлений против генома человека и связанных с ними деяний; трактовка преступления клонирования; сравнительный анализ законодательства; выявление несоответствий, коллизий и законодательных пробелов в части уголовно-правовой защиты генома человека; разработка законодательных предложений для совершенствования законодательства.

Научная новизна и оригинальность полученных результатов заключаются в глубоком исследовании впервые генома человека – как объекта уголовно-правовой охраны; разработка концепции преступления против генома человека, выявлении законодательных пробелов и несоответствий, связанных с преступлением клонирования. Сформулированы конкретные предложения по совершенствованию нормативно-правовой базы в данной области, которые максимально раскрывают суть научной новизны.

Полученные результаты, способствующие решению важной научной проблемы, состоят в очертания сложной концептуальной основы правовой природы преступлений против генома человека через призму международных, национальных норм и судебной практики, что привело к выявлению несоответствий, коллизий и законодательных пробелов в вопросах уголовно-правовой защиты генома человека и, соответственно, к разработке правовых норм, направленных на оптимизацию регулирования в этой сфере.

Теоретическая ценность. Диссертация представляет собой комплексное и многогранное исследование понятия генома человека как объекта уголовно-правовой охраны и необходимости криминализации вредных деяний, направленных против генома человека, определение категорий деяний, характеризующих это общественно опасное явление, анализ опыта других стран, обширная международная, региональная и национальная нормативная база как основа для научного обоснования концепций и мер по совершенствованию законодательной базы.

Практическая ценность работы. Результаты, отраженные в работе, могут быть использованы в научной, учебно-воспитательной деятельности и практической работе специалистов в области правоохранительных органов, и, наконец, что не менее важно, в законодательном процессе.

Внедрение научных результатов было достигнуто путем внесения предложений об изменении уголовного закона в Парламент Республики Молдова, который удостоверил, что представленные результаты учтены и будут использованы при выдвижении соответствующей законодательной инициативы (Свидетельством № 61 от 8.04.2021 г.)

LISTA ABREVIERILOR

ADN	– Acid dezoxiribonucleic
alin.	– alineat
art.	– articol
ART	– Assisted reproductive technology
Cap.	– capitol
CC al RM	– Codul civil al Republicii Moldova
CE	– Consiliul European
CtEDO	– Curtea Europeană a Drepturilor Omului
CNB	– Comitetul Național de Bioetică
CNEV	– Consiliul Național de Etică pentru Științele Vieții
CP al RM	– Codul penal al Republicii Moldova
CPP al RM	– Codul de procedură penală al Republicii Moldova
CRISPR	– Clustered Regularly Interspaced Short Palindromic Repeats
ELSI	– implicații etice, legale și sociale
etc.	– <i>et cetera</i> , care înseamnă „și celelalte”
FIV	– Fertilizare in vitro
HP	– hotărâre a Parlamentului
HG	– hotărâre a Guvernului
HGP	– Human Genome Project
ICSI	– Injecția intracitoplasmică a spermatozoidului
lit.	– literă
MO	– Monitorul Oficial
n.a.	– nota autorului
nr.	– număr
OMS	– Organizația Mondială a Sănătății
ONU	– Organizația Națiunilor Unite
p./pp.	– pagină/pagini
subcapitolul	– paragraf
pct.	– punct
PS	– partea specială
RUAM	– reproducerea umană asistată medical
Rec.	– recomandare
SCNT	– transferul nuclear al celulelor somatice
SUA	– Statele Unite ale Americii
UNESCO	– United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

INTRODUCERE

Subiectul genomului uman se înscrie în limitele valorilor sociale supuse protecției penale, raportate la art. 2 CP al RM, mai cu seamă din perspectiva analizei sistemului de relații sociale și valori sociale protejate prin prisma infracțiunilor calificate de Partea specială a CP al RM.

Art. 1 din Declarația Universală UNESCO privind genomul uman și drepturile omului consacră unitatea fundamentală a membrilor familiei umane în recunoașterea demnității și diversității lor, declarând genomul uman drept patrimoniu al umanității, din care decurge faptul că cercetarea pe genomul uman angajează răspunderea întregii umanități¹.

Problemele deosebite pe care le ridică biotehnologiile și medicina intervin cu modificări importante în conținutul drepturilor omului și modalitatea de protecție a acestora. În acest context, se atestă o veritabilă revoluție în domeniul drepturilor omului, ale cărei influențe se manifestă în special în domeniul dreptului la viață, integritate fizică și psihică².

Doctrina constată „apariția unei noi instituții juridice – protecția genomului uman, consolidarea științifică a căreia are la bază necesitatea unor răspunsuri prompte oferite de către doctrinari (juriști și medici) la provocările delicate ce apar în această sferă a relațiilor interumane”³.

Dezvoltarea cercetărilor genetice pune la dispoziția omenirii soluții pentru prevenirea unor boli ereditare, mijloace pentru tratamentul diverselor maladii, remedii pentru ameliorarea stării sănătății, soluții pentru familiile fără copii etc. Cercetările în domeniul genomului uman demonstrează că multe boli ale omului se transmit nemijlocit pe cale ereditară ori se transmite predispunerea la ele. Cunoștințele în domeniul geneticii umane sunt utilizate tot mai frecvent în științele juridice sau cele conexe acestora, în particular: criminalistică, criminologie, procedura penală, procedura civilă etc.

Intervențiile în genomul uman și utilizarea ilegală a ingineriei genetice pot determina comiterea faptelor prejudiciabile cu ajutorul cunoștințelor în domeniul geneticii, inclusiv: clonarea ființelor umane; alterarea genomului uman, traficul de organe, țesuturi și celule umane; confecționarea armelor biologice sau a altor arme de distrugere în masă etc. Pentru a preveni asemenea gen de fenomene prejudiciabile a fost necesară intervenția dreptului printr-un ansamblu de reglementări la nivel internațional, regional și național, care să asigure protecția

¹ Declarația Universală UNESCO privind genomul uman și drepturile omului: 11.11.1997. Bioetica: Documente ale UNESCO. - Chișinău: Univers Pedagogic, 2006. 60 p.

² DUMNEANU L. Infracțiunile contra vieții și sănătății persoanei în viziunea dreptului comparat. În: *Revista Națională de Drept*, 2009, nr. 10–2, pp. 82–90.

³ DORUL O. Reflecții privind consolidarea științifică a instituției protecției genomului uman. Chișinău: USM, 11.11.2020, pp. 37–40.

juridică eficientă a genomului uman, stabilindu-se, ca efect, limitele intervenției în patrimoniul genetic.

Încadrarea temei de cercetare în preocupările internaționale. Protecția juridică a genomului uman constituie una dintre preocupările internaționale de bază, fiind realizată printr-o serie de reglementări la nivel internațional și regional. Un rol aparte îl au Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei (semnată la Oviedo, 4.04.1997¹) și Protocolul adițional la Convenție cu privire la interzicerea clonării umane (adoptat la 12.01.1998, în vigoare pentru Republica Moldova din 1.03.2003). În ansamblul de acte internaționale și regionale relevante domeniului de studiu se includ, de asemenea: Declarația universală UNESCO privind genomul uman și drepturile omului (11.11.1997); Declarația asupra clonării (adoptată de Adunarea generală a ONU la 16.03.2005); Recomandările CE privind ingineria genetică, privind genomul uman, privind folosirea embrionilor și fetușilor umani în cercetările științifice, privind protecția și brevetabilitatea produselor de origine umană, Rezoluția Comisiei pentru probleme de bioetică a Parlamentului Europei (7.09.2000).

Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei a fost adoptată „în scopul protecției demnității, identității ființei umane și garantează oricărei persoane, fără discriminare, respectul integrității sale și al celorlalte drepturi și libertăți fundamentale față de aplicațiile biologiei și medicinei”². În conformitate cu art. 2 din Convenția citată „interesul și binele ființei umane trebuie să primeze asupra interesului unic al societății sau al științei”. Ea reglementează două cazuri în care sunt permise intervențiile asupra genomului uman.

Astfel, conform art. 13 din Convenție, „o intervenție asupra genomului uman nu este posibilă decât în vederea unor scopuri preventive, de diagnosticare sau terapeutice, sub condiția de a nu avea ca urmare o modificare în genomul descendenței”.

Primul protocol adițional din 12.01.1998, în vigoare pentru Republica Moldova din 1.03.2003, se referă la interzicerea clonării ființelor umane³, statuând că „instrumentalizarea ființei umane prin crearea deliberată de ființe umane genetic identice este contrară demnității omului și constituie o utilizare improprie a biologiei și medicinei”.

¹ Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei, Oviedo, 4.04.1997. În: *Tratate Internaționale*, 2009, nr. 43.

² Ibidem.

³ Protocolul adițional la Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei cu privire la interzicerea clonării ființelor umane: Paris, 12.01.1998, art. 296.

În conformitate cu art. 1 al Protocolului este interzisă orice intervenție având drept scop crearea unei ființe umane genetic identice unei alte ființe umane vii sau moarte.

Reglementările internaționale au servit drept temelie pentru incriminarea activă a proceselor de manipulare genetică, inclusiv a clonării umane. În particular, astfel de componente de infracțiune sunt incluse în CP al Spaniei (1995), CP al Salvadorului (1997), CP al Columbiei (2000), CP al Estoniei (2001), CP al Mexicului (2002), CP al Sloveniei (2002), CP al Slovaciei (2003). În anumite state, în special Brazilia, Germania, Marea Britanie, Japonia, răspunderea penală pentru clonare a fost introdusă prin legi speciale. Elveția a reglementat domeniul geneticii umane prin legea supremă, asigurându-i o protecție la cel mai înalt nivel.

Încadrarea temei în preocupările naționale și zonale. Problematika protecției genomului uman se înscrie în perimetrul Acordului de Asociere între Republica Moldova și Uniunea Europeană din 27.06.2014, în special ce ține de cooperarea în domeniul libertății, securității și justiției, cu scopul de a consolida statul de drept și a asigura respectarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale. Armonizarea legislației naționale la acordurile și tratatele internaționale în domeniul drepturilor omului și a libertăților fundamentale, precum și implementarea la nivel național a prevederilor unor convenții internaționale și regionale, constituie obligații ale țării noastre care decurg din Acordul de Asociere.

Consolidarea protecției juridico-penale a genomului uman contra manoperelelor infracționale se încadrează în preocupările Uniunii Europene, care recomandă elaborarea unor acte normative ca urmare a impactului dezvoltării științei asupra drepturilor omului.

Cercetarea este în strânsă corelație cu obiectivele proiectului de cercetare din cadrul Programului de Stat (2020-2023) „Calitatea actului de justiție și respectarea drepturilor persoanei în Republica Moldova: cercetări interdisciplinare în contextul implementării acordului de asociere Republica Moldova-Uniunea Europeană” (cod proiect 20.80009.1606.05), realizat de către Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, inclusiv prin elaborarea și publicarea unor studii tematice privind rezultatele obținute.

Republica Moldova, în temeiul instrumentelor internaționale și regionale nominalizate mai sus, a incriminat fapta prejudiciabilă care atentează la genomul uman – „Clonarea” – în art. 144 CP al RM (Capitolul I „Infracțiuni contra păcii și securității omenirii”)¹.

Totuși, în viziunea noastră, legiuitorul a admis anumite lacune și neconcordanțe normative. CP al RM nu acoperă toate faptele prejudiciabile care aduc atingere genomului uman, iar faptele

¹ CP al RM: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr. 72–74.

incriminate nu asigură protecția genomului uman în măsură adecvată. Mai există și alte coliziuni, mai cu seamă se atestă lipsa legăturii dintre unele acte normative de referință și CP al RM.

Formula incriminatoare actuală a faptei prejudiciabile prevăzute la art. 144 CP al RM nu este perfectă și nu poate să servească drept temei al unei eventuale răspunderi penale perfect dimensionate la realitățile actuale. Acest ultim fapt se atestă, luând în calcul că dispoziția normei prezumă existența unei ființe umane în viață. După nașterea clonei, însă, va fi dificilă descoperirea infracțiunii și demonstrarea faptului că aceasta este o clonă. Mai mult decât atât, este foarte dificil să se constate cine este responsabil de crearea clonei și unde a fost aceasta creată. Din aceste raționamente, pledăm asupra necesității extinderii formulei incriminatorii a componenței respective de infracțiune.

De asemenea, prin analiza gradului de investigare a acestui subiect complex și complicat al materiei juridico-penale constatăm lipsa unor monografii sau teze de doctorat în care s-ar analiza infracțiunile respective, în speță cele care au obiect de protecție genomul uman – ca și obiect juridic special. În doctrina juridică din Republica Moldova, aceste infracțiuni reprezintă un subiect exploarat doar tangențial și pe anumite dimensiuni separate. Aceste premise generează o neclaritate în domeniul cercetat, care nu este acoperit prin reglementări suficiente și clare, iar normele existente sunt selective, în special prevederile art. 144 CP al RM.

Absența unui sistem normativ adecvat care să reglementeze sectorul biotehnologiei, precum și lipsa unei practici unitare în acest domeniu creează un ansamblu de probleme în înțelegerea legalității utilizării acestor noi tehnologii, precum și la investigarea acțiunilor ilegale și faptelor prejudiciabile în domeniul genomului uman.

În aceste condiții, actualitatea și importanța protecției juridico-penale a genomului uman este incontestabilă. Există mai multe infracțiuni care pot afecta genomul uman, dintre care clonarea umană reprezintă unica incriminare care are atât obiect de atentare principal genomul uman, cât și implică intervenția directă în limitele genomului uman. Aceste infracțiuni pot afecta patrimoniul genetic al umanității, pun în pericol viitorul speciei umane și constituie o problemă de o importanță deosebită.

Subiectul cercetat are un caracter interdisciplinar, având conotație penală, dar și medicală, biologică, constituțională, bioetică și ecogenetică. În același timp, infracțiunile ce țin de genomul uman nu au doar efecte juridice, ci și multiple efecte sociale, culturale, interumane, morale, etice, biologice, medicale. În acest context, la elaborarea prezentului studiu, s-a utilizat un ansamblu de surse non-juridice, inclusiv în domeniul bioeticii și geneticii umane. Unele idei, concepții, teorii de natură interdisciplinară au direcționat formularea noțiunilor, definițiilor, concluziilor, dar și propunerilor proprii ale autorului. Totodată, rezultatele cercetării, concluziile și recomandările

formulate în prezenta lucrare pot contribui la dezvoltarea altor științe, precum criminalistica, criminologia, sociologia, genetica, bioetica etc. În particular, este furnizată analiza complexă a cadrului normativ național și internațional, precum și concepții, terminologii specifice, orientări importante referitoare la infracțiunile care atentează la genomul uman, în special clonarea umană.

Scopul și obiectivele lucrării. Scopul tezei de doctorat rezidă în realizarea, prin prisma actelor internaționale și legislației Republicii Moldova, precum și a practicilor altor state, a unei cercetări complexe asupra infracțiunilor privind genomul uman, conturarea problematicii existente în domeniul dat, evidențierea unor viduri legislative pe dimensiunea protecției genomului uman, precum și formularea unor recomandări pentru dezvoltarea cadrului incriminator național în materia prevenirii și combaterii infracțiunilor privind genomul uman.

În vederea atingerii scopului enunțat, au fost trasate anumite *obiective*, în special:

1) cercetarea incriminărilor ce aduc atingere genomului uman reflectate în sursele doctrinare autohtone și din alte state;

2) reliefaarea cadrului normativ internațional, regional și național care se referă la protecția juridică a genomului uman;

3) argumentarea necesității incriminării faptelor care aduc atingere relațiilor sociale ce vizează genomul uman;

4) conturarea conceptului infracțiunii contra genomului uman și caracterizarea faptelor care atentează la genomul uman din perspectivă *de lege lata* și *de lege ferenda*;

5) abordarea complexă a conținutului constitutiv al infracțiunii de clonare, incriminare prevăzută la art. 144 CP al RM;

6) studiul comparativ al faptelor ce aduc atingere genomului uman și calificate ca infracțiuni în alte state, aparținând diferitor sisteme de drept, urmărind identificarea unor practici pozitive de protecție a genomului uman și promovarea acestora în legislația Republicii Moldova;

7) identificarea unor incoerențe, coliziuni și viduri legislative privind protecția juridico-penală a genomului uman și elaborarea unor măsuri de remediere și consolidare a cadrului penal corespunzător;

8) elaborarea propunerilor *de lege ferenda* menite să îmbunătățească cadrul juridico-penal existent în materia prevenirii și sancționării faptelor ce aduc atingere genomului uman.

Ipoteza cercetării este bazată pe prezumția, potrivit căreia există o corelație strânsă între dispunerea de un cadru juridico-penal adecvat protecției genomului uman, nivelul de prevenire și forma de reacție socială contra faptelor care aduc atingere genomului uman, inclusiv din perspectiva unor eventuale abuzuri și discriminări genetice de natură să violeze drepturile

persoanei, precum și încurajarea progresului în cercetarea și utilizarea responsabilă a materialului genetic.

Ipoteza în cauză la rândul său presupune că un cadru juridico-penal adecvat necesităților de protecție a genomului uman este de natură să genereze mai multe rezultate pozitive, atât pentru teorie, cât și pentru practică, inclusiv:

- prevenirea și descurajarea potențialelor manipulări ilicite și abuzuri în privința genomului uman și favorizarea protecției împotriva acestor delictе, asigurându-se astfel consolidarea regimului de protecție a drepturilor și libertăților omului;

- o legislație echilibrată, clară, accesibilă și previzibilă care ar putea stimula cercetarea și utilizarea responsabilă a informațiilor genetice, diagnosticarea și tratamentul bolilor genetice, contribuind astfel la progresul științific în domeniul biotehnologiilor și medicinei;

- consolidarea încrederii oamenilor în stat și în lege, diminuând astfel riscurile și temerile legate de potențialele manipulări privind genomul uman și, nu în ultimul rând, motivând participarea la studii și cercetări științifice, inclusiv în ceea ce privește dreptul și genetica;

- prevenirea unor noi forme de manopere genetice prejudiciabile, or cunoștințele despre genomul uman și impactul acestuia asupra sănătății și a altor aspecte ale vieții cresc zi de zi datorită progresului, existând riscul apariției a unor noi fapte prejudiciabile, ceea ce condiționează o reacție adecvată a statului, asigurând respectarea drepturilor și libertăților omului;

- asigurarea unei protecții adecvate a genomului uman prin extinderea sferei de incriminare în pas cu tehnologiile în avansare continuă, precum editarea genomului uman, secvențierea genetică, clonarea umană etc.

Ipoteza expusă este testată prin cercetarea științifică de doctorat realizată, regăsindu-se în structurarea lucrării, pornind de la dimensiunea doctrinară și normativă a protecției genomului uman, continuând cu conceptul infracțiunii contra genomului uman și varietatea infracțiunilor în cauză, cu abordarea infracțiunii de clonare (art. 144 CP al RM), cu studiul comparativ al infracțiunilor de acest gen din legislația altor state și finalizând cu promovarea unor noi incriminări ce s-ar încadra plauzibil în aria politicii penale a Republicii Moldova privind sporirea protecției genomului uman.

Sinteza metodologiei de cercetare și justificarea metodelor de cercetare. Abordarea sistemică și multiaspectuală a faptelor prejudiciabile de natură să aducă atingere genomului uman a suscitat utilizarea unui cumul de metode de cercetare menite să contureze natura, conceptul, conținutul și alte caracteristici, atât din perspectiva cunoașterii acestora, cât și din necesitatea extinderii sferei de incriminare a unor asemenea fapte în legea penală a Republicii

Moldova. În acest sens lucrarea are la bază metodele generale de cercetare științifică: *metoda lexico-gramaticală*, prin intermediul căreia a fost studiat textul normativ al normelor penale aferente, în speță a celei stipulate la art. 144 CP al RM, al prevederilor din Legea RM nr. 138 din 15 iunie 2012 privind sănătatea reproducerii și din alte acte normative care conțin noțiuni și dispoziții relevante cercetării de față; *metoda dialectică*, prin care s-a urmărit evoluția manoperelor cu caracter prejudiciabil privind genomul uman, ca fenomene sociale cu caracter infracțional și ca fenomene aflate în legătură și condiționare reciprocă cu alte fenomene sociale; *metoda analitică*, prin care s-a procedat la analiza și aprecierea faptelor infracționale privind genomul uman în parte, în grup și în ansamblu; *metoda sistemică*, prin care procesul de cercetare a faptelor prejudiciabile privind genomul uman a vizat starea și dinamica fenomenelor în cauză, structura, organizarea și relațiile cu alte fenomene, precum și alte aspecte (au fost studiate circa 180 de acte normative: legi, hotărâri, ghiduri, regulamente, ordine etc., adoptate în Republica Moldova și în alte state, inclusiv: convenții, protocoale, declarații, recomandări și rezoluții internaționale și regionale, jurisprudență internațională și europeană, în special hotărâri CtEDO) etc.); *metoda istorică*, care a contribuit la conturarea premiselor și a circumstanțelor adoptării actelor normative internaționale și regionale în materia protecției genomului uman, fapt care ulterior a servit drept temei pentru modificarea legii penale a Republicii Moldova prin introducerea art. 144 CP al RM – clonarea; *metoda logică*, prin care cercetarea fenomenului social al infracțiunii contra genomului uman a fost realizată utilizând principiile și categoriile logicii formale, accentul fiind pus pe interpretarea juridico-penală a infracțiunii prevăzute la art. 144 CP al RM (clonarea) și nuanțarea modelului de incriminare și a tiparului normativ al acestei fapte prejudiciabile; *metoda comparativă*, prin care infracțiunile contra genomului uman au fost explicate prin compararea lor cu altele de același gen, asemănătoare sau contrastante (inclusiv abordarea comparativă cu normele de incriminare din legislația SUA, Marii Britanii, Australiei, Canadei, Noii Zeelande, Elveției, Franței, Germaniei, Belgiei, Danemarcei, Spaniei, Cehiei, Sloveniei, Federației Ruse, Ucrainei, României, Bulgariei, Chinei, Coreei de Sud, Singapore, Indiei, Japoniei, Israelului, Palestinei, Arabiei Saudite, Egiptului, Marocului, Africii de Sud etc.); *metoda de sinteză*, prin care cercetarea infracțiunilor contra genomului uman s-a efectuat trecându-se de la particular la general, de la simplu la compus, ajungându-se la generalizare. La realizarea cercetării s-au utilizat și alte metode de cercetare, precum statistică, de modelare, de prognoză și altele.

Descrierea situației în domeniul de cercetare. În doctrina Republicii Moldova nu există lucrări științifice destinate în exclusivitate analizei faptelor prejudiciabile care atentează la genomul uman. Ca excepție intervin lucrările științifice referitoare la infracțiunea de clonare

umană, reglementată de art. 144 CP al RM, care a constituit obiect de cercetare în unele publicații. Printre cele mai relevante se înscriu lucrările elaborate de către autorii: S. Brînza, A. Barbăneagră, V. Berliba, V. Stati, X.Ulianoschi, I. Țurcan, L. Dumneanu, V. Manea, V. Boaghi, V.-S. Midrigan, M. Mutu, (Republica Moldova); G.Radu, P. Dungan, L. Pop (România); A.G.Blinov, M.M.Lapunin, E.V.Tiscenko, A.I. Trusov, Yu. V. Radosteva, A. Dupan, J. Bikbulatova (Federația Rusă); M. Herrera Islas, J. Ramírez Escamilla, J. Y. Momethiano Santiago, Paz, M. de la Cuesta Aguado (Spania); C.S. Alomo Nomo (Franța), etc. Prezintă relevanță pentru prezenta cercetare și unele rezultate științifice, obținute de autori în domeniul extrapenal: *Genetică umană și medicină*: Leșanu, M., Perciuleac, Rogoz, I.¹; *Bioetică*: Sprîncean, S.², Țârdea, T.; *Drept internațional*: Dorul, O. etc.³ Lucrările autorilor citați reprezintă baza teoretică a tezei de doctorat elaborate. Cercetarea științifică vine să completeze studiile elaborate anterior în acest domeniu, fiind scoase în evidență unele tendințe și aspecte noi, specifice etapei actuale a dezvoltării societății umane.

Deci, în doctrina de specialitate autohtonă, subiectul abordat în prezentul demers științific a fost cercetat doar parțial, în particular clonarea umană. Acest fapt impune necesitatea unei cercetări complexe a importanței protecției juridico-penale a genomului uman, a identificării faptelor care atentează la genomul uman, elaborării conceptului infracțiunii contra genomului uman, a analizei textului normativ al acestora, în particular al clonării umane etc.

Noutatea științifică și originalitatea rezultatelor obținute rezidă în cercetarea aprofundată, cu titlu de pionierat, a genomului uman – ca obiect special de protecție juridico-penală; elaborarea conceptului infracțiunii contra genomului uman, identificarea lacunelor și incoerențelor legislative referitoare la infracțiunea de clonare. Mai mult decât atât, au fost formulate propuneri concrete de îmbunătățire a cadrului normativ în domeniu, care valorifică esența noutății științifice a lucrării de doctorat, în speță:

1) argumentarea necesității protecției penale a genomului uman, definirea și identificarea faptelor prejudiciabile care atentează la genomul uman;

2) constatarea absenței sistemului normativ adecvat în materie penală, care să corespundă pe deplin cerințelor unor semne variabile (de blanchetă);

3) identificarea conținutului obiectului juridic principal și secundar al infracțiunii prevăzute de art. 144 CP al RM, inclusiv prin raportare la urmările prejudiciabile survenite;

¹ LEȘANU, M., PERCIULEAC, L., ROGOZ, I. *Genetica umană: Note de curs*. Chișinău: CEP USM, 2014. 159 p.

² SPRÎNCEAN, S. *Securitatea omenirii și bioetica*. Chisinau, 2017, pp.229–230.

³ DORUL, O. *Reflecții privind consolidarea științifică a instituției protecției genomului uman*. USM, 2020, pp.37–40.

4) evidențierea aspectelor problematice care vizează subiectul infracțiunilor prevăzute la art. 144 CP al RM;

5) stabilirea cercului potențialelor victime (subiect pasiv) ale infracțiunilor de clonare;

6) abordarea teoretico-practică a faptei prevăzute la art. 144 CP al RM, în special din perspectiva valorilor care constituie obiectul infracțiuni;

7) identificarea lacunelor care se referă la reglementarea normativă a infracțiunii de clonare;

8) cercetarea experienței legislative a statelor străine în domeniul infracțiunilor care atentează la genomul uman etc.

Aportul personal al autorului tezei de doctorat în domeniu consistă în soluționarea problemei științifice de importanță majoră.

Importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării. Teza de doctorat reprezintă un studiu complex și multiaspectual al conceptului genomului uman – ca obiect special de protecție juridico-penală, al necesității incriminării faptelor prejudiciabile care vizează genomul uman, fiind identificate categoriile de fapte care caracterizează acest fenomen socialmente periculos, prin studiul comparativ al legislației Republicii Moldova și al altor state.

Lucrarea este valoroasă din punct de vedere teoretic, prin abordarea anumitor probleme ce țin de manipularea genomului uman, probleme care necesită intervenția dreptului penal; identificarea faptelor care au obiect special de atentare genomul uman; cercetarea experienței altor țări, un vast cadru normativ internațional, regional și național în domeniu. Ca efect, se fac propuneri concrete de optimizare calitativă a cadrului legislativ.

Considerăm că studiul elaborat reprezintă o bază științifico-teoretică temeinică pentru literatura de specialitate, în particular pentru știința dreptului penal.

Cercetarea realizată are și o valoare practică incontestabilă prin sistematizarea într-o lucrare monografică a unor aspecte care vizează genomul uman, ingineria genetică, sănătatea reproducerii, protecția juridico-penală a genomului uman, incriminările și vidul legislativ în domeniu, care erau abordate doar parțial și separat în actele normative naționale și în doctrina de specialitate.

Aplicabilitatea practică a prezentului studiu se identifică prin:

1) *activitatea teoretico-științifică* – analiza literaturii de specialitate și a cadrului normativ internațional și național realizată în teza de doctorat, precum și propriile interpretări ale nivelului de protecție juridică a genomului uman prin mijloace juridico-penale vor contribui la formularea textelor normative necesare și la calificarea corectă a faptelor prejudiciabile care atentează la genomul uman;

2) *activitatea didactică* – noțiunile, conceptul, ideile, analiza, concluziile și recomandările care se regăsesc în lucrare ar putea fi folosite în procesul de instruire a studenților și masteranzilor din cadrul instituțiilor de învățământ superior de profil, precum și la instruirea inițială și continuă în cadrul Institutului Național al Justiției etc.;

3) *activitatea organelor de ocrotire a normelor de drept* – terminologia și specificul faptelor prejudiciabile analizate în prezenta lucrare, precum și cercetarea complexă a cadrului normativ pun la îndemâna acestor organe o bază teoretico-metodologică pentru investigarea cauzelor penale în acest domeniu;

4) *activitatea legislativă* – lipsa unei legi speciale, precum și analiza critică a incoerențelor și coliziunilor tehnico-legislative în conținutul CP al RM, propunerile *de lege ferenda* înaintate, precum și modelele incriminatorii promovate în lucrare ar putea fi puse la baza unei inițiative legislative și utilizate la perfecționarea legii penale, fapt care ar asigura o protecție juridico-penală adecvată genomului uman.

Implementarea rezultatelor științifice. Rezultatele științifice obținute în prezentul studiu, exteriorizate în propuneri de lege ferenda, în particular proiectul unei legi care ar reglementa domeniul intervențiilor în genomul uman, precum și a unei legi privind modificarea și completarea CP al RM au fost direcționate în adresa Parlamentului Republicii Moldova. Prin certificatul de implementare nr. 61 din 8.04.2021 se confirmă faptul că rezultatele înaintate au fost luate în considerare și vor fi utilizate de către Parlamentul Republicii Moldova în contextul înaintării inițiativei corespunzătoare și acoperirii vidului legislativ existent (Anexa 1).

Aprobarea rezultatelor. Concluziile și recomandările formulate în prezenta lucrare sunt redată în 15 publicații științifice, unele dintre ele fiind prezentate la conferințe internaționale și naționale, în special: Conferința internațională științifico-practică cu genericul: „Migrație, diaspora, dezvoltare: noi provocări și perspective” (Chișinău, 25–26.02.2016); Conferința internațională științifico-practică cu genericul: „O nouă perspectivă a proceselor de integrare europeană a Moldovei și Ucrainei: aspectul juridic” (Chișinău, 25–26.03.2016); Conferința științifico-practică cu participare internațională cu genericul: „Teoria și practica administrației publice” (Chișinău, 20.05.2016); Conferința științifică a doctoranzilor cu genericul: „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători” (Chișinău, 25.05.2016); Simpozionul științific al tinerilor cercetători ASEM-2017 (Chișinău, 28–29.04.2017); Conferința științifică a doctoranzilor cu participare internațională cu genericul: „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei” (Chișinău, 15.06.2017); Conferința internațională cu genericul: „Comunități etnice și Diaspora: în timp și în spațiu” (Chișinău, 29–30.06.2017); Conferința internațională științifico-practică cu genericul: „Innovative scientific research” (Toronto, 16–17.03.2023);

Conferința științifică internațională cu genericul: „Challenges and problems of modern science” (Londra, 23–24.03.2023); precum și în lucrări științifice, inclusiv: „Noțiunea, esența și reglementarea juridico-penală a clonării umane” (Legea și viața, nr. 12, 2015); „Conexiuni între genetică și drept” (Legea și viața, nr. 4, 2016); „Manipulările genetice prin prisma reglementărilor juridice (Legea și viața, nr.6 , 2016); „Protecția juridico-penală a genomului uman”(Legea și viața, nr. 9, 2019); „Protecția juridică a genomului uman față de influența produselor modificate genetic” (în: Revista Națională de Drept, nr. 2(244), 2021); „Necesitatea incriminării faptelor care aduc atingere genomului uman” (în: Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Tom LXVIII/I, 2022); „The subject as a constitutive element of the crime of human cloning” (în: International independent scientific journal, nr. 49, 2023, Kracow).

Problema științifică de importanță majoră soluționată rezidă în conturarea unui cadru conceptual complex cu privire la natura juridică a infracțiunilor privind genomul uman prin prisma normativului internațional și național, practicilor și jurisprudenței acumulate la acest capitol, fapt ce a condus la identificarea unor incoerențe, coliziuni și viduri legislative privind protecția juridico-penală a genomului uman și, corespunzător, elaborarea și promovarea unor norme *de lege ferenda* menite să exindă și să consolideze normativul penal sancționator în vederea prevenirii și combaterii eficiente a faptelor prejudiciabile de acest gen.

Sumarul compartimentelor tezei. Teza de doctor este expusă pe 209 pagini text de bază, având o structură tehnică formată din: 5 capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografia din 285 titluri; 6 anexe, declarația privind asumarea răspunderii; CV-ul autorului.

În Capitolul 1 - „Dimensiunea doctrinară și normativă privind protecția genomului uman” – se realizează un studiu al literaturii de specialitate, al materialelor științifice autohtone și de peste hotare, consacrate protecției genomului uman și problemelor generate de manipulările genetice. În conținutul acestui segment tehnic se include cercetarea publicațiilor care reflectă conceptul și esența genomului uman, necesitatea protecției genomului uman, terminologia specifică în acest domeniu, pericolul faptelor de manipulare genetică, precum și conceptul, esența, analiza juridico-penală a clonării umane. Ca urmare, a fost scos în evidență gradul de investigație și importanța științifică pe care o au studiile în această materie, a fost determinată problema științifică de importanță majoră și formulate direcțiile de soluționare a acesteia.

De asemenea, acest compartiment al tezei de doctorat reflectă analiza cadrului normativ internațional, regional și național în domeniul protecției patrimoniului genetic uman. Analiza efectuată s-a bazat pe actele normative internaționale, regionale, naționale, cu dispoziții generale

și/sau speciale care asigură protecție genomului uman. În rezultatul analizei efectuate, au fost identificate incoerențele și coliziunile existente în legislație referitor la domeniul cercetat.

În Capitolul 2 – „Conceptul infracțiunii contra genomului uman. Variante tipice și justificarea incriminării penale” – a fost argumentată necesitatea incriminării faptelor prejudiciabile care atentează la genomul uman, importanța mijloacelor penale referitoare la protecția genomului uman prin prisma pericolului social al acestor fapte, fiind identificate mai multe ipostaze ale genomului uman pasibile de protecție juridico-penală.

În același context de cercetare a fost elaborat un concept al infracțiunii contra genomului uman, fiind efectuată o clasificare a faptelor prejudiciabile care au obiect special de atentare genomul uman, toate acestea pe baza analizei incriminărilor prevăzute de CP al RM, cât și unor fapte care prezintă pericol social, dar nu sunt incriminate la moment de legea penală națională.

Capitolul 3 – „Analiza juridico-penală a infracțiunii de clonare” – este destinat cercetării faptelor incriminate în CP al RM, al căror obiect special de atentare îl constituie genomul uman. În acest context, a fost argumentată justificarea selectării anume a infracțiunii de clonare umană pentru realizarea analizei juridico-penale.

În limitele demersului științific curent au fost abordate elementele constitutive ale infracțiunii prevăzute la art. 144 CP al RM (clonarea). Analiza infracțiunilor în domeniul genomului uman, în special a clonării umane, a permis scoaterea în evidență a incoerențelor și coliziunilor existente în normele de incriminare, precum promovarea unor propuneri de modificare a CP al RM.

În Capitolul 4 – „Studiu de drept comparat privind protecția genomului uman în legislația altor state” – a fost efectuată cercetarea modului de incriminare a faptelor care atentează la genomul uman în diferite state, analiza fiind realizată în funcție de clasificarea pe sisteme de drept, în special: state din cadrul sistemului de drept continental (Elveția, Franța, Germania, Spania, Belgia, Bulgaria, Federația Rusă, România), state din cadrul sistemului de drept common law (SUA, Marea Britanie, Canada, Australia, Noua Zeelandă, India), state care aparțin altor sisteme de drept (Israel, Japonia, China, Egipt, Arabia Saudită, Africa de Sud, Sudan, Palestina etc.).

În Capitolul 5 – „Sinteza rezultatelor obținute în urma cercetării științifice a genomului uman – obiect special de protecție juridico-penală” – au fost expuse și argumentate propunerile *de lege ferenda* elaborate în rezultatul cercetării științifice a genomului uman – obiect special de protecție juridico-penală.

1. DIMENSIUNEA DOCTRINARĂ ȘI NORMATIVĂ PRIVIND PROTECȚIA GENOMULUI UMAN

1.1. Analiza publicațiilor științifice din Republica Moldova, care au ca obiect de cercetare protecția genomului uman

Studiul subiectului științific selectat nu poate fi realizat decât în condițiile unei analize profunde a doctrinei de specialitate, atât în domeniul geneticii umane, cât și al doctrinei juridice, în special în domeniul dreptului penal.

La elaborarea prezentului demers științific s-a constatat că subiectul abordat este puțin cercetat în literatura de specialitate, în particular datorită caracterului interdisciplinar, având conotație penală, dar și medicală, criminalistică, psihologică, constituțională, bioetică și ecogenetică. În același timp, faptele prejudiciabile în domeniul genomului uman nu au doar efecte juridice, ci și sociale, culturale, interumane, morale, etice, biologice, medicale. Această constatare justifică cercetarea științifică în domeniul protecției juridico-penale a genomului uman. Ca urmare, analiza materialelor științifice cu referire la domeniul cercetat este absolut necesară pentru justificarea inovației științifice a cercetării desfășurate.

Lucrările științifice analizate la elaborarea prezentului studiu ar putea fi divizate convențional în trei categorii:

1) monografiile, manuale și studii științifice care au ca obiect de cercetare genomul uman și problematica manipulărilor genetice;

2) studii și lucrări științifice care justifică intervenția dreptului în asigurarea protecției juridice a genomului uman;

3) lucrări în domeniul dreptului penal special, care nu au ca obiect de cercetare studierea infracțiunilor în domeniul genetic, dar care se referă într-o măsură mai mică sau mai mare la obiectul de atentare al faptelor social periculoase cercetate în prezentul studiu.

Analiza lucrărilor științifice autohtone a fost realizată în aceeași ordine ca și clasificarea efectuată mai sus, potrivit principiului de la general la special. A fost efectuată inițial o analiză a lucrărilor care vizează genomul uman și implicațiile, inclusiv penale, ale manipulărilor genetice, iar ulterior s-au cercetat lucrările științifice referitoare la necesitatea intervenției dreptului în asigurarea protecției genomului uman și în cele din urmă literatura care vizează crimele și delicturile genetice, inclusiv clonarea umană.

Importanța cercetării primei categorii de materiale științifice derivă și din faptul că impactul științelor vieții asupra societății este deosebit de complex, acesta ridicând probleme care impun intervenția dreptului, inclusiv a dreptului penal, fără îndoială, prioritară.

Cercetarea domeniului protecției juridico-penale a genomului uman prezintă o valoare incontestabilă, atât timp cât practicile de manipulari genetice pot prezenta eventuale riscuri pentru viață, sănătate sau chiar pentru viitorul speciei umane, în special în cazul efectuării experimentelor asupra genomului uman.

Printre autorii care au abordat unele probleme în legătură cu genomul uman și manipularile genetice pot fi menționați: S.Sprîncean în monografia „Securitatea omenirii și bioetica”¹, T.Țârdea în lucrările „Bioetica vest-europeană și biodreptul – cel de al patrulea traseu în dezvoltarea eticii biologice: analiză teoretico-metodologică” și „Bioetica: teorie și practică”², I.Mereuță, A.Leorda în lucrarea „Etica, bioetica și dreptul cercetării”.³

Prezintă interes pentru prezentul demers științific monografia autorului S. Sprîncean - „Securitatea omenirii și bioetica”⁴, în care autorul abordează subiecte relevante prezentei lucrări, precum: „cercetarea și tratamentul cu celule stem”, „aplicarea terapilor genetice subiecților umani”, „analiza aspectelor bioetice și sociocivilizaționale pe termen lung ale investigațiilor genetice”, „importanța abordării socioculturale aplicate în cercetarea genetică, în special în problema clonării umane”.⁵ Printe factorii externi cu un impact pozitiv asupra promovării în Republica Moldova a drepturilor omului, autorul menționează ratificarea de către țara noastră a unor instrumente de reglementare ale CE, precum: Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității umane față de aplicațiile biologiei și medicinei (Oviedo 1997); unele dintre protocoalele sale: cu privire la interzicerea clonării ființelor umane (ratificat în 2002); cu privire la transplantul de organe și țesuturi de origine umană (ratificat în 2008); cu privire la testările genetice în scopuri medicale (ratificat în 2011); cu privire la cercetarea biomedicală (ratificat în 2013).

Autorii I.Mereuță, A.Leorda în lucrarea „Etica, bioetica și dreptul cercetării” argumentează necesitatea efectuării cercetărilor științifice în domeniul biologiei și medicinei sub rezerva convențiilor și a dispozițiilor juridice, care asigură protecția ființei umane. Autorii atrag atenția asupra prevederilor Convenției europene pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei. În viziunea autorilor, la care aderăm, noile

¹ SPRÎNCEAN, S. *Securitatea omenirii și bioetica*. Ch., ICJP ASM, 2017, pp.229-230.

² ȚÂRDEA, T. *Bioetica vest-europeană și biodreptul - cel de al patrulea traseu în dezvoltarea eticii biologice: analiză teoretico-metodologică*. În: *Științele socio-umanistice și progresul tehnico-științific*, 2011, pp. 10-18. ȚÂRDEA, T. *Bioetica: teorie și practică*. Suport de curs ed. a 2-a, revăzută și completată. Ch. Ed: Medicina, 2016. p.90-195.

³ MEREUȚĂ, I., LEORDA, A. *Etica, bioetica și dreptul cercetării*. În: *Sănătatea, medicina și bioetica în societatea contemporană. Studii inter și pluridisciplinare*, ediția a III-a, 6-7.11.2020. Ch.,Ed.Print-Caro, 2020, pp. 87-92. ISBN 978-9975-56-805-0. [citat 22.04.22]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/87-92_19.pdf

⁴ SPRÎNCEAN, S. *Securitatea omenirii și bioetica*. Chisinau, 2017, pp.229-230.

⁵ *Ibidem*, p.43, pp.49-50.

biotehnologii nu numai că au extins domeniul științific al cercetării de către biologi și medici, dar au creat și o mulțime de probleme etice și legale, inclusiv problema avortului, mamei surrogat, eutanasiei, implantării, transplantului, utilizării de noi tehnologii de reproducere etc.¹

Printre studiile și lucrările științifice care justifică intervenția dreptului în asigurarea protecției juridice a genomului uman putem nominaliza următoarele: „Reflecții privind consolidarea științifică a instituției protecției genomului uman” (autor O. Dorul); „Infracțiunile contra vieții și sănătății persoanei în viziunea dreptului comparat” (autor L. Dumneanu); „Cercetarea și experimentul biomedical ca variante-tip ale riscului medical profesional: expunerea condițiilor de legalitate”, „Apărarea juridico-penală a embrionului uman versus progresul științific: unele propuneri de lege ferenda”, „Riscul profesional al lucrătorilor medicali ca varietate a riscului întemeiat”(autor V. S. Midrigan).

Operând cu lucrarea autorului O. Dorul - „Reflecții privind consolidarea științifică a instituției protecției genomului uman”, se constată „apariția unei noi instituții juridice – protecția genomului uman în doctrina dreptului internațional al drepturilor omului. Consolidarea științifică a instituției juridice indicate are la bază inclusiv necesitatea unor răspunsuri prompte oferite de doctrinari (juriști și medici) la provocările delicate ce apar în această sferă a relațiilor interumane.”²

Autoarea L. Dumneanu analizează tematica protecției vieții în lucrarea „Infraacțiunile contra vieții și sănătății persoanei în viziunea dreptului comparat” prin prisma reflectării în textul constituțiilor a problemelor care țin de bioetică. Autorul atrage atenția asupra acestor dispoziții, deoarece „asemenea practici pot prezenta eventuale riscuri pentru viață sau pot pune în discuție viitorul speciei, mai ales atunci când vorbim despre experimente asupra genomului uman”. În viziunea autorului, la care aderăm, „aceste practici redefinesc noțiunea dreptului la viață, aducând în aria sa de protecție datele genetice ale persoanei și viața intrauterină, în lumina acestor noi evoluții, se poate pune problema dacă dreptul la viață își va lărgi conținutul și devine mult mai dificilă trasarea limitelor între dreptul la viață și dreptul la integritate fizică”.³

Susținem poziția autorului referitoare la Constituția Elveției, care prevede, în art. 24, unele principii generale privind ingineria genetică și tehnologiile reproductive. Aceste prevederi, deși au un caracter general, anticipează problema clonării sau a practicilor eugenice.

¹ MEREUȚĂ, I., LEORDA, A. Etica, bioetica și dreptul cercetării. În: *Sănătatea, medicina și bioetica în societatea contemporană. Studii inter și pluridisciplinare*, ediția a III-a, 6-7.11.2020. Ch.,Ed.Print-Caro, 2020, pp. 87–92. ISBN 978-9975-56-805-0. [citat 22.04.2022]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/87-92_19.pdf.

² DORUL, O. Reflecții privind consolidarea științifică a instituției protecției genomului uman. Conferința științifică națională cu participare internațională „Integrare prin cercetare și inovare”, USM, 10-11.11.2020, pp.37–40.

³ DUMNEANU, L. Infraacțiunile contra vieții și sănătății persoanei în viziunea dreptului comparat. În: *Revista Națională de Drept*, 2009, Nr.10-12, pp.82– 90.

Autorul V.-S. Midrigan, în lucrarea științifică „Cercetarea și experimentul biomedical ca variante-tip ale riscului medical profesional: expunerea condițiilor de legalitate”, scoate în evidență efectele exploziei științelor biologice, în special ale celor genetice, precizând că „știința în general, dar mai ales știința medicală, în particular, cu toate aspectele sale, fără valorile etice și juridice, poate deveni, la un moment dat, nocivă pentru om”. În acest context, se pledează asupra rolului incontestabil al biodreptului care „devine automat un pod solid și absolut necesar între cercetarea științifică biomedicală și valorile juridice ale societății protejate de lege. În viziunea cercetătorului citat supra, dreptul contribuie, în felul acesta, la legitimarea unui concept etico-filozofic privind dezvoltarea și controlul științei biomedicale, iar lipsa acestor reglementări ar duce inevitabil la ceea ce majoritatea autorilor numesc bioteroare și, din această cauză, se impune respectul drepturilor omului, adaptarea permanentă a cercetării științifice la om. Autorul intervine cu argumente concrete despre pericolul clonării umane. Sunt salutare, în opinia autorului, prevederile CP al RM, care, la art. 144, stabilește răspunderea penală pentru clonare. În special, susținem propunerile autorului în vederea completării CP al RM (PS), inclusiv recomandarea privind introducerea unui noi norme cu următoarea denumire: „Efectuarea ilegală a cercetării biomedicale asupra persoanei”.¹

În teza de doctorat „Riscul profesional al lucrătorilor medicali ca varietate a riscului întemeiat” autorul înaintează propuneri concrete de completare a Codului Penal al RM, inclusiv reformularea denumirii art.144 din „Clonarea” în „Utilizarea ilegală a ingineriei genetice”, completarea textului incriminator cu acțiunile ilegale prevăzute în art.10 al Recomandării Consiliului Europei privind folosirea embrionilor umani și a fetusilor în scopuri terapeutice, științifice, industriale și comerciale, nr. 1046/1986.²

Totodată, autorul a propus completarea Părții speciale din Codul penal cu un nou capitol – Capitolului II¹ „Infrațiuni contra embrionului uman”, care ar include următoarele componente: „Articolul 163¹ „Acțiuni ilegale de manipulare a embrionilor umani”; „Articolul 163². Încălcarea regulilor de păstrare a embrionilor umani”.³ Suntem de acord parțial cu propunerile înaintate. Considerăm că aceste infrațiuni urmează să fie incluse într-un capitol separat – ”Capitolul 1¹”, după Cap.I, Partea specială, dată fiind importanța relațiilor sociale ocrotite. În viziunea noastră, infrațiunea de clonare și acțiunile de creare ilegală a embrionilor umani trebuie să fie

¹ MIDRIGAN, V.-S. Cercetarea și experimentul biomedical ca variante-tip ale riscului medical profesional: expunerea condițiilor de legalitate. În: *Revista Institutului Național al Justiției*, 2013, Nr. 1. pp. 49–53.

² Council of Europe's Parliamentary Assembly Recommendation „On use of human embryos and fetuses for diagnostic, therapeutic, scientific, industrial and commercial purposes”: 1046 (1986). [citat 25.10.2019]. Disponibil: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15080&lang=en>.

³ MIDRIGAN, V.-S. *Riscul profesional al lucrătorilor medicali ca varietate a riscului întemeiat*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2013. 185 p.

reglementate de aceeași normă penală, pornind de la faptul că crearea ilegală de embrioni poate fi o etapă a clonării umane. În afara textului propunerilor înaintate de autorul nominalizat, nu se regăsesc acțiunile de editare (alterare) a genomului uman; importul, exportul și comerțul cu material genetic clonat; activitățile ilegale ce țin de organismele modificate genetic etc., acțiuni ilegale care necesită a fi incriminate.

În lucrările unor autori în domeniul dreptului penal special sunt abordate și fapte prejudiciabile cercetate în prezentul studiu, în particular clonarea umană (A. Barbăneagră, S. Brînză, V. Stati, V. Cușnir, V. Berliba, V. Manea, M. Mutu, V. Boaghi).

Autorul S. Brînză în lucrarea „Infrațiuni care pun în pericol viața și sănătatea persoanei (art. 160–163 CP al RM)” realizează analiza juridico-penală a componentelor de infracțiune prevăzute la art. 160 CP al RM „Efectuarea ilegală a sterilizării chirurgicale”, art. 161 CP al RM „Efectuarea fecundării artificiale sau a implantării embrionului fără consimțământul pacientei”, analizând elementele constitutive, inclusiv cele circumstanțiale agravante ale infracțiunilor nominalizate. Examinarea caracteristicilor acestor elemente este ilustrată prin exemple din practica judiciară.¹

În „Tratatul de drept penal. Partea specială”, S. Brînză și V. Stati au efectuat analiza juridico-penală a componentelor de infracțiuni din Partea Specială a CP al RM, inclusiv a infracțiunii de clonare umană. Autorii abordează clonarea ca fenomen care a devenit o preocupare îngrijorătoare de ordin etic, moral, medical, religios și juridic al ultimului deceniu, odată cu realizarea în practică a unor experimente în vederea creării, prin metodele ingineriei genetice, a plantelor, animalelor și organelor acestora, și chiar a ființelor umane. Clonarea umană este definită ca o tehnică genetică care permite crearea ființelor umane identice, adică copii ale unui individ.²

Autorul S. Brînză, în coautorat cu V. Stati, în lucrarea „Omorul pruncului de către mamă: Răspundere și pedeapsă penală”, abordează, în afară de elementele constitutive ale infracțiunii de pruncucidere, aspecte referitoare la momentul de început al vieții persoanei, precum și statutul produsului concepției. Autorii pledează în favoarea poziției potrivit căreia „embrionul (fătul) este o ipostază a ființei umane”.³

Autorii A. Barbăneagră, Gh. Alecu, V. Berliba, V. Budeci, T. Carpov, V. Cușnir, R. Cojocar, A. Mariș, T. Popovici, Gh. Ulianovschi, X. Ulianovschi, N. Ursu, V. Volcinschi în lucrarea „Codul

¹ BRÎNZĂ S. Infrațiuni care pun în pericol viața și sănătatea persoanei (art.160-163 CP al RM). În: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2014, nr.8 (78), pp.64–78.

² BRÎNZĂ, S., STATI, V. Tratat de drept penal. Partea specială. Volumul I. Chișinău, 2015.

³ BRÎNZĂ, S., STATI, V. Omorul pruncului de către mamă: Răspundere și pedeapsă penală. În: *Avocatul poporului*, 2000, nr.7–9, pp. 31–41.

penal al Republicii Moldova: Comentariu” realizează analiza juridico-penală a infracțiunilor din Partea specială a CP al RM, inclusiv clonarea umană.¹

Subiectul clonării umane este abordat și de cercetătorii: V. Manea în lucrarea „Unele aspecte privind problematica analizei juridico-penale a clonării”; M. Mutu în lucrarea „Aspecte generale privind clonarea ființei umane”; V. Boaghi în lucrările „Reflectări juridico-penale privind infracțiunea de clonare” și „Clonarea ființelor umane: problemă etică, morală și juridică”; A. Barbăneagră în lucrarea monografică „Infracțiunile contra păcii și securității omenirii”, precum și în teza de doctor habilitat cu titlul „Răspunderea penală pentru infracțiunile contra păcii și securității omenirii, infracțiunile de război”.

În lucrarea autorului V. Manea „Unele aspecte privind problematica analizei juridico-penale a clonării” sunt abordate aspecte importante cu privire la clonarea omului. În viziunea autorului, imprimarea unui caracter criminal acestui act în Republica Moldova ridică un ansamblu de chestiuni de drept, legate de interpretarea, calificarea și aplicarea acestei norme, dat fiind faptul că aceasta constituie o componentă relativ nouă a infracțiunii nu numai pentru dreptul penal al țării noastre, dar și pentru sistemele de drept ale altor state din lume. Autorul citat realizează o analiză juridico-penală amplă a componentei respective de infracțiune, abordând și diverse probleme care ar putea apărea în legătură cu calificarea acestei fapte prejudiciabile.²

Autoarea V. Boaghi, în lucrările științifice „Reflectări juridico-penale privind infracțiunea de clonare” și „Clonarea ființelor umane: problemă etică, morală și juridică”, a supus cercetării clonarea în spectrul ei infracțional, printr-o analiză exhaustivă a componentei de infracțiune, ceea ce a generat, de fapt, identificarea răspunsurilor științifice care au determinat progresul în ingineria genetică. Autoarea a efectuat analiza juridico-penală a componentei de infracțiune, punând în discuție aspecte importante referitoare la obiectul și latura obiectivă.³

Realizând analiza componentei de infracțiune reglementate de art. 144 CP al RM (Clonarea), autoarea concluzionează asupra faptului că legiuitorul nu explică clar semnele acestei componente de infracțiune. În același context, se indică la o problemă, în particular dificultatea de a proba existența procesului de „clonare umană” și, ca efect, a existenței infracțiunii. Autorul consideră că pentru ca cercetările în domeniul clonării umane să fie

¹ BARBĂNEAGRĂ, A., ALECU, GH., BERLIBA, V., BUDECI, V., CARPOV, T., CUȘNIR, V., COJOCARU, R., MARIȚ, A., POPOVICI, T., ULIANOVSKI, GH., ULIANOVSKI, X., URSU, N., VOLCINSCHI, V. Codul penal al Republicii Moldova: Comentariu. Ch.: Editura Sarmis, 2009, p. 287.

² MANEA, V. Unele aspecte privind problematica analizei juridico-penale a clonării. În: *Administrarea publică*, 2004, nr. 3, p.150.

³ BOAGHI, V. Reflectări juridico-penale privind infracțiunea de clonare. În: *Revista Națională de Drept*, 2007, nr.6, pp. 83–91. BOAGHI, V. Clonarea ființelor umane: problemă etică, morală și juridică. În: *Revista Națională de Drept*, 2004, nr. 6, p.52.

considerate ilegale trebuie să fie prezente următoarele condiții generale prin care se exteriorizează latura obiectivă a faptei incriminate la art. 144 CP al RM: „este necesar ca embrionii să fie utilizați în primele etape ale dezvoltării lor, fără a fi lăsați să se dezvolte în continuare de sine stătător; transferul genetic care presupune accesul la celula-țintă și interacțiunea cu celula-țintă; reglarea expresiilor genelor transferate”. Susținem critica autorului prin care acesta își exprimă dezacordul cu textul incriminator al componentei de infracțiune „crearea ființelor umane prin clonare”, care, în viziunea acestuia, presupune o ființă deja în viață. Se pune la îndoială faptul cum s-ar putea dovedi că este „clon” o ființă deja născută, considerându-se că ar fi mai benefic de a limita manipulările ingineriei genetice asupra embrionului, pentru a nu se permite conceperea, dezvoltarea, cu atât mai mult nașterea unui clon.

Susținem pe deplin argumentele autorului referitoare la motivul pentru care CP al RM, în art. 144, nu dezvăluie suficient semnele exteriorizării infracțiunii date, inclusiv: „imaturitatea acestei ramuri a științei, faptul că clonarea ca infracțiune nu este deplin cunoscută și impactul major pe care deja îl are în societate (cu influențe directe asupra conduitei ființei umane)”.

O valoare incontestabilă pentru prezentul demers științific o prezintă monografia autorului A. Barbăneagră „Infracțiunile contra păcii și securității omenirii”, în care autorul efectuează o analiză amplă a istoricului și esenței fenomenului de „clonare”, a avantajelor și dezavantajelor acesteia, precum și analiza juridico-penală a componentei de infracțiune prevăzute de art. 144 CP al RM.¹

Autorul A. Barbăneagră, în teza de doctor habilitat cu titlul „Răspunderea penală pentru infracțiunile contra păcii și securității omenirii, infracțiunile de război”, abordează clonarea, în contextul faptelor care atentează la relațiile ce protejează securitatea omenirii, pe care legiuitorul le-a incriminat, incluzându-le în Cap. I al PS a CP al RM. Autorul realizează o analiză amplă a istoricului și esenței fenomenului „clonare”, a avantajelor și dezavantajelor acesteia, a „motivelor care i-au determinat pe membrii Consiliului Europei să interzică experimentul de clonare a ființei umane și care au servit drept rațiuni și pentru legislatorul Republicii Moldova pentru a incrimina și sancționa clonarea ființelor umane”. În continuare, autorul efectuează o analiză succintă a actelor normative interne și internaționale care reglementează fenomenul clonării și alte tehnici biomedicale, punând accentul pe prevederile art. 144 CP al RM, Convenției europene pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei, precum și ale Protocolului adițional la Convenția pentru protecția drepturilor omului și a

¹ BARBĂNEAGRĂ, A. Infracțiunile contra păcii și securității omenirii. Ch., Ed. „Sirius”, 2005, pp. 286–287.

demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei „cu privire la interzicerea clonării ființelor umane”.¹

Autorul realizează analiza juridico-penală a componenței de infracțiune „Clonarea”, formulând latura obiectivă mai concret și mai explicit decât prevederea legală: „orice intervenție care are drept scop crearea unei ființe umane identice din punct de vedere genetic cu altă ființă umană”. În viziunea autorului, la care aderăm, „clonarea este rezultatul final al unui șir îndelungat de experimente. Pentru a interzice rezultatul final, trebuie interzise, la modul rezonabil, și experimentele de etapă”. Acest argument al autorului ne-a determinat să constatăm necesitatea reformulării denumirii și textului incriminator al infracțiunii de clonare, anume prin interzicerea acțiunilor de creare ilegală a embrionilor umani.

O atenție deosebită prezintă propunerile *de lege ferenda* în vederea completării textului incriminator. Autorul argumentează necesitatea completării CP al RM cu un capitol nou cu referire la infracțiunile ce se referă la manipularea genetică, care să includă următoarele componente de infracțiune: „utilizarea periculoasă a ingineriei genetice” și „clonarea”. Autorul susține că „legea penală a Republicii Moldova este mai indulgentă decât cea a României, ea sancționând doar crearea ființelor umane prin clonare”. Susținem propunerile de lege înaintate, care au servit drept punct de plecare în prezenta cercetare. Totodată, considerăm că în afara propunerilor de lege formulate de autor au rămas acțiunile de editare (alterare) a genomului uman, comerțul cu material genetic clonat, crearea de himere și transplantarea acestora în organismul uman; practicile eugenice prin care se tinde la organizarea selecției persoanelor; activitățile ilegale ce țin de organismele modificate genetic etc., acțiuni ilegale care necesită a fi incriminate.

În literatura de specialitate din țară nu există niciun studiu, manual sau monografie care ar acoperi în întregime aspectele reflectate în teză. Investigarea nemijlocită a subiectului protecției juridico-penale a genomului uman își găsește doar tangențial reflectare în lucrări științifice, manuale, comentarii științifico-practice și cursuri universitare. Ca urmare, prezentul studiu este necesar și actual, noutatea științifică fiind evidentă.

¹ BARBĂNEAGRĂ, A. Răspunderea penală pentru infracțiunile contra păcii și securității omenirii, infracțiunile de război. Teză de doctor habilitat. Chișinău, 2005. p. 151.

1.2. Analiza sistemului și mijloacelor de protecție juridico-penală a genomului uman prin prisma publicațiilor elaborate în statele străine

Compartimentul în cauză este dedicat analizei publicațiilor și materialelor științifice din străinătate în domeniul cercetării protecției juridico-penale a genomului uman.

În doctrina dreptului penal al altor țări au existat și există preocupări în analizarea conceptului de genom uman și protecția juridică a acestuia, aspecte ale prezentei cercetări fiind reflectate în unele lucrări științifice de specialitate.

Doctrina străină a fost cercetată sub mai multe aspecte. O primă categorie de lucrări cercetate sunt cele care se referă la necesitatea reglementării relațiilor sociale în domeniul genomului uman, inclusiv importanța reglementării penale.

Autorul român R. Duminică, în lucrarea „Statutul juridic al embrionului uman”, consideră că este necesar „să-i fie recunoscut embrionului uman un statut juridic care să-i asigure în mod eficient protecția”. În context, autorul accentuează faptul că biotehnologia umană reprezintă un domeniu în cadrul căruia statul este necesar să intervină prin reglementări clare. În continuare, se efectuează o analiză a CP român, inclusiv a infracțiunilor de „alterare a genotipului uman”, „utilizare a ingineriei genetice pentru a produce arme biologice sau alte arme de exterminare în masă”, „creare de embrioni umani în alte scopuri decât procreația” și „creare, prin clonare, a unei ființe umane genetic identice unei alte ființe umane vii sau moarte”.¹

Autoarea română G. A. Radu, în lucrarea „Discuții privind manipulările genetice din prisma reglementărilor juridice”, indică faptul că interdicția clonării reproductive face parte din drepturile umanității (genotipul ca patrimoniu al umanității dar și ca identitate genetică unică trebuind a fi protejat indiferent de genotipul individual), tot astfel cum clonarea terapeutică se va dovedi ca făcând parte din nevoile umanității. În continuare, autorul face o analiză juridico-penală a unei eventuale reglementări penale, considerând că obiectul infracțiunilor de manipulare genetică trebuie să includă, deopotrivă, protecția genomului comun al umanității ca și protecția genotipului individual în ceea ce privește integritatea sa din care decurge dreptul la sănătate și demnitate, iar latura obiectivă va explora încălcarea dreptului persoanei la informare și consimțământ, inclusiv a drepturilor cuplului, atât în actele de clonare reproductivă cât și în cele de alegere a sexului.²

¹ DUMINICĂ, R. Statutul juridic al embrionului uman. [citată 20.03.2023]. Disponibil: <https://ru.scribd.com/document/36109350/Statutul-Juridic-Al-Embrionului-Uman#>.

² RADU, G.A. Discuții privind manipulările genetice din prisma reglementărilor juridice. pp.149–153. În: *Revista „Danubius”*, Galați, 2011, pp.149–153. ISSN: 2069–9344 [citată 20.03.2023]. Disponibil: <http://www.proceedings.univ-danubius.ro/index.php/eirp/article/view/889/809>.

Cercetătoarea citată face o analiză a reglementărilor internaționale și naționale în domeniul clonării ființei umane, apreciind critic legislația internă a României, pledând, ca efect, pentru o legislație internă care să se adapteze mersului omenirii, dezvoltării și cercetării științifice, să se pună în acord cu realitățile și necesitățile actuale, prin reglementarea unor principii constituționale ferme, prin norme care nu numai că înregistrează fapte, dar și explică termeni, definește metode sau proceduri. În cele din urmă, autorul realizează analiza comparativă a legislației statelor europene, menționând că în unele state cercetările terapeutice pe embrionii umani clonați continuă, iar cercetările în domeniul clonării terapeutice implică și perfecționarea tehnicilor clonării reproductive (Suedia, Marea Britanie, Franța).¹

Autorul P. Dungan, în lucrarea științifică „Reglementări în noul cod penal al României. Crime și delictе privind manipularea genetică”, realizează analiza juridico-penală a crimelor și delictelor privind manipularea genetică. Autorul enumeră premisele care au determinat legiuitorul roman să incrimineze delictеle și crimele genetice, inclusiv: „rapida dezvoltare a biologiei și medicinei, necesitatea respectării ființei umane, deopotrivă ca individ, dar și ca specie, actele care ar putea pune în pericol demnitatea, respectul individului ca atare, progresele biologiei și medicinei în domeniul genetic ce nu sunt utilizate – întotdeauna – în beneficiul ființei umane prezente și viitoare”. Se analizează delictul de alterare a genotipului uman, precum și crimele: utilizarea periculoasă a ingineriei genetice și crearea ilegală de embrioni umani și clonarea.²

Autoarea rusă M. И. Галюкова, în lucrarea „Особенности ответственности за причинение вреда здоровью человека в уголовном законодательстве европейских стран”, realizează o cercetare teoretico-juridică a conținutului legii penale a diferitor țări în domeniul răspunderii pentru daunele cauzate sănătății umane în rezultatul acțiunilor ilegale în cadrul cercetărilor biomedicale, pentru utilizarea unor metode interzise de diagnostic și tratament, precum și pentru manipulările genetice și clonarea umană. Îndeosebi, se atrage atenția asupra conținutului CP al Spaniei în domeniul manipulărilor genetice, fiind expus conținutul art. 159 – 162, care reglementează componentele de infracțiuni ce țin de genomul uman și pedepsele corespunzătoare.³

¹ RADU, G.A. Discuții privind manipulările genetice din prisma reglementărilor juridice, p.149. În: *Revista „Danubius”*, Galați, 2011. pp.149–153. ISSN: 2069 – 9344 [citat 20.03.2023]. Disponibil: <http://www.proceedings.univ-danubius.ro/index.php/eirp/article/view/889/809>.

² DUNGAN, P. Reglementări în noul Cod penal al României. Crime și delictе privind manipularea genetică. În: *Revista de științe penale*: Anuarul 2016. p.144.

³ ГАЛЮКОВА, М.И. Особенности ответственности за причинение вреда здоровью человека в уголовном законодательстве европейских стран. В: *Вестник ЮУрГУ*. Серия «Право», 2013, № 3, сс. 25–27.

Autorii ruși O. Белов, Ю. Спиридонова, А. Одинцов, în lucrarea: „Генная инженерия: проблемы уголовно-правового регулирования”, analizează realizările moderne ale științei în domeniul cercetărilor genetice și metodelor de inginerie genetică, precum și problemele clonării umane. Se stabilesc diferențele dintre clonarea reproductivă și clonarea terapeutică, remarcând importanța acestora din urmă pentru îmbunătățirea vieții umane, combaterea diferitelor boli etc. Autorii citați realizează analiza comparativă a actelor normative internaționale, a legislației naționale a unui număr de țări, precum și a legislației Federației Ruse în domeniul cercetării genomului și a clonării umane. Autorii concluzionează că reglementarea juridică a aspectelor legate de desfășurarea cercetării genetice în Rusia este insuficientă și, în consecință, propun completarea CP al Federației Ruse cu incriminări în domeniul aplicării ilegale a metodelor moderne ale biotehnologiei, anume a ingineriei genetice și clonării umane.¹

Autorul rus А. Блинов, în lucrarea: „Некоторые направления уголовно-правового противодействия клонированию человека”, analizează legislația rusă și străină care reglementează cercetările asupra genomului uman și care interzic utilizarea biotehnologiilor pentru clonarea ființei umane. Autorul atrage îndeosebi atenția asupra CP al Spaniei și CP al României, ale căror reglementări le consideră cele mai clare, complete și multilaterale. Totodată, se face o analiză succintă a legii Federației Ruse din 20 mai 2002 (în redacția din 29 martie 2010) - „despre interzicerea temporară a clonării umane”, în temeiul căreia Federația Rusă a instituit moratoriul asupra clonării umane. Bazându-se pe experiența unor state, autorul face propuneri de lege ferenda care ar interzice manipulările genetice asupra genomului uman.²

Prezintă un interes deosebit lucrarea autorilor ruși А. Блинов și М. Лапунин „Пределы вмешательства уголовного права в сферу исследования генома человека”.³ Astfel, autorii relevă importanța protecției penale a genomului uman, precum și abordează limitele intervenției dreptului penal în acest domeniu. Cercetarea este relevantă prezentului studiu, deoarece autorii identifică mai multe ipostaze ale genomului uman care necesită protecție penală, precum și anumite limite de intervenție a dreptului penal în protecția genomului uman. Lucrarea nominalizată a servit ca punct de pornire în prezenta cercetare pentru abordarea genomului uman în mai multe ipostaze și pentru a trasa anumite limite de intervenție a dreptului penal, inclusiv limite obiect – conținut.

¹ БЕЛОВ, О., СПИРИДОНОВА, Ю., ОДИНЦОВ, А. Генная инженерия: проблемы уголовно-правового регулирования. [цитат 15.02.2023]. В: *Пенитенциарная наука*, 2020. Т. 14. № 4, сс. 556–560. Disponibil: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=44406229>.

² БЛИНОВ, А. Некоторые направления уголовно-правового противодействия клонированию человека. В: *Общество и право*, 2014, №. 1 (47), сс.82–86.

³ БЛИНОВ А., ЛАПУНИН М. Пределы вмешательства уголовного права в сферу исследования генома человека. Вестник Пермского университета. В: *Юридические науки*, 2020. Вып. 50, сс. 804–831.

Este principială pentru prezentul studiu și lucrarea autorului rus A. Трусов „Криминологические и уголовно-правовые аспекты предупреждения преступлений, связанных с использованием биотехнологий”, în care se definește conceptul infracțiunilor în domeniul biotehnologiilor și se determină limitele faptelor antisociale care urmează a fi incriminate.¹

A fost analizată și lucrarea autorului rus E. Тищенко „Развитие современных биотехнологий и уголовный закон”, în care se accentuează necesitatea protecției penale a ființei umane în contextul progresului științific și dezvoltării biotehnologiilor.²

Autorul rus M. Арзамазцев (lucrarea „Уголовно-правовые гарантии достоинства человека и развитие биотехнологий”) analizează impactul progresului biotehnologiei asupra schimbării dreptului penal, ajungându-se la concluzia că drepturile somatice nu formează o nouă generație a drepturilor omului, dar îmbogățesc conținutul demnității individului. Se conchide că dreptul penal trebuie să soluționeze problema stabilirii unor garanții ale demnității individului. În acest sens, este necesar să se reglementeze mai clar circumstanțele care exclud caracterul penal al faptelor în acest domeniu. Progresul științific generează incertitudinea în aplicarea anumitor norme de drept penal, iar aceasta impune îmbunătățirea normelor privind stabilirea pedepsei și calcularea termenului de prescripție penală. Autorul a realizat analiza necesității de incriminare a noi tipuri de fapte împotriva persoanei, de introducere a răspunderii pentru infracțiunile împotriva organelor artificiale, precum și a organelor și țesuturilor separate de persoană; de evaluare juridico-penală a faptelor ilicite cu embrioni umani; de includere a informațiilor genetice în sfera vieții private protejate de legea penală.³

Autorii A. Dupan și J. Bikbulatova, în lucrarea „Instruments for the protection of human rights violated during the study of human genome”, realizează o analiză comparativă a instrumentelor juridice utilizate în legislația rusă și în legislația altor țări (Germania, Marea Britanie, SUA, Japonia) care asigură protecția drepturilor omului în timpul cercetării genomului uman. Autorii conchid că este necesară modificarea legislației în vigoare în domeniul cercetărilor asupra genomului uman, inclusiv a legislației penale, sugerând incriminarea următoarelor acțiuni ilegale: clonarea umană; modificarea deliberată a genomului celulelor germinale și embrionilor; nerespectarea condițiilor de cercetare a genomului uman; utilizarea neautorizată a probei genetice și nedistrugerea acesteia după studiu; neobținerea consimțământului informat al

¹ ТРУСОВ, А. Криминологические и уголовно-правовые аспекты предупреждения преступлений, связанных с использованием биотехнологий. Москва: ИЦ РИОР, НИЦ ИНФРА-М, 2016, сс.4–6.

²ТИЩЕНКО, Е. Развитие современных биотехнологий и уголовный закон. В: *Юридические Науки*, 2015, сс.206–208.

³ АРЗАМАЗЦЕВ, М. Уголовно-правовые гарантии достоинства человека и развитие биотехнологий. В: *Правоведение*, 2022. Т. 66, № 1, сс. 19–42.

subiectului înainte de examinarea genetică; încălcările în examinarea genetică a unui copil, precum și a părinților săi în vederea stabilirii filiației; achiziționarea, depozitarea sau utilizarea gameților sau a altor informații genetice fără consimțământul scris și informat al furnizorului de gameți.¹

În lucrarea „Cloning: Normality and Pathology (Criminal Law Issues)”, autorul Yu. V. Radosteva susține că societatea și legislația nu sunt pregătite pentru dezvoltarea rapidă a științei și a nivelului de intervenție în esența umană. Pe de altă parte, există divergențe între viziunile științifice și cele juridice referitoare la înțelesul și respectarea drepturilor omului în acest domeniu. Autoarea consideră că reglementările interne existente în domeniul clonării umane sunt insuficiente și ineficiente. Ținând cont de scopul preventiv și de protecție al dreptului penal, autoarea pledează pentru elaborarea unui mecanism penal de contracarare a manifestărilor infracționale în domeniul clonării și tehnologiilor de reproducere. Dreptul la viață trebuie să servească drept punct de plecare în reglementarea răspunderii penale pentru manifestările infracționale în acest domeniu. În această privință, autorul justifică necesitatea revizuirii reglementărilor existente privind determinarea începutului vieții, luând în considerare realizările noi în domeniul biotehnologiei, precum și elaborarea unei legislații speciale vizând protecția penală a embrionilor umani.²

Este relevantă prezentului studiu lucrarea autorului spaniol M.Paz de la Cuesta Aguado „Protección penal del genoma y preembrión. Análisis comparado y propuesta alternativa”, care abordează protecția genomului uman în raport cu protecția valorii „vieții umane”. Autorul citat consideră că protecția vieții umane poate fi realizată sub mai multe aspecte, în speță reglementarea penală a tehnicilor care pot afecta genomul uman, protecția penală a codului vital care conține moștenirea genetică; stabilirea controlului asupra tehnicilor de reproducere umană asistată; precum și protecția perioadei prenatale și, ca finalitate, a vieții oamenilor. Autorul consideră că reglementarea penală a tehnicilor care pot afecta genomul uman va preveni urmările dezastruoase pe care le poate avea alterarea genomului – cod vital al evoluției speciei umane – atât în raport cu anumite persoane, cât și în relația cu descendența, înțeleasă în sens genetic. Prin

¹ DUPAN, A., BIKBULATOVA, J. Instruments for the protection of human rights violated during the study of human genome. 09.02.2022. In: *SHS Web Conf.* V.134, 2022. Disponibil: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202213400019>/https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/pdf/2022/04/shsconf_eac-law2021_00019.pdf.

² RADOSTEVA, Yu. V. Cloning: Normality and Pathology (Criminal Law Issues). 7.12.2020. In: *Atlantis Press. Proc.of the 14th Eur.-Asian Law Cong. „The Value of Law” (EAC-LAW 2020)*. ISBN 10.2991/assehr.k.201205.053. ISSN 2352-5398.

urmare, în viziunea autorului, protecția penală a genomului, a moștenirii genetice umane, trebuie să fie orientată spre interzicerea utilizării tehnicilor de inginerie genetică.¹

Autorul J. Y. Momethiano Santiago, în lucrarea „La estructura penal del tipo clonación humana”, abordează necesitatea protecției genomului uman împotriva acțiunilor de manipulare genetică și efectuează o analiză juridico-penală a componentei de infracțiune „clonarea umană”.²

Cercetătorii spanioli M. Herrera Islas și J. Ramírez Escamilla, în lucrarea „Propuesta de una Regulación Jurídica en Materia de Clonación”, descriu necesitatea reglementării juridice a aspectelor legate de viață și de etică, în contextul problemei clonării umane. Se explică esența clonării umane în raport cu drepturile omului și, de asemenea, înaintează propuneri de lege ferenda în scopul prevenirii și sancționării comportamentului antisocial care atentează la identitatea genetică unică și irepetabilă a ființei umane, la moștenirea genetică a umanității.³

Autorul francez C. S. Alomo Nomo, în teza de doctorat cu titlul „Le droit pénal du vivant”, cercetează infracțiunile legate de manipularea genetică, precum și problemele ridicate de reproducerea asistată medical, donațiile, prelevările, traficul și comercializarea de organe. Autorul consideră că aceste infracțiuni se realizează prin manipularea materialului genetic care caracterizează întreaga specie umană și afectează descendența acesteia. Prin urmare, este necesară o nouă interpretare a infracțiunilor rezultate din manipulări biotehnologice, deoarece obiectul protecției se modifică. Se trece de la infracțiunile care iau viața la cele legate de transformarea, transmiterea și chiar salvagardarea ei. În legătură cu transformarea vieții, sunt menționate infracțiunile de clonare, eugenie, cele referitoare la cercetarea asupra embrionilor cu chestiuni de distrugere sau congelare a acestora, cele legate de transformările genomului. În legătură cu transmiterea vieții există procrearea asistată medical și problemele care pot rezulta din aceasta: donarea de gameți, implantarea de embrioni și abordarea embrionilor supranumerari, precum și transmiterea concretă a vieții care se poate face prin maternitate surrogat. În ceea ce privește protejarea vieții, aceasta se referă la intervenții care implică prelevarea și transplantul de organe și țesuturi. Toate aceste infracțiuni implică materialul biologic uman care caracterizează specia umană: genomul, ADN-ul, embrionul, organele și țesuturile umane.⁴

¹ PAZ, M. de la CUESTA AGUADO. Protección penal del genoma y preembrión. Análisis comparado y propuesta alternativa. [Citat 16.02.2023]. En: *Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología*. ISSN 1695-0194. RECPC 21-01 (2019). Disponibil: <http://criminet.ugr.es/recpc/21/recpc21-01.pdf>.

² MOMETHIANO SANTIAGO, J. Y. La estructura penal del tipo clonación humana. LEX N° 15 – AÑO XIII, 2015 – I. ISSN 2313 – 1861. Pp.235–253. [citată 15.02.2023]. Disponibil: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/lexj2015&div=14&id=&page>.

³ HERRERA ISLAS, M., RAMÍREZ ESCAMILLA, J. Propuesta de una Regulación Jurídica en Materia de Clonación. En: *Ciencias Sociales, Administrativas y Derecho*, Vol. 4 Núm. 1 (2017). [citată 16.02.2023]. Disponibil: <https://doi.org/10.26457/mclidi.v4i1.1327>.

⁴ ALOMO NOMO, C.S. Le droit pénal du vivant. Droit. Université de Yaoundé II, 2019. Français. NNT. [citată 16.02.2023] Thèse pour le doctorat/ ph.d en droit. Disponibil: <https://theses.hal.science/tel-03797598/document>.

Autorul francez V. Malabat, în lucrarea „Droit penal special”, efectuează analiza componentelor de infracțiune prevăzute de codul penal francez, inclusiv crimele contra speciei umane, în care sunt încadrate eugenismul și clonarea reproductivă.¹

Analizând publicațiile de peste hotare în domeniul genomului uman, constatăm că nu există niciun studiu în care subiectul cercetat să fie abordat integral. Acest subiect este cercetat doar secvențial, în special necesitatea protecției, inclusiv penale, a genomului uman, eugenismul și clonarea umană.

1.3. Baza normativă referitoare la protecția genomului uman

1.3.1. Analiza actelor internaționale și regionale în materia protecției genomului uman

Dezvoltarea rapidă a biologiei și medicinei, necesitatea respectării ființei umane, ca individ, dar și ca specie, actele de alterare a genomului care ar putea pune în pericol demnitatea, respectul individului ca atare, progresele în domeniul genetic care nu sunt utilizate întotdeauna în beneficiul ființei umane prezente și viitoare au constituit doar câteva dintre premisele pentru reglementarea juridică a genomului uman la nivel internațional și regional.

Un ansamblu de acte internaționale conțin doar dispoziții indirecte privind protecția genomului uman, inclusiv: Declarația ONU universală a drepturilor omului din 10 decembrie 1948 (art.1–3)², Pactul internațional ONU cu privire la drepturile civile și politice din 16 decembrie 1966, ratificat de Republica Moldova prin HP nr. 217-XII din 28 iulie 1990, în vigoare la 26 aprilie 1993 (art. 5–7)³, Pactul internațional ONU cu privire la drepturile economice, sociale și culturale din 16 septembrie 1966.⁴

Actul normativ internațional, care stabilește principiile, norme, reguli și condiții concrete în vederea protecției geneticii umane și genomului uman, este Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei, semnată la Oviedo la 4 aprilie 1997⁵.

¹ MALABAT, V. *Droit penal special*. 20.10.2022. Ed.Dalloz. 630 p. ISBN 2247169368.

² Declarația Universală a Drepturilor Omului, 10.12.1948, New York, ratificată prin Hotărârea Parlamentului RM nr.217-XII din 28.07.1990. În: *Tratate internaționale*, 1998, vol.1, p.11–18. art. 1-3.

³ Pactul internațional ONU cu privire la drepturile civile și politice: 16.12.1966, ratificat prin HP a RM nr. 217-XII din 28 iulie 1990, în vigoare pentru RM la 26 aprilie 1993. În: *Tratate Internaționale*, 30.12.1998, nr. 1, p.19, art. 5–7.

⁴ Pactul internațional ONU cu privire la drepturile economice, sociale și culturale: 16.09.1966. În: *Tratate Internaționale*: 30.12.1998, nr. 1, art. 12, 15 alin.1 lit. b.

⁵ Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei, Oviedo, 4.04.1997. În : *Tratate Internaționale*, 2009, nr. 43.

Convenția a fost adoptată în scopul „protecției demnității, identității ființei umane și garantează oricărei persoane, fără discriminare, respectul integrității sale și al celorlalte drepturi și libertăți fundamentale față de aplicațiile biologiei și medicinei”.

Conform art. 2 din Convenție, „interesul și binele ființei umane trebuie să primeze asupra interesului unic al societății sau al științei”.

Cap. IV din Convenție, intitulat „Genomul uman”, reglementează două cazuri în care ar fi permise intervențiile asupra genomului uman: „în vederea unor scopuri preventive, de diagnosticare sau terapeutice, sub condiția de a nu avea ca urmare o modificare în genomul descendenței” (art. 13).

Cap. V din Convenție este consacrat regulilor privind cercetarea științifică asupra ființei umane. Art. 15 din Convenție stabilește reguli ce țin de cercetarea științifică în domeniul biologiei și medicinei, care poate fi exercitată liber, sub rezerva dispozițiilor Convenției și a altor norme vizând protecția ființei umane, fiind prevăzute expres un șir de condiții care urmează a fi îndeplinite cumulativ.¹

În art. 18 din Convenție se statuează un principiu fundamental în planul protecției embrionului uman, adică „în cazurile în care legea autorizează cercetările pe embrionii in vitro, trebuie să asigure o protecție adecvată embrionului uman. Crearea embrionilor umani în scopuri de cercetare este interzisă”.

Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei a fost completată prin protocoale adiționale: „Protocolul privind interzicerea clonării ființei umane din 12 ianuarie 1998”; „Protocolul adițional cu privire la transplantul organelor și al țesuturilor de origine umană din 24 ianuarie 2002”; „Protocolul adițional referitor la cercetarea biomedicală din 25 ianuarie 2005” și „Protocolul adițional cu privire la testele genetice în scopuri medicale din 27 noiembrie 2008”.

Protocolul adițional la Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei ”cu privire la interzicerea clonării ființelor umane” din 12 ianuarie 1998, în vigoare pentru Republica Moldova din 1 martie 2003, reglementează domeniul clonării umane.²

¹ Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei, Oviedo, 4.04.1997. În : *Tratate Internaționale*, 2009, nr. 43, art.15–17.

² Protocolul adițional la Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității umane față de aplicațiile biologiei și ale medicinei referitor la interzicerea clonării ființelor umane, Paris, 12.01.1998. Ratificat prin Legea RM privind ratificarea Convenției pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane în ceea ce privește aplicațiile biologiei și ale medicinei și a Protocolului adițional la Convenție referitor la interzicerea clonării ființelor umane: nr. 1256 din 19.07.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 110–112.

Conform preambulului Protocolului adițional „instrumentalizarea ființei umane prin crearea deliberată de ființe umane identice din punct de vedere genetic este contrară demnității omului și constituie o utilizare improprie a biologiei și medicinei”.

În conformitate cu prevederile art. 1 din Protocol, „este interzisă orice intervenție având drept scop crearea unei ființe umane genetic identice unei alte ființe umane vii sau moarte”. În sensul art. 1 din Protocol: „prin expresia ființă umană genetic identică unei alte ființe umane se înțelege o ființă umană care are în comun cu o altă ființă umană ansamblul genelor nucleare”.¹

Protocolul adițional la Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei, referitor la transplantul de organe și țesuturi de origine umană a fost semnat la Strasbourg la 20 februarie 2015, având în vedere faptul că: „o utilizare necorespunzătoare a organelor sau țesuturilor ar putea pune în pericol viața, bunăstarea sau demnitatea umană”. Conform art. 1 din Protocolul menționat: „părțile prezentului Protocol protejează omul în demnitatea și identitatea sa și îi garantează, fără discriminare, respectarea integrității sale și a celorlalte drepturi și libertăți fundamentale ale sale în domeniul transplantului de organe și țesuturi de origine umană”.²

Declarația Universală UNESCO privind genomul uman și drepturile omului recunoaște că „cercetările științifice privind genomul omului și aplicarea în practică a rezultatelor acestor cercetări deschid perspective nelimitate pentru ameliorarea stării sănătății unor oameni și a omenirii întregi, cu toate acestea menționând că astfel de cercetări trebuie să se bazeze pe respectul total al demnității, libertăților și drepturilor omului, precum și pe interzicerea oricărei forme de discriminare privind caracteristicile genetice”.³

În conformitate cu prevederile art.1 din Declarație, „genomul uman se află la baza comunității inițiale a tuturor reprezentanților neamului omenesc, precum și a recunoașterii demnității și diversității lor indispensabile. Genomul omului semnifică patrimoniul întregii omeniri”.

Declarația stabilește că „genomul în starea lui naturală nu trebuie să servească în calitate de sursă pentru obținerea venitului. Cercetările, tratamentul sau diagnosticul, aflate în legătură cu

¹ Protocolul adițional la Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității umane față de aplicațiile biologiei și ale medicinei referitor la interzicerea clonării ființelor umane, Paris, 12.01.1998. Ratificat prin Legea RM privind ratificarea Convenției pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane în ceea ce privește aplicațiile biologiei și ale medicinei și a Protocolului adițional la Convenție referitor la interzicerea clonării ființelor umane: nr. 1256 din 19.07.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 110–112, art. 2.

² Protocolul adițional la Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității umane în ceea ce privește aplicațiile biologiei și ale medicinei referitor la transplantul de organe și țesuturi de origine umană, Strasbourg, 20.02.2015 [citat 25.10.2021]. Disponibil: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/175337>, art. 1.

³ Declarația Universală UNESCO privind genomul uman și drepturile omului, 11.11.1997, art. 1–4. Bioetica: Documente ale UNESCO. Ch.: Univers Pedagogic, 2006. 60 p.

genomul omului, pot avea loc doar după o evaluare prealabilă minuțioasă a pericolelor și beneficiilor legate de ele și cu o evidență a tuturor deciziilor, adoptate de legislația națională. În toate cazurile trebuie să existe acordul preliminar, liber și clar formulat al persoanei interesate. Niciun fel de cercetări referitoare la genomul omului, precum și niciun fel de cercetări aplicate în acest domeniu, mai ales în domeniile biologiei, geneticii și medicinei, nu trebuie să prevaleze asupra respectării drepturilor omului, drepturilor fundamentale și a demnității umane privind persoane separate sau, în cazuri respective, a grupurilor de oameni”.¹

Declarația interzice expres „practica care contravine demnității umane, cum ar fi practica de clonare în scopul reproducerii ființei umane”. Statelor și organizațiilor internaționale competente li se propune să colaboreze în scopul depistării unei asemenea practici și adoptării măsurilor necesare la nivel național și internațional în concordanță cu principiile stipulate în Declarație.²

Declarația Universală UNESCO „Privind bioetica și drepturile omului” (2005) nu are un caracter obligatoriu (neavând autoritatea unei convenții), dar ea stabilește că este necesar de a analiza cercetările și inovațiile care să amelioreze condiția umană”, în același timp trasează „principiile responsabilității individuale, respectării integrității persoanei, vieții private, confidențialității, egalității, echității, nediscriminării, non-stigmatizării, respectării diversității culturale și pluralismului, protecției generațiilor viitoare și protecției mediului, biosferei și biodiversității”.³

Declarația Internațională cu privire la datele genetice ale omului a fost adoptată de sesiunea a 32-a a Conferinței Internaționale UNESCO la Paris (17 octombrie 2003).⁴ Declarația are la bază următoarele obiective: „respectul față de demnitatea umană și apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale la colectarea, prelucrarea, utilizarea și păstrarea datelor genetice ale omului, a datelor proteomice ale omului și a mostrelor biologice, pe a căror bază au fost obținute (în continuare numite „mostre biologice”) în concordanță cu exigențele de egalitate, dreptate și solidaritate și cu respectarea principiilor libertății gândirii și ale libertății de exprimare a opiniei, inclusiv ale libertății cercetărilor științifice; formularea principiilor care trebuie să devină directorii pentru state la elaborarea legislației proprii și a politicii în aceste chestiuni;

¹Declarația Universală UNESCO privind genomul uman și drepturile omului: 11.11.1997. Bioetica: Documente ale UNESCO. Ch.: Univers Pedagogic, 2006, 60 p., art. 3–10.

² Ibidem, art.11.

³ Declarația Universală UNESCO privind bioetica și drepturile omului” (2005). Bioetica: Documente ale UNESCO. - Ch.: Univers Pedagogic, 2006, 60 p.

⁴ Declarația internațională UNESCO cu privire la datele genetice ale omului: Paris, 17.10.2003, art.1-2. Documente ale UNESCO. - Ch.: Univers Pedagogic, 2006, p. 45.

elaborarea unei baze pentru principiile directorii care se referă la practica în domeniile indicate pentru instituțiile interesate și persoane aparte”.¹

Convenția privind securitatea biologică semnată la Rio de Janeiro în 1992, ratificată de Republica Moldova prin HP nr. 457-XIII din 16 martie 1995.² În conformitate cu prevederile art. 15 din Convenție (accesul la resurse genetice), „autoritatea de a determina accesul la resurse genetice aparține guvernelor naționale și este supusă legislației naționale. Fiecare parte contractantă va face eforturi pentru dezvoltarea și efectuarea cercetărilor științifice bazate pe resurse genetice furnizate de către alte părți contractante cu deplina participare a acestora și, în măsura posibilităților, pe teritoriul lor. Fiecare parte contractantă va lua măsurile legislative, administrative sau politice adecvate pentru a asigura împărțirea justă și echitabilă, cu partea contractantă care furnizează resursele genetice, a rezultatelor cercetării și dezvoltării și a beneficiilor cercetării, obținute din utilizarea comercială sau de alt tip a acestor resurse”.³

Protocolul general asupra biosecurității (Cartagena, 2000) la Convenția Cadru a ONU privind diversitatea biologică⁴, Montreal (Canada), 29 ianuarie 2000, a fost elaborat pentru „prevenirea riscurilor biotehnologice, care se va referi în special la mișcarea transfrontalieră a oricărui organism modificat genetic rezultat din biotehnologiile moderne care ar putea avea efecte adverse asupra conservării și utilizării durabile a diversității biologice”.⁵

Republica Moldova a ratificat Protocolul general asupra biosecurității prin Legea nr.1381 din 11 octombrie 2002 pentru ratificarea Protocolului de la Cartagena privind biosecuritatea la Convenția privind diversitatea biologică⁶.

Recomandarea CE nr. 934/1982 „Privind ingineria genetică” definește noțiunea de „inginerie genetică” ca fiind „aplicarea noilor tehnici științifice de recombinare artificială a materialului genetic provenit de la organisme vii”.⁷

¹Declarația internațională UNESCO cu privire la datele genetice ale omului: Paris, 17.10.2003, art.1–2. Documente ale UNESCO. Ch.: Univers Pedagogic, 2006, p. 45.

² HP pentru modificarea și completarea HP privind aderarea RM la unele convenții în domeniul protecției mediului înconjurător”: nr. 457-XIII din 16.05.1995. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 33, 1995, art. 363.

³ Convenția privind diversitatea biologică, 1992, ratificată de RM prin HP nr. 457-XIII din 16.05.1995, art.15. [citat 25.10.2021]. Disponibil: <https://date.gov.md/ckan/ru/dataset/4789-conventii-de-mediul-la-care-republica-moldova-este-parte/resource/e197549e-c09d-4fcd-a403-2f0358e119f7>.

⁴ Protocolul general asupra biosecurității (Cartagena, 2000) la Convenția Cadru a ONU privind diversitatea biologică. Ratificat de RM prin Legea nr. 1381 din 11.10.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 149.

⁵ Ibidem.

⁶ Legea RM pentru ratificarea Protocolului de la Cartagena privind biosecuritatea: nr. 1381 din 11.10.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, art. 149.

⁷ Council of Europe's Parliamentary Assembly Recommendation on genetic engineering: 934 (1982). [citat 25.10.2019]. Disponibil: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=14968&lang=en>, art.1.

Recomandarea CE nr. 1046/1986¹, „Privind folosirea embrionilor umani și a fetusilor în scopuri terapeutice, științifice, industriale și comerciale” reglementează regulile referitoare la folosirea embrionului sau fetusului uman și prelevarea țesuturilor lor în scopuri de diagnosticare și terapeutice. Conform prevederilor expuse în § 10 al acestui document, „embrionul și fetusul uman trebuie să fie tratați în toate circumstanțele cu respectul datorat demnității umane și că folosirea țesuturilor trebuie să fie strict limitată și reglementată în vederea realizării scopurilor terapeutice pentru care nu există alte mijloace”.

Recomandarea reglementează expres faptele ilicite în domeniul utilizării embrionilor și fetușilor sau țesuturilor lor, inclusiv: „a) Crearea unei ființe umane identice prin clonare sau prin alte metode, inclusiv în vederea selectării rasei; b) Implantarea unui embrion uman în uterul altui animal sau invers; c) Fuziunea gameților umani cu aceia ai altui animal; d) Crearea embrionilor din sperma ce aparține diferiților indivizi; e) Fuziunea embrionilor sau orice altă operație care poate să producă himere; f) Ectogeneză, adică producerea unei ființe umane autonome în afara uterului unei femei, ce înseamnă într-un laborator; g) Crearea unor copii din persoane cu același sex; h) Alegerea sexului copilului prin manipulări genetice, în vederea unor scopuri nonterapeutice. i) Crearea unor gemeni identici; j) Cercetările efectuate pe embrioni umani viabili; k) Experimentele efectuate pe embrioni umani vii, indiferent viabili sau neviabili; l) Păstrarea embrionilor in vitro peste 14 zile după fertilizare (cu reducerea timpului necesar pentru congelarea embrionilor)”.

Recomandarea CE nr. 1100/1989 privind folosirea embrionilor și fetușilor umani în cercetările științifice reglementează necesitatea protecției legale a embrionului uman din momentul fertilizării celulei-ou.²

Recomandarea CE nr. 1240/1994 privind protecția și brevetabilitatea produselor de origine umană stipulează expres că „ființa umană este un subiect de drept – și nu obiect, iar corpul uman este inviolabil și inalienabil, fiind legat de persoana fizică titulară de drepturi și obligații și că în consecință pot fi instituite limite în privința folosirii acestuia”.³

Recomandarea CE nr. 1512(2001) privind protecția genomului uman stipulează că „protecția demnității umane ar trebui să fie principiul călăuzitor pentru gestionarea proiectului

¹ Council of Europe's Parliamentary Assembly Recommendation „On use of human embryos and foetuses for diagnostic, therapeutic, scientific, industrial and commercial purposes”: nr.1046 (1986). [citată 25.10.2019]. Disponibil: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15080&lang=en>.

² Council of Europe's Parliamentary Assembly Recommendation „On use of human embryos and foetuses in scientific research”: nr. 1100/1989. [citată 24.09.2019]. Disponibil: <http://assembly.coe.int/nw/xml/xref/xref-xml2html-en.asp?fileid=15134&lang=en>.

³ Council of Europe's Parliamentary Assembly Recommendation „On the protection and patentability of material of human origin”: nr. 1240/1994. [citată 24.09.2019]. Disponibil: [https://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/Texts_and_documents/INF_2014_5_vol_II_textes_%20CoE_%20bio%20A9thique_E%20\(2\).pdf](https://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/Texts_and_documents/INF_2014_5_vol_II_textes_%20CoE_%20bio%20A9thique_E%20(2).pdf), pp. 36–38.

genomului uman”. În art. 4 din Recomandare se menționează implicațiile etice enorme ale unor cercetări suplimentare asupra genomului uman, inclusiv unele cu caracter negativ: „clonarea celulelor, condițiile care guvernează testarea genetică, precum și divulgarea și utilizarea informațiilor obținute”. În cele din urmă, se recomandă statelor să înființeze, în conformitate cu propria legislație internă, o autoritate națională care ar avea sarcina expresă de a monitoriza, informa și consilia cu privire la conformitatea cercetărilor privind genomul uman cu principiile etice și morale universal recunoscute de respect pentru viața și demnitatea umană, precum și a constitui la nivel regional o asemenea autoritate.¹

Rezoluția Parlamentului Europei despre clonarea umană, din 7 septembrie 2000 (Strasbourg), interzice „utilizarea embrionilor umani pentru producerea de celule tulpinare”.²

Directiva Parlamentului European și a Consiliului nr. 98/44/CE din 6 iulie 1998 „Privind protecția juridică a invențiilor biotehnologice” proclamă rolul biotehnologiei și ingineriei genetice într-o gamă largă de sectoare și importanța protecției invențiilor biotehnologice pentru dezvoltarea industrială comunitară, precum și protecția juridică în domeniul cercetării și dezvoltării ingineriei genetice etc.³

Conform art. 6 alin. (2) din Directivă, „trebuie considerate ca nebrevetabile: (a) procesele de clonare a ființelor umane; (b) procesele de modificare a identității genetice a ființelor umane; (c) utilizarea embrionilor umani în scopuri industriale sau comerciale; (d) procesele de modificare a identității genetice a animalelor, care le pot produce suferință fără un beneficiu medical substanțial pentru om sau animale, precum și animalele rezultate din astfel de procese”.

Declarația asupra clonării adoptată de Adunarea generală a ONU la 16 martie 2005 face apel la guvernele statelor membre să interzică „toate formele de clonare umană, inclusiv tehnicile folosite în cercetarea asupra celulelor stern umane”, întrucât acestea „sunt incompatibile cu demnitatea umană și protecția vieții umane” și să „interzică aplicarea tehnicilor de inginerie genetică care ar fi contrare demnității umane”.⁴

Carta drepturilor fundamentale a UE (2007/C 303/01) garantează dreptul oricărei persoane la integritate fizică și psihică, stabilindu-se anumite reguli speciale în domeniile medicinei și

¹ Council of Europe's Parliamentary Assembly Recommendation „On protection of the human genome by the council of europe”: 1512(2001). [citat 25.09.2019]. Disponibil: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=14968&lang=en>, art.1.

² European Parliament resolution on human cloning, 2000, Strasbourg. [citat 03.07.2021] Disponibil: <https://www.europarl.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P5-TA-2000-0376+0+DOC+XML+VO//EN>.

³ Directiva Parlamentului European și a Consiliului „Privind protecția juridică a invențiilor biotehnologice”: nr.98/44/CE din 6 iulie 1998. [citat 20.10.2019]. Disponibil: <http://www.justice.gov.md/file/Centrul%20de%20armonizare%20a%20legislației/Baza%20de%20date/Materiale%202007/Legislație/31998L0044%20-%20Ro.pdf>.

⁴ Declarația Adunării Generale ONU cu privire la clonare: 16.03.2005 [citat 12.10.2019]. Disponibil: <https://asociatiaprovita.ro/wp-content/uploads/2010/04/docsbioeticadeclaratia.ONU.privind.clonarea.pdf>.

biologiei: „(a) consimțământul liber și în cunoștință de cauză al persoanei interesate, în conformitate cu procedurile prevăzute de lege; (b) interzicerea practicilor de eugenie, în special a celor care au drept scop selecția persoanelor; (c) interzicerea utilizării corpului uman și a părților sale, ca atare, ca sursă de profit; (d) interzicerea clonării ființelor umane în scopul reproducerii”.¹

În domeniul cercetat mai pot fi menționate încă un cumul de acte regionale, inclusiv Recomandarea CE nr. 1160/1991 privind elaborarea unei Convenții de bioetică și Recomandarea CE nr. 1468/2002 privind biotehnologiile etc.

1.3.2. Analiza actelor normative interne – ca mijloace de protecție a genomului uman

Cadrul normativ național care conferă protecție juridică geneticii umane este constituit dintr-un șir de acte normative cu caracter general, care reglementează indirect relațiile sociale în domeniu.

Constituția Republicii Moldovă din 29 iulie 1994² proclamă Republica Moldova „stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate”. Constituția conține doar prevederi indirecte care asigură protecția genomului uman (art. 28, art. 36).

CP al RM nr. 985 din 18 aprilie 2002 incriminează „Clonarea umană”, componentă de infracțiune inclusă în CP al RM la categoria de infracțiuni contra păcii și securității omenirii, infracțiuni de război. Alte fapte, care aduc atingere genomului uman, nu sunt reglementate în mod expres. Totodată, unele fapte incriminate prin legea penală sunt în legătură, fie directă sau indirectă, cu genomul uman: fecundarea artificială, sterilizarea chirurgicală fără consimțământul pacientei etc.³ CP al RM nu protejează suficient genomul uman, nu acordă atenția cuvenită combaterii faptelor periculoase din domeniu.

CC al RM, în redacția din 1 martie 2019, reglementează, în Cap.I „Persoana fizică”, secțiunea II „Respectul datorat ființei umane și drepturilor ei inerente”, drepturile personalității, inclusiv dreptul la viață, la sănătate, la integritate fizică și psihică, la libera exprimare, la nume, la onoare, demnitate și reputație profesională, la propria imagine, la respectarea vieții intime, familiale și private, la protecția datelor cu caracter personal, la respectarea memoriei și corpului său după deces, precum și la alte asemenea drepturi recunoscute de lege.⁴

¹ Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene (2007/C 303/01), art.3 alin.(2). [citat 25.10.2019]. Disponibil: https://fra.europa.eu/sites/default/files/charter-of-fundamental-rights-of-the-european-union-2007-c_303-01_ro.pdf.

² Constituția RM din 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 1, 1994, art. 1 alin. (3).

³ CP al RM: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr. 72–74.

⁴ CC al RM: nr. 1107 din 6.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2019, nr. 66–75, art. 43.

În conformitate cu prevederile art. 44 CC al RM, „interzicerea unor acte patrimoniale”: „orice acte juridice care au ca obiect conferirea unei valori patrimoniale corpului uman, elementelor sau produselor sale sunt lovite de nulitate absolută, cu excepția cazurilor expres prevăzute de lege”.¹

Sunt salutabile prevederile art. 46 lit. g) din CC al RM, care stabilesc atingerile aduse vieții private, inclusiv: „difuzarea de materiale conținând imagini privind o persoană aflată la tratament în unitățile de asistență medicală, precum și a datelor cu caracter personal privind starea de sănătate, problemele de diagnostic, prognostic, tratament, circumstanțe în legătură cu boala și cu alte diverse fapte, inclusiv rezultatul autopsiei, fără consimțământul persoanei în cauză, iar în cazul în care aceasta este decedată, fără consimțământul familiei sau al persoanelor îndreptățite”, precum și prevederile art. 49 din CC al RM, care reglementează în premeieră respectul datorat persoanei decedate.²

Legea ocrotirii sănătății nr. 411 din 28 martie 1995 stabilește că: „dreptul la sănătate este asigurat prin păstrarea fondului genetic al țării, prin crearea de condiții de viață și muncă, prin garantarea unei asistențe medicale calificate, acordate în conformitate cu exigențele medicinei moderne, precum și prin apărarea juridică a dreptului la ocrotirea sănătății și la repararea prejudiciului cauzat sănătății”; „Păstrarea fondului genetic al țării este garantată printr-un complex de măsuri de asigurare a sănătății populației, prin prevenirea îmbolnăvirilor, dezvoltarea potențialului economic, social și cultural al republicii, prin salubritatea mediului înconjurător”. În acest scop se efectuează, la nivel interdepartamental, investigații fundamentale și aplicative privitoare la starea fondului genetic în funcție de situația ecologică, se iau măsuri de profilaxie și de tratament pentru persoanele cu anomalii congenitale de dezvoltare și patologii, se prognozează tendințele de schimbare a tipului genetic al omului.³

Legea RM nr. 755 din 21 decembrie 2001 privind securitatea biologică reglementează „activitățile legate de obținerea, testarea, producerea, utilizarea și comercializarea organismelor modificate genetic prin tehnicile biotehnologiei moderne”. Reglementarea specială a activităților menționate are menirea „să asigure desfășurarea lor în condiții de securitate biologică în care pot fi prevenite, eliminate sau reduse riscurile de producere a unor efecte negative generate de organismele modificate genetic asupra sănătății umane, diversității biologice, echilibrului ecologic și calității mediului”. Legea prezintă interes prin definirea unor termeni în domeniul

¹ CC al RM: nr. 1107 din 6.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2019, nr. 66–75, art. 44.

² CC al RM: nr. 1107 din 6.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2019, nr. 66–75, art. 46, 49.

³ Legea RM privind ocrotirea sănătății: nr. 411 din 28.03.1995. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1995, nr. 34, art. 8, 9, 17.

cercetat [art. 1], după cum urmează: „*organism; organism modificat genetic; microorganism; material genetic; biotehnologie; biotehnologie modernă*”.¹

Legea RM nr. 185 din 24 mai 2001 cu privire la ocrotirea sănătății reproductive și planificarea familială² recunoaște, reglementează și garantează drepturile persoanelor la reproducere, care sunt o parte integrantă a drepturilor omului. Legea definește noțiunile: „drepturi la reproducere”, „sănătate reproductivă”, „planificare familială”, „tehnologii auxiliare de reproducere”, „acord benevol informat”, „fecundare in vitro”.

Conform art. 10 din legea nominalizată, „femeile au dreptul la însămânțare artificială și fecundare in vitro”. În conformitate cu prevederile art. 15 din lege sunt reglementate condițiile de activitate ale persoanelor juridice și fizice care asigură realizarea drepturilor la reproducere, inclusiv obținerea licenței.³

Legea RM nr. 264 din 27 octombrie 2005 cu privire la exercitarea profesiei de medic stabilește „bazele juridice și reglementează condițiile organizatorice și formele exercitării profesiei de medic, precum și principiile generale ale exercitării profesiei de medic, dintre care menționăm respectarea primatului vieții și a dreptului inerent la viață al ființei umane”.⁴

Legea RM nr. 138 din 15 iunie 2012 privind sănătatea reproducerii stabilește cadrul legal în domeniul ocrotirii sănătății reproducerii populației în scopul asigurării drepturilor fundamentale ale omului la ocrotirea sănătății și la asistență medicală.⁵

Prezintă interes definirea în art. 1 al legii a noțiunii de „tehnologii de asistare medicală a reproducerii umane – act medical ce cuprinde ansamblul tratamentelor și procedurilor de inseminare artificială sau de fertilizare in vitro, de manipulare medicală în laborator a materialului genetic feminin și masculin în scopul fecundării artificiale a ovulelor și implantării acestora.”

În conformitate cu prevederile art. 9 din legea statuată sunt stabilite anumite reguli și condiții de folosire a tehnologiilor de asistare medicală a reproducerii umane.⁶ Sunt relevante pentru prezentul studiu reglementările prohibitive prevăzute la art. 9 alin. (13) din legea

¹Legea RM privind securitatea biologică: nr. 755 din 21 decembrie 2001. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 75.

² Legea RM cu privire la ocrotirea sănătății reproductive și planificarea familială: nr. 185 din 24 mai 2001. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova* 2001, nr. 90–91.

³ Legea RM cu privire la ocrotirea sănătății reproductive și planificarea familială: nr. 185 din 24.05.2001. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2001, nr. 90–91, art. 9,10,15.

⁴ Legea RM „Cu privire la exercitarea profesiei de medic”: nr. 264 din 27.10.2005. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2005, nr. 172–175.

⁵ Legea RM privind sănătatea reproducerii: nr. 138 din 15.06.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr. 205–207.

⁶ Legea RM privind sănătatea reproducerii: nr. 138 din 15.06.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr. 205–207, art. 9.

nominalizată, care interzic expres: „a) alegerea sexului viitorului copil, cu excepția cazurilor de risc al moștenirii unor maladii genetice severe legate de sex; b) avortul selectiv al embrionilor de un anumit sex, specificat în reglementările internaționale de bioetică; c) clonarea ființei umane, crearea de himere și transplantarea acestora în organismul uman; d) folosirea celulelor sexuale pentru crearea de embrioni umani exclusiv pentru cercetări științifice; e) aplicarea unor tratamente de reproducere asistată medical sau a unor tehnologii de reproducere asistată medical fără consimțământul persoanei; f) prestarea serviciilor de reproducere asistată medical în lipsa unei autorizații sanitare de funcționare eliberate de Agenția Națională pentru Sănătate Publică și în lipsa autorizației eliberate de Ministerul Sănătății la propunerea Agenției de Transplant; g) violarea confidențialității datelor privind donările de spermă, de oocite sau de embrioni; h) obținerea gameților și/sau a țesuturilor gonadale reproductive de la persoane cu vârsta sub 18 ani (cu excepția cazurilor de crioprezervare a fertilității în baza indicațiilor medicale).”

Legea RM nr. 42 din 6 martie 2008 privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane a fost adoptată în scopul „asigurării protecției drepturilor donatorilor și beneficiarilor de organe, țesuturi și celule umane, facilitării transplantului de organe, țesuturi și celule, contribuirii la salvarea vieții omenești sau la ameliorarea considerabilă a calității ei, precum și în scopul prevenirii comercializării părților corpului uman.”¹

Legea RM nr. 235 din 17 noiembrie 2017 cu privire la înregistrarea genetică judiciară stabilește „scopul, principiile și cerințele de bază ale înregistrării genetice judiciare, de asemenea condițiile în care poate fi prelevat materialul biologic de la anumite persoane fizice sau din urmele biologice rămase la fața locului în legătură cu comiterea de infracțiuni în vederea determinării profilului genetic (profilului ADN)”.²

Hotărârea Guvernului RM nr. 982 din 11 august 2003³ cu privire la instituirea Centrului Național Științifico-Practic de Sănătate Reproductivă, Genetică Medicală și Planificare Familială a fost adoptată în scopul „îmbunătățirii sănătății reproductive a populației din Republica Moldova, cercetării și identificării factorilor ce influențează negativ asupra genomului uman, elaborării și realizării măsurilor de prevenire și tratament modern al acestora”.

Hotărârea Guvernului RM nr. 1153 din 25 septembrie 2003 despre aprobarea Regulamentului privind autorizarea activităților legate de obținerea, testarea, utilizarea și

¹ Legea RM privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane: nr. 42 din 06.03.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr. 81, art.10–13, 28.

² Legea RM și cu privire la înregistrarea genetică judiciară: nr. 235 din 17.11.2017. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017, nr. 441–450, art. 740.

³ HG RM cu privire la instituirea Centrului Național Științifico-Practic de Sănătate Reproductivă, Genetică Medicală și Planificare Familială: nr. 982 din 11.08.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr. 182–185.

comercializarea organismelor modificare genetic¹ stabilește modul de eliberare a autorizațiilor pentru activitățile de obținere, testare, utilizare și comercializare a organismelor modificare genetic prin tehnicile biotehnologiei moderne și a produselor rezultate din acestea.

Regulamentul Ministerului Sănătății nr.149 din 14 septembrie 1998 cu privire la modul de eliberare a licențelor pentru desfășurarea cercetărilor aplicate în domeniul geneticii și microbiologiei în Republica Moldova reglementează condițiile de exercitare a cercetărilor în domeniul geneticii și/sau microbiologiei (pct.4) și de eliberare a licenței de cercetare în domeniul geneticii și microbiologiei (pct.5).² La 9 mai 2000, Ministerul Sănătății a aprobat un nou Regulament „Cu privire la modul de eliberare a licențelor pentru desfășurarea cercetărilor aplicate în domeniul geneticii și microbiologiei în RM”.³

În concluzie, constatăm că în Republica Moldova, faptele de manipulare genetică nu au o acoperire corespunzătoare din punctul de vedere al reglementării speciale și nici legii penale. În Republica Moldova nu există o lege specială care să reglementeze relațiile sociale ce țin de domeniul protecției genomului uman. Absența unui sistem legislativ adecvat care reglementează sectorul biotehnologiei, precum și lipsa unei practici unitare în acest domeniu creează o mulțime de probleme în înțelegerea legalității utilizării acestor noi tehnologii, precum și la o eventuală investigare a acțiunilor ilegale și faptelor prejudiciabile în domeniul genomului uman. Rolul cel mai important în protecția juridică a genomului uman îl au CP al RM și Legea RM nr. 138 din 15 iunie 2012 privind sănătatea reproducerii, dar reglementările existente sunt insuficiente și nu asigură o protecție penală eficientă genomului uman. Se impune necesitatea reglementării domeniului „genomul uman”, inclusiv: terminologie specifică; acțiuni și intervenții genetice permise, acțiuni interzise. În contextul celor expuse, autorul propune un proiect de lege ferenda: „Lege privind intervențiile asupra genomului uman și interzicerea clonării” (vezi subcapitolul 5.1. și recomandările la prezenta lucrare).

1.4. Concluziile Capitolului 1

1. Problema științifică de importanță majoră soluționată a constat în conturarea unui cadru conceptual complex cu privire la natura juridică a infracțiunilor privind genomul uman prin prisma normativului internațional și național, practicilor și jurisprudenței acumulate la acest capitol,

¹ HG RM despre aprobarea Regulamentului privind autorizarea activităților legate de obținerea, testarea, utilizarea și comercializarea organismelor modificate genetic: nr. 1153 din 25.09.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr. 211–214.

² Regulamentul Ministerului Sănătății cu privire la modul de eliberare a licențelor pentru desfășurarea cercetărilor aplicate în domeniul geneticii și microbiologiei în RM: nr. 149 din 14.09.1998. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1998, nr. 094.

³ Regulamentul Ministerului Sănătății cu privire la modul de eliberare a licențelor pentru desfășurarea cercetărilor aplicate în domeniul geneticii și microbiologiei în RM: nr. RMS902/2000 din 09.02.2000. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2000, nr. 054.

fapt ce a condus la identificarea unor incoerențe, coliziuni și viduri legislative privind protecția juridico-penală a genomului uman și, corespunzător, elaborarea și promovarea unor norme *de lege ferenda* menite să exindă și să consolideze normativul penal sancționator în vederea prevenirii și combaterii eficiente a faptelor prejudiciabile de acest gen.

2. **Scopul tezei de doctor** a fost configurat de efectuarea unei investigații teoretico-normative complexe, prin prisma actelor internaționale și legislației Republicii Moldova, precum și practicilor altor state, asupra infracțiunilor privind genomul uman, conturarea problematicii existente în domeniul dat, evidențierea unor viduri legislative pe dimensiunea protecției genomului uman, precum și formularea unor recomandări pentru dezvoltarea cadrului incriminator național în materia prevenirii și combaterii infracțiunilor privind genomul uman.

3. În vederea realizării scopului cercetării de doctorat, au fost proiectate următoarele **obiective**: - cercetarea incriminărilor ce aduc atingere genomului uman reflectat în sursele doctrinare din alte state și autohtone; - reliefarea cadrului normativ internațional, regional și național care se referă la protecția juridică a genomului uman; - argumentarea incriminării faptelor care aduc atingere relațiilor sociale ce vizează genomul uman; - conturarea conceptului infracțiunii contra genomului uman și caracterizarea faptelor care atentează la genomul uman din perspectivă de lege lata și de lege ferenda; - tratamentul complex al conținutului constitutiv al infracțiunii de clonare, incriminare prevăzută la art. 144 CP al RM; - abordarea comparativă a faptelor ce aduc atingere genomului uman și calificate ca infracțiuni în alte state, aparținând diferitor sisteme de drept, urmărind identificarea unor practici pozitive de protecție a genomului uman și promovarea acestora în legislația Republicii Moldova; - identificarea unor incoerențe, coliziuni și viduri legislative privind protecția juridico-penală a genomului uman și elaborarea unor măsuri de remediere și consolidare a cadrului penal sancționator; - elaborarea propunerilor de lege ferenda menite să îmbunătățească cadrul juridico-penal existent în materia prevenirii și sancționării faptelor ce aduc atingere genomului uman.

4. Contribuții pertinente la cercetarea infracțiunilor în domeniul genomului uman, în special clonarea umană, l-au avut lucrările autorilor: A. Barbăneagră, V.S. Midrigan, V. Boaghi, V. Manea, L.Dumneanu, S.Brînza, V. Stati (*Republica Moldova*); M.Isvoranu, G.A.Radu, P.Dungan (*România*); М.И.Галюкова, Е.А.Данилина, А. Г. Блинов, М.М. Лапунин, Е.В. Тищенко etc.(*Federația Rusă*); C.S. Alomo Nomo (*Franța*), M. Herrera Islas, J. Ramírez Escamilla, J.Y. Momethiano Santiago, Paz, M. de la Cuesta Aguado (*Spania*).

5. Patrimoniul doctrinar în materia infracțiunilor privind genomul uman este insuficient, fiind reprezentat de anumite cercetări tematice, referindu-se, în mare parte, la aspecte ce țin de ocrotirea vieții și sănătății persoanei, de infracțiunile cu caracter medical, etc.

6. Faptele contra genomului uman nu au o bază juridică adecvată, nici din punct de vedere al reglementării speciale și nici prin optica legii penale. În Republica Moldova reglementările în domeniu se limitează la incriminarea clonării (art.144 CP al RM), precum și la unele norme din acte normative de referință (Legea nr. 138 din 15 iunie 2012 privind sănătatea reproducerii etc.) care însă sunt insuficiente și nu asigură o protecție penală eficientă genomului uman.

7. Analiza surselor doctrinare și normative la tema tezei atestă că atât reglementările speciale, cât și prevederile CP al RM, nu asigură protecție adecvată genomului uman, impunându-se necesitatea operării unor modificări și completări ale legislației în materie cu norme relevante în conformitate cu actele internaționale, având în vedere experiența pozitivă a statelor europene și jurisprudența CtEDO.

2. CONCEPTUL INFRAȚIUNII CONTRA GENOMULUI UMAN. VARIANTE TIPICE ȘI JUSTIFICAREA INCRIMINĂRII PENALE

2.1. Justificarea incriminării faptelor care aduc atingere relațiilor sociale ce vizează genomul uman

Declarația Generală UNESCO „Cu privire la genomul uman și drepturile omului” stabilește expres că „genomul omului se află la baza comunității inițiale a tuturor reprezentanților neamului omenesc, precum și a recunoașterii demnității și diversității lor indispensabile. Genomul omului semnifică patrimoniul întregii omeniri”.¹

Cercetările intense ale structurilor care compun materialul ereditar nu numai că au dat posibilitate oamenilor de știință de a interveni în genomul uman și a realiza manipulări genetice, dar și au deschis calea unui cerc larg de persoane de a săvârși fapte antisociale și crime împotriva umanității, împotriva vieții și sănătății persoanei (clonarea, etc.). Ca urmare, cercetările în domeniul genomului uman și intervențiile în patrimoniul genetic necesită un control strict de ordin juridic și moral din partea statelor și organizațiilor internaționale, inclusiv prin reglementări penale.

Necesitatea protecției penale a genomului uman rezultă din multitudinea de probleme juridice care pot apărea în legătură cu acest fenomen, fapt care impune mai întâi relevarea unor termeni și noțiuni specifice.

Explicarea unor termeni precum „genom”, „genotip”, „inginerie genetică”, „manipulări genetice”, „terapie genică” etc. este necesară în contextul noutății domeniului și al lipsei de experiență practică atât în Republica Moldova, cât și în alte state.

În literatura de specialitate, „genomul” este definit ca totalitatea informațiilor despre un organism, cuprinse în genele necesare pentru crearea acestuia.²

Genomul constituie „sistemul genetic complet al celulei organismului uman, care determină dezvoltarea individuală, activitatea vitală și transmiterea caracterelor structurale și funcționale descendenților. Sistemul genetic uman complet include genomul nuclear și mitocondrial, adică 46 molecule ADN nuclear și câteva molecule circulare mitocondriale”.³

De rând cu noțiunea „genom uman”, în literatura de specialitate, dar și în reglementările internaționale și naționale mai este utilizată noțiunea „genotip uman”, care este definit ca

¹ Declarația Universală UNESCO „Cu privire la genomul omului și drepturile omului”, 11.11.1997. Bioetica: Documente ale UNESCO. Ch.: Univers Pedagogic, 2006, 60 p., art. 1.

² MARIȚ. A., PÎSLARU, L. Necesitatea incriminării faptelor care aduc atingere genomului uman. În: *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (Serie Nouă), Științe Juridice*, Tom LXVIII/I, 2022, p. 297.

³ CEMORTAN, I. *Curs genetica umană - I*. 11.03.2014. Chișinău: USMF. [citat 20.03.2023]. Disponibil: <https://anatop.usmf.md/wp-content/blogs.dir/163/files/sites/153/2014/03/CURS-Genetica-umana-I>. p.11.

„totalitatea proprietăților ereditare ale unui organism; constituția ereditară a unui organism reprezentată de totalitatea fondului de gene prezent în genomul său”.¹

Menționăm că actele normative internaționale și regionale nu conțin o definiție a termenului de genom uman. Unele definiții ale genomului pot fi găsite în doctrina de specialitate.

Autorul rus M. Лапунин consideră genomul omului ca un termen, fie indefinibil, fie de o complexitate deosebită. Același autor interpretează înțelesul termenului „genom” în sensul Convenției europene pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei, menționând că prevederile Convenției se referă la genomul comun al speciei umane.²

Merită atenție definițiile genomului uman în accepțiunea autoarei române V. Dobozi. Autoarea definește genomul omului în sens larg și în sens îngust. În sens larg, autoarea consideră că „genomul uman este un termen care acoperă toate categoriile de gene ce alcătuiesc specia umană existente la moment, inclusiv mutațiile care vor evolua în viitor într-o formă naturală”. Autoarea a dedus acest sens al genomului uman din textul prevederilor art. 3 din Declarația generală UNESCO privind genomul uman și drepturile omului. În același timp, prin „genom” în sens restrâns, autoarea are în vedere „genomul fiecărui individ (totalitatea genelor sale), care ar corespunde și el noțiunii de genom uman și se bucură de ocrotire în fața modificărilor”.³

În contextul definirii genomului uman este important de accentuat că noțiunea genomului în sens biologic sau genetic diferă de noțiunea genomului în sens juridic. Sensul termenului „genom uman” nu poate fi restrâns doar la înțelesul acestui termen din punct de vedere biologic sau genetic, deoarece aceasta va genera o mulțime de probleme de ordin juridic, în consecință va duce la insecuritatea relațiilor juridice în legătură cu materialul ereditar.

Din punct de vedere juridic, genomul unei ființe umane poate fi privit în mai multe ipostaze, fiecare dintre ele necesitând protecție juridico-penală. În opinia autorilor ruși A. Г. Блинов și М.М.Лапунин, opinie la care aderăm, genomul uman urmează a fi abordat în mai multe ipostaze: „res”, „informationes”, „gen”, „antidotum”, „mutuatus est”.⁴ Cercetarea

¹ Dicționarul explicativ al limbii române. [citată 20.10.19]. Disponibil: <https://www.dex.md/definitie/genom>.

² ЛАПУНИН М. Взгляд гуманитарной науки на проблему регулирования исследований генома живых организмов. *Вестник Омского университета. Серия «право»*. 2019, №2, сс. 86–104. ISSN 1990-5173.

³ DOBOZI, V. Aplicații biomedicale care au drept obiect genomul uman: 19.01.2023. În: *Revista de Note și Studii Juridice (RNSJ)*, 2023. ISSN 2066-0944. [citată 19.08.2023]. Disponibil: <https://www.juridice.ro/680837/aplicatii-biomedicale-care-au-drept-obiect-genomul-uman-i.html>.

⁴ БЛИНОВ А., ЛАПУНИН М. Пределы вмешательства уголовного права в сферу исследования генома человека. В: *Вестник Пермского университета. Юридические науки*. 2020. Вып. 50, сс. 804–831. ISSN 1995-4190.

genomului uman în sensul său juridic va face posibilă asigurarea unei protecții juridice eficiente a relațiilor sociale în acest domeniu.

Sistemul nostru ereditar a fost cercetat de către HUGO (Human Genome Organisation) în cadrul Programului genomului uman. Proiectul a fost lansat în toamna anului 1990, cu scopul de a cartografia în totalitate genotipul omului, adică să identifice succesiunea celor 3 miliarde de perechi de baze azotate în ADN-ul uman până la fiecare cromozom prin secvențare.¹

Programul genomului uman implică numeroase întrebări care deocamdată nu au un răspuns, dar care vor avea un mare impact asupra deciziilor politice, reacțiilor sociale și reglementărilor juridice: „Cine va controla informațiile obținute și cum se va asigura confidențialitatea? Cine va beneficia de testarea genetică și în ce condiții va fi ea obligatorie? În ce măsură un individ are libertatea de a solicita modificarea genomului său? Are dreptul unul dintre părinți să ceară modificarea materialului genetic al copilului sau cum va fi evitată discriminarea genetică? Cum vor fi tratați părinții care vor cere un copil perfect? Cui va fi accesibilă terapia genetică? Se va accepta controlul vieții psihice, ameliorarea coeficientului de inteligență spre exemplu?”²

Progresul științific în domeniul genomului uman implică un șir de probleme juridice care necesită intervenția dreptului penal, inclusiv: proprietatea și comercializarea genelor; terapia genetică; ingineria genetică; eugenia sau discriminarea genetică; clonarea umană; crearea de himere; implantarea himerelor într-un uter uman sau animal; protecția embrionului; fertilizarea in vitro; traficul de organe, țesuturi și celule umane etc.

Ca rezultat al dezvoltării științelor vieții, genele umane au devenit obiect al dreptului de proprietate și/sau obiect al contractelor comerciale. În conformitate cu prevederile art. 4 din Declarația universală privind genomul omului și drepturile omului, „genomul uman în starea sa naturală nu trebuie să dea naștere la câștiguri financiare”. O problemă gravă ce ține de genomul uman a apărut deoarece unele companii private s-au exat asupra secvențierii genelor. Porțiunile ADN cu diferite seturi de gene acționează ca seturi de instrucțiuni care pot modifica genomul uman, pot genera boli sau le pot recupera, inclusiv bolile ereditare. Cercetătorii pot decupa

¹ MARIȚ. A., PÎSLARU, L. Necesitatea incriminării faptelor care aduc atingere genomului uman. În: *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (Serie Nouă), Științe Juridice*, Tom LXVIII/I, 2022, p. 297.

² RADU, G.A. Discuții privind manipulările genetice din prisma reglementărilor juridice. În: *Revista „Danubius”*, Galați, 2011, pp.149–153. ISSN: 2069 – 9344 [citat 20.03.2023]. Disponibil: <http://www.proceedings.univ-danubius.ro/index.php/eirp/article/view/889/809>.

porțiunile respective de ADN din organisme vii sau le pot cumpăra în formă deja decupată. Există firme care produc segmente de ADN cu diferite seturi de gene.¹

O altă problemă în legătură cu manipularea genomului uman constituie crearea de himere și transplantarea acestora în organismul uman sau animal, faptă prejudiciabilă reglementată de legislația penală a multor țări.

CP al RM nu incriminează aceste fapte, cu toate că Legea privind sănătatea reproducerii conține norme care interzic expres aceste acțiuni.

O altă problemă cu implicații juridico-penale o constituie organismele modificate genetic, înainte de răspândirea cărora instituțiile conducătoare (precum OCSE, directivele comisiilor CEE) cer autorilor să răspundă la aceste 5 întrebări: „dacă organismul modificat este capabil de supraviețuire; dacă este capabil de reproducere; dacă este capabil să formeze populație și să se răspândească; dacă organismul este capabil să confere altor organisme trăsăturile ce i-au fost conferite în mod artificial; dacă factorii enumerați (supraviețuire, răspândire, stabilire și răspândirea organismului) sunt de natură a produce efecte nedorite pentru om și mediu”.² În Republica Moldova nu există incriminări în acest domeniu.

Clonarea umană este cea mai gravă și controversată problemă legată de manipulările genetice. Clonarea umană este interzisă prin acte internaționale și regionale: art. 1 din Protocolul privind interzicerea clonării din 12 ianuarie 1998³; Rezoluția Parlamentului European nr. 98/44/CE din 6.07.1998⁴; Declarația Asambleii generale a ONU din 22 februarie 2005⁵; etc. În Republica Moldova este incriminată clonarea umană (art.144 CP al RM), dar norma incriminătoare nu protejează suficient genomul uman.

Intervențiile în genomul uman și consecințele acestora au stârnit puternice controverse, fiind abordate diferit, de la progres științific cu multiple efecte pozitive, până la manipulări abuzive și iresponsabile în patrimoniul genetic, uneori pasibile de răspundere penală.

¹ PÎSLARU, L. *The concept of crime against human genome*. În: „Challenges and problems of modern science”. World of conferences. V International Scientific Conference. London. Great Britain, 23-24.03.2023, pp.44-49. ISBN 978-92-44513-42-2. Disponibil: <https://conference-w.com/v-international-scientific-conference-london-great-britain-23-24-03-2023/>.

² PÎSLARU, L. Manipulările genetice prin prisma reglementărilor juridice. În: *Legea și viața*, 2016, nr. 6, pp. 29-32. PÎSLARU, L., MARIȚ A. Protecția juridico-penală a genomului uman. În: *Legea și viața*, 2019, nr.9, Chișinău. pp. 47-50. ISSN:1810-309X.

³ Protocolul adițional la Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei cu privire la interzicerea clonării ființelor umane: Paris, 12.01.1998. Ratificat prin Legea RM privind ratificarea Convenției pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane în ceea ce privește aplicațiile biologiei și ale medicinei și a Protocolului adițional la Convenție referitor la interzicerea clonării ființelor umane: nr. 1256 din 19.07.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 110-112, 853.

⁴ Directiva Parlamentului European și a Consiliului privind protecția juridică a invențiilor biotehnologice: nr. 98/44/CE din 6.07.1998. [citat 20.03.2021]. Disponibil: <http://www.justice.gov.md/file/>.

⁵ Clonage: une déclaration de principes adoptée à l'ONU pour « protéger la vie humaine » : 22.02.2005. [citat 20.03.2021]. Disponibil: <https://news.un.org/fr/story/2005/02/69002>.

Problemele și întrebările în legătură cu genomul uman și manipulările genetice au generat discuții despre apariția unei ramuri distincte de drept – „biodreptul” sau dreptul biologic.¹ În literatura de specialitate din țară se vorbește despre biodrept ca despre o ramură de drept existentă deja.²

Autorul francez C. Andre definește categoria de infracțiuni în domeniul speciei umane, anume eugenismul și clonajul reproductiv, drept infracțiuni relevante dreptului penal al bioeticii.³

O. Dorul constată apariția unei noi instituții juridice „protecția genomului uman” în doctrina Dreptului internațional al drepturilor omului.⁴

Problemele generate de aplicațiile biologiei și medicinei atrag după sine necesitatea protecției demnității, identității și integrității ființei umane, fapt care a generat adoptarea unor instrumente juridice internaționale și regionale menite să asigure, pe cât posibil, o uniformitate acestui domeniu în practicile statelor, acte care au fost analizate în subcapitolul 1.3 al prezentei lucrări.

Implementarea reglementărilor instrumentelor juridice nominalizate impune necesitatea unei legislații naționale clare și eficiente, constituită din norme imperative pentru cei care lucrează în domeniul cercetărilor științifice, care în tendința spre noi orizonturi științifice, ar putea depăși limitele admisibile, punând în pericol omenirea.

Ca urmare a reglementărilor juridice internaționale și regionale în domeniul genomului uman, au început să fie incriminate activ în legislațiile naționale faptele care atentează la genomul uman. E de menționat faptul că domeniile de reglementare diferă, la fel și spectrul acțiunilor incriminate. Sunt reglementate diferit astfel de aspecte ca: „clonarea umană; statutul embrionilor și al feților; proprietatea și comercializarea genelor; poziția mamelor de substituție; situația donatorilor de țesuturi și de organe; eugenia sau discriminarea genetică; traficul de organe, țesuturi și celule umane; fertilizarea in vitro; clonarea umană; avortul ilegal; terapia genetică etc.”⁵

CP al RM⁶ incriminează fapta prejudiciabilă „Clonarea umană”, componentă de infracțiune inclusă în legea penală la categoria de infracțiuni contra păcii și securității omenirii, infracțiuni

¹ PÎSLARU, L. Conexiuni între genetică și drept. În: *Legea și viața*, 2016, nr. 4, pp. 49–55.

² MIDRIGAN, V.-S. Cercetarea și experimentul biomedical ca variante-tip ale riscului medical profesional: expunerea condițiilor de legalitate. În: *Revista Institutului Național al Justiției*, 2013, nr. 1, pp. 49–53.

³ ANDRE, C. *Droit penal special*. Paris, Courbevoie, 2021. Ed. Dalloz, p. 64. ISBN 2247169368.

⁴ DORUL, O. Reflecții privind consolidarea științifică a instituției protecției genomului uman. Conferința științifică națională cu participare internațională „Integrare prin cercetare și inovare”, USM, 10-11 noiembrie 2020, pp. 37–40.

⁵ MARIȚ, A., PÎSLARU, L. Necesitatea incriminării faptelor care aduc atingere genomului uman. În: *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Științe Juridice*, Tom LXVIII/I, 2022, p. 299.

⁶ CP al RM: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr. 72–74.

de război. Alte fapte care ar aduce atingere genomului uman nu sunt reglementate în mod expres. Totodată, unele fapte incriminate prin legea penală sunt în legătură, fie directă sau indirectă, cu genomul uman. În asemenea circumstanțe, constatăm că CP al RM nu protejează suficient genomul uman, nu acordă atenția cuvenită prevenirii și combaterii faptelor periculoase în domeniu. La fel, nu există nicio lege specială în domeniul ingineriei genetice și nici nu este introdus un capitol special în CP destinat reglementării infracțiunilor în acest domeniu.

Absența unui sistem legislativ adecvat care reglementează sectorul biotehnologiei, precum și lipsa unei practici unitare în acest domeniu creează o mulțime de probleme în înțelegerea legalității utilizării acestor noi tehnologii, precum și la o eventuală investigare a acțiunilor ilegale și faptelor prejudiciabile în domeniul genomului uman.

Fenomenul protecției penale a genomului uman este relativ nou, pornind de la faptul că posibilitatea tehnică de realizare a faptelor prejudiciabile în domeniu se datorează progresului științific. Din acest motiv este absolut necesară abordarea științifică din punctul de vedere al dreptului penal a acestui fenomen, a modului în care acesta trebuie protejat, astfel încât umanitatea să beneficieze de efectele pozitive ale progresului științei, eliminând riscul involuției și degenerării speciei umane prin prisma efectelor negative imprevizibile în timp.¹

Protecția penală a genomului uman este absolut necesară, dată fiind importanța valorilor sociale care urmează a fi ocrotite prin normele dreptului penal: umanitatea, specia umană, viața și sănătatea persoanei.

Conform art. 2 din Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei: „interesul și binele ființei umane trebuie să primeze asupra interesului unic al societății sau al științei”.²

Anume interesul și binele ființei umane justifică adoptarea măsurilor necesare pentru prevenirea și combaterea faptelor prejudiciabile ce țin de domeniul genomului uman.

În acest context, este important să determinăm care este obiectul și conținutul acestei protecții juridice penale.

În primul rând, protecția penală se realizează prin incriminarea faptelor prejudiciabile care aduc atingere genomului uman (patrimoniului genetic), respectiv se apără identitatea genetică a speciei și raselor umane în diversitatea, unicitatea, integritatea și sănătatea acestora, precum și selecția în mod natural.

¹ MARIȚ, A., PÎSLARU, L. Necesitatea incriminării faptelor care aduc atingere genomului uman. În: *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Științe Juridice*, Tom LXVIII/I, 2022, p. 300.

² Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei: Oviedo, 4.04.1997. În: *Tratate Internaționale*, 2009, nr. 43, art. 2.

În al doilea rând, protecția penală se efectuează, ca măsură preventivă, împotriva consecințelor infracțiunilor de manipulare genetică a individului, astfel obiectul protecției devenind unicitatea și irepetabilitatea speciei umane, în întregul său.

Dat fiind importanța relațiilor sociale care urmează a fi ocrotite, se impune necesitatea unor reglementări clare și certe, care să asigure o protecție reală și eficientă împotriva faptelor prejudiciabile care atentează la genomul uman.

În același timp, este necesar a determina anumite limite de intervenție a dreptului penal în acest domeniu, datorită caracterului multidimensional al relațiilor sociale afectate, inclusiv: obiect-conținut; timp; spațiu, subiect, limite interdisciplinare.

Pentru demersul științific în cauză este relevant a identifica inițial care relații sociale în domeniul genomului uman constituie obiect special al protecției juridico-penale.

Analizând prevederile Convenției europene pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei,¹ deducem câteva domenii care necesită protecție juridică, inclusiv penală: interzicerea discriminării pe motivul patrimoniului genetic al persoanei (art. 11); reglementarea intervențiilor asupra genomului uman (art. 13); interdicția de utilizare a tehnicilor de reproducere asistată medical pentru selectarea sexului viitorului copil (art. 14); protecția persoanelor asupra cărora se efectuează cercetări științifice (art. 16–17); protecția persoanelor de la care sunt prelevate organe sau țesuturi în scopul transplantării (art. 19–20); interzicerea câștigului financiar având ca sursă în sine corpul uman și părțile sale (art. 21); interzicerea clonării ființei umane (art. 1 din Protocolul adițional referitor la interzicerea clonării fiintelor umane).²

Unii autori identifică opt domenii ale biotehnologiei moderne, care implică intervenția dreptului penal și anume: genetica medicală; alimentele modificate genetic; utilizarea ingineriei genetice pentru dezvoltarea soiurilor rezistente de plante narcotice; armele biologice; crimele de război cu utilizarea armelor biologice; clonarea; transplantul; cercetarea biomedicală umană.³

Ținând cont de relațiile sociale stabilite în jurul unei persoane și al materialului său ereditar, genomul unei ființe umane, în sens juridic, este abordat în mai multe ipostaze: res

¹ Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei, Oviedo, 4.04.1997. În: *Tratate Internaționale*, 2009, nr. 43, art. 3.

² PIVNICERU, M., TIT, H. Principiile fundamentale ale sistemului european de protecție a drepturilor omului în legătură cu biomedicina: 31.05.2018. [citat 25.01.2021]. Disponibil: <https://www.culturavietii.ro/2018/05/31/principiile-fundamentale-ale-sistemului-european-de-protectie-a-drepturilor-omului-in-legatura-cu-biomedicina/>.

³ ТРУСОВ, А. И. *Криминологические и уголовно-правовые аспекты предупреждения преступлений, связанных с использованием биотехнологий*. Москва: ИЦ РИОР, НИЦ ИНФРА-М, 2016. 97 с.

(obiect material), informationes (categorie de informații), gen (patrimoniu genetic al umanității), antidotum, „mutuatus est”.¹

Delimitarea ipostazelor diverse ale genomului uman va face posibilă asigurarea unei protecții juridice eficiente a relațiilor sociale în acest domeniu.

Într-o primă ipostază, genomul uman poate fi privit ca un obiect material, construit din acid dezoxiribonucleic – ADN. Vorbind despre genomul uman ca obiect material, obiectul incriminării ar fi acțiunile de editare sau modificare a genomului uman. Ca obiect material, genomul uman este protejat doar parțial prin legea penală a Republicii Moldova, anume prin incriminarea prevăzută la art. 144 CP al RM. Constatând lipsa unor reglementări suficiente în CP al RM care ar conferi protecție genomului uman în sensul său material, am elaborat propuneri de lege ferenda privind completarea legii penale cu incriminări corespunzătoare, care ar reglementa răspunderea penală pentru alterarea genomului uman.

În altă ipostază, genomul uman constituie o categorie de informații care necesită o protecție juridică adecvată. În acest context, menționăm că necesitatea protecției genomului uman în ipostaza de „informații” rezidă din prevederile art. 10 din Convenția Europeană „pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei”², precum și din prevederile Declarației internaționale UNESCO „Cu privire la datele genetice ale omului”.³

Conform art. 2 din Declarația internațională UNESCO „Cu privire la datele genetice ale omului”, prin „date genetice ale omului” se înțelege informația privind caracteristicile moștenite ale unor persoane aparte, obținută pe calea analizei acizilor nucleici sau pe calea unei alte analize științifice. Prin „datele proteome ale omului” se înțelege informația, ce se referă la proteinele unei persoane aparte, care include expresarea, schimbarea și interacțiunea. Prin „mostre biologice” se subînțelege orice mostră de material biologic (de exemplu, sânge, piele și celule osoase sau plasmă sangvină) în care există acizi nucleici și care reflectă constituția genetică, caracteristică pentru o persoană sau alta.

Potrivit art. 4 din Declarație: „a) Datele genetice ale omului au un statut special din următoarele cauze: (i) ele pot indica predispoziția genetică a persoanei respective; (ii) ele pot exercita pe parcursul a câtorva generații o influență considerabilă asupra familiei, inclusiv asupra urmașilor, iar în unele cazuri și asupra unui întreg grup la care se referă persoana respectivă;

¹ БЛИНОВ, А., ЛАПУНИН, М. Пределы вмешательства уголовного права в сферу исследования генома человека. În: *Вестник Пермского университета. Юридические науки*, 2020. Вып. 50, сс. 804–831.

² Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei: Oviedo, 4.04.1997. În: *Tratate Internaționale*, 2009, nr. 43.

³ Declarația internațională UNESCO cu privire la datele genetice ale omului: Paris, 17.10.2003, art. 1–2. Documente ale UNESCO. Ch.: Univers Pedagogic, 2006, p. 45.

(iii) ele pot conține informația, importanța căreia poate fi necunoscută în timpul colectării mostrelor biologice; (iv) ele pot avea o importanță culturală pentru persoane aparte sau un grup de persoane. (b) O atenție deosebită trebuie de acordat caracterului confidențial al datelor genetice; trebuie, de asemenea, de stabilit un nivel corespunzător de protecție a acestor date și a mostrelor biologice”.

În Republica Moldova genomul uman în ipostaza sa de informații este protejat parțial prin prevederile Legii nr. 235 din 17 noiembrie 2017 cu privire la înregistrarea genetică judiciară, în special prin prevederile art. 7–14.¹

Prevederile art. 2 din Legea cu privire la înregistrarea genetică judiciară definesc noțiuni relevante prezentului studiu: „*informație genetică judiciară*” (denumită în continuare informație genetică) ca „date despre profilul ADN, date cu caracter personal, precum și date despre caz”; „*profil ADN* – cod format din litere sau din cifre, care reprezintă un set de caracteristici de identificare a părții necodificate a unui eșantion analizat de ADN uman, precum și structura moleculară specifică din diverse segmente de ADN (loci)”.²

Analizând legea citată supra, constatăm că obiectul de reglementare a acesteia constituie doar informațiile genetice înscrise în Registrul de stat al datelor genetice. În același timp, o mare parte din informațiile genetice rămân în afara sferei de reglementare a legii nominalizate. În acest context, menționăm că autorii ruși A. Г. Блинов și М. М. Лапунин au constatat că prin intermediul analizei directe ADN pot fi depistate 193 boli genetice. Alte informații genetice sunt obținute în rezultatul unor teste predictive sau unor cercetări științifice, dar nu este clar cum se asigură confidențialitatea unor asemenea informații.³

Totodată, menționăm că prevederile art. 46 lit. g) CC al RM, în redacția nouă, acoperă prin reglementări juridice acest domeniu, specificând atingerile aduse vieții private, inclusiv: „difuzarea de materiale conținând imagini privind o persoană aflată la tratament în unitățile de asistență medicală, precum și a datelor cu caracter personal privind starea de sănătate, problemele de diagnostic, prognostic, tratament, circumstanțe în legătură cu boala și cu alte diverse fapte, inclusiv rezultatul autopsiei, fără consimțământul persoanei în cauză, iar în cazul în care aceasta este decedată, fără consimțământul familiei sau al persoanelor îndreptățite”.⁴

¹ Legea RM cu privire la înregistrarea genetică judiciară: nr. 235 din 17.11.2017. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017, nr. 441–450, art. 7–14.

² Legea RM cu privire la înregistrarea genetică judiciară: nr. 235 din 17.11.2017. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017, nr. 441–450, art. 7.

³ БЛИНОВ, А., ЛАПУНИН, М. Пределы вмешательства уголовного права в сферу исследования генома человека. В: *Вестник Пермского университета. Юридические науки*, 2020. Вып. 50, с. 813.

⁴ CC al RM, nr. 1107 din 6.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2019, nr. 66–75, art.46, 49.

În această situație, apare problema protecției unor asemenea informații genetice prin normele dreptului penal.

Astfel, pe de o parte, urmează a fi asigurată protecția penală a datelor din Registrul de stat al datelor genetice, iar pe de altă parte, urmează să fie asigurată protecția penală a informației genetice care nu constituie obiectul de reglementare al Legii cu privire la înregistrarea genetică judiciară, dar care reiese din prevederile art. 46 CC al RM și din prevederile altor legi..

În conformitate cu prevederile art. 7 din Legea cu privire la înregistrarea genetică judiciară: „(1) Evidența informației genetice acumulate în cadrul înregistrării genetice se ține numai în Sistemul informațional automatizat „Registrul de stat al datelor genetice.” Conform alin. (3) din același articol: „Posesorul Registrului este Ministerul Afacerilor Interne.”

Susținem poziția autoarei V.Dobozi: „AND-ul este în esență o bază de date care se combină potrivit unui program și care, la fel ca un program informatic, poate fi modificat (sau pot fi create alte programe în același limbaj odată ce el este descifrat)”¹

Este important de menționat faptul că informațiile bazate pe ADN, ca și alte informații, pot fi: create; editate (modificate); depozitate; distribuite (divulgate); copiate; falsificate (prin creație sau editare); citite (secvențiate); distruse. Utilizarea identificării genetice a generat posibilitatea de falsificare a unui eșantion de ADN al unei persoane, folosind doar informații din profilul său genetic, fără a avea nevoie de mostre din materialul biologic.

În conformitate cu prevederile art. 10 alin. (1) din Legea cu privire la înregistrarea genetică judiciară: „Condițiile de colectare, de păstrare, de transmitere și de distrugere a materialului biologic, cele de sistematizare și utilizare a informației genetice în cadrul înregistrării genetice trebuie să excludă posibilitatea pierderii, distrugerii, denaturării, transmiterii neautorizate a acestora și a accesului la acestea”²

În contextul celor consemnate, genomul uman în ipostaza sa de „informații” necesită protecție în două domenii: introducerea răspunderii penale pentru circulația ilegală a unor astfel de informații și răspunderea pentru falsificarea Registrului de stat al datelor genetice, fie ca fals de documente (art. 332 CP al RM), fie ca fals de probe (art. 310 alin. (1)-(2) CP al RM).

În a treia ipostază – cea de „gen”, genomul uman este un element al umanității, genomul Homo sapiens. Acesta este ipostaza care reiese și din conținutul prevederilor art. 1 din Declarația Generală UNESCO „Cu privire la genomul uman și drepturile omului”, care abordează genomul

¹ DOBOZI, V. Aplicații biomedicale care au drept obiect genomul uman, 19.01.2023. În: *Revista de Note și Studii Juridice (RNSJ)*, 2023. ISSN 2066-0944. [citat 19.08.2023]. Disponibil: <https://www.juridice.ro/680837/aplicatii-biomedicale-care-au-drept-obiect-genomul-uman-i.html>.

² Legea RM cu privire la înregistrarea genetică judiciară: nr. 235 din 17.11.2017. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017, nr. 441–450, art. 10.

uman ca patrimoniu genetic al umanității. Realizând protecția unei astfel de manifestări a genomului uman, valorile sociale ocrotite sunt identitatea genetică a speciei umane și raselor umane în diversitatea, unicitatea, integritatea și sănătatea acestora, precum și selecția în mod natural. Legea penală urmează să protejeze cetățenii împotriva clonării umane, creării ilegale de himere, transplantului de la animal la om, precum și să asigure egalitatea cetățenilor împotriva discriminărilor pe bază genetică. Ar putea fi modificate în sensul asigurării protecției genomului uman în ipostaza nominalizată prevederile art. 144 CP al RM („Clonarea”), art. 158 CP al RM („Traficul de organe, țesuturi și celule umane”), art.176 CP al RM („Încălcarea egalității în drepturi a cetățenilor”).

Genomul uman, în ipostaza sa de „antidot”, este un mijloc de a influența pe alții relații naturale. Dezvoltarea rapidă a științelor biologice și intensificarea cunoștințelor despre genomul uman au favorizat utilizarea acestuia în ipostaza sa de antidot, fiind produse medicamente genetice necesare oamenilor. În același timp, cunoștințele despre genomul uman în această ipostază generează pericolul dopajului genetic sau armelor biologice, probleme care sunt de natură penală.

În ceea ce privește dopingul genetic, în viziunea unor autori acesta „reprezintă următoarea problemă majoră a sportului olimpic, care presupune utilizarea manipulării genetice pentru a îmbunătăți performanța athletică”. Într-un astfel de „doping genetic”, secvențele genetice exogene sunt inserate în țesuturi specifice, modificând activitatea genelor sau conducând la exprimarea produselor proteice. WADA a definit dopajul genetic ca utilizarea agenților de editare genetică în vederea alterării secvențelor genomului sau/și reglarea transcripțională sau epigenetică a exprimării genelor. Sunt descrise două scenarii principale de dopaj genetic, unul fiind utilizarea terapiei genice „clasice”, adică introducerea de secvențe de ADN sintetic prin intermediul unor viruși, iar celălalt fiind bazat pe strategii de interferență ARN.¹

Problema armelor biologice este cunoscută și abordată pe larg în literatura de specialitate, legătura acestora cu genomul uman va fi desfășurată în subcapitolul 2.3 al prezentei lucrări.

În această ipostază a genomului uman, obiect al incriminării ar fi faptele ilegale ce țin de dopajul genetic, precum și cele ce țin de utilizarea ingineriei genetice pentru producerea armelor biologice.

Genomul uman în ipostaza sa de „mutuatus est” este abordat ca ceva „împrumutat” din natură, care impune obligații colosale a celor prezenți în fața generațiilor viitoare. În scopul

¹ POKRYWKA, A. KALISZEWSKI, P. MAJORCZYK, E. and ZEMBRON-ŁACNY, A. Genes in sport and doping, 22.07.2013. [citat 25.03.2021]. Disponibil: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3944571>. In: *Biology of Sport*, 2013, nr. 30 (3), pp.155–161. ISSN: 0860-021X.

asigurării protecției genomului uman în această ipostază, sunt necesare incriminări cu privire la experimentele și cercetările științifice ilegale asupra persoanelor, precum și cu privire la activitățile ilegale în legătură cu organismele modificate genetic, fapte care pot cauza prejudicii ireparabile generațiilor viitoare.

Conform prevederilor Convenției europene pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei, se asigură protecția persoanelor asupra cărora se efectuează cercetări științifice (art. 16–17 din Convenție).¹

Protecția penală a genomului uman în această ipostază este asigurată și prin prevederile art. 223–230 din CP al RM care reglementează răspunderea penală pentru anumite infracțiuni ecologice.

Statul, prin intermediul dreptului penal, trebuie să asigure protecția relațiilor din jurul genomului uman în toate ipostazele enumerate mai sus. O încercare de a reduce înțelegerea genomului la o singură ipostază va crea o situație de protecție insuficientă în domeniul genomului uman.

În ceea ce privește determinarea limitelor temporale de protecție a genomului uman, aceasta este o problemă destul de complexă pentru dreptul penal.

În primul rând, nu există o certitudine juridică referitoare la momentul începutului și cel al sfârșitului vieții. Totodată, dacă din punct de vedere juridic nu există o poziție uniformă referitoare la momentul începutului vieții, atunci din punct de vedere genetic, acest moment este absolut cert. Un genom uman distinct apare din momentul fecundării ovulului. În acest sens, accentuăm că protecția legală a embrionului uman din momentul fertilizării celulei ou este prevăzută în Recomandările Consiliului Europei nr.1046/1986 și nr.1100/1989, iar protecția vieții copilului înainte de naștere este reglementată de Convenția internațională cu privire la drepturile copilului² și de Declarația cu Privire la Drepturile Copilului, aprobată prin Rezoluția nr. 1386 a Adunării Generale a ONU din 2 noiembrie 1959³.

În legislația penală a Republica Moldova nu este protejat produsul concepției, fiind lăsate în afara incriminării agresiunile împotriva acestuia, comise în perioada cuprinsă între momentul conceperii și procesului nașterii.

¹ Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei, Oviedo, 4.04.1997. În: *Tratate Internaționale*, 2009, nr. 43.

² Convenția internațională cu privire la drepturile copilului: nr. 52 din 20.11.1989. În: *Tratate Internaționale*, nr. 1, 1998. Art. 52. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getresults?doc_id=115568&lang=ro, art.

³ Declarația Internațională cu privire la drepturile copilului. Rezoluția nr. 1386 din 2 noiembrie 1959 a Adunării Generale a ONU . [citată 20.02.2022]. Disponibil: <https://www.salvaticopiii.ro/sci-ro/files/32/327ef3da-c4d0-4fff-9f76-8cbcd20fa8c1.pdf>.

Dimpotrivă, legislația civilă a Republicii Moldova asigură protecția drepturilor moștenitorilor concepuți, inclusiv prin prevederile art. 24 alin. (3), art. 2167 alin. (4), art. 2201, art. 2253 CC al RM. Conform art. 24 alin. (3) CC al RM, „dreptul la moștenire a persoanei fizice apare la concepțiune dacă se naște vie”.¹

Lipsa unor incriminări care ar asigura protecția genomului uman din momentul concepției ar putea genera anumite probleme de natură penală. Nu există răspundere penală pentru faptele periculoase care ar fi posibile din momentul concepției. Spre exemplu, rămâne în afara domeniului penal acțiunea de modificare intenționată a genomului unui eventual moștenitor (la etapa de embrion), astfel încât acesta să nu se nască viu. La fel, nu are acoperire penală fapta de deteriorare intenționată sau din neglijență a genomului embrionului, care poate avea drept consecință nașterea unui copil invalid, sau unui copil cu dereglări grave.

Se impune astfel necesitatea reglementării statutului juridic al embrionului, precum și protecția penală a acestuia începând cu momentul concepției. O protecție eficientă va fi posibilă fie prin instituirea unui sistem juridic comun, în care statele să se pună de acord cu privire la faptele ce vor fi incriminate și sancțiunile ce vor fi aplicate, fie prin incriminarea acestor fapte la nivelul fiecărui stat.

În al doilea rând, în contextul limitelor temporale de protecție a genomului uman, legiuitorul are nevoie să stabilească dacă genomul persoanei rămâne sub protecție după moartea sa. Protecția genomului uman după moarte este importantă nu numai pentru respectarea memoriei defunctului, dar și în legătură cu interesele juridice ale oamenilor vii. În genomul uman există informații nu numai despre persoana decedată, dar și despre rudele acestuia. În plus, este important de a asigura protecția genomului uman după moarte, având în vedere că unele fapte ilegale pot fi săvârșite prin utilizarea genomului unei ființe moarte: clonarea umană, editarea genomului, transplantul de organe, țesuturi și celule umane.

Salutăm pe această cale prevederile art. 49 CC al RM, în redacția 1 martie 2019, „respectul datorat persoanei decedate” care reglementează expres respectul datorat corpului după deces și condițiile în care se poate dispune de corpul persoanei după moartea sa. Accentuăm faptul că „în toate cazurile se va ține seama de apartenența confesională sau de faptul că nu a avut apartenență confesională”.²

În al treilea rând, o altă problemă reiese din acțiunea legii penale în timp. Între acțiunile de clonare umană sau cele de editare a genomului uman, pe de o parte, și survenirea consecințelor prejudiciabile, sau descoperirea infracțiunii, pe de altă parte, poate fi o distanță de 10–20 de ani.

¹ CC al RM, nr. 1107 din 6.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2019, nr. 66–75, art.132.

¹ CC al RM, nr. 1107 din 6 iunie 2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2019, nr. 66–75, art.49.

Aceasta poate genera problema expirării termenului de prescripție pentru atragerea la răspundere penală. Acțiunile de editare a genomului uman sau acțiunile de doping genetic ar putea fi depistate după un interval mare de timp de la săvârșirea acestora. Ca urmare, componentele de infracțiune ar putea fi formulate astfel, încât acțiunea infracțională să fie recunoscută ca fiind continuă. În consecință, se va modifica termenul de prescripție pentru atragerea la răspundere penală.

În ceea ce privește limitele de protecție a genomului uman în spațiu, pot apărea probleme în legătură cu reglementarea diferită a fenomenului manipulării genomului uman în legislația diferitor state. Conflictul dintre legislația mai multor state poate fi soluționat prin convenții internaționale multilaterale, dar și prin acorduri bilaterale.

Cercetarea limitelor subiective de intervenție a dreptului penal în genomul uman este strâns legată de anumite probleme și întrebări generate de progresul științei și dezvoltarea geneticii din ultimii ani. Astfel, în literatura de specialitate sunt ridicate următoarele întrebări: „Cine va controla informațiile obținute și cum se va asigura confidențialitatea? Cine va beneficia de testarea genetică și în ce condiții? În ce măsură un individ are libertatea de a solicita modificarea genomului său? Are dreptul unul dintre părinți să ceară modificarea materialului genetic al copilului sau cum va fi evitată discriminarea genetică? Cum vor fi tratați părinții care vor cere un copil perfect? Cui va fi accesibilă terapia genetică? Se va accepta controlul vieții psihice, ameliorarea coeficientului de inteligență etc.?”¹

Continuând șirul problemelor ridicate de specialiști, considerăm că legiuitorul urmează să reglementeze următoarele aspecte: Cine va fi deținătorul drepturilor asupra genomului copilului născut cu ajutorul uterului artificial și cine va reprezenta interesele acestuia (părinții, societatea, statul sau altă persoană)? Ar putea părinții să fie recunoscuți subiecți ai unei eventuale infracțiunii de vătămare a genomului copilului? Ar trebui incriminate oare acțiunile femeilor gravide care abuzează de alcool, nicotină, droguri, în urma cărora este afectat genomul copilului?

O problemă foarte importantă este determinarea statutului juridic al clonei umane, în cazul în care se va săvârși infracțiunea de clonare a ființei umane. Vor fi recunoscute clonei tot spectrul de drepturi și obligații ale unui cetățean, sau i se va recunoaște statutul de victimă a infracțiunii, sau va avea statutul unui mijloc material de probă?

O altă problemă de conotație penală este statutul unui copil născut din trei sau patru părinți, pentru a elimina anumite mutații ale ADN-ului mitocondrial. Aceasta presupune transplantul de

¹ RADU, G.A. Discuții privind manipulările genetice din prisma reglementărilor juridice. În: *Revista „Danubius”*, Galați, 2011, p. 149. ISSN: 2069-9344. [citat 20.03.2023]. Disponibil: <http://www.proceedings.univ-danubius.ro/index.php/eirp/article/view/889/809>.

ADN mitocondrial de la o femeie donatoare în ovulul viitoarei mame.¹ În asemenea situație, legiuitorul trebuie să decidă dacă toți cei trei părinți au drepturile și obligațiile care reies din legea penală (spre exemplu: amânarea executării pedepsei pentru femei gravide și persoane care au copii în vârstă de până la 8 ani – art. 96 CP al RM, pruncuciderea – art. 147 CP al RM, exercitarea necorespunzătoare a obligațiilor părintești – art. 201² CP al RM, abuzul părinților și al altor persoane la adopția copiilor – art. 205 CP al RM, scoaterea ilegală a copiilor din țară – art. 207 CP al RM etc.).

În ceea ce privește limitele interdisciplinare de protecție a genomului uman, susținem poziția expusă în literatura de specialitate, precum că normele ce reglementează manipularea genetică au un caracter interdisciplinar, nu numai penal, dar și medical, criminalistic, psihologic, constituțional, bioetic și ecogenetic, aceasta datorită faptului că raporturile care se modifică prin infracțiunile de manipulare genetică nu sunt doar juridice, ci și sociale, culturale, interumane, între individ și autoritate, între individ și natură, raporturi ale vieții private dar și economice, ale existenței în sine și în raport cu mediul de viață sub toate aspectele.²

Astfel, protecția juridică a genomului uman urmează a fi realizată nu numai prin normele dreptului penal, dar și prin normele dreptului constituțional, civil, contravențional, disciplinar, ecologic etc. În acest sens, o altă sarcină a legiuitorului este de a stabili limitele interdisciplinare de protecție a genomului uman, în care rolul dreptului penal trebuie să fie primordial.

În contextul celor expuse, limitele de intervenție a dreptului penal asupra relațiilor genetice constituie un subiect care poate fi analizat la nesfârșit. Important este să reținem că dreptul penal trebuie să asigure protecția identității genetice a speciei și raselor umane în diversitatea, unicitatea, integritatea și sănătatea acestora, precum și selecția în mod natural.

În concluzie, se impune necesitatea adoptării unei legi speciale, care să reglementeze noțiunile, principiile și regulile generale în domeniul relațiilor sociale ce țin de genomul uman.

Totodată, este necesară completarea CP al RM cu noi componente de infracțiune în domeniul genomului uman, precum și modificarea/completarea textului incriminărilor existente. Autorul a formulat propuneri de lege ferenda în acest sens, textul cărora va fi expus în paragrafele 2.2–2.3, 3.2.–3.3, 5.1–5.3, recomandările și anexele 2-3 la prezenta lucrare.

¹ DOBOZI, V. Aplicații biomedicale care au drept obiect genomul uman:19.01.2023. În: *Revista de Note și Studii Juridice (RNSJ)*, 2023. ISSN 2066–0944. [citată 19.08.2023]. Disponibil: <https://www.juridice.ro/680837/aplicatii-biomedicale-care-au-drept-obiect-genomul-uman-i.html>.

² STOIAN, D. *Protecția penală a moștenirii genetice non patologice a umanității*. București: Ed. Cernaprint, 2007. [citată 19.09.2019]. Disponibil: <http://www.ccpb.ro/lucrari-stiintifice/protecția-penala-a-mostenirii-genetice-non-patologice-a-umanitatii>.

Pornind de la faptul că genomul uman constituie patrimoniul întregii umanități, se impune necesitatea responsabilizării întregii societăți, în special a legiuitorului, în vederea asigurării unei protecții juridico-penale eficiente genomului uman.

2.2. Conceptul infracțiunii contra genomului uman

Cercetarea conceptului de infracțiune contra genomului uman este necesară nu numai din motivul că aceste infracțiuni au un caracter relativ nou, dar și datorită importanței valorilor sociale supuse protecției prin intermediul acestor incriminări penale, precum și a relațiilor sociale care formează obiectul acestor infracțiuni.

Infracțiunile în domeniul genomului uman necesită o definiție conceptuală profundă, pornind de la caracterul interdisciplinar al domeniului. În doctrina de specialitate a Republicii Moldova nu se regăsește o definiție în acest sens.

Anterior definirii infracțiunilor în domeniul genomului uman este necesar a face distincția între diferite concepte cu sens apropiat: infracțiuni în domeniul biotehnologiilor, infracțiuni în domeniul genetic, infracțiuni de manipulare genetică și infracțiuni contra genomului uman.

În literatura de specialitate, infracțiuni în domeniul biotehnologiilor sunt definite „faptele ilicite interzise de legea penală, care încalcă viața, sănătatea, libertatea, onoarea și demnitatea individului, drepturile și libertățile constituționale ale unei persoane, siguranța publică, sănătatea publică și moralitatea publică, mediul natural, siguranța umanității, mecanismul de realizare al cărora este asociat cu dezvoltarea, testarea și aplicarea tehnologiilor biologice.”¹ După părerea noastră, această definiție este prea largă și nu reflectă esența valorii sociale la care se atentează.

Infracțiunile în domeniul genetic sunt faptele prejudiciabile care afectează relațiile sociale în legătură cu ereditatea, variabilitatea și reproducerea organismelor vii. Definiția a fost formulată de autor pornind de la noțiunea de „genetică”: „știința care se ocupă cu studiul eredității, variabilității și reproducerii organismelor vii”.²

În doctrina română, infracțiunile de manipulare genetică sunt definite: „faptele prejudiciabile care sunt săvârșite cu ajutorul tehnicilor care modifică ADN-ul. În acest context, sub denumirea de „manipulare genetică”, cunoscută și sub cea de „inginerie genetică”, „modificare genetică”, „tehnologie genetică”, „biotehnologie modernă”, etc. (M.J. Reiss–R.

¹ ТРУСОВ, А. *Криминологические и уголовно-правовые аспекты предупреждения преступлений, связанных с использованием биотехнологий: диссертация.* - Москва, 2011. 221 с.

² ISVORANU, M. și a. *Genetica umană. Curs universitar.* Vol. I. București: Editura și Tipografia „Icar”, 2007, pp. 79–80.

Straughan, 2001) sunt incluse toate tehnicile care modifică ADN-ul, indiferent care ar fi scopul acestei intervenții (Aramini, 2003)”.¹ Nu suntem de acord cu această definiție, deoarece se referă mai mult la modul de realizare a laturii obiective și nu reflectă valoarea socială ocrotită.

În doctrina franceză, infracțiunile în domeniul cercetat se încadrează în categoria de infracțiuni contra speciei umane.²

Analizând definițiile sus-menționate, constatăm că niciuna dintre ele nu reflectă pe deplin esența fenomenului supus protecției. Valoarea comună la care se atentează constituie genomul uman și relațiile sociale care apar datorită și în legătură cu aceasta. Ca urmare, considerăm că definiția trebuie să reflecte această valoare socială. În acest context, infracțiunile în domeniul genomului uman sunt faptele prejudiciabile, care au ca obiect special de atentare genomul uman, săvârșite cu vinovăție și pasibile de pedeapsă penală (definirea îmi aparține).

Totuși, această defnire a infracțiunilor contra genomului uman nu redă, pe deplin, esența, conținutul și specificul acestor infracțiuni.

După cum a fost stabilit în subcapitolul precedent, genomul uman, în sens juridic, are mai multe ipostaze care necesită protecție juridică penală. Ca urmare, este necesară o defnire mai complexă a infracțiunii contra genomului uman, care să acopere toate valorile sociale afectate de fapta penală.

Defnirea infracțiunilor în domeniul genomului uman a fost efectuată în baza noțiunii de infracțiune prevăzută de art. 14 CP al RM.³

În conformitate cu prevederile nominalizate mai sus, „infracțiunea este o faptă (acțiune sau inacțiune) prejudiciabilă, săvârșită cu vinovăție și pasibilă de pedeapsă penală”.

În contextul defnirii faptei antisociale care atentează la genomul uman se impune necesitatea de a efectua o analiză a acestui tip de infracțiunii prin prisma trăsăturilor esențiale ale infracțiunii.

Pericolul social al infracțiunii contra genomului uman este apreciat în funcție de valorile sociale protejate, afectate de fapta penală. Genomul uman, conservarea genofondului speciei umane, dinamica diversității și evoluției naturale, unicitatea și irepetabilitatea speciei umane sunt noțiuni necesare în înțelegerea încadrării unor fapte contra genomului uman în categoria

¹ ARMENESCU, E. Manipularea genetică între moralitate și necesitate. 10.03.2016. În: *Revista „Independența Română”*. [citată 07.02.23]. Disponibil: <https://www.independentaromana.ro/manipularea-genetica-intre-moralitate-si-necesitate/> ISSN 2393-2473

² MALABAT, V. *Droit penal special*. Paris, Courbevoie, 2022. Ed. Dalloz. 630 p. ISBN 2247169368

³ CP al RM. Legea nr.985-XV din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.72–74/195, art.14.

infrafracțiunilor și evitarea confuziilor între ceea ce se poate produce în mod natural și acțiunea umană cu aceleași urmări periculoase.¹

În ipostaza de informații a genomului uman, obiectul protecției sunt valorile și relațiile sociale în jurul informațiilor genetice, protecția cărora rezultă din prevederile art. 10 din Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei,² precum și din prevederile Declarației internaționale UNESCO „Cu privire la datele genetice ale omului”.³

În ipostaza de „res” – obiect material al genomului uman, valorile sociale ocrotite constituie demnitatea, identitatea genetică, integritatea și sănătatea persoanei și descendenților săi, valori care rezultă din prevederile art.13 din Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei⁴. Pentru protecția acestei manifestări a genomului uman este importantă distincția între editarea genotipului somatic, ce afectează doar individul și editarea genotipului germinal, ce afectează comunitatea în descendență.

În ipostaza de element al umanității a genomului uman, valorile sociale ocrotite sunt identitatea genetică a speciei umane și al raselor umane în diversitatea, unicitatea, integritatea și sănătatea acestora, nediscriminarea genetică, precum și selecția în mod natural.

În ipostaza de antidot a genomului uman, valorile sociale ocrotite sunt integritatea genetică, viața și sănătatea persoanei și/sau a descendenților săi care sunt puse în pericol prin administrarea de medicamente, alte produse farmaceutice, substanțe și produse cu efecte genetice negative.

În cele din urmă, în ipostaza de „mutuatus est” a genomului uman, valorile sociale ocrotite sunt integritatea genetică a speciei umane, viața și sănătatea persoanei și a descendenților săi care sunt puse în pericol prin experimente și cercetări științifice, prin infrafracțiuni ecologice și prin produse modificate genetic.

Acțiunile ilegale în sensul clonării umane, creării ilegale de embrioni umani, modificării genomului uman, utilizării ilegale a ingineriei genetice etc. afectează evoluția naturală ca valoare fundamentală a speciei umane, determină scăderea gradului de adaptare a speciei. Consecința

¹ MARIȚ, A., PÎSLARU, L. Necesitatea incriminării faptelor care aduc atingere genomului uman. În: *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Științe Juridice*, Tom LXVIII/I, 2022. Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, p.301.

² Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei: Oviedo, 4.04.1997. În: *Tratate Internaționale*, 2009, nr. 43, art.10

³ Declarația internațională „Cu privire la datele genetice ale omului”, UNESCO, Paris, 17.10.2003, documente ale UNESCO. Ch.: Univers Pedagogic, 2006 (Tipogr. „Elan Poligraf”), p. 45.

⁴ Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei: Oviedo, 4.04.1997. În: *Tratate Internaționale*, 2009, nr. 43, art.13.

unor astfel de acțiuni poate fi dispariția treptată a speciei umane în descendența imediată sau îndepărtată.

În literatura de specialitate s-a pus în discuție întrebarea referitor la lipsa victimelor în infracțiunile ce țin de ingineria genetică. În acest context, se consideră că faptele ilegale în domeniul ingineriei genetice nu aduc niciun prejudiciu, că în aceste infracțiuni lipsesc victimele. Astfel, savantul american Ruwen Ogien consideră că suicidul asistat, reproducerea asistată medical pentru homosexuali, lesbiene, femei trecute de o anumită vârstă, surrogatul sau clonarea reproductivă nu aduc nimănui daune efective și ar fi incorect să sancționăm asemenea fapte.¹

În acest context, drept contraargument unii autori au specificat că în fiecare caz de manipulare genetică există victime. Astfel, surrogatul afectează demnitatea și sănătatea femeilor, dar și este contrar intereselor copiilor, deoarece aceștia sunt lipsiți de legătura cu persoana care i-a născut; clonarea reproductivă va dăuna speciei umane, deoarece amenință procesul normal de reproducere bisexuală care are ca efect adaptarea la mediu, dar și clonei, deoarece o privează de demnitate și identitate proprie și nu predeterminată genetic; distrugerea de embrioni supranumerar, eliminarea embrionilor purtători de patologii, selecția după sex sau modificarea lor genetică în sensul îmbunătățirii este o formă de eugenism, care amenință demnitatea umană, etc.²

Vinovăția constituie un aspect subiectiv al infracțiunii, care cuprinde atitudinea psihică a făptuitorului, față de fapta săvârșită și urmările acesteia. Infracțiunile contra genomului uman sunt săvârșite cu vinovăție, cu precădere sub forma intenției directe. Făptuitorul conștientizează că tehnicile sale genetice duc la crearea ființelor umane și dorește să le practice în vederea obținerii acestui rezultat. În ceea ce privește faptele de alterare a genotipului uman, utilizarea ilegală a ingineriei genetice, discriminare genetică, eugenie etc., acestea nu sunt reglementate de CP al RM, dar din perspectivă *de lege ferenda*, acestea ar putea fi săvârșite doar cu vinovăție.

Ilegalitatea penală presupune obligativitatea incriminării faptei penale într-o dispoziție legală, care produce efecte începând cu data intrării în vigoare a normei juridico-penale care prevede și sancționează o faptă concretă.

În acest context, accentuez că nu toate faptele prejudiciabile care atentează la genomul uman sunt incriminate în legislația Republicii Moldova. În particular, este incriminată clonarea umană, precum și unele fapte prejudiciabile, unde genomul uman și relațiile sociale ce-l vizează apar ca obiect juridic facultativ.

¹ OGIEN, R. *Le corps et l'argent*. Paris, Ed. Musardine, 2010, p. 107.

² TURCU, I. Cu imensa ipocrizie, despre protecția demnității ființei umane în noul Cod civil: 01.09.2011. [citat 25.09.19]. Disponibil: <https://www.juridice.ro/163742/cu-imensa-ipocrizie-despre-protectia-demnitatii-fiintei-umane-in-noul-cod-civil.html>.

Există fapte prejudiciabile care nu sunt incriminate și nu își găsesc reflectarea în legea penală a Republicii Moldova, cu toate că este prevăzută răspunderea pentru astfel de fapte în norme de blanchetă.

Nu sunt incriminate asemenea acțiuni ilegale precum: crearea embrionilor umani, cercetările asupra embrionilor în alte scopuri decât reproducerea și testarea genetică; crearea de himere și transplantarea acestora în organismul uman; comerțul, importul sau exportul în/din Republica Moldova a materialului genetic clonat al ființelor umane; practicile eugenice prin care se tinde la organizarea selecției persoanelor; alterarea genotipului uman; utilizarea ilegală a ingineriei genetice, activitățile ilegale ce țin de organismele modificate genetic etc.

În particular, Legea RM nr. 138 din 15 iunie 2012 privind sănătatea reproducerii¹ conține norme prohibitive, care nu-și găsesc reflectare în CP al RM. Astfel, în conformitate cu prevederile art. 9 alin. (13) din lege, sunt interzise expres următoarele acțiuni: „a) alegerea sexului viitorului copil, cu excepția cazurilor de risc al moștenirii unor maladii genetice severe legate de sex; b) avortul selectiv al embrionilor de un anumit sex, specificat în reglementările internaționale de bioetică; c) clonarea ființei umane, crearea de himere și transplantarea acestora în organismul uman; d) folosirea celulelor sexuale pentru crearea de embrioni umani exclusiv pentru cercetări științifice; e) aplicarea unor tratamente de reproducere asistată medical sau a unor tehnologii de reproducere asistată medical fără consimțământul persoanei; f) prestarea serviciilor de reproducere asistată medical în lipsa unei autorizații sanitare de funcționare eliberate de Agenția Națională pentru Sănătate Publică și în lipsa autorizației eliberate de Ministerul Sănătății la propunerea Agenției de Transplant; g) violarea confidențialității datelor privind donările de spermă, de oocite sau de embrioni; h) obținerea gametilor și/sau a țesuturilor gonadale reproductive de la persoane cu vârsta sub 18 ani (cu excepția cazurilor de crioprezervare a fertilității în baza indicațiilor medicale).”

Conform art. 22 din Legea RM nr. 138 din 15 iunie 2012 privind sănătatea reproducerii „*nerespectarea prevederilor prezentei legi atrage, după caz, răspunderea disciplinară, contravențională sau penală, conform legii*”.

Analizând acțiunile ilegale expuse în art. 9 alin. (13) din Legea RM nr. 138 din 15 iunie 2012 privind sănătatea reproducerii, constatăm că acestea nu sunt incriminate în CP, cu excepția clonării ființei umane, precum și a aplicării tehnologiilor de asistare medicală a reproducerii umane, fără consimțământul persoanei. Constatăm necesitatea completării CP al RM cu norme care să acopere vidul legislativ. În acest scop, au fost elaborate propuneri de lege ferenda, în

¹ Legea RM privind sănătatea reproducerii: nr. 138 din 15 iunie 2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr. 205–207, art. 9 alin.(13).

sensul completării CP al RM cu noi componente de infracțiune, care ar stabili răspunderea penală pentru acțiunile de utilizare ilegală a ingineriei genetice și cele de alterare a genotipului uman.

Cu titlu de lege ferenda, propunem completarea CP al RM cu un nou articol, după art. 144 CP al RM, cu următoarea denumire: „Articolul 141¹ Utilizarea ilegală a ingineriei genetice”. Textul incriminativ va avea următorul conținut:

„Articolul 144¹. Utilizarea ilegală a ingineriei genetice

(1) Utilizarea ingineriei genetice pentru a săvârși una dintre următoarele fapte:

a) producerea armelor biologice sau altor arme de exterminare în masă;

b) crearea de himere și transplantarea acestora în organismul uman;

c) implantarea unui embrion uman în uterul altui animal sau invers;

d) producerea unei ființe umane autonome în afara uterului unei femei;

e) organizarea selecției persoanelor, inclusiv: alegerea sexului viitorului copil sau avortul selectiv al embrionilor de un anumit sex, cu excepția cazurilor de risc al moștenirii maladiilor genetice severe legate de sex,

se pedepsește cu închisoare....., iar persoana juridică se pedepsește cu amendă cu amendă în mărimeunități convenționale, cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate sau cu lichidarea întreprinderii”.

La redactarea proiectului de reglementare, și anume a textului expus la litera a), ne-am condus parțial de infracțiunea din CP al României „utilizarea periculoasă a ingineriei genetice”. Textul expus la redactarea literei b) din proiectul de lege a avut la bază prevederile art.9 alin. (13) din Legea RM nr. 138 din 15.06.2012 privind sănătatea reproducerii, care conține norme prohibitive, care nu se reflectă în CP al RM¹. În ceea ce privește textul expus la literele c) și d) acesta a fost preluat din §10 lit.f) al Recomandării Consiliului Europei privind folosirea embrionilor umani și a fetusilor în scopuri terapeutice, științifice, industriale și comerciale, nr. 1046/1986.²

În continuare, vom efectua o analiză juridico-penală a acestor fapte din perspectiva *de lege ferenda*.

Obiectul juridic specific acestei infracțiuni este constituit din relațiile sociale formate în jurul și datorită genomului uman, inclusiv demnitatea și identitatea genetică, evoluția naturală a

¹ Legea RM privind sănătatea reproducerii: nr. 138 din 15.06.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr. 205 –207, art. 673.

² Council of Europe's Parliamentary Assembly Recommendation on use of human embryos and fetuses for diagnostic, therapeutic, scientific, industrial and commercial purposes: no. 1046 (1986). [citat 25.10.2019]. Disponibil: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15080&lang=en>.

speciei și raselor umane în diversitatea, unicitatea, integritatea și sănătatea acestora, selecția în mod natural.

Obiectul juridic al modalității normative – utilizarea ingineriei genetice pentru producerea armelor biologice sau altor arme de exterminare în masă – este constituit și din relațiile sociale ce țin de protecția dreptului la viață împotriva armelor biologice și a armelor de exterminare în masă.

Latura obiectivă. Componenta propusă, în alineatul (1), va avea mai multe modalități normative, comună pentru toate fiind utilizarea ingineriei genetice pentru realizarea laturii obiective. Latura obiectivă se va considera realizată în cazul utilizării ingineriei genetice pentru a săvârși oricare dintre faptele enumerate: producerea armelor biologice sau altor arme de exterminare în masă; crearea de himere și transplantarea acestora în organismul uman; implantarea unui embrion uman în uterul altui animal sau invers; producerea unei ființe umane autonome în afara uterului unei femei; organizarea selecției persoanelor, inclusiv: alegerea sexului viitorului copil sau avortul selectiv al embrionilor de un anumit sex, cu excepția cazurilor de risc al moștenirii maladiilor genetice severe legate de sex. Această componentă ar putea fi încadrată în categoria infracțiunilor de pericol (formale), dat fiind faptul că este suficientă utilizarea ingineriei genetice pentru săvârșirea oricărei dintre faptele indicate în dispoziția normei. Însă, pentru calificarea unei eventuale fapte conform alin.(2), va fi necesară săvârșirea nemijlocită a uneia dintre faptele prevăzute la alin. (1) lit. a)-e), ceea ce le va încadra în categoria infracțiunilor de rezultat.

Subiect activ nemijlocit (autor) al infracțiunii propuse poate fi orice persoană fizică responsabilă care a împlinit vârsta prevăzută de lege. Este important de menționat că latura obiectivă a acestor fapte ar putea fi realizată doar de o persoană abilitată în domeniul biologiei, medicinei și altor științe conexe.

Subiect al infracțiunii poate fi și persoana juridică (instituție medicală de planificare a familiei, instituție de cercetări genetice etc.).

Latura subiectivă poate fi caracterizată prin vinovăție în forma intenției (directe sau indirecte). Scopul prezintă importanță pentru calificarea faptei. Simpla utilizare a ingineriei genetice nu constituie o faptă prejudiciabilă. Anume utilizarea ingineriei genetice în scopul săvârșirii uneia dintre faptele indicate în dispoziția normei va genera răspunderea penală. Motivul nu prezintă importanță pentru calificarea faptei.

În continuare, constatăm că prevederile art. 40 din Legea RM privind securitatea biologică stabilesc răspunderea pentru activitățile ilegale în domeniul reglementat, după cum urmează: „(1) *Activitățile ilegale de obținere, testare, producere, utilizare, comercializare, import/export al*

organismelor modificate genetic și/sau al produselor rezultate din astfel de organisme atrag răspundere în conformitate cu legislația. (2) Dacă, în urma activităților legate de obținerea, testarea, producerea, utilizarea, comercializarea și importul organismelor modificate genetic și/sau al produselor rezultate din astfel de organisme, se prejudiciază sau se expun riscurilor sănătatea umană și mediul, utilizatorul și/sau importatorul, după caz, poartă răspunderea stabilită de lege”.

În sensul normei respective de blanchetă, a fost analizată legea penală pentru a identifica norma corespondentă care stabilește răspunderea penală pentru încălcarea acestor reglementări. Constatăm că nu există nicio normă penală care ar reglementa răspunderea pentru încălcările și acțiunile ilegale specificate la art. 40 din Legea nominalizată. Ca urmare, suntem în prezența unui vid legislativ în domeniu, care necesită incriminarea corespunzătoare.

În scopul înlăturării omisiunii legiuitorului, autorul a formulat propuneri, cu titlu *de lege ferenda*, cu privire la completarea CP cu un nou articol: „Articolul 301² *„Încălcarea regulilor de desfășurare a activităților de obținere, testare, producere, utilizare, comercializare, import/export al organismelor modificate genetic și/sau al produselor rezultate din astfel de organisme”.* „(1) *Activitățile ilegale de obținere, testare, producere, utilizare, introducere pe piață, comercializare, import/export al organismelor modificate genetic și/sau al produselor rezultate din astfel de organism, precum și diseminarea deliberată în mediul natural (ecosisteme: forestiere, acvatică, palustră și de stepă precum și cele agricole) a unui organism modificat genetic, propriu-zis sau parte componentă a unui produs în proporții mai mari de 0,9 % din conținutul total al ADN și al proteinelor, se pedepsesc cu, iar persoana juridică se pedepsește cu....*

(2) Acțiunile menționate în alin.(1), care s-au soldat cu:

a) vătămarea gravă a sănătății unei sau mai multor persoane;

b) decesul unei sau mai multor persoane;

c) daune mediului, se pedepsesc cu, iar persoana juridică se pedepsește cu....”

Proiectul de reglementare propus are la bază prevederile art. 40 alin. (1) din Legea RM cu privire la securitatea biologică¹, în special alineatul (1). Alineatul (2) din proiectul propus a fost formulat în temeiul art. 19 alin. (2) din Legea cu privire la securitatea biologică, care prevede „o prezentare a evaluării impactului și a riscurilor generate de organismul modificat genetic sau de combinația de asemenea organisme pentru sănătatea umană și mediu ca rezultat al introducerii

¹ Legea privind securitatea biologică: nr.755 din 21.12.2001. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 75, art. 40.

lor în mediu”.¹ Ca urmare, agravantele au fost formulate ținând cont de riscurile pentru sănătatea umană și mediu, criteriile principale de evaluare a impactului negativ al organismelor modificate genetic. Dispoziții similare reies din prevederile art. 14 din Convenția privind Diversitatea Biologică, ratificată de Republica Moldova în 1995² și ale art. 40 alin. (2) din Legea RM cu privire la securitatea biologică.

Analiza juridico-penală a acestei infracțiuni din perspectivă *de lege ferenda*.

Obiectul juridic specific acestei infracțiuni sunt relațiile sociale formate în jurul și datorită genomului uman, inclusiv integritatea genomului, evoluția naturală a speciei și raselor umane în diversitatea, unicitatea, integritatea și sănătatea acestora, selecția în mod natural.

Pericolul acestei fapte este generat de următoarele riscuri și efecte posibile ale organismelor modificate genetic: „inclusiunea ADN străin în cel uman; sinteza proteinelor transgenice noi, care pot fi toxice sau/și alergice pentru organismul uman; OMG au gene marker, care conferă rezistență la antibiotice în organismul uman; genele de interes pot ataca sistemul imun; pericol pentru deteriorarea genofondului natural existent; impactul OMG asupra mediului ambiant (insecte, microflora aerului și solului etc.)”³

Latura obiectivă implică acțiunile ilegale descrise în privința organismelor modificate genetic și/sau a produselor rezultate din astfel de organism, precum și diseminarea deliberată în mediul natural (ecosisteme: forestiere, acvatice, palustrice și de stepă precum și cele agricole) a unui organism modificat genetic, propriu-zis sau parte componentă a unui produs în proporții mai mari de 0,9 % din conținutul total al ADN și al proteinelor. În acest context, accentuăm că componența propusă este materială, adică este obligatorie survenirea consecințelor acțiunilor descrise. Obiectul material al infracțiunii va fi organismul modificat genetic, propriu-zis sau parte componentă a unui produs în proporții mai mari de 0,9 % din conținutul total al ADN și al proteinelor. La calificarea acțiunilor de „obținere” și „producere” se va lua în considerare săvârșirea următoarelor acțiuni care conduc la apariția obiectului material: „identificarea și izolarea genei de interes; clonarea genelor de interes; inserarea genei de interes în genomul gazdă”.⁴

Subiect activ nemijlocit (autor) al infracțiunii propuse poate fi orice persoană fizică responsabilă care a atins vârsta de 16 ani. Subiect al infracțiunii poate fi și persoana juridică.

¹ Ibidem, art.19.

² Convenția privind Diversitatea Biologică din 1992, ratificată de RM prin Hotărârea Parlamentului nr. 457-XIII din 16.05.1995, art.15. [citat 25.10.2019]. Disponibil: <https://date.gov.md/ckan/ru/dataset/4789-conventii-de-mediul-la-care-republica-moldova-este-parte/resource/e197549e-c09d-4fcd-a403-2f0358e119f7>.

³ Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie “Nicolae Testemițanu”. Organisme modificate genetic și biosecuritatea umană în R.Moldova: 4.05.2018. [citat 23.08.2023]. Disponibil: <https://farmacognozie.usmf.md/wp-content/blogs.dir/138/files/sites/138/2018/03/OMG-opinii-statistici-cadrul-legal.pdf>.

⁴ Ibidem.

Latura subiectivă poate fi caracterizată prin vinovăție în forma intenției (directe sau indirecte). Motivul și scopul nu sunt importante pentru calificarea faptei.

În conformitate cu prevederile art. 10 alin. (12) din Legea cu privire la înregistrarea genetică judiciară: „*încălcarea regulilor de prelevare, păstrare, transport, evidență și distrugere a materialului biologic sau a regulilor de prelucrare a informației genetice atrage după sine răspunderea disciplinară, contravențională, civilă sau penală în conformitate cu legislația*”. Analizând prevederile CP al RM, în sensul identificării normei dreptului penal care ar stabili răspunderea pentru încălcările nominalizate mai sus, am constatat că nu există nicio incriminare concretă pentru aceste acțiuni ilegale.

În acest context, se impune necesitatea completării CP cu astfel de prevederi. Ca urmare, autorul a elaborat o propunere de incriminare a acțiunilor ilegale menționate în art. 10 alin. (12) din Legea RM nr. 235 din 17 noiembrie 2017 cu privire la înregistrarea genetică judiciară. Totodată, incriminarea propusă nu se poate limita doar la încălcările reglementate de legea nominalizată, deoarece acestea se referă exclusiv la informațiile genetice înscrise în Registrul de stat al datelor genetice. Ca urmare, la elaborarea proiectului de lege s-a urmărit scopul asigurării unei protecții suplimentare informațiilor genetice din afara sferei de reglementare a legii nominalizate, inclusiv protecția informației în temeiul art. 46 lit.g) CC al RM;¹ art.25 din Legea RM privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane²; art. 9 alin. (11) și (13) din Legea privind sănătatea reproducerii³ etc.

Cu titlu *de lege ferenda* propunem a completa CP al RM cu un nou articol: „art. 144³ „*Încălcarea normelor privind administrarea materialului biologic și confidențialitatea informației genetice*”. În acest context, menționăm că în Republica Moldova se efectuează și alte cercetări și testări care implică folosirea materialului genetic, confidențialitatea datelor obținute fiind asigurată doar parțial. Această problemă este soluționată parțial în prevederile art. 46 lit.g) CC al RM, care stabilesc: „difuzarea informațiilor privind starea sănătății constituie atingeri aduse vieții private.⁴ Totodată, conform art. 25 din Legea RM privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane este prevăzută asigurarea confidențialității tuturor datelor cu caracter personal, inclusiv a celor genetice, referitoare la persoana de la care au fost prelevate organe, țesuturi sau celule, precum și a datelor cu caracter personal referitoare la primitor, colectate în urma activității stipulate de prezenta lege. Aceste date pot fi colectate, prelucrate și comunicate

¹ CC al RM: nr.1107 din 6.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2019, nr. 66 –75, art. 46.

² Legea RM privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane: nr. 42 din 06.03.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr. 81.

³ Legea RM privind sănătatea reproducerii: nr. 138 din 15.06.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr. 205–207, art. 9.

⁴ *Ibidem*.

doar în conformitate cu reglementările cu privire la confidențialitatea informației ce ține de secretul medical și la protecția datelor cu caracter personal”.¹ Conform art. 9 alin. (11) din Legea privind sănătatea reproducerii, este asigurată confidențialitatea datelor referitoare la tratamentul infertilității prin aplicarea tehnologiilor de reproducere asistată medical, iar conform art.9 alin. (13), se interzice violarea confidențialității datelor privind donările de spermă, de oocite sau de embrioni”².

Se impune necesitatea protecției unor asemenea informații genetice prin normele CP al RM. În scopul înlăturării omisiunii legiuitorului, a fost înaintată următoarea propunere *de lege ferenda* și anume completarea CP al RM cu un nou articol: „Articolul 144³ *Încălcarea normelor privind administrarea materialului biologic și confidențialitatea informației genetice*”, cu următoarea formulă incriminatoare: „*încălcarea regulilor de prelevare, păstrare, transport, evidență și distrugere a materialului biologic sau a regulilor de prelucrare a informației genetice, atrage după sine....., iar persoana juridică...*”

Analiza juridico-penală a acestei infracțiuni din perspectivă de lege ferenda.

Obiectul juridic al acestei infracțiuni sunt relațiile sociale formate în jurul și datorită genomului uman în ipostaza sa de informații, confidențialitatea informației genetice, precum și alte relații în legătură cu prelevarea, păstrarea, transportul, evidența și distrugerea materialului biologic sau cu prelucrarea informației genetice.

Latura obiectivă presupune încălcarea regulilor de prelevare, păstrare, transport, evidență și distrugere a materialului biologic sau a regulilor de prelucrare a informației genetice.

Subiect activ nemijlocit (autor) al infracțiunii propuse va fi subiect special, anume persoana responsabilă de realizarea oricărei din acțiunile de prelevare, păstrare, transport, evidență și distrugere a materialului biologic sau a regulilor de prelucrare a informației (lucrător medical, expert judiciar, specialist din cadrul MAI etc.). Subiect al infracțiunii poate fi și persoana juridică.

Latura subiectivă poate fi caracterizată prin vinovăție în forma intenției (directe sau indirecte). Motivul și scopul nu sunt importante pentru calificarea faptei, dar pot influența la individualizarea pedepsei.

În contextul celor expuse mai sus, constatăm necesitatea incriminării faptelor prejudiciabile sus-menționate. Componentele de infracțiune propuse cu titlu *de lege ferenda*,

¹ Legea RM privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane : nr. 42 din 6.03.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr. 81, art.25.

² Legea RM privind sănătatea reproducerii: nr. 138 din 15.06.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr. 205–207, art. 9.

inclusiv: „Alterarea genotipului”, „Utilizarea ilegală a ingineriei genetice”; „Încălcarea regulilor de obținere, testare, producere, utilizare, introducere în piață, comercializare, import/export al organismelor modificate genetic și/sau al produselor rezultate din astfel de organism” etc., sunt destinate acoperirii vidului legislativ existent.

Acțiunile prejudiciabile care pot afecta genomul uman urmează să atragă după sine pedeapsa cuvenită. În caz contrar, se pierde eficiența reglementărilor în domeniu. Spre exemplu, Elveția este unicul stat din lume care a reglementat la nivel de lege supremă faptele interzise în domeniul genomului uman.¹ Totodată, este discutabilă eficiența acestor reglementări, deoarece nici în Constituție și nici în CP al Elveției² nu sunt prevăzute pedepse pentru comiterea acestor fapte. În legislația altor țări există o problemă similară (Belgia, Austria, Danemarca, Italia, Bulgaria, Federația Rusă). Probabil, legiuitorul, la adoptarea acestor norme prohibitive, s-a bazat pe buna-credință și conștiința persoanelor.

La stabilirea pedepselor pentru faptele care afectează genomul uman urmează a fi luată în considerare prezumția apariției în timp a efectelor negative pentru sănătate sau viață. Accentuăm faptul că unele aplicații medicale ale manipulărilor genetice au efecte pozitive, dar apariția efectelor negative în timp rămâne totuși un eventual risc. Într-o astfel de situație, la aplicarea sancțiunilor se va ține cont de proporția unor astfel de efecte. Pot fi menționate acțiunile ilegale în legătură cu armele biologice sau alte arme produse prin inginerie genetică, fapte de un pericol social sporit din punctul de vedere al efectului de exterminare în masă.

Analiza infracțiunilor în domeniul genomului uman, din perspectivă *de lege lata* și *de lege ferenda*, prin prisma trăsăturilor esențiale ale infracțiunii, a permis autorului de a formula un concept al infracțiunii ce atentează la relațiile sociale formate în jurul și datorită genomului uman.

Infracțiunile în domeniul genomului uman constituie faptele prejudiciabile, prevăzute de legea penală, care au ca obiect special de atentare relațiile sociale formate în jurul și datorită genomului uman și afectează demnitatea și identitatea ființei umane, evoluția naturală a speciei și raselor umane în diversitatea, unicitatea, integritatea și sănătatea acestora, selecția în mod natural, viața privată, dreptul la confidențialitate și nediscriminare genetică, informare și consimțământ, precum și alte drepturi și libertăți fundamentale față de aplicațiile biologiei și medicinei, săvârșite cu vinovăție și pasibile de pedeapsă penală.

¹ Constituția federală a Confederației Elvețiene din 18.04.1999 (la situația din 11.03.2012). [citat 25.12.2020]. Disponibil: <http://blog.inmures.ro/wp-content/uploads/2012/12/Constitu%C5%A3ia-federal%C4%83-a-Confedera%C5%A3iei-Elve%C5%A3iene-Romanian-v11.pdf>.

² Switz Criminal Code. [citat 22.01.2021]. Disponibil: https://www.legislationline.org/download/id/8991/file/SWITZ_Criminal%20Code%20of%202020-07-01.pdf.

Din perspectivă *de lege ferenda*, faptele prejudiciabile care au obiect special de atentare genomul uman, se caracterizează prin anumite particularități specifice.

1. Caracterul deosebit al faptei infracționale. Fapta este îndreptată contra patrimoniului genetic al umanității – genomul uman în diferite ipostaze.

2. Obiectul juridic specific infracțiunilor contra genomului uman, în particular a clonării umane, este format din relațiile sociale formate în jurul și datorită genomului uman. Din perspectivă *de lege ferenda*, obiectul poate fi variat și diferă în funcție de ipostaza genomului uman supusă protecției. În viziunea noastră, cadrul valorilor sociale supuse protecției include demnitatea și identitatea ființei umane, evoluția naturală a speciei și raselor umane în diversitatea, unicitatea, integritatea și sănătatea acestora, selecția în mod natural, viața privată, dreptul la confidențialitate și nediscriminare genetică, informare și liber consimțământ, precum și alte drepturi și libertăți fundamentale față de aplicațiile biologiei și medicinei. Autoarea română G.A. Radu consideră că „obiectul acestor infracțiuni trebuie să includă, deopotrivă, protecția genomului comun al umanității ca și protecția genotipului individual în ceea ce privește integritatea sa din care decurge dreptul la sănătate și demnitate.”¹

3. Latura obiectivă a infracțiunilor contra genomului uman se realizează prin acțiune. Această categorie de infracțiuni sunt comisive, având în vedere modul de manifestare tipic al elementului material.

4. Consecința (urmarea prejudiciabilă) a unor astfel de acțiuni poate fi scăderea gradului de adaptare a speciei și dispariția treptată a speciei umane în descendența imediată sau îndepărtată.

5. Infracțiunile contra genomului uman sunt atât infracțiuni de rezultat (materiale), cât și infracțiuni de pericol (formale). Din categoria infracțiunilor materiale putem menționa infracțiunea de clonare (art. 144 CP al RM), precum și infracțiunea de alterare a genotipului uman, care nu este incriminată în legislația Republicii Moldova. Spre exemplu, produsul procesului de clonare este clona – copie genetic exactă, care se materializează prin apariția unei ființe umane viabile. Din sensul dispoziției art.144 CP al RM rezultă caracterul material al infracțiunii date, care se consumă din momentul creării ființei umane prin metode genetice. Produsul unei fapte de alterare a genomului uman ar trebui să fie modificarea, transformarea, schimbarea genotipului uman². În categoria infracțiunilor de pericol (formale), din perspectivă de lege ferenda, am putea menționa fapta prejudiciabilă: utilizarea ilegală a ingineriei genetice.

¹ RADU, G.A. Discuții privind manipulările genetice din prisma reglementărilor juridice. În: *Revista „Danubius”*, Galați, 2011, pp.149–153. [citat 20.03.2023]. Disponibil: <http://www.proceedings.univ-danubius.ro/index.php/eirp/article/view/889/809>.

² DUNGAN, P. Reglementări în noul Cod penal al României. Crime și delictе privind manipularea genetică. În: *Revista de științe penale*: Anuarul 2016, p.144.

6. După momentul consumării, infracțiunile în domeniul genomului uman sunt infracțiuni cu durată de desfășurare în timp. Între fapta infracțională propriu-zisă și survenirea consecințelor prejudiciabile, sau descoperirea infracțiunii, poate fi o durată îndelungată de timp, uneori 20–25 ani. Acest fapt poate ridica problema expirării termenului de prescripție pentru atragerea la răspundere penală.

7. Latura subiectivă. Majoritatea infracțiunilor care afectează genomul uman sunt infracțiuni intenționate (intenție directă sau indirectă), cu precădere premeditate, și infracțiuni praeterintenționate – cu intenție depășită, fiind, într-o viziune științifică, cea mai răspândită formă de vinovăție și cea mai probabilă în comiterea infracțiunilor de manipulare genetică.¹ Ar putea fi comise prin imprudență doar unele infracțiuni ecologice, unde genomul uman este obiect facultativ.

8. Subiect activ nemijlocit (autor) al infracțiunilor examinate poate fi orice persoană fizică responsabilă, dar și persoana juridică. Pentru existența infracțiunii nu se cere ca autorul să fie o persoană calificată, adică să aibă anumită calitate sau să întrunească careva cerințe, cu excepția infracțiunii de încălcare a regulilor de prelevare, păstrare, transport, evidență și distrugere a materialului biologic sau a regulilor de prelucrare a informației genetice, propusă cu titlu *de lege ferenda*. În acest context, menționăm poziția expusă în literatura de specialitate că autor al infracțiunii contra genomului uman „nu poate fi decât o persoană cu un înalt grad de pregătire științifică în domeniul geneticii și al științelor conexe, specialiști din domeniul biologiei și medicinei”.²

9. Infracțiunile în domeniul genomului uman pot fi comise prin participație penală. Cu toate că aceasta nu reprezintă o condiție de existență a infracțiunii, este posibilă pluralitatea de subiecți activi. Susținem poziția expusă în literatura de specialitate că acest gen de infracțiuni implică coparticiparea, cu o diviziune strictă a rolurilor. În viziunea autorului rus А. И. Трысов: „ar fi imposibilă săvârșirea acestei infracțiuni fără participarea unor persoane cu experiență în domeniul geneticii moleculare sau în alt domeniu al geneticii (transplantologie, arme biologice, etc). La fel, ar fi dificil (practic imposibil) de realizat scopul infracțional fără finanțarea adecvată a unor astfel de activități. În același timp, aceste infracțiuni necesită o pregătire detaliată și nu pot fi săvârșite spontan sau în stare de afect etc. Ca urmare, aceste infracțiuni implică

¹ STOIAN, D. Protecția penală a moștenirii genetice non patologice a umanității. [citat la 09.10.2019]. Disponibil: <http://www.ccpb.ro/lucrari-stiintifice/protectia-penala-a-mostenirii-genetice-non-patologice-a-umanitatii>.

² DUNGAN, P. Reglementări în noul Cod penal al României. Crime și delictе privind manipularea genetică. În: *Revista de științe penale*: Anuarul 2016, p.145–147

participarea unui grup de persoane, a unei bande organizate, sau chiar a unei asociații criminale”.¹

10. Infracțiunile în domeniul genomului uman sunt infracțiuni care se urmăresc din oficiu. În cazul acestor infracțiuni, indiferent de modalitatea concretă în care s-a realizat sesizarea organelor specifice implicate în activitatea de tragere la răspundere penală (plângere, denunț, autodenunțare, autosesizare), raportul juridic penal de conflict va fi analizat și soluționat din oficiu, fără a fi necesară vreo manifestare expresă de voință din partea vreunei persoane sau organ. Unica infracțiune care nu se urmărește din oficiu este fapta prejudiciabilă prevăzută la art. 161 CP al RM, fecundarea artificială fără consimțământul pacientei. În conformitate cu prevederile art. 276 alin. (1) CPP al RM, această faptă se încadrează în categoria componentelor de infracțiune „în care urmărirea penală se pornește numai în baza plângerii prealabile a victimei”.²

În concluzie, considerăm că faptele prejudiciabile în domeniul genomului uman trebuie să fie încadrate într-un capitol separat din legea penală. În acest sens, considerăm oportun a completa CP al RM cu un capitol nou care să încadreze incriminările în domeniul genomului uman, după modelul unor state europene. Spre exemplu, CP francez din 1994 cuprinde un capitol intitulat „Despre crimele de eugenism și clonaj reproductiv”;³ CP spaniol din 1995 include un capitol intitulat „Delicte privitoare la manipularea genetică”;⁴ CP al Republicii Cehe include diviziunea 5 intitulată: „Infracțiuni legate de utilizarea ilegală a țesuturilor și organelor umane, a embrionilor umani și a genomului uman”⁵; CP român, sau Codul lui Macovei, avea un capitol special dedicat domeniului genetic, intitulat „Crime și delicte privind manipularea genetică”.

Cu titlu *de lege ferenda* propun completarea CP al RM prin introducerea după capitolul I a unui nou capitol, având următoarea denumire: „Capitolul I¹ *Infracțiuni contra genomului uman*”, denumire care reflectă esența și domeniul faptelor incriminate. Acest capitol va cuprinde cele mai periculoase fapte contra genomului uman, inclusiv: crearea ilegală de embrioni umani și clonarea (144); utilizarea ilegală a ingineriei genetice (144¹); alterarea genomului uman (144²); utilizarea non-terapeutică a dopajului genetic (144⁴); precum și alte incriminări (vezi anexa 2 la prezenta lucrare).

¹ ТРУСОВ, А. Криминологические и уголовно-правовые аспекты предупреждения преступлений, связанных с использованием биотехнологий: дис. канд. юрид. наук. М., 2011, с. 76.

² CPP al RM: nr. 122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr. 248–251, art. 276 alin.(1).

³ CP francez: 1994 (art.214-1–215-4). [citat 25.10.2019]. Disponibil: <https://www.legifrance.gouv.fr>.

⁴ CP spaniol: 1995. [citat 24.10.2019]. Disponibil: <http://penale.ro/resurse-de-legislatie.html>.

⁵ CP al Republicii Cehe. [citat 22.01.2021]. Disponibil: <http://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Cehia-RO.html>.

2.3. Infracțiuni care atentează la genomul uman din perspectivă de lege lata și de lege ferenda

În prezentul paragraf a fost efectuată o analiză a legii penale a Republicii Moldova, sub aspectul identificării normelor care au obiect de protecție genomul uman. Constatăm că CP al RM incriminează mai multe fapte care pot afecta genomul uman, dar unica faptă prejudiciabilă care vizează genomul uman ca obiect special de atentare este infracțiunea incriminată de art. 144 CP al RM „Clonarea”.

Infracțiunea de clonare va fi analizată în capitolul ce urmează. În prezentul paragraf vom analiza succint alte fapte prejudiciabile care pot afecta indirect și facultativ genomul uman atât din perspectivă *de lege lata*, cât și din perspectivă *de lege ferenda*.

Încadrarea unei sau altei fapte în categoria de fapte ce atentează la genomul uman este dificilă, din care considerente incriminarea faptelor prejudiciabile în acest domeniu diferă de la stat la stat.

În scopul eficientizării cercetării este important să sesizăm distincția dintre diferite tipuri de fapte prejudiciabile ce atentează la genomul uman, dat fiind faptul că nu orice infracțiune care are sau poate avea genomul uman ca obiect de atentare constituie o intervenție în patrimoniul genetic. În acest context, considerăm oportună efectuarea unei clasificări a faptelor prejudiciabile ce atentează la genomul uman.

Există două abordări diferite în literatura de specialitate cu privire la clasificarea faptelor împotriva genomului uman.

În literatura de specialitate din România, aplicațiile biomedicale sunt împărțite în trei categorii, după efectul generat asupra genomului uman: aplicații biomedicale care afectează identitatea genomului uman; aplicații care afectează integritatea genomului; aplicații care, deși nu alterează genomul, pot genera discriminare genetică.¹

În opinia autorilor ruși А. Блинов și М. Лапунин, opinie la care aderăm, genomul uman urmează a fi abordat în mai multe ipostaze: „res”, „informationes”, „gen”, „antidotum”, „mutuatus est”.² Pornind de la această opinie, faptele în legătură cu genomul uman pot fi încadrate în cinci categorii, în funcție de ipostaza în care apare genomul uman ca obiect de protecție penală.

¹ DOBOZI, V. Aplicații biomedicale care au drept obiect genomul uman: 19.01.2023. În: *Revista de Note și Studii Juridice (RNSJ)*, 2023. ISSN 2066-0944. [citată 19.08.2023]. Disponibil: <https://www.juridice.ro/680837/aplicatii-biomedicale-care-au-drept-obiect-genomul-uman-i.html>.

² БЛИНОВ, А., ЛАПУНИН, М. Пределы вмешательства уголовного права в сферу исследования генома человека. В: *Вестник Пермского университета. Юридические науки*, 2020, вып. 50, сс. 804–831. ISSN 1995–4190.

În continuare, caracteristica faptelor prejudiciabile contra genomului uman se va efectua în funcție de ipostaza în care apare genomul uman ca obiect special de protecție penală.

Fapte contra genomului uman în ipostaza sa de obiect material construit din acid dezoxiribonucleic – ADN. Genomul uman este conținut în 23 de perechi de cromozomi (22 de autozomi și o pereche de cromozomi sexuali) într-o succesiune de baze chimice perechi care sunt unite în moleculele lungi de acid dezoxiribonucleic (ADN) prezente în aproape toate celulele corpului. Genomul este ansamblul complet de gene – regiuni ale moleculei de ADN de lungime variabilă care codifică de obicei proteine ce îndeplinesc funcții biologice distincte - împreună cu regiuni necodante intercalate¹.

Fapta prejudiciabilă care atentează la genomul uman ca obiect material ar fi: „Alterarea genotipului uman”, faptă neincrimată în CP al RM, dar care reiese din prevederile art. 13 din Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei².

Propunem cu titlu de lege ferenda completarea CP al RM cu o nouă infracțiune: „Articolul 144² *Alterarea genotipului uman*”, care vine să acopere vidul existent și ar conferi protecție genomului uman în sensul său material.

Articolul va avea următoarea formulă incriminatoare: „Articolul 144². Alterarea genotipului uman

Acțiunile de manipulare genetică care au dus la alterarea genotipului uman: modificarea artificială a informației genetice a unei celule germinale umane, precum și utilizarea celulei germinale umane alterată în mod artificial în scop de fertilizare, se pedepsesc cu închisoarea// ani, iar persoana juridică se pedepsește cu....”

Propunerea de modificare a Codului penal a fost formulată în temeiul art. 13 din Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei, care stabilește: „O intervenție destinată să modifice genomul uman nu se poate face decât din motive preventive, diagnostice sau terapeutice și numai dacă nu are drept scop introducerea unei modificări în genomul descendenților”³. Norma propusă are în vedere doar intervenția în genotipul germinal uman care afectează descendența și, prin urmare, societatea umană. În cazul intervenției în genotipul somatic fapta nu va fi calificată drept infracțiune.

¹ Nuffield Council on Bioethics. Genome editing and human reproduction Report [citat 28.08.2023]. Disponibil: <https://www.nuffieldbioethics.org/publications/genome-editing-and-human-reproduction>.

²Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei: Oviedo, 4.04.1997. În: *Tratate Internaționale*, 2009, nr. 43, art.13.

³Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei: Oviedo, 4.04.1997. În: *Tratate Internaționale*, 2009, nr. 43.

În acest context este relevant cazul de editare a genomului uman de către cercetătorul chinez, Jiankui He, fost colaborator al Universității de Știință și Tehnologie din Sud, orașul Shenzhen, China, care, împreună cu doi asistenți, a creat primii bebeluși din lume prin modificarea genomului.¹ La data de 30 decembrie 2019, cercetătorii nominalizați au fost condamnați de tribunalul local chinez din orașul Shenzhen la 3 ani de închisoare cu o amendă pentru comiterea infracțiunii de „practică medicală ilegală”. Instanța a ajuns la concluzia că fiecare dintre cei trei inculpați nu avea o licență pentru practicarea medicinei și că au aplicat tehnologia de editare a genomului uman (cunoscută sub denumirea de Clustered Regularly Interspaced Short Palindromic Repeats, CRISPR), care a provocat modificările genetice ale bebelușilor.² Lipsa unor incriminări certe cu privire la protecția genomului uman, în Republica populară Chineză, a condus la încălcarea actelor normative internaționale și regionale cu privire la nealterarea genomului uman.

E de menționat că această faptă este reglementată în legislația altor țări (art.159 din CP al Spaniei, art.167 alin. (2) lit. a) din CP al Republicii Cehe) etc. În particular, considerăm oportună completarea CP al RM cu prevederi care ar stabili răspunderea pentru acțiunile de alterare a genotipului uman. Incriminarea propusă: „Alterarea genotipului uman” vine să acopere vidul existent și ar conferi protecție genomului uman în sensul său material.

În continuare, vom efectua analiza juridico-penală a infracțiunii de alterare a genotipului uman din perspectivă de lege ferenda.

Obiectul acestei infracțiuni sunt relațiile sociale formate în jurul și datorită genomului uman, inclusiv demnitatea și identitatea ființei umane, evoluția naturală a speciei și raselor umane în diversitatea, unicitatea, integritatea și sănătatea acestora, selecția în mod natural. Obiectul material este constituit din materialul genetic uman.

Latura obiectivă implică acțiunile de manipulare genetică care au dus la alterarea genotipului uman: modificarea artificială a informației genetice a unei celule germinale umane, precum și utilizarea celulei germinale umane alterată în mod artificial în scop de fertilizare. În acest context, accentuăm că componența propusă este materială, adică survenirea urmărilor prejudiciabile sub forma alterării genotipului uman este obligatorie.

În contextul faptei sus-indicate, noțiunea de „alterare” înseamnă a suferi sau a face să sufere transformări, a schimba, a transforma, pe când sintagma de genotip provine de la „genos”

¹ MAKOWSKI, E. The modification of three babies' genes by He Jiankui drew widespread criticism from scientists: 30.12.2019. [citat 28.12.2020]. Disponibil: <https://www.the-scientist.com/news-opinion/china-sentences-gene-editing-scientist-to-three-years-in-jail-66881>.

² SHUANG, L. Legal reflections on the case of genome-edited babies. In: *Global Health Research and Policy*, volume 5, nr. 24 (2020). [Citat 28.12.2020]. Disponibil: <https://ghrp.biomedcentral.com/articles/10.1186/s 41256-020-00153-4>.

(neam) + „typos” (caracter) și semnifică constituția ereditară a unui organism, reprezentată de totalitatea fondului de gene caracteristic speciei.¹

La calificarea unei eventuale fapte de alterare a genomului uman va fi important a realiza distincția între editarea genotipului somatic, ce afectează doar individul, și editarea genotipului germinal, ce afectează comunitatea în descendență. Intervenția în genotipul germinal sau în cel somatic schimbă total încadrarea faptelor. Aceasta deoarece sunt diferite valorile sociale supuse protecției juridico-penale. În cazul editării genomului germinal, valoarea socială ocrotită implică colectivitatea umană în descendență și are un grad de pericol social mult mai mare decât editarea genomului somatic, ce se referă doar la individ și nu se transmite descendenților. Spre deosebire de editarea genelor somatice, editarea genelor germinale afectează toate celulele corpului viitorilor urmași ai individului în cauză, de la creier și organe, până la vasele și epiteliul acestora. Mai mult decât atât, modificările vor fi exprimate și în gameții lor, iar modificările genetice vor fi moștenite atât de descendenții lor, cât și de urmașii descendenților acestora. În acest sens, rescrierea liniei germinale umane înseamnă „rescrierea fondului genetic al generațiilor viitoare”.² În sens restrâns, editarea genotipului somatic al unei persoane poate afecta doar individul, iar editarea genotipului germinal afectează urmașii acestuia.

Subiect activ nemijlocit (autor) al potențialei infracțiuni poate fi orice persoană fizică responsabilă penal, precum și persoana juridică.

Latura subiectivă presupune vinovăția sub formă de intenție (directă sau indirectă). Motivul și scopul nu sunt importante pentru calificarea faptei.

Considerăm că incriminarea faptelor ce aduc atingere genotipului uman germinal va asigura protecția penală a genomului uman, protejând atât persoana concretă, cât și colectivitatea umană și societatea viitoare împotriva alterării patrimoniului genetic.

Fapte contra genomului uman în ipostaza sa de informații.

La această categorie de fapte pot fi raportate următoarele componente de infracțiune prevăzute de legea penală: infracțiunea prevăzută la art. 177 din CP al RM („Încălcarea inviolabilității vieții personale”); infracțiunea prevăzută la art. 310 din CP al RM („Falsificarea probelor”); infracțiunea prevăzută la art. 332 din CP al RM („Falsul în acte publice”).

Fapta prejudiciabilă prevăzută la art.177 alin. (1) CP al RM „Încălcarea inviolabilității vieții personale: (1) Culegerea ilegală sau răspândirea cu bună-știință a informațiilor, ocrotite de

¹ DUNGAN, P. Reglementări în noul Cod penal al României. Crime și delikte privind manipularea genetică. În: *Revista de științe penale*: anuarul. 2016, p. 143.

² VAN BEERS, B. Rewriting the human genome, rewriting human rights law? Human rights, human dignity, and human germline modification in the CRISPR era. In: *Journal of Law and the Biosciences*, volume 7, issue 1, 2020. [citată 25.01.2021]. Disponibil: <https://academic.oup.com/jlb/article/7/1/1/15aa006/5841599>.

lege, despre viața personală ce constituie secret personal sau familial al altei persoane fără consimțământul ei.” O condiție a aplicării acestei norme este răspândirea informațiilor „ocrotite de lege”. Această componentă urmează a fi interpretată în coraborare cu prevederile art. 46 lit. g) CC al RM, care reglementează atingerile aduse vieții private, inclusiv: „difuzarea de materiale conținând imagini privind o persoană aflată la tratament în unitățile de asistență medicală, precum și a datelor cu caracter personal privind starea de sănătate, problemele de diagnostic, prognostic, tratament, circumstanțe în legătură cu boala și cu alte diverse fapte, inclusiv rezultatul autopsiei, fără consimțământul persoanei în cauză, iar în cazul în care aceasta este decedată, fără consimțământul familiei sau al persoanelor îndreptățite”.¹ Remarcăm că unele din datele prevăzute în dispoziția normei se pot referi la informații cu caracter genetic, respectiv într-o anumită măsură asigură protecția genomului uman.

Totodată, fapta de falsificare a informației din Registrul de stat al datelor genetice ar putea fi calificată, în dependență de situație, fie ca fals de documente (art. 332 CP al RM), fie ca fals de probe (art. 310 alin. (1)–(2) CP al RM). În același timp, în afara protecției penale, rămân alte acțiuni ilegale în legătură cu datele genetice ale persoanei, inclusiv încălcarea regulilor de prelevare, păstrare, transport, evidență și distrugere a materialului biologic sau a regulilor de prelucrare a informației genetice.

În acest context, considerăm oportun a completa CP al RM cu prevederi în scopul protecției datelor genetice, care ar stabili răspunderea penală pentru încălcările nominalizate.

Cu titlu *de lege ferenda* a fost propusă completarea CP al RM cu un nou articol: „art. 144³ „*Încălcarea normelor privind administrarea materialului biologic și confidențialitatea informației genetice*”, textul căreia a fost expus în subcapitolul 2.2. din prezentul capitol.

Fapte contra genomului uman în ipostaza sa de element al umanității – genomul Homo Sapiens. În această categorie de fapte poate fi încadrată infracțiunea de clonare. Din perspectivă *de lege ferenda*, această categorie de fapte ar putea include și crearea ilegală de embrioni umani, crearea ilegală de himere, transplantul care duce la modificarea identității genetice a persoanei, transplantul de la om la animal, precum și acțiunile ilegale privind discriminarea pe bază genetică.

Legislația Republicii Moldova incriminează doar clonarea umană, iar celelalte fapte prejudiciabile au rămas în afara sferei penale.

În același timp, din perspectivă *de lege ferenda*, se impune necesitatea completării CP al RM cu noi componente de infracțiune în sensul incriminării faptelor vizând crearea ilegală de

¹ CC al RM: nr. 1107 din 6.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2019, nr. 66–75, art.46, 49.

embrioni umani, crearea ilegală de himere și transplantul acestora în corpul uman, transplantul de la om la animal, alegerea sexului viitorului copil, cu excepția cazurilor de risc al moștenirii bolilor genetice severe legate de sex; avortul selectiv al embrionilor de un anumit sex, specificat în reglementările internaționale de bioetică; violarea confidențialității datelor privind donările de spermă, de oocite și de embrioni; obținerea spermei și a oocitelor de la persoane cu vârsta sub 18 ani (cu excepția cazurilor de crioconservare în baza indicațiilor medicale)” etc.

În primul rând, este necesară completarea textului incriminator al art. 144 CP al RM („Clonarea”) cu prevederi care să stabilească răspunderea pentru crearea ilegală de embrioni umani. Propunerea de reglementare va fi abordată în următorul capitol destinat clonării umane.

În al doilea rând, a fost propusă completarea CP al RM cu o nouă componentă de infracțiune, după art. 144 CP al RM, cu următoarea denumire: „Articolul 141¹ Utilizarea ilegală a ingineriei genetice”. Noua componentă propusă vine să acopere vidul existent. Textul incriminatoriu a fost expus în subcapitolul 2.2 din prezentul capitol.

În continuare, ne vom referi la necesitatea incriminării transplantului care duce la modificarea identității genetice a persoanei, precum și transplantul heterolog (de la animal la om). *De lege lata*, unica faptă prejudiciabilă în legătură cu procedura de transplant este infracțiunea de trafic de organe, țesuturi și celule umane (art. 158 CP al RM). Această infracțiune, însă, nu asigură o protecție eficientă genomului uman.

Legea RM nr. 42 din 6 februarie 2008 privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane¹ are ca scop „asigurarea protecției drepturilor donatorilor și beneficiarilor de organe, țesuturi și celule umane, facilitării transplantului de organe, țesuturi și celule umane, contribuirii la salvarea vieții omenești sau la ameliorarea considerabilă a calității ei, precum și în scopul prevenirii comercializării părților corpului uman”.

CP al RM a incriminat traficul de organe, țesuturi și celule umane (art. 158), ca fiind fapta ce constă în „prelevarea ilicită de țesuturi și/sau celule umane prin extragerea acestora din corpul persoanei vii sau decedate de către persoane neautorizate și/sau în instituții neautorizate în acest sens conform legislației sau fără respectarea prevederilor legale ce se referă la consimțământul persoanei la donarea acestora, sau în scopul obținerii unor venituri din aceasta, precum și vinderea, procurarea, sustragerea, utilizarea, păstrarea, deținerea, transmiterea, primirea, importarea, exportarea sau transportarea ilegală a acestora”.²

¹ Legea RM privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane: nr. 42 din 06.03.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr. 81.

² CP al RM: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr. 72–74. art. 158.

Obiectul juridic special al acestei infracțiuni constituie relațiile sociale condiționate de ocrotirea vieții și sănătății persoanei.¹

În ceea ce privește pericolul pentru genomul uman, menționăm faptul că traficul de organe, țesuturi și celule umane, ca fenomen, a luat amploare după anii 1990, în urma dezvoltării biotehnologiilor, precum și a ramurilor medicinei: genetica umană și transplantul de organe, țesuturi și celule. Săvârșirea infracțiunii respective este posibilă prin intermediul biotehnologiilor și metodelor genetice.

În această ordine de idei, urmează să stabilim dacă una dintre valorile social ocrotite prin incriminarea acestei fapte constituie genomul uman. Dacă răspunsul va fi unul afirmativ, atunci urmează să stabilim în ce măsură această faptă prejudiciabilă poate afecta genomul uman. În caz contrar, ne vom limita la afirmația că latura obiectivă a acestei infracțiuni poate fi realizată prin metode și tehnici genetice, fapt care nu are relevanță pentru prezentul studiu.

Directiva Parlamentului European și a Consiliului „Privind standardele de calitate și siguranță referitoare la organele umane destinate transplantului” nr. 2010/45/UE A din 7 iulie 2010 stabilește expres că „utilizarea organelor pentru transplant presupune riscuri”. Conform pct. 23 din Directiva sus-menționată: „donatorii vii ar trebui să fie evaluați corespunzător pentru a stabili dacă este indicat ca aceștia să doneze, cu scopul de a reduce la minimum riscul transmiterii de boli către primitori. În plus, donatorii vii se confruntă cu riscuri atât în cadrul testării în vederea compatibilității lor ca donatori, cât și în cadrul procedurii de prelevare a organului. Ținând seama de utilizarea terapeutică pe scară largă a organelor pentru transplant, acestea ar trebui să prezinte o calitate și o siguranță care să reducă la minimum riscurile de transmitere a bolilor”.²

În conformitate cu prevederile art. 21 din Legea nr. 42 din 6 martie 2008 privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane: „toți donatorii selectați pentru prelevare vor trece în mod obligatoriu controlul clinic și de laborator, care să excludă orice boală infecțioasă, o posibilă contaminare sau risc pentru recipient”.³

Această infracțiune poate afecta genomul uman sub mai multe aspecte. În primul rând, acțiunile ilegale comportă riscuri și pericole pentru viața și sănătatea donatorului (în situația în care e vorba de un donator viu). În viziunea autoarei A. Eșanu „transplantul atentează asupra

¹ PÎSLARU, L. Reglementarea juridică a transplantului de organe, țesuturi și celule umane. În: *Materialele Conferinței internaționale științifico-practice cu genericul „O nouă perspectivă a proceselor de integrare europeană a Moldovei și Ucrainei: aspectul juridic”* (Chișinău, 25–26 martie 2016).

² Directiva Parlamentului European și a Consiliului privind standardele de calitate și siguranță referitoare la organele umane destinate transplantului: nr. 2010/45/UE A din 7.07.2010 [citată la 11.01.2022]. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML?uri=CELEX:32010L0053&from=LV>.

³ Legea RM privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane: nr. 42 din 06.03.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr. 81, art. 21.

unității anatomice a corpului uman și asupra funcționării corecte a țesuturilor și a organelor unei persoane”.¹ În afară de aceasta, există riscul infectării organismului donatorului cu diferiți agenți patogeni, anume în momentul efectuării acțiunii de prelevare.

În al doilea rând, există pericol pentru viața și sănătatea primitorului, riscul transmiterii unei afecțiuni patologice (inclusiv genetice), precum și pericolul incompatibilității materialului genetic al donatorului cu cel al primitorului. Într-un studiu al Parlamentului European au fost expuse mai multe complicații raportate de primitori, printre care infecții derivate de la donator (HIV, hepatita B, CMV, infecții fungice), infarct miocardic acut, diabet cu steroizi și, de asemenea, un risc mare de respingere acută, grefă inferioară și de moarte a pacientului.² Accentuăm faptul că riscurile și consecințele negative sus-menționate sunt posibile și au loc în cazul procedurilor legale de prelevare și transplant, cu atât mai mult ele ar fi posibile în cazul acțiunilor ilegale de transplant.

Cel mai mare pericol al procedurii de transplant este faptul că această procedură poate modifica genomul uman, moment descoperit recent. În urma unui transplant de măduvă osoasă, s-a descoperit că nu numai sângele primitorului conținea ADN-ul donatorului său, dar și probele prelevate de pe buzele și obrații lui au dovedit că ADN-ul său a fost înlocuit cu cel al donatorului. Mai mult decât atât, a fost modificat genomul germinal al primitorului, adică spermatozoizii lui purtau exclusiv materialul genetic al donatorului său. În consecință, potențialii copii ai acestui pacient vor fi urmașii genetici ai donatorului de măduvă osoasă.³

Aceste pericole devin evidente practic în toate formele de realizare a laturii obiective la componența de infracțiune prevăzută la art. 158 CP al RM, în special în cazul prelevării ilicite de țesuturi și/sau celule umane prin extragerea acestora din corpul persoanei vii sau decedate de către persoane neautorizate și/sau în instituții neautorizate în acest sens conform legislației.

Procedura de prelevare a organelor, țesuturilor și celulelor umane și transplantare trebuie să aibă la bază trei principii esențiale: apărarea vieții donatorului și primitorului, procedura consimțământului, precum și apărarea identității personale a primitorului și a descendenților săi. Autoarea română V. Dobozi definește noțiunea de identitate a genomului, după cum urmează: „totalitatea genelor existente în toate ființele umane în viață la acest moment, precum și mutațiile

¹ EȘANU, A. Traficul de ființe umane și traficul de copii în scopul prelevării organelor sau țesuturilor (art.165 alin.(1) și art.206 alin.(1) și (2) lit.f) CP RM). În: *STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE*, „Seria Științe sociale”, 2009, nr.8(28), p.118. ISSN 1857-2081.

² European Parliament study. Trafficking in human organs. 2015. [citat la 20.01.2022]. Disponibil: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/549055/EXPO_STU\(2015\)549055_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/549055/EXPO_STU(2015)549055_EN.pdf).

³ MURPHY, H. Man who had transplant finds out months later his DNA has changed to that of donor 5,000 miles away. In: *Independent UK edition*, 2019. [citat la 13.01.22]. Available at: <https://www.independent.co.uk/news/world/americas/dna-bone-marrow-transplant-man-chimera-chris-long-forensic-science-police-a9238636.html>. ISSN: 1741-9743.

genetice naturale care pot apărea la generațiile viitoare”.¹ În context, autoarea explică că o eventuală modificare a liniei germinale va avea ca efect afectarea speciei umane în ansamblu, în special „generațiile viitoare de ființe umane, care vor moșteni un genom diferit de cel moștenit de generațiile actuale de indivizi de la antecesorii lor”.

Unii autori abordează problema apărării identității personale a primitorului și a descendenților doar în situația eventualului transplant de cap, trunchi, organe genitale și alte glande endocrine (hipofiza).² Practica a demonstrat că și transplantul de măduvă osoasă afectează nu numai genomul primitorului, dar și pe cel al potențialilor săi descendenți.

Aceeași problemă apare și în cadrul transplantului heterolog, adică transplantul de organe, țesuturi și celule de la animale la om. Progresele în domeniul biologiei, geneticii și farmacologiei creează posibilitatea reducerii incompatibilității între organul, țesutul sau alt material genetic prelevat de la animal, și om. Deși unii cercetători ridică problema dacă transplantarea la om a unui organ de animal (ca și a unui organ artificial) nu alterează personalitatea primitorului, majoritatea cercetătorilor afirmă că organe precum ficatul, cordul, deși vitale, nu sunt sediul unor funcții care caracterizează persoana.³ În literatura de specialitate sunt enumerate mai multe riscuri ce țin de xenotransplantare: declansarea unor pandemii, provocarea unor suferințe insuportabile subiecților, invadarea sferei private a acestora etc.⁴

În contextul celor expuse, este necesară completarea art. 158 CP al RM cu prevederi care să incrimineze transplantul ilegal.

În primul rând, este necesară modificarea denumirii art. 158 „Traficul de organe, țesuturi și celule umane” în „Transplantul ilegal”. În al doilea rând, este necesar de completat textul normei cu alineatul 2¹, care să incrimineze procedurile de transplant, inclusiv transplantul heterolog, care au dus la alterarea sau înlocuirea genomului uman.

Un alt subiect care urmează a fi discutat în legătură cu protecția genomului uman este aspectul discriminării genetice. În literatura de specialitate termenul „discriminare genetică” a fost definit astfel: „abordarea diferențială a persoanelor sau rudelor acestora pe baza caracteristicilor lor genetice, reale sau presupuse”⁵. În SUA, există chiar o lege specială – GINA

¹ DOBOZI, V. Aplicații biomedicale care au drept obiect genomul uman:19.01.2023. În: *Revista de Note și Studii Juridice (RNSJ)*, 2023. ISSN 2066-0944. [citată 19.08.2023]. Disponibil: <https://www.juridice.ro/680837/aplicatii-biomedicale-care-au-drept-obiect-genomul-uman-i.html>.

² ȚÎRDEA, T. *Bioetică. Curs de bază: Manual*. Chișinău: CEP „Medicina” Tipogr. „Print-Caro”, 2017, p.123. ISBN 978-9975-56-399-4.

³ Ibidem, pp.129-130.

⁴ PUȘCĂ, F. Protecția penală a vieții persoanei în privința tehnicilor biomedicale moderne. [citată la 06.01.2022]. Disponibil: http://evidentacercetare.univ-danubius.ro/Surse/Set_009/Vbk8g20EHh.pdf, pp.171-172.

⁵ БЛИНОВ, А., ЛАПУНИН, М. Пределы вмешательства уголовного права в сферу исследования генома Человека. Вестник Пермского университета. В: *Юридические науки*, 2020. Вып. 50, с. 816.

(Genetic Information Nondiscrimination Act), care interzice discriminarea în baza caracteristicilor genetice.

În contextul celor expuse, cel puțin la moment, se impune necesitatea de a completa textul art. 176 alin. 1) CP al RM, după sintagma „origine etnică”, cu următorul text: „informație genetică”, dar și de a adopta o lege specială care să interzică discriminarea pe motivul patrimoniului genetic. În consecință, textul art.176 CP al RM, în redacția modificărilor propuse, va suna astfel: „(1) Orice deosebire, excludere, restricție sau preferință în drepturi și în libertăți a persoanei sau a unui grup de persoane, orice susținere a comportamentului discriminatoriu în sfera politică, economică, socială, culturală și în alte sfere ale vieții, bazată pe criteriu de rasă, naționalitate, origine, informație genetică, limbă sau convingeri, sex, vârstă, dizabilitate, opinie, apartenență politică sau pe orice alt criteriu”.

Totodată, în prezenta lucrare a fost propusă cu titlu *de lege ferenda*, un proiect de lege specială cu privire la interzicerea clonării și a altor intervenții în genomul uman, în textul căreia, la art. 4 lit. i), a fost formulat principiul: „*i) discriminarea în orice formă împotriva unei persoane pe motivul patrimoniului său genetic este interzisă.*”

În perspectivă, urmează a fi formulate norme eficiente atât în vederea interzicerii discriminării, cât și a reglementării răspunderii pentru faptele în acest domeniu, ținându-se cont de realizările recente ale științei genetice. O astfel de abordare va avea ca efect înlăturarea vidului existent în legislație, precum și va minimaliza riscul de încălcare a drepturilor și libertăților omului prin utilizarea celor mai recente cunoștințe în domeniul genomului uman. Din aceste considerente, în concluziile generale la prezenta lucrare, la secțiunea „Sugestii privind potențialele direcții de cercetare în viitor” a fost propusă următoarea direcție de cercetare: „*Răspunderea penală pentru discriminarea genetică și pentru încălcarea regulilor de administrare și păstrare a informației genetice*”.

Fapte contra genomului uman în ipostaza sa de antidoping genetic. Se are în vedere faptele care se realizează prin producerea/utilizarea unor medicamente, produse farmaceutice, organisme modificate genetic, alte substanțe și metode interzise cu efecte asupra genomului uman, dar care generează în același timp pericolul dopajului genetic sau al armelor biologice.

În Republica Moldova nu există incriminări care ar asigura protecția genomului uman în această calitate. Totuși, unele fapte prejudiciabile din CP al RM ar putea afecta tangențial genomul uman: art. 140¹ alin. (1) și anume prevederea cu referire la „(1) Utilizarea, dezvoltarea, producerea, dobândirea în alt mod, prelucrarea, deținerea, stocarea sau conservarea, transferarea directă sau indirectă, păstrarea, transportarea armelor biologice, cu încălcarea prevederilor legislației naționale sau ale tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte”; art.

214 („Practicarea ilegală a medicinei sau a activității farmaceutice”); art. 214¹ (Producerea sau comercializarea medicamentelor contrafăcute); art. 215 („Răspândirea bolilor epidemice”) etc.

Este relevantă pentru prezenta cercetare fapta incriminată prin prevederile art. 140¹ alin. (1) CP al RM. În sensul prezentului studiu, prezintă interes reglementarea referitoare la „(1) Utilizarea, dezvoltarea, producerea, dobândirea în alt mod, prelucrarea, deținerea, stocarea sau conservarea, transferarea directă sau indirectă, păstrarea, transportarea armelor biologice, cu încălcarea prevederilor legislației naționale sau ale tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte.” La 5 noiembrie 2004, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea RM pentru aderarea Republicii Moldova la Convenția asupra interzicerii perfecționării, producerii și stocării armelor bacteriologice (biologice) și toxice și asupra distrugerii lor.¹

Componența respectivă de infracțiune prezintă interes în măsura în care armele biologice, sau alte arme de distrugere în masă, sunt produse prin metodele ingineriei genetice. Se are în vedere prin metode și tehnici de recombinare a diferitor agenți patogeni.

Conform definiției Organizației Mondiale a Sănătății, „armele biologice reprezintă microorganisme precum virusurile, bacteriile, ciupercile sau alte toxine, care sunt produse (în laboratoare) și sunt eliberate în mod deliberat pentru a provoca boli și moarte la om, animale sau plante”.²

Autorii români I.Popescu și C.Alba scot în evidență legătura dintre armele biologice și manipulările genetice: „microorganismele transformate în arme biologice sunt multiplicare prin biotehnologie, iar manipularea genetică le induce trăsături pe care nu le aveau inițial, respectiv: patogenitate mult crescută; infecțiozitate mult crescută; virulență mult crescută; rezistență multiplă la antibiotice, antivirale sau antimicotice, perioadă de incubație asimptomatică puternic contagioasă; acțiune asupra a numeroase sisteme și aparate ale organismului uman; durată crescută de viață a microorganismului în afara organismului rezervor; durată de acțiune limitată în timp (pentru a permite invazia ulterioară a teritoriului respectiv depopulat); tropism selectiv al agentului biologic față de anumiți receptori specifici unor grupe populaționale, etc.” Autorii accentuează faptul că, în cazul unei arme biologice, niciodată nu se poate identifica „pacientul zero”, în organismul căruia s-a produs mutația letală. Identificarea „cazului zero” reprezintă dovada de necontestat că un sinistru pandemic a izbucnit natural.³

¹ Legea RM pentru aderarea Republicii Moldova la Convenția asupra interzicerii perfecționării, producerii și stocării armelor bacteriologice (biologice) și toxice și asupra distrugerii lor: nr.360-XV din 5.11.2004. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2004, nr. 218–223.

² World Health Organization. Biological weapons. [citat la 10.01.2021]. Disponibil: https://www.who.int/health-topics/biologicalweapons#tab=tab_1.

³ POPESCU, I., ALBA, C. Arme biologice și vectori pandemici. În: *Revista „Gândirea militară românească”*, 2020, nr. 3.

În literatura de specialitate au fost identificate șase domenii-cheie de cercetare biologică care necesită protecție împotriva amenințării războiului biologic: genomica umană; imunologie și dezvoltarea metodelor de stimulare a răspunsului imun; genomica bacteriană și virală; dezvoltarea testelor bacteriene și virale; dezvoltarea de vaccinuri; dezvoltarea de noi agenți antivirali și antibiotice.¹

Autorul F. Cîrciumaru realizează o analiză a literaturii de specialitate în domeniul armelor biologice, evidențiind șase mari categorii de agenți patogeni care pot amenința securitatea națională: arme biologice binare, editare și manipulare a genelor, terapie genetică, virusuri invizibile, virusuri care schimbă gazda, boli proiectate.² Analizând categoriile menționate, distingem două categorii de agenți care pot afecta în mod special genomul uman: editarea și manipularea genelor, precum și terapia genetică.

Autorul nominalizat atrage atenția asupra pericolelor acestei biotehnologii, „deoarece genele pot fi programate într-o stare infecțioasă și, astfel, ar putea fi ușor transformate în cea mai letală armă biologică a viitorului. Cei interesați de dezvoltarea unor astfel de arme pot folosi fără restricții bazele de date de secvențe genomice pentru a alege genele pe care doresc să le modifice pentru producția de virusuri sintetice rezistente la orice fel de medicamente sau vaccinuri.”³

O abordare similară este reflectată și în alte studii de specialitate: „Tehnologiile avansate de secvențiere genomică conțin informații esențiale pentru terapie, iar tehnicile de intervenție sau manipulare preventivă a genomului pot fi, de asemenea, folosite pentru un nou atac biologic”⁴; „Tehnologiile genomice conduc la o extindere vastă a datelor genomice, de la secvențe de gene și genomi întregi până la date care leagă genele de funcții specifice și alte tipuri de metadate pentru oameni, animale, plante și microbi. Inițierea Proiectului Genomului Uman a generat discuții în comunitatea de control a armelor biologice despre posibilitățile reale de creare a unor „arme genetice”⁵; „accesul la milioane de genomi umani – asociat cu date clinice concrete – permit cartografierea susceptibilității la infecții a unei anumite populații”⁶ etc.

¹ WICKISER KENNETH, J. Engineered Pathogens and Unnatural Biological Weapons: The Future Treat of Synthetic Biology. In: *CTC Santinel*, 2020 V.13, nr.8 [citată la 10.01.2021]. Disponibil: <https://ctc.westpoint.edu/engineered-pathogens-and-unnatural-biological-weapons-the-future-treat-of-synthetic-biology/>.

² CÎRCIUMARU, F.. *Impactul noilor tehnologii asupra artei militare: Studiu de specialitate*. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2021. ISBN 978-606-660-454-3 I. p.122. [citată la 10.08.2023]. Disponibil: https://cssas.unap.ro/ro/pdf_studii/impactul_noilor_tehnologii_asupra_artei_militare.pdf.

³ Ibidem, p.123.

⁴ GALATAS, I. The misuse and malicious uses of the new biotechnologies. In: *Annales des Mines - Réalités industrielles*, 2017/1, pp.103-108. ISSN 1148-794.1 [citată la 10.08.2023]. Disponibil: DOI10.3917/rindu1.171.0103.

⁵ LENTZOS, F. How to protect the world from ultra-targeted biological weapons. 7.12.2020. In: *Bulletin of the atomic scientists*, 2020. ISSN: 1938-3282. [citată la 10.08.2023]. Disponibil: <https://thebulletin.org/premium/2020-12/how-to-protect-the-world-from-ultra-targeted-biological-weapons/>.

⁶ HEGHEȘ, N.-E., DIAC, M.-M., ȘCHIOPU, C.-G. Efectele armelor biologice asupra corpului uman. În: *Acta Universitatis George Bacovia. Juridica*, vol.7, issue 1/2018. [citată la 10.08.2023]. Disponibil: <http://juridica.ugb.ro/>.

În acest context, în literatura de specialitate este abordată pe larg problema așa-numitor „bombe entice”, care reprezintă agenți ce pot fi programați genetic să provoace boală doar la indivizi cu anumite caracteristici de grup, rasă, etnie, ținând cont de datele despre genomul acestora, etc.¹

În ceea ce privește terapia genică, autorul F.Cîrciumaru o consideră ca o posibilă „armă biologică viabilă, pe măsură ce progresele în domeniul biotehnologiei ar putea duce la identificarea unor noi modalități de combatere a bolilor sau de creare a altor noi.”²

Totodată, conținutul incriminator al prevederilor art. 140¹ alin. (1) CP al RM nu reflectă în întregime esența acestei fapte prejudiciabile și nu include tot spectrul de acțiuni periculoase care ar putea fi realizate prin intermediul ingineriei genetice. În acest context, propunem cu titlu *de lege ferenda* completarea CP al RM cu prevederi care ar stabili răspunderea penală pentru utilizarea ilegală a ingineriei genetice, inclusiv pentru producerea armelor biologice și a altor arme de exterminare în masă.

Efecte negative asupra genomului uman pot avea faptele prejudiciabile reglementate de art. 214 și art. 214¹ alin. (2) CP al RM. În acest context, în conformitate cu pct. 4.2.3 lit. c) din Directiva Parlamentului European și a Consiliului nr. 2001/83/CE din 6 noiembrie 2001 privind instituirea unui cod comunitar cu privire la medicamentele de uz uman, unul dintre indicii obligatorii ce trebuie evaluați la producerea medicamentelor este „genotoxicitatea”, ce presupune un studiu al „potențialului mutagen și clastogen care are ca scop evidențierea modificărilor pe care le poate provoca o substanță în materialul genetic al indivizilor sau celulelor. Substanțele mutagene pot prezenta un risc pentru sănătate, dat fiind faptul că expunerea la un mutagen presupune riscul cauzării mutației liniei germinale, cu posibilitatea disfuncțiilor moștenite, precum și riscul mutațiilor somatice, inclusiv al celor care conduc la apariția cancerului. Aceste studii sunt obligatorii pentru orice substanță nouă”.³

În ceea ce privește practicarea ilegală a medicinei (art. 214 CP al RM), această faptă ar putea afecta genomul uman. În acest context, poate fi menționat cazul de editare a genomului uman de către cercetătorul chinez Jiankui He, care, împreună cu doi asistenți, la data de 30 decembrie 2019, au fost condamnați de tribunalul local chinez din orașul Shenzhen la 3 ani

¹ KANIA, E., VORNDICK, W. Weaponizing Biotech: How China’s Military Is Preparing for a „New Domain of Warfare” [citată 10.08.2023]. Disponibil: <https://www.defenseone.com/ideas/2019/08/chinas-military-pursuing-biotech/159167/>

² CÎRCIUMARU, F. *Impactul noilor tehnologii asupra artei militare: Studiu de specialitate*. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2021, p.121-126. ISBN 978-606-660-454-3 I. [citată la 10.08.2023]. Disponibil: https://cssas.unap.ro/ro/pdf_studii/impactul_noilor_tehnologii_asupra_artei_militare.pdf.

³ Directiva Parlamentului European și a Consiliului privind codul comunitar cu privire la medicamentele de uz uman: nr. 2001/83/CE din 6.11.2001. [citată 16.01.22]. Disponibil: https://ec.europa.eu/health/sites/default/files/files/eudralex/vol-1/dir_2001_83_cons2009/2001_83_cons2009_ro.pdf, p.93

privațiune de libertate, precum și cu amendă în mărime de 3 milioane de yuani RMB (430.000 dolari SUA) pentru comiterea infracțiunii de „practică medicală ilegală”. Instanța a ajuns la concluzia că fiecare dintre cei trei inculpați nu avea o licență pentru practicarea medicinei și că au aplicat tehnologia de editare a genomului uman (cunoscută sub denumirea de Clustered Regularly Interspaced Short Palindromic Repeats, CRISPR), care a provocat modificările genetice ale bebelușilor.¹

Poate afecta genomul uman și infracțiunea reglementată de art. 215 CP al RM „(1) Nerespectarea măsurilor de prevenire sau combatere a bolilor epidemice, dacă aceasta a provocat răspândirea unei asemenea boli”. Prin boli epidemice se are în vedere bolile infecțioase, contagioase sau contagioase convențional și extrem de periculoase care pot derula într-un proces de răspândire epidemică, fiind susceptibile de extindere prin contaminarea unui număr însemnat de persoane, dintr-o localitate, raion, țară sau regiune.² În acest context, menționăm că unii viruși pot afecta genomul uman. Spre exemplu, virusul SARS-CoV-2, care a generat pandemia Covid-19, cât și vaccinul împotriva acestuia, pot modifica genomul uman. Aceasta a fost dovedit de către un grup de cercetători din cadrul Universității Harvard și Institutului de Tehnologie de la Massachusetts, care au demonstrat că enzimele endogene de transcriptază inversă facilitează transcrierea inversă a ARN-urilor coronavirusului și declanșează integrarea lor în genomul uman.³

Din perspectivă *de lege ferenda*, dopajul genetic poate fi o faptă prejudiciabilă, cu efecte asupra genomului uman, care urmează a fi incriminată în CP al RM.

Convenția internațională împotriva dopajului în sport a UNESCO, adoptată la Paris la 19 octombrie 2005 (ratificată prin Legea nr. 298/2007) interzice expres în pct. M3 „Dopingul genetic”, anume „utilizarea non-terapeutică de celule, gene, elemente genetice sau modularea expresiei genetice care au capacitatea de a crește performanța sportivă”.⁴

În conformitate cu ordinul Agenției naționale antidoping a RM nr. 14-B din 26.12.2022 privind aprobarea și publicarea listei interzise pentru anul 2023, secțiunea „Metode interzise” – „M3. Dopajul genetic și celular”: „Sunt interzise următoarele metode, care au capacitatea de a

¹ SHUANG, L. Legal reflections on the case of genome-edited babies. In: *Global Health Research and Policy*, volume 5, nr. 24 (2020). [citată 28.12.2020]. Disponibil: <https://ghrp.biomedcentral.com/articles/10.1186/s41256-020-00153-4>.

² BARBĂNEAGRĂ, A., ALECU, GH., BERLIBA, V., BUDECI, V., CARPOV, T., CUȘNIR, V., COJOCARU, R., MARIȚ, A., POPOVICI, T., ULIANOVSKI, GH., ULIANOVSKI, X., URSU, N., VOLCINSCHI, V. CP al RM. Comentariu. Ch.: Editura Sarmis, 2009, p.437.

³ ZHANG, L. și a. Reverse-transcribed SARS-CoV-2 RNA can integrate into the genome of cultured human cells and can be expressed in patient-derived tissues. In: *Proc. Natl. Acad. Sci. USA*, 2021, nr.118 (21): e2105968118. [citată 25.01.2021]. Disponibil: doi: 10.1073/pnas.2105968118.

⁴ Convenția Internațională UNESCO împotriva dopajului în sport: 19.10.2005 (ratificată prin Legea nr. 298/2007). [Citat 19.08.2023]. Disponibil: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/Afis/76334>.

spori performanța sportivă: 1. Utilizarea de acizi nucleici sau analogi ai acizilor nucleici care pot altera secvențele de genom și/sau expresia genetică prin orice mecanism. Aceasta include, dar nu se limitează la tehnologiile de editare, de inactivare și de transfer genetic. 2. Utilizarea de celule normale sau celule modificate genetic”.¹

Avalizând prevederile art. 26 din Legea RM nr. 24 din 16.02.2023 pentru prevenirea și combaterea dopajului în sport, conchidem că realizarea profilului parametrilor relevanți din urina, sângele sau altă matrice a sportivului, inclusiv profilul ADN sau genomic, se permite în scop de antidoping legitim.²

Susținem opinia autorilor ruși A. Редькина, О. Шевченко, Д. Воронцов, care menționează că aplicarea deliberată a instrumentelor de îmbunătățire genetică a indivizilor poate fi realizată pentru atingerea unor obiective asociate cu eugenia. Acești cercetători subliniază că efectele adverse ale îmbunătățirii genetice non-terapeutice nu sunt suficient de previzibile și precise pentru a justifica utilizarea lor în condiții experimentale non-terapeutice.³

În acest context, apare problema distincției juridice între terapia genică destinată tratamentului sau prevenirii unor boli, pe de o parte, și cea destinată ameliorării organismului uman prin utilizarea tehnologiilor de inginerie genetică, pe de altă parte.

Problema dopajului genetic impune identificarea celor mai eficiente măsuri de combatere a acestuia, genomul uman având un rol important în calitate de antidoping. Cunoștințele despre genomul uman permit prevenirea și depistarea dopajului genetic. În același timp, aceste cunoștințe pun la dispoziție metode, mijloace și tehnici care favorizează săvârșirea faptelor prejudiciabile în domeniul dopajului genetic. În acest sens, susținem poziția autorului T. Țârdea, care pledează pentru reglementarea strict a intervențiilor în genomul uman. Același autor accentuează că „imixtiunea în genomul uman deschide noi perspective atât în ce privește ameliorarea sănătății omului și, mai extins, perfecționarea organismului acestuia, cât și excluderea momentelor periculoase în implementarea acestor manipulări biogenetice.”⁴

Oprirea dezvoltării tehnologiei „dopajului genetic” este una dintre principalele priorități de cercetare ale Agenției Mondiale Anti-Doping (WADA), potrivit doctorului Olivier Rabin, directorul științific al organizației. „În prezent, la WADA, dezvoltăm și validăm tehnologii

¹ Ordinul Agenției naționale antidoping a RM privind aprobarea și publicarea Listei interzise pentru anul 2023: nr. 14-B din 26.12.2022. [Citat 06.08.2023]. Disponibil: https://www.anad.gov.md/sites/default/files/LI_2023_Ro0.pdf

² Legea RM pentru prevenirea și combaterea dopajului în sport: nr. 24 din 16.02.2023. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2023, nr. 79–81, art. 26.

³ РЕДЬКИНА, А., ШЕВЧЕНКО, О., ВОРОНЦОВ, Д.И. Обеспечение защиты прав человека в контексте противодействия геному допингу. Москва, 2020. В: *Управленческое консультирование*. ISSN: 1816–8590. [citat 06.08.2023]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/obespechenie-zaschity-prav-cheloveka-v-kontekste-protivodeystviya-genommu-dopingu>. DOI 10.22394/1726-1139-2020-8-67-77.

⁴ ȚÂRDEA, T. *Bioetică. Curs de bază: Manual*. Chișinău: CEP „Medicina”, 2017, p.261.

pentru a detecta dopajul genetic, care este cu siguranță unul dintre principalele noastre obiective în acest moment.”¹ În context, cunoștințele despre genomul uman permit de a utiliza teste genetice și moleculare pentru a detecta forme noi de dopaj (analiza transcriptomului, etc.).²

Reglementarea specificului utilizării tehnologiilor genetice și prevenirea dopajului genetic este unul primordial. Una dintre măsurile de protecție a drepturilor omului ar fi instituirea răspunderii penale pentru utilizarea dopajului genetic. În acest context, menționăm că sensul „dopajului genetic” nu poate fi limitat doar la anumite fapte ilegale în domeniul sportului. Acesta urmează a fi extins de asemenea la domeniul activității farmaceutice și cel al medicinei, unde există posibilități reale de săvârșire a faptelor prejudiciabile asupra genomului uman în această ipostază. De asemenea, metodele biotehnologice utilizate în dopajul genetic pot și folosite și în domeniul armelor biologice.

Ca urmare, din perspectivă *de lege ferenda*, obiect al incriminărilor ar fi stabilirea răspunderii pentru dopajul genetic, precum și interzicerea utilizării ilegale a ingineriei genetice pentru crearea de arme biologice (propunerea *de lege ferenda* a fost descrisă anterior).

În ceea ce privește dopajul genetic, se impune necesitatea completării CP al RM cu prevederi care ar stabili răspunderea penală pentru utilizarea metodelor interzise în acest domeniu. Textul incriminator poate fi formulat astfel: „ Art.144⁴ *Utilizarea non-terapeutică a metodelor de doping genetic*”, cu următorul conținut: „*Utilizarea metodelor interzise, inclusiv utilizarea de celule, gene, acizi nucleici sau analogi ai acizilor nucleici, alte elemente genetice, care pot altera secvențele de genom și/sau expresia genetică prin orice mecanism, inclusiv prin tehnologiile de editare, de inactivare și de transfer genetic etc., în scopul sporirii performanței sportive sau în alte scopuri, cu excepția celor terapeutice, se pedepsește cu*”.

Fapte contra genomului uman în ipostaza sa de „mutuatus est”. În această categorie de fapte pot fi încadrate faptele incriminate de art. 216 CP al RM („Producerea, transportarea, păstrarea, comercializarea, oferirea cu titlu oneros sau gratuit a produselor (mărfurilor), prestarea serviciilor, periculoase pentru viața sau sănătatea consumatorilor”), art.223–230 CP al RM etc., care pot provoca daune ereditare ireparabile generațiilor viitoare.

Infrațiunea reglementată de art. 216 CP al RM: „Producerea, transportarea, păstrarea, comercializarea, oferirea cu titlu oneros sau gratuit a produselor (mărfurilor), prestarea

¹ RABIN, O. Gene doping sports next big challenge. [citată 8.08.2023]. Disponibil: <https://ec.europa.eu/research-and-innovation/en/horizon-magazine/gene-doping-sports-next-big-challenge-dr-olivier-rabin>

² ILJUKOV, S., SCHUMACHER, Y. Performance Profiling—Perspectives for Anti-doping and beyond Front. Physiol., 22.12.2017. În: *Sec. Integrative Physiology*, vol. 8, 2017. [citată 8.08.2023]. Disponibil: <https://doi.org/10.3389/fphys.2017.01102>

serviciilor, periculoase pentru viața sau sănătatea consumatorilor” poate avea efecte asupra genomului uman.

În conformitate cu prevederile art. 7 alin. (3) din Legea nr. 105 din 13.03.2003 privind protecția consumatorilor se interzice: „producerea, depozitarea, punerea la dispoziție pe piață și comercializarea produselor, prestarea serviciilor care nu corespund cerințelor, prevăzute în reglementările tehnice aplicabile sau în actele normative, ori care, utilizate în condiții normale, pot pune în pericol viața, sănătatea, ereditatea și securitatea consumatorilor.” Însăși din textul legii rezultă că unele produse și servicii ar putea afecta ereditatea consumatorilor.

Ar putea afecta genomul uman și infracțiunile reglementate de art. 223 CP al RM „Încălcarea cerințelor securității ecologice”; art. 224 alin. (1) „Încălcarea regulilor de circulație a substanțelor, materialelor și deșeurilor radioactive, bacteriologice sau toxice”; art. 225 „Tăinuirea de date sau prezentarea intenționată de date neautentice despre poluarea mediului”; art. 226 „Neîndeplinirea obligațiilor de lichidare a consecințelor încălcărilor ecologice” etc.

În acest context, analizând prevederile art. 2 lit. b) și e) din Legea RM nr. 1515 din 16.06.1993 privind protecția mediului înconjurător¹, scoatem în evidență două obligații importante pentru prezentul studiu: „suprema responsabilitate a fiecărei generații pentru protecția mediului în fața generațiilor viitoare” și „păstrarea biodiversității și genofondului...”.

În conformitate cu Strategia mondială de conservare (UICN), conservarea are la bază trei obiective primordiale: „1) menținerea proceselor ecologice esențiale și a sistemelor care reprezintă suportul vieții; 2) prezervarea diversității genetice; 3) realizarea utilizării durabile a speciilor și ecosistemelor”.²

Remarcăm că „conservarea biodiversității și genofondului” constituie unul dintre scopurile principale ale protecției mediului, iar „prezervarea diversității genetice” se înscrie în parametrii de conservare mondială a biodiversității. În sensul textului enunțat, prin genofond se înțelege: „totalitatea genomilor aparținând viețuitoarelor unei populații, între care există interschimb genetic și recombinări.”³

Suntem pe deplin de acord cu opinia autoarei române A. Nistor care consideră că „în contextul intervenției abuzive asupra genomului uman există riscul limitării acestei biodiversități și, implicit, al afectării dreptului fundamental al omului la un mediu sănătos”. Totodată, nu suntem de acord cu concluzia acesteia care, pornind de la afirmația că „asigurarea diversității

¹ Legea RM privind protecția mediului înconjurător: nr. 1515 din 16.06.1993. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1993, nr.10, art. 2.

² World Conservation Strategy: 1980. IUCN-UNEP-WW. [citată 22.08.23]. Disponibil: <https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/wcs-004.pdf>. ISBN 2-88032-104-2.

³ Dicționarul român. Genofond. [citată 18.08.2023] Disponibil: <https://ro.glosbe.com/ro/ro/Genofond>.

genetice constituie o componentă a dreptului fundamental la un mediu sănătos”, conchide că obiectul juridic specific infracțiunilor în domeniul manipulărilor genetice este reprezentat de relațiile sociale ce țin de ocrotirea mediului.¹

O poziție similară o au autorii ruși А. Блинов și М. Лапунин, care abordează genomul uman ca obiect special al infracțiunilor ecologice.² Considerăm că infracțiunile ecologice menționate asigură protecția genomului uman ca obiect adiacent de protecție.

Pot afecta genomul uman și infracțiunile reglementate de art. 292 CP al RM „Fabricarea, procurarea, prelucrarea, păstrarea, transportarea, folosirea sau neutralizarea substanțelor explozive ori a materialelor radioactive”; art. 295¹ „Deținerea, confecționarea sau utilizarea materialelor sau a dispozitivelor radioactive ori a instalațiilor nucleare”; art. 295² „Atacul asupra unei instalații nucleare”.

Pericolul social al faptelor nominalizate mai sus, inclusiv asupra genomului uman, constă în efectele negative ale substanțelor, materialelor și deșeurilor radioactive, bacteriologice sau toxice. Printre efectele biologice asupra persoanei afectate pot fi menționate: efecte somatice – apar la indivizii expuși la radiații și efecte genetice – apar la descendenți indivizilor expuși. Printre efectele genetice pot fi menționate: mutații genetice, aberații cromozomiale.³

Din perspectivă *de lege ferenda*, în scopul protecției genomului uman în această ipostază, a fost propusă incriminarea acțiunilor ilegale de obținere, testare, producere, utilizare, comercializare, import/export al organismelor modificate genetic și/sau al produselor rezultate din astfel de organisme în temeiul art. 40 alin. (1) din Legea RM cu privire la securitatea biologică⁴ În subcapitolul precedent s-a constatat existența vidului legislativ în domeniu, care necesită incriminarea corespunzătoare.

În acest context, în scopul înlăturării omisiunii legiuitorului, autorul a formulat propuneri în vederea completării CP cu un nou articol: „Articolul 301² „*Încălcarea regulilor de desfășurare a activităților de obținere, testare, producere, utilizare, comercializare, import/export al organismelor modificate genetic și/sau al produselor rezultate din astfel de organisme*”, textul căruia a fost expus în subcapitolul precedent.

O categorie aparte de infracțiuni sunt cele care nu afectează direct genomul uman, dar care pot fi incluse în categoria infracțiuni genetice, deoarece sunt strâns legate de ereditatea,

¹ NISTOR, A. Un nou domeniu sub incidență a legii penale române – manipularea genetică. În: *EIRP Proceedings*, Vol 2 (2007). Copyright Danubius University, 2023. ISSN: 2069–9344.

² БЛИНОВ, А., ЛАПУНИН, М. Пределы вмешательства уголовного права в сферу исследования генома человека. Вестник Пермского университета. В: *Юридические науки*, 2020, вып. 50, с. 817.

³ BURKHARDT, R., DAN, T., BOGDAN, L. Ghid de educație pentru sănătatea populației. [citat 25.01.2021] disponibil: <https://cnmrnc.insp.gov.ro/images/ghiduri/Ghid-Educatie-pentru-sanatate.pdf>.

⁴ Legea RM privind securitatea biologică: nr.755 din 21.12.2001. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 75, art. 40.

variabilitatea și reproducerea oamenilor. Putem menționa următoarele componente prevăzute de CP al RM: art. 159 „Avortul ilegal”; art. 160 „Efectuarea ilegală a sterilizării chirurgicale”; art.161 „Efectuarea fecundării artificiale sau a implantării embrionului fără consimțământul pacientei”.

Codul Penal al RM reglementează în art.159 „Provocarea ilegală a avortului”.¹ Dispoziția articolului are următorul text incriminator: „(1) Întreruperea cursului sarcinii, prin orice mijloace, săvârșită: a) în afara instituțiilor medicale sau cabinetelor medicale autorizate în acest scop; b) de către o persoană care nu are studii medicale superioare speciale; c) în cazul sarcinii ce depășește 12 săptămâni, în lipsa indicațiilor medicale, stabilite de Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale; d) în cazul contraindicațiilor medicale pentru efectuarea unei asemenea operații; e) în condiții antisănătare.”

Autorii comentariului la CP al RM au indicat ca „obiect juridic special al infracțiunii relațiile sociale cu privire la asigurarea securității vieții, integrității corporale sau a sănătății femeii însărcinate și a fătului”.²

În literatura de specialitate română (autor M. Moise (Rotaru)): „obiectul juridic al infracțiunii de întrerupere a cursului sarcinii îl reprezintă relațiile sociale care apar și se dezvoltă cu privire la protejarea vieții intrauterine a fătului și a vieții, integrității corporale și sănătății femeii însărcinate”.³

În ambele definiții ale obiectului juridic special, se regăsesc nu numai relațiile sociale privind protejarea vieții, integrității corporale și sănătății femeii însărcinate, dar și cele referitoare la protejarea vieții fătului. Menționăm că opiniile sus-menționate sunt criticate în literatură de specialitate din Republica Moldova, unde se insistă că obiectul juridic al acestei infracțiuni se referă doar la protejarea vieții, integrității corporale și sănătății femeii însărcinate.⁴

Componența respectivă de infracțiune prezintă interes pentru prezentul studiu doar în cazul în care ar asigura protecția penală a produsului concepției. În legislația Republicii Moldova nu

¹ CP al RM, art.159.

² BARBĂNEAGRĂ, A., ALECU, GH., BERLIBA, V., BUDECI, V., CARPOV, T., CUȘNIR, V., COJOCARU, R, MARIȚ, A., POPOVICI, T., ULIANOVSKI, GH., ULIANOVSKI, X., URSU, N., VOLCINSCHI, V. Codul penal al Republicii Moldova: Comentariu. Ch.: Editura Sarmis, 2009, p.310.

³ MOISE (Rotaru), M. Protecția penală a vieții intrauterine. Teză de doctorat. Rezumat. București, 2014, p.26. [citată 22.02.2021]. Disponibil: https://www.univnt.ro/wp-content/uploads/doctorat/rezumat_doctorat/Rotaru_Mihaela.Pdf.

⁴ CICALO, A. Analiza criminologică și prevenirea avorturilor ilegale. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2019. [citată la 13.01.2022]. Disponibil: http://www.cnaa.md/files/theses/2019/54912/alexandru_cicala_thesis.pdf.

PLOP, A. Răspunderea penală pentru provocarea ilegală a avortului. [citată la 13.01.22]. Teză de doctor în drept. Rezumat. Disponibil: http://www.cnaa.md/files/theses/2015/22329/aliona_plop_abstract.pdf.

este protejat produsul concepției, fiind lăsate în afara incriminării agresiunile împotriva acestuia, comise în perioada cuprinsă între momentul concepției și procesului nașterii.

În legislația altor state este fixată o altă limită a debutului vieții, și anume fie momentul concepției, fie momentul atingerii vârstei de șase luni de sarcină, moment de la care se consideră că fătul este o persoană nenăscută deoarece este considerat viabil, adică apt să ducă o existență extrauterină.¹

Cercetările științifice cu privire la embrionul uman demonstrează că embrionul are caracteristicile unei ființe umane din momentul concepției, adică din momentul unirii spermatozoidului cu ovulul feminin. Din punct de vedere biologic, apariția unei noi vieți este descrisă astfel: „pătrunderea spermatozoidului în ovul, fuziunea celor doi gameți ai părinților, duce la formarea zigotului – o nouă entitate biologică. Fiecare din cei 2 gameți conține 23 de cromozomi, adică jumătate din patrimoniul genetic al celulelor somatice din organismul părinților, cu o informație genetică diferită calitativ de celulele somatice din organismul părinților. În momentul fuziunii celor 2 gameți, cele 23 de perechi de cromozomi reprezintă o combinație nouă calitativ, numită genotip, un nou proiect-program individualizat, care se construiește pe sine”.²

Această poziție este argumentată și în doctrina penală, poziție la care aderăm, care susține că viața umană începe din momentul concepției, iar embrionii umani, începând cu etapa de zigot, sunt într-adevăr entități individuale vii ale speciei umane – ființe umane.³

Astfel, entitatea nou-creată, constituită din 46 cromozomi, reprezintă un patrimoniu genetic distinct de cel al părinților, ca urmare, deja la etapa fecundării și apariției zigotului suntem în prezența necesității ocrotirii genomului uman – valoare socială care necesită protecție juridică penală.

Legea germană prevede protecția embrionului din punct de vedere al respectului datorat vieții umane și condițiilor viitoare ale vieții sociale a copilului, embrionul fiind considerat persoană umană din momentul concepției (.....). Dreptul spaniol, britanic, suedez și danez acordă prioritate dezvoltării științifice, embrionul fiind considerat persoană numai începând cu a

¹ MOISE (Rotaru), M. Protecția penală a vieții intrauterine. Teză de doctorat. Rezumat. București, 2014, p.26. [citată la 22.02.2021]. Disponibil: https://www.univnt.ro/wp-content/uploads/doctorat/rezumat_doctorat/Rotaru_Mihaela.pdf.

² IONIȚA, C.R. *Bioetică*. 13.03.2018. [citată la 22.01.2022]. Disponibil: <https://www.scribd.com/document/373702780/177748789-bioetica>, p.54.

³ BULIGA, D. Viața ființei umane și limitele în interiorul cărora aceasta se bucură de ocrotire penală. 2016. În: *Studia Universitatis Moldaviae: Științe sociale*, 2016, nr. 3(93), pp. 26–32. ISSN 1814–3199.

14-a zi de la fecundare, ceea ce lasă loc manipulărilor embrionare, congelării, donării de embrioni.¹

În opinia separată în cauza Parrillo c. Italiei, judecătorul Pinto de Albuquerque accentuează că embrionul are o identitate biologică distinctă de cea a persoanei care a beneficiat de fertilizarea in vitro, chiar dacă el conține patrimoniul genetic al acesteia, iar demnitatea umană impune respectarea unicității fiecăruia și a diversității ființelor umane, așa cum spune Declarația universală asupra genomului uman și drepturilor omului.²

În acest context, accentuăm că legislația Republicii Moldova nu asigură protecție juridică, inclusiv penală, embrionului. Dimpotrivă, prevederile art. 32 alin.1) din Legea ocrotirii sănătății nr. 411 din 28.03.1995³ și art. 5 din Legea RM nr. 185 din 24.05.2001 cu privire la ocrotirea sănătății reproductive și planificarea familială⁴ legitimează avortul.

Prin incriminarea faptelor prevăzute în art. 159 CP al RM nu a fost urmărit scopul de a asigura protecție genomului uman – ființei umane în devenire. Valoarea social ocrotită prin această reglementare constituie efectuarea avortului în condiții de siguranță pentru viața și sănătatea femeii însărcinate și nicidecum protecția embrionului – ca genotip uman.

În acest context, din perspectivă *de lege ferenda*, se impune necesitatea de a modifica legea penală în sensul asigurării unei protecții penale adecvate embrionului la toate etapele de dezvoltare ale acestuia. În cadrul acestui paragraf a fost propus, cu titlu *de lege ferenda*, completarea Codului Penal al RM cu prevederi care să incrimineze avortul selectiv al embrionilor de un anumit sex, cu excepția cazurilor de risc al moștenirii maladiilor genetice severe legate de sex. Totodată, subiectul protecției juridico-penale a produsului concepției este foarte important și necesită o reglementare corespunzătoare. În acest context, în concluziile la prezenta lucrare, la secțiunea „Sugestii privind potențialele direcții de cercetare în viitor”, a fost sugerată următoarea direcție de cercetare: „Protecția penală a produsului concepției în cadrul activităților de reproducere asistată medical și de provocare a avortului, cu înaintarea propunerilor de lege ferenda.”

Infracțiunea reglementată de art. 160 CP al RM „Efectuarea ilegală a sterilizării chirurgicale”: „(1) *Efectuarea ilegală a sterilizării chirurgicale de către medic se pedepsește cu amendă în mărime de până la 550 unități convenționale cu (sau fără) privarea de dreptul de a*

¹ GHEORGHIȚĂ, N. Dreptul la viață al ființei umane: este embrionul uman o ființă? 14.12.2021. [citată la 06.01.2022]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/137-142_25.pdf.

² Hotărârea Curții europene a drepturilor omului în cauza Parrillo contra Italiei (Cererea nr. 46470/11): 27.08.2015. [citată 2.02.2021]. Disponibil: ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/Parrillo-impotriva-Italiei-MC.pdf.

³ Legea RM privind ocrotirea sănătății: nr. 411 din 28.03.1995. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1995, nr. 3.

⁴ Legea RM cu privire la ocrotirea sănătății reproductive și planificarea familială: nr.185 din 24.05.2001. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2001, nr. 90–91.

ocupa anumite funcții sau a exercita o anumită activitate pe un termen de până la 3 ani". Pericolul acestei fapte ilegale este mai redus, deoarece ea afectează continuitatea genetică a unei persoane. Infracțiunea respectivă nu afectează genomul uman ca valoare socială, din care motive aceasta nu a fost abordată mai amănunțit în prezenta cercetare.

În contextul subiectului sterilizării, prezintă interes problema castrării chimice, care a fost considerată ca practică în contradicție cu demnitatea umană și integritatea fizică și psihică. Castrarea chimică a fost introdusă în conformitate cu prevederile Legii RM nr. 34 din 24 mai 2012 pentru completarea unor acte legislative¹, prin care a fost completat Codul Penal al RM cu prevederi în domeniul castrării chimice: art. 98 alin.(2) lit.b¹) și art. 104¹ „Castrarea chimică”.

Conform art. 1 din Legea RM nr. 315 din 20 decembrie 2013 pentru modificarea unor acte legislative² au fost abrogate prevederile din art. 98 alin. (2) lit. b¹) și art. 104¹ CP al RM referitoare la castrarea chimică. Legea nominalizată a fost adoptată în temeiul Hotărârii Curții Constituționale a RM „Privind controlul constituționalității unor prevederi din Codul penal nr. 985-XV din 18 aprilie 2002 și Codul de executare nr. 443-XV din 24 decembrie 2004, în redacția Legii nr. 34 din 24 mai 2012 pentru completarea unor acte legislative (*Sesizarea nr. 11a/2013*)”.³

Conform pct. 83 din Hotărârea Curții Constituționale nominalizate: „Curtea consideră că prin instituirea obligativității aplicării măsurii de siguranță *castrarea chimică*,/ .../ nu s-a ținut cont de garanțiile respectării demnității umane, se încalcă dreptul fundamental al persoanei la integritate fizică și psihică, garantat de articolul 24 alin. (1) și (2) din Constituție, și se aduce atingere art. 3 din CEDO, precum și art. 2 și art. 5 din Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei.

În conformitate cu prevederile art. 161 CP al RM se reglementează „Efectuarea fecundării artificiale sau a implantării embrionului fără consimțământul pacientei” cuprinzând următorul text incriminator: „*Efectuarea de către medic a fecundării artificiale sau a implantării embrionului fără consimțământul scris al pacientei se pedepsește cu amendă în mărime de până la 650 unități convenționale sau cu muncă neremunerată în folosul comunității de la 150 la 240*

¹ Legea RM pentru completarea unor acte legislative: nr. 34 din 24.05.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr. 126–129, pct. 2.

² Legea RM pentru modificarea unor acte legislative: nr. 315 din 20.12.2013. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2014, nr. 17–23, art. 1.

³ Hotărârea Curții Constituționale a RM privind controlul constituționalității unor prevederi din CP nr. 985-XV din 18 aprilie 2002 și Codul de executare nr. 443-XV din 24 decembrie 2004, în redacția Legii nr. 34 din 24 mai 2012 pentru completarea unor acte legislative: nr. 18 din 4.04.2013. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr. 182–185.

de ore, în ambele cazuri cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau a exercita o anumită activitate pe un termen de până la 3 ani.”¹

În cazul efectuării fecundării artificiale sau a implantării embrionului fără consimțământul pacientei, determinarea valorii sociale ocrotite constituie un criteriu de includere sau nu a acestei componente de infracțiune în categoria infracțiunilor genetice.

În doctrina de specialitate din Republica Moldova, obiectul juridic special al infracțiunii prevăzute la art.161 CP RM îl constituie relațiile sociale cu privire la viața sau sănătatea persoanei. Totodată, autorul S. Brînză accentuează necesitatea dezvoltării și păstrării potențialului uman în contextul problemelor ce țin de tehnologiile de asistare medicală a reproducerii umane, mai ales aspectele juridico-penale ale acestor probleme.²

Comparativ, în doctrina de specialitate spaniolă, unde fapta face parte din capitolul: „Infracțiuni de manipulare genetică”, obiectul juridic al infracțiunii este constituit din relațiile sociale în domeniul demnității, intimității și libertății reproductive a femeilor. Totodată, în aceeași sursă este apreciată critic includerea faptei nominalizate în acest capitol, dat fiind faptul că nu implică nicio manipulare genetică și nici nu afectează genele umane.³

Nu suntem de acord cu opinia nominalizată. Într-adevăr, fapta nu afectează direct genele umane, dar reproducerea asistată medical implică tehnici de manipulare genetică. În acest context, susținem opinia că reproducerea umană artificială este posibilă numai cu intervenția tehnologiei de către specialiști (biologi și medici) în clinicile de fertilizare, acolo unde se creează, depozitează și conservă material genetic uman (gameți feminini și masculini) și embrioni umani.⁴

Conform art. 2 din Legea RM privind sănătatea reproducerii, sunt definite „tehnologiile de asistare medicală a reproducerii umane”: „toate intervențiile care includ manipularea in vitro a oocitelor și spermatozoizilor umani sau a embrionilor în scopul reproducerii. Acestea includ, dar nu se limitează la: fertilizarea in vitro (FIV/IVF), transferul de embrioni (ET), injectarea intracitoplasmatică de spermatozoizi (ICSI), biopsia embrionară, testarea genetică preimplantare (PGT), eclozarea asistată, transferul intrafalopian de gameți (GIFT), transferul intrafalopian de zigot (TIFZ), crioconservarea gameților și a embrionilor, donarea de spermă, oocite sau de

¹ CP al RM, art. 161.

² BRÎNZĂ, S. Infracțiuni care pun în pericol viața și sănătatea persoanei (art.160-163 CP RM): analiză juridico-penală. În: *Studia Universitatis Moldaviae: Științe sociale*, 2014, nr.8, pp.64–78. ISSN:1814–3199.

³ FERNANDEZ, M. Memento Penal. Delitos relativos a la manipulación genética: 2021. Editorial El Derecho. Biblioteca on-line. [citată la 13.01.2022]. Disponibil: <https://www.efl.es/>.

⁴ TEC, L. De la procreare la producție. Provocările dreptului în „Minunata lume nouă”. [citată la 12.01.2022] Disponibil: <https://www.google.com/search?q=google+translate+english&oq=google+translate&aqs=chrome.3.69i57j0i512i9.11962j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8>.

embrioni, cicluri cu purtătoare gestaționale. TRA/ART nu includ inseminarea artificială folosind sperma de la partenerul femeii sau de la un donator de spermă.”¹

Formula incriminatoare actuală a infracțiunii prevăzute la art. 161 CP nu reflectă în întregime esența și pericolul social al acestei fapte. Analizând textul incriminator, observăm că sintagma-cheie este „fără consimțământul pacientei”. În condițiile dispoziției art.161 CP al RM, atragerea la răspundere pentru această faptă prejudiciabilă poate avea loc dacă fecundarea artificială sau implantarea embrionului este efectuată de către medic fără consimțământul scris al pacientei.

Pericolul infracțiunii constă în faptul că procedurile de reproducere asistată medical și de fertilizare in vitro – FIV pot fi folosite ca o parte integrantă a acțiunilor de clonare și producere de embrioni umani.² Astfel, sub pretextul unor acțiuni legale de însămânțare artificială sau fertilizare in vitro pot fi comise alte infracțiuni concrete.

Formula incriminatoare a infracțiunii prevăzute la art. 161 CP al RM nu acoperă pe deplin spectrul acțiunilor ilegale care pot fi comise prin tehnicile de reproducere umană asistată medical. Lipsa consimțământului pacientei constituie unicul temei al răspunderii penale în baza articolului nominalizat. În același timp, rămân în afara incriminării următoarele fapte: crearea de himere și transplantarea acestora în organismul uman; implantarea unui embrion uman în uterul altui animal sau invers; producerea unei ființe umane autonome în afara uterului unei femei; organizarea selecției persoanelor, inclusiv: alegerea sexului viitorului copil sau avortul selectiv al embrionilor de un anumit sex, cu excepția cazurilor de risc al moștenirii maladiilor genetice severe legate de sex. Necesitatea incriminării acestor acțiuni ilegale reiese și din faptul că aceste acțiuni sunt interzise expres prin prevederile art. 9 alin. (13) din Legea nr.138 din 15.06.2012 privind sănătatea reproducerii. În scopul acoperirii vidului existent, au fost înaintate propuneri de lege ferenda pentru completarea Codului penal cu prevederi care să stabilească răspunderea penală pentru acțiunile ilegale sus-menționate, anume prin incriminarea faptei de utilizare ilegală a ingineriei genetice.

Totodată, din perspectivă *de lege ferenda*, este necesară modificarea și completarea art. 161 CP al RM cu prevederi care să acopere și alte încălcări în domeniul reproducerii asistate medical.

¹ Legea RM privind sănătatea reproducerii: nr. 138 din 15.06.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr. 205–207, art. 2.

² STOIAN, D. Protecția penală a moștenirii genetice non patologice a umanității. Ed. Cermaprint, București, 2007. [citat la 09.10.2019]. Disponibil: <http://www.ccpb.ro/lucrari-stiintifice/protectia-penala-a-mostenirii-genetice-non-patologice-a-umanitatii>.

În primul rând, este necesară modificarea denumirii articolului „Efectuarea fecundării artificiale sau a implantării embrionului fără consimțământul pacientei” în „Tehnologii ilegale de reproducere asistată medical”.

În al doilea rând, este necesară completarea dispoziției art. 161 cu prevederi în scopul incriminării altor acțiuni ilegale în domeniul reproducerii asistate, inclusiv: aplicarea unor tratamente de reproducere asistată medical sau a unor tehnologii de reproducere asistată medical, fără consimțământul persoanei; sau în cazul existenței contraindicațiilor medicale pentru utilizarea tehnologiilor de reproducere asistată medical și/sau a inseminării artificiale și/sau pentru a avea o sarcină; sau în privința cuplurilor în care unul dintre parteneri este decedat, fie este minor, fie este constituit din persoane de același sex; sau cu încălcarea altor condiții prevăzute de lege; prestarea serviciilor de reproducere asistată medical în lipsa unei autorizații sanitare de funcționare eliberată de Agenția Națională pentru Sănătate Publică și în lipsa autorizației eliberate de Ministerul Sănătății la propunerea Agenției de Transplant; violarea confidențialității datelor privind donările de spermă, de oocite sau de embrioni; obținerea gameților și/sau a țesuturilor gonadale reproductive de la persoane cu vârsta sub 18 ani (cu excepția cazurilor de crioprezervare a fertilității în baza indicațiilor medicale); producerea și utilizarea gameților și embrionilor umani în orice alt scop decât reproducerea asistată; donarea, crioconservarea și transportul ilegal al celulelor sexuale, al embrionilor și al țesuturilor reproductive, vânzarea, cumpărarea, importul, exportul și comerțul cu celule sexuale, gameți și embrioni umani etc.

Proiectul de reglementare are drept temei prevederile art. 9 alin. (13) lit. e)–h), art. 11–13 și 19¹ din Legea nr.138 din 15.06.2012 privind sănătatea reproducerii. Conform art. 9 alin. (13) se interzic următoarele acțiuni: prestarea serviciilor de reproducere asistată medical în lipsa unei autorizații sanitare de funcționare eliberate de Agenția Națională pentru Sănătate Publică și în lipsa autorizației eliberate de Ministerul Sănătății la propunerea Agenției de Transplant; violarea confidențialității datelor privind donările de spermă, de oocite sau de embrioni; obținerea gameților și/sau a țesuturilor gonadale reproductive de la persoane cu vârsta sub 18 ani (cu excepția cazurilor de crioprezervare a fertilității în baza indicațiilor medicale). Articolele 11–13 din Legea nominalizată reglementează condițiile și alte reguli pentru realizarea programului de fertilizare in vitro; regulile de donare a celulelor sexuale și embrionilor umani; procedura de crioconservare și transport a celulelor sexuale, al embrionilor și al țesuturilor reproductive. Art.19¹ din Legea nominalizată prevede procedura și condițiile de import, export și deplasare transfrontalieră a materialului genetic.

Analiza faptelor prejudiciabile care au obiect de atentare genomul uman ne-a permis să constatăm că unica infracțiunea care are obiect special de atentare genomul uman este clonarea de ființe umane reglementată de art. 144 CP al RM. Ca urmare, în Cap. 3 al prezentei lucrări, va fi efectuată analiza juridico-penală a clonării umane, dată fiind lipsa în Codul penal a altor incriminări care afectează direct genomul uman.

Totodată, din perspectivă *de lege ferenda*, a fost constatată necesitatea modificării și completării Codului penal cu prevederi care ar stabili răspunderea penală pentru alte fapte ce vizează genomul uman. În acest context, au fost înaintate propuneri concrete în vederea modificării/extinderii formulei incriminatoare a unor componente existente, dar și a completării Codului penal cu noi componente de infracțiune, inclusiv: „Utilizarea ilegală a ingineriei genetice”, „Alterarea genotipului uman”, „Încălcarea regulilor de desfășurare a activităților de obținere, testare, producere, utilizare, comercializare, import/export al organismelor modificate genetic și/sau al produselor rezultate din astfel de organisme”; „Încălcarea normelor privind administrarea materialului biologic și confidențialitatea informației genetice”, „Utilizarea non-terapeutică a metodelor de dopaj genetic”; „Transplantul ilegal”, „Tehnologii ilegale de reproducere asistată medical” etc.

2.4. Concluziile Capitolului 2.

În Cap. 2 autorul a realizat unele dintre direcțiile de soluționare a problemei științifice importante de cercetare, inclusiv:

A fost justificată necesitatea protecției penale a genomului uman, care decurge din importanța relațiilor sociale în jurul genomului uman, relații care vizează specia umană și viitorul umanității în legătură cu problemele generate de aplicațiile biologiei și medicinei (clonarea umană, alterarea genomului uman, utilizarea ilegală a ingineriei genetice, acțiunile ilegale în legătură cu datele genetice etc.). Acest fapt justifică adoptarea unor reglementări juridico-penale clare și certe, care să asigure o protecție reală și eficientă împotriva faptelor prejudiciabile care au acest obiect de atentare. În același timp, legiuitorul urmează să stabilească limitele de intervenție a dreptului penal în acest domeniu, datorită caracterului multidimensional al relațiilor sociale afectate, inclusiv limite: temporale; subiective; obiect–conținut; interdisciplinare.

S-a constatat că protecția penală a genomului uman se realizează prin incriminarea faptelor prejudiciabile care aduc atingere genomului uman (patrimoniului genetic), respectiv se apără identitatea genetică a speciei și raselor umane în diversitatea, unicitatea, integritatea și sănătatea acestora, precum și selecția în mod natural. Protecția penală se efectuează și ca măsură

preventivă, împotriva consecințelor infracțiunilor de manipulare genetică a individului, astfel obiectul protecției devenind unicitatea și irepetabilitatea speciei umane, în întregul său.

În urma analizei opiniilor referitoare la denumirea infracțiunilor în domeniul vizat (infracțiuni în domeniul biotehnologiilor, infracțiuni în domeniul genetic, infracțiuni de manipulare genetică, infracțiuni contra speciei umane), din perspectivă *de lege ferenda*, a fost elaborat un concept al infracțiunilor contra genomului uman, fiind definită infracțiunea contra genomului uman, precizat conținutul obiectului infracțiunilor supuse analizei, identificate particularitățile acestor infracțiuni (subcapitolul 2.2.).

A fost realizată o descriere a faptelor prejudiciabile care atentează la genomul uman, din perspectivă *de lege lata* și *de lege ferenda*, având ca bază ipostaza în care apare genomul uman ca obiect de protecție penală. S-a constatat că clonarea umană este unica incriminare din Codul penal al Republicii Moldova, care are ca obiect de atentare special principal genomul uman, aceasta fiind și unica infracțiune care presupune intervenția directă asupra genomului uman. Ca urmare, în Cap. 3 al prezentei lucrări se va face analiza juridico-penală a acestei componente de infracțiune.

În Cap.2 a fost realizată parțial și ipoteza cercetării. A fost definit termenul „genom uman” atât în sens biologic-genetic, cât și juridico-penal. În același perimetru de cercetare, autorul a argumentat faptul că sensul termenului „genom uman” nu poate fi restrâns doar la înțelesul acestui termen din punct de vedere biologic sau genetic, deoarece aceasta va genera o mulțime de probleme de ordin juridic, în consecință va duce la insecuritatea relațiilor juridice în legătură cu materialul ereditar. Au fost delimitate mai multe ipostaze ale genomului uman care necesită protecție juridico-penală.

S-a constatat existența normelor de blanchetă (semnele variabile) care asigură protecția genomului uman, dar care nu-și găsesc întotdeauna oglindire în CP al RM. În particular, au fost identificate următoarele norme imperative de blanchetă care nu au incriminări corespunzătoare în legea penală, după cum urmează: Legea RM nr. 138 din 15.06.2012 privind sănătatea reproducerii – art. 9 alin. (13)¹; Legea RM nr. 235 din 17.11.2017 cu privire la înregistrarea genetică judiciară – art.10 alin. (12)²; Legea RM cu privire la securitatea biologică – art. 40 alin. (2)³, etc.

¹ Legea RM privind sănătatea reproducerii: nr. 138 din 15.06.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr. 205–207.

² Legea RM cu privire la înregistrarea genetică judiciară: nr. 235 din 17.11.2017. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017, nr. 441–450.

³ Legea RM privind securitatea biologică: nr.755 din 21.12.2001. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 75.

În consecință, a fost constatată necesitatea completării Codului Penal al RM cu prevederi care ar stabili răspunderea penală pentru fapte ce vizează utilizarea ilegală a ingineriei genetice: alterarea genomului uman; încălcarea normelor privind administrarea materialului biologic și confidențialitatea informației genetice; activitățile ilegale de obținere, testare, producere, utilizare, introducere în piață, comercializare, import/export al organismelor modificate genetic și/sau al produselor rezultate din astfel de organisme; utilizarea non-terapeutică a metodelor de dopaj genetic; procedurile de transplant, inclusiv transplantul heterolog, care au dus la alterarea sau înlocuirea genomului uman, etc.

În scopul acoperirii vidului legislativ, cu titlu *de lege ferenda*, a fost propusă completarea Codului Penal al RM cu un capitol nou: „Capitolul I¹ *Infracțiuni contra genomului uman*”, care va cuprinde cele mai periculoase fapte contra genomului uman, inclusiv: crearea ilegală de embrioni umani și clonarea (art. 144); utilizarea ilegală a ingineriei genetice (art. 144¹); alterarea genomului uman (art. 144²); „Încălcarea normelor privind administrarea materialului biologic și confidențialitatea informației genetice” (art.144³); utilizarea non-terapeutică a dopajului genetic (art. 144⁴).

Suplimentar, cu titlu *de lege ferenda*, a fost propusă modificarea și completarea Codului Penal prin incriminarea următoarelor fapte: „Încălcarea regulilor de desfășurare a activităților de obținere, testare, producere, utilizare, comercializare, import/export al organismelor modificate genetic și/sau al produselor rezultate din astfel de organisme”; „Transplantul ilegal”, „Tehnologii ilegale de reproducere asistată medical” etc.

3. ANALIZA JURIDICO-PENALĂ A INFRAȚIUNII DE CLONARE

3.1. Considerații generale privind clonarea umană

Fapta prejudiciabilă incriminată în art. 144 din CP al RM reprezintă cea mai periculoasă faptă antisocială în domeniul genomului uman. Ea are ca obiect principal de atentare genomul uman, deoarece presupune intervenția directă în genotipul uman, de natură să afecteze și genotipul descendenților. Cu toate acestea, pericolul social al acestei fapte nu este apreciat la justa valoare în doctrina de specialitate. În acest context, se consideră că astfel de fapte infracționale cum sunt clonarea și ecocidul nu au statutul de crime internaționale, neatingând gradul de pericol social caracteristic crimelor contra păcii și securității umanității.¹ Considerăm că legiuitorul moldav a apreciat corect pericolul social al acestei fapte, încadrând-o în categoria infracțiunilor contra păcii și securității omenirii. Această infracțiune prezintă un pericol social sporit, afectând pe lângă genomul uman alte valori fundamentale de importanță incontestabilă pentru viitorul speciei umane.

Clonarea umană este cea mai gravă și controversată problemă legată de manipulările genetice. Clonarea umană este definită ca: „procedeu genetic prin care se pot obține copii identice ale aceluiași individ”² sau ca „descendență rezultată dintr-un singur individ prin înmulțire asexuată, un procedeu genetic prin care se pot obține un număr infinit de copii identici ale aceluiași individ”. A „clona” înseamnă a izola indivizi care vor deveni cap de linie pentru noi generații. Individul apărut prin clonare se numește „clon”. Prin „clon” se mai înțelege și „un grup de indivizi rezultați prin mitoză (proces complex prin care nucleul se divide indirect) dintr-un singur ascendent”.³

Clonarea este procesul de creare a unor indivizi identici, în serie, prin inginerie genetică. Practic, se înlătură ADN-ul din nucleul unui ovul luat de la mama-surogat. Acest material genetic va fi apoi înlocuit de ADN-ul preluat și izolat dintr-o celulă a individului care urmează a fi clonat, iar ovulul, care va conține astfel numai ADN-ul respectivului individ, se va divide ca orice embrion normal, fiind ulterior reintrodus în uterul mamei.⁴

¹ BRÎNZĂ, S., ULIANOVSCI, X., STATI, V., GROSU, V., ȚURCANU, I. *Drept Penal. Partea specială*. Ed. a 2-a – Ch.: Cartier, 2005 (Combinatul Poligr.). Vol. 2. 2005, p.12.

² BOAGHI, V. Clonarea ființelor umane: problemă etică, morală și juridică. În: *Revista Națională de Drept*, 2004, nr. 6, p.52.

³ BARBĂNEAGRĂ, A., ALECU, GH., BERLIBA, V., BUDECI, V., CARPOV, T., CUȘNIR, V., COJOCARU, R., MARIȚ, A., POPOVICI, T., ULIANOVSCI, GH., ULIANOVSCI, X., URSU, N., VOLCINSCHI, V. *Codul penal al Republicii Moldova: Comentariu*. Ch.: Editura Sarmis, 2009, p.287.

⁴ PÎSLARU, L. Noțiunea, esența și reglementarea juridico-penală a clonării umane. În: *Legea și viața*, 2015, nr.12, pp.36–40. ISSN: 1810–309X.

Susținem poziția expusă în literatura de specialitate, care definește clonarea ca „dublare voluntară a unei ființe umane, provocarea artificială a formării unui embrion uman purtător al acelorași informații genetice ca un alt embrion, făt, ființă umană în viață sau decedată. Transferul patrimoniului ereditar al unei persoane la o viitoare ființă umană constituie o violare gravă a demnității umane, având în vedere că fiecare persoană are dreptul de a fi o entitate unică și nu o copie a unei alte persoane.”¹

În literatura de specialitate se face distincția între clonarea reproductivă și cea terapeutică. Autoarea română G. A. Radu accentuează că: „interdicția clonării reproductive face parte din drepturile umanității (genotipul ca patrimoniu al umanității, dar și ca identitate genetică unică trebuind a fi protejat indiferent de genotipul individual), tot astfel cum clonarea terapeutică se va dovedi ca făcând parte din nevoile umanității”.²

Procedura clonării reproductive este descrisă pe larg de autoarea V. Dobozi: „transferul nucleului unei celule somatice, cercetătorii preluând ADN-ul unei celule adulte (somatice) și transferând-o într-un ovocit fertilizat, căruia i-a fost îndepărtat propriul ADN. În loc să preia materialul genetic de la doi părinți pentru a se combina într-o nouă formă de viață unică, clona preia întreaga informație genetică de la un singur organism adult. Plasată într-un ou fertil, aceasta ar trebui teoretic să se dividă și să crească într-un embrion, un fetus și ulterior într-o ființă umană, identică genetic cu donatorul materialului clonat. Aceasta este forma reproductivă a clonării”.³

Aceiași autoare explică și procedura de clonare terapeutică: „nucleul unei celule, de obicei o celulă din tegument, este inserat într-un ou fertilizat al cărui nucleu a fost îndepărtat. Acesta se va diviza în mod repetat pentru a forma un blastocist, din care se extrag apoi celulele stem și se folosesc pentru a crește celulele care sunt genetic perfecte pentru pacient. Celulele create prin clonarea terapeutică pot fi apoi transplantate în corpul pacientului”.⁴

Autoarea română G. A. Radu atrage atenția asupra pericolului clonării terapeutice, care are aceleași etape ca orice clonare, implică crearea și distrugerea de embrioni umani. În viziunea

¹ PUȘCĂ, F. Protecția penală a vieții persoanei în privința tehnicilor biomedicale moderne. [citată 6.01.2022]. Disponibil: http://evidentacercetare.univ-danubius.ro/Surse/Set_009/Vbk8g20EHh.pdf, p.170.

² PÎSLARU, L. Noțiunea, esența și reglementarea juridico-penală a clonării umane. În: *Legea și viața*, 2015, nr.12, pp.36–40. ISSN 1810–309X.

³ DOBOZI, V. Aplicații biomedicale care au drept obiect genomul uman, 19.01.2023. În: *Revista de Note și Studii Juridice (RNSJ)*, 2023. ISSN 2066–0944. [citată 19.08.2023]. Disponibil: <https://www.juridice.ro/680837/aplicatii-biomedicale-care-au-drept-obiect-genomul-uman-i.html>.

⁴ Ibidem.

autoarei „ființele umane clonate ar putea fi fizic identice cu cele de la care au fost prelevate nucleeele transferate, dacă ar fi să ajungă la maturitate”.¹

Problematica clonării ființelor umane a stârnit puternice controverse, fiind abordată diferit, de la apogeul al progresului științific cu multiple efecte pozitive, până la intervenție abuzivă și iresponsabilă în patrimoniul genetic, pasibilă de răspundere penală. Cercetătorii privesc clonarea ca un progres tehnico-științific avansat. Hans Jonas, unul dintre părinții geneticii, descria avantajele clonării umane: îmbunătățirea rasei umane prin producerea de indivizi frumoși, geniali, având calități și abilități excepționale; producerea de indivizi sănătoși, prin evitarea riscurilor unor boli ereditare specifice înmulțirii pe cale sexuală; producerea de copii pentru familiile sterile; reproducerea copilului mort din celulele sale păstrate; utilizarea clonei în scopuri terapeutice etc.²

Dezavantajele clonării au fost descrise amănunțit într-un raport al Comisiei Naționale de Supraveghere Bioetică a SUA, inclusiv: „crearea copiilor cu defecte asociate cu tehnica clonării”; „posibile prejudicii fizice ca urmare a manipulării ovulelor, nucleelor și embrionilor”; „consecințe psihologice posibile ce țin de individualitate și autonomie”; „degradarea instituției parentale și cea a familiei”; „dezvoltarea unor forme de eugenie”; „posibilitatea manipulării persoanelor și tratării acestora ca bunuri”; „încălcarea libertății reproducerii”, etc.”³

Președintele Bill Clinton, în declarația sa de dezaprobare a clonării umane făcută după nașterea lui Dolly, i-a avertizat pe oamenii de știință „să nu se joace de-a Dumnezeu” și a suspendat subvențiile de la stat în acest domeniu. O poziție similară a avut-o și J. Chirac, președintele Franței. Împotriva clonării s-au expus și Comitetele Naționale de Etică, Consiliul European, Parlamentul European, Organizația Mondială a Sănătății.⁴

Clonarea umană conduce la înlăturarea aspectului de unicitate genetică, care este specific fiecărei ființe umane. Chiar dacă nu există identitate genetică absolută a clonei cu donatorul, datorită factorilor de mediu și a altor factori externi, oricum clonarea umană încalcă dreptul la integritatea genomului, care atrage după sine încălcarea altor valori: demnitatea umană, evoluția și selecția naturală, diversitatea genetică etc.

¹ RADU, G. A. Discuții privind manipulările genetice din prisma reglementărilor juridice. În: *Revista „Danubius”*, Galați, 2011, pp.149–153. [citată 20.03.2023]. Disponibil: <http://www.proceedings.univ-danubius.ro/index.php/eirp/article/view/889/809>.

² PÎSLARU, L. Noțiunea, esența și reglementarea juridico-penală a clonării umane. În: *Legea și viața*, 2015, nr.12, pp.36–40.

³ US National Bioethics Oversight Commission. Ethical considerations regarding human cloning.1997. [citată 20.08.2023]. Disponibil: <https://bioethicsarchive.georgetown.edu/nbac/pubs/cloning1/chapter4.pdf>.

⁴ PÎSLARU, L. Noțiunea, esența și reglementarea juridico-penală a clonării umane. În: *Legea și viața*, 2015, nr.12, pp.36-40.

La nivel internațional și regional au fost adoptate reglementări privind interzicerea clonării, având ca punct de pornire evenimentele științifice în materie de clonare a mamiferelor (clonarea oiței Dolly etc.).

Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei, semnată la Oviedo la 4 aprilie 1997, nu conține prevederi care să interzică expres clonarea, ci se referă doar la interzicerea creării de embrioni umani în scopuri de cercetare, precum și la interzicerea intervenției în genomul uman.

Protocolul adițional la Convenția nominalizată, referitor la clonarea umană, semnat la Paris la 12.01.1998¹, în vigoare pentru Republica Moldova din 1 martie 2003, a fost elaborat ținându-se cont de progresele științifice, precum și de aplicațiile lor medicale, în urma cărora clonarea ar putea deveni o posibilitate tehnică.

Conform preambulului protocolului adițional: „instrumentalizarea ființei umane prin crearea deliberată de ființe umane identice din punct de vedere genetic este contrară demnității omului și constituie o utilizare improprie a biologiei și medicinei”.²

În conformitate cu prevederile art. 1 al Protocolului „este interzisă orice intervenție având drept scop crearea unei ființe umane genetic identice unei alte ființe umane vii sau moarte”. În sensul art. 1 din Protocol, expresia „ființă umană genetic identică unei alte ființe umane” semnifică „o ființă umană care are în comun cu o altă ființă umană ansamblul genelor nucleare”.³ Accentuăm faptul că prevederile art.1 nu interzic însăși procedura de clonare, dar se referă la „orice intervenție având drept scop crearea unei ființe umane genetic identice unei alte ființe umane vii sau moarte”.

Directiva Parlamentului European și a Consiliului nr. 98/44/CE din 6 iulie 1998 privind protecția juridică a invențiilor biotehnologice prevede în art. 6 alin. (2) procesele considerate ca nebrevetabile: „(a) procesele de clonare a ființelor umane; (b) procesele de modificare a identității genetice a ființelor umane; (c) utilizarea embrionilor umani în scopuri industriale sau comerciale; (d) procesele de modificare a identității genetice a animalelor, care le pot produce suferință fără un beneficiu medical substanțial pentru om sau animale, precum și animalele rezultate din astfel de procese”.⁴

¹ Protocolul adițional la Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei referitor la interzicerea clonării ființelor umane: Paris, 12.01.1998. Ratificat prin Legea RM privind ratificarea Convenției pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane în ceea ce privește aplicațiile biologiei și ale medicinei și a Protocolului adițional la Convenție referitor la interzicerea clonării ființelor umane: nr. 1256 din 19.07.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 110–112.

² Ibidem, preambul.

³ Ibidem, art.1.

⁴ Directiva Parlamentului European și a Consiliului privind protecția juridică a invențiilor biotehnologice: nr. 98/44/CE din 6.07.1998. [citat 20.03.2021]. Disponibil: <http://www.justice.gov.md/file/>.

Declarația asupra clonării adoptată de Adunarea Generală a ONU la 16 martie 2005 recomandă guvernelor statelor membre să interzică toate formele de clonare umană, inclusiv tehnicile folosite în cercetarea asupra celulelor stern umane, întrucât acestea „sunt incompatibile cu demnitatea umană și protecția vieții umane” și să adopte „măsuri să interzică aplicarea tehnicilor de inginerie genetică care ar fi contrare demnității umane”.¹

Declarația Universală UNESCO cu privire la genomul uman și drepturile omului, adoptată la 11 noiembrie 1997, interzice practica care contravine demnității umane, cum ar fi practica de clonare în scopul reproducerii ființei umane. Statelor și organizațiilor internaționale competente li se recomandă să colaboreze în scopul depistării unei asemenea practici și adoptării la nivel național și internațional a măsurilor necesare în concordanță cu principiile stipulate în prezenta Declarație (art.11).²

În Republica Moldova este incriminată clonarea umană (art.144 CP), dar norma incriminatorie nu protejează suficient genomul uman.

3.2. Elemente obiective ale infracțiunii de clonare umană

3.2.1. Obiectul juridic al infracțiunii de clonare umană

În doctrina de specialitate, prin „obiect al infracțiunii” se subînțelege: „valorile sociale și relațiile sociale create în jurul acestei valori, care sunt prejudiciate ori vătămate prin fapta infracțională”.³

În accepțiunea autorului S. Brînză: „obiectul infracțiunii (obiectul apărării penale) este valoarea socială împotriva căreia se îndreaptă acțiunea sau omisiunea culpabilă a unei persoane și, totodată, relațiile sociale create în jurul și datorită acelei valori”.⁴

Știința dreptului penal abordează obiectul protecției penale în 3 nivele: obiect juridic general, obiect juridic generic și obiect juridic special.

Obiectul juridic general cuprinde totalitatea relațiilor sociale protejate de legea penală, prevăzute la art.2 alin. (1) CP al RM. Analizând prevederile art. 2 CP al RM, constatăm că genomul uman nu figurează în lista valorilor apărate prin legea penală. În același timp, considerăm că protecția genomului uman nu poate fi în contradicție cu conținutul art. 2 din Codul penal, deoarece genomul uman împreună cu relațiile și valorile în jurul său se referă la

¹ Clonage: une déclaration de principes adoptée à l'ONU pour «protéger la vie humaine»: 22.02.2005. [citată 20.03.2021]. Disponibil: <https://news.un.org/fr/story/2005/02/69002>.

² Declarația Universală UNESCO cu privire la genomul uman și drepturile omului: 11.11.1997. Bioetica: Documente ale UNESCO. - Ch.: Univers Pedagogic, 2006, art.11.

³ BOTNARU, S., ȘAVGA, A., GROSU, V., GRAMA, M. Drept penal. Partea universală. Chișinău: Cartier, 2005 (Combinatul Poligr.), p.148.

⁴ BRÎNZĂ, S. Obiectul infracțiunilor contra patrimoniului. Chișinău: Tipografia Centrală, 2005, p. 84. ISBN 9975-70-414-X.

persoană ca la ființă umană, la umanitate, la securitatea speciei umane, la alte drepturi și libertăți fundamentale etc.

Mai mult decât atât, conform art. 1 alin. (3) CP al RM: „Prezentul cod se aplică în conformitate cu prevederile Constituției Republicii Moldova și ale actelor internaționale la care Republica Moldova este parte. Dacă există neconcordanțe cu actele internaționale privind drepturile fundamentale ale omului, au prioritate și se aplică direct reglementările internaționale.”¹ În acest context, menționăm că protecția genomului uman este reglementată prin acte internaționale și regionale la care Republica Moldova este parte. Ca urmare, genomul uman, împreună cu valorile și relațiile sociale în jurul său, necesită protecție, chiar dacă nu este prevăzut în mod expres în art. 2 CP al RM.

În acest context, conform art. 1 din Declarația universală UNESCO „Cu privire la genomul uman și drepturile omului” (11 noiembrie 1997): „genomul omului se află la baza comunității inițiale a tuturor reprezentanților neamului omenesc, precum și a recunoașterii demnității și diversității lor indispensabile. Genomul uman semnifică patrimoniul întregii omeniri”.²

Genomul uman este protejat prin Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei, capitolul IV – intitulat „Genomul uman” (art.11–14), care stabilește prevederi concrete în vederea protecției genomului uman și limitării intervențiilor în acesta.³ Republica Moldova este parte la această Convenție începând cu 1.03.2003. Respectiv, prevederile acestei Convenții pot fi aplicate direct.

Autorul V. Manea definește obiectul de gen ca fiind „un grup de relații sociale omogene legate reciproc, protejate de legea penală contra infracțiunilor care, prin caracterul lor juridic, formează, de asemenea, un grup omogen”.⁴

Capitolele părții speciale ale Codului penal sunt sistematizate conform obiectului de gen, adică conform grupelor de relații sociale omogene protejate de legea penală.

Crearea unei clone ar pune în pericol specia umană și securitatea omenirii, din care considerente legiuitorul a plasat această infracțiune în Cap. I din partea specială a Codului penal al Republicii Moldova.

Obiectul juridic generic al infracțiunii îl constituie relațiile sociale care apără atât pacea, cât și securitatea omenirii, fiind cele mai însemnate valori sociale ocrotite de state, datorită nu

¹ CP al RM, *op. cit.*, art.1 alin. (3).

² Declarația Universală UNESCO cu privire la genomul uman și drepturile omului, art.11.

³ Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei: Oviedo, 4.04.1997. În: *Tratate Internaționale*, 2009, nr. 43.

⁴ MANEA, V. Unele aspecte privind problematica analizei juridico-penale a clonării. În: *Administrarea publică*, nr. 3, 2004, p.151.

numai gradului de pericol social pe care îl prezintă la nivel național, dar și a celui global pe care îl poate produce.¹

În opinia noastră, obiectul generic al acestei infracțiuni ar trebui să fie relațiile sociale cu privire la securitatea omenirii, perturbată prin acțiunile ingineriei genetice, viitorul comunității și speciei umane, precum și alte relații sociale formate în jurul și datorită genomului uman. Această opinie este fundamentată și pe prevederile Convenției europene „Pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei”, care abordează înțelesul termenului „genom” ca genom comun al speciei umane. Un sens similar al genomului reiese și din prevederile art.1 din Declarația universală UNESCO „Cu privire la genomul uman și drepturile omului”: „Genomul omului semnifică patrimoniul întregii omeniri”².

În literatura de specialitate obiectul juridic special al infracțiunii este definit ca fiind „valoarea socială concretă (și, implicit, relațiile sociale corespunzătoare) căreia i se aduce atingere prin infracțiune”³.

În ceea ce privește obiectul juridic special al clonării, doctrina indică că acesta „este format din relațiile sociale cu privire la securitatea omenirii care este pusă în pericol prin faptul creării unor ființe umane identice”⁴.

Într-o accepțiunea autorului V. Manea: „obiectul direct al clonării îl constituie relațiile sociale, care asigură demnitatea omului ca reprezentant al speciei umane, integritatea individuală și inviolabilitatea persoanei”⁵.

Alți autori abordează obiectul juridic special al clonării ca fiind format din „relațiile sociale cu privire la securitatea omenirii, perturbată prin acțiunile ingineriei genetice”⁶. Susținem poziția expusă în doctrină, că în cazul clonării lipsește prejudicierea vieții sau sănătății unei persoane concrete, adică în cazul de față subiect pasiv apare nu persoana fizică, dar însăși comunitatea umană, viitorul ei, al speciei umane.⁷

Este relevantă și opinia autorului A. Barbăneagră, care definește obiectul juridic special al infracțiunii de clonare ca fiind „constituit din relațiile sociale cu privire la asigurarea perpetuării

¹ BOAGHI, V. Reflectări juridico-penale privind infracțiunea de clonare. În: *Revista Națională de Drept*, 2007, nr. 6, p. 83.

² Declarația Universală UNESCO cu privire la genomul uman și drepturile omului: 11.11.1997. Bioetica: Documente ale UNESCO. - Ch.: Univers Pedagogic, 2006. 60 p., art. 1.

³ BOTNARU, S., ȘAVGA, A., GROSU, V., GRAMA, M. Drept penal. Partea universală. Ch.: Cartier, 2005 Combinatul Poligrafic, p.153.

⁴ BRÎNZĂ S., ULIANOVSKI, X., STATI, V., GROSU, V., ȚURCANU, I. Drept penal. Partea specială. Ed. a 2-a – Ch.: Cartier, 2005 (Combinatul Poligr.). Vol. 2, 2005. p.46

⁵ MANEA, V. Unele aspecte privind problematica analizei juridico-penale a clonării. În: *Administrarea publică*, nr. 3, 2004, p.152.

⁶ BOAGHI V. Reflectări juridico-penale privind infracțiunea de clonare. În: *Revista Națională de Drept*, 2007, nr. 6, p.83.

⁷ MUTU, M. Aspecte generale privind clonarea ființei umane. În: *Revista Națională de Drept*, 2004, nr. 1, p. 22.

și evoluției speciei umane împotriva stării de pericol care rezultă din crearea prin clonare a unei ființe umane genetic identice unei alte ființe umane”.¹

În literatura română de specialitate se consideră că „obiectul juridic specific al clonării constă din relațiile sociale a căror formare normală, desfășurare și dezvoltare sunt asigurate prin ocrotirea juridică a valorii sociale care este ființa umană în demnitatea și identitatea sa, prin incriminarea faptei de creare prin clonare a unei ființe umane genetic identice altei ființe umane vii sau moarte”.²

În cazul clonării, susținem opinia unor autori (V. Manea, V. Boaghi), care consideră că obiectul juridic special al clonării este complex. În acest context, la efectuarea analizei juridico-penale a infracțiunii de clonare, autorul V. Manea identifică obiecte directe suplimentare (facultative): „viața și sănătatea mamei substituente, modul de reglementare a activității medicale”.³

Autoarea V. Boaghi menționează că, alături de obiectul juridic special principal, coexistă și un obiect juridic special adiacent: viața și sănătatea persoanei, fiind zdruncinate ca urmare a eventualelor cercetări științifice în acest domeniu. În viziunea autoarei, „în urma lucrărilor, experimentelor, analizelor efectuate în laboratoarele științifice cu scopul de a crea pe cale artificială ființa umană, omenirea riscă a înceta să se perpetueze în mod natural, a se supune unor noi maladii, epidemii, boli grave necunoscute, probabil datorită slăbirii organismului în urma manipulărilor genetice”. Din această perspectivă, autoarea susține că „prin crearea artificială a ființelor umane se aduce atingere cinstei, onoarei și demnității umane”.⁴

Autoarea M. Mutu susține că obiect complementar al acestei componente îl formează relațiile sociale referitoare la sănătatea și viața embrionului clonat, acesta fiind o ființă umană și nu un obiect de utilizare.⁵

În opinia autorilor români Gh. Scripcaru, A. Ciuca, C. Scripcaru și L. Isac, obiectul acestor infracțiuni trebuie să includă, deopotrivă, protecția genomului comun al umanității ca și protecția

¹ BARBĂNEAGRĂ, A. Răspunderea penală pentru infracțiunile contra păcii și securității omenirii, infracțiunile de război, specialitatea 12.00.08 – drept penal. Teză de doctor habilitat.

² DUNGAN, P. Reglementări în noul Cod penal al României. Crime și delictе privind manipularea genetică. În: *Revista de științe penale*: Anuarul 2006, p. 147.

³ MANEA, V. Unele aspecte privind problematica analizei juridico-penale a clonării. În: *Administrarea publică*, nr. 3, 2004, p. 151.

⁴ BOAGHI V. Reflectări juridico-penale privind infracțiunea de clonare. În: *Revista Națională de Drept*, 2007, nr. 6, p. 83.

⁵ MUTU, M. Aspecte generale privind clonarea ființei umane. În: *Revista Națională de Drept*, 2004, nr. 1, p. 22.

genotipului individual în ceea ce privește integritatea sa din care decurge dreptul la sănătate și demnitate.¹

Valorile sociale protejate împotriva manipulărilor genetice, în particular clonarea umană, sunt colective în esență. Ca urmare, la determinarea cercului valorilor și relațiilor sociale care pot fi afectate prin clonare, trebuie să fie apreciat atât prejudiciul real provocat, dar și potențialul pericol.

În continuare, vom încerca să identificăm cercul valorilor și relațiilor sociale în legătură cu genomul uman, care se încadrează în obiectul infrafracțiunii de clonare:

1. *Genomul uman*, patrimoniul comun al umanității, protejat prin prevederile art. 13 din Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei: „o intervenție care are ca obiect să modifice genomul uman nu poate fi întreprinsă decât pentru scopuri preventive, de diagnosticare sau terapeutice și numai dacă ea nu urmărește să introducă nicio modificare în genomul unui descendent”² și Declarația universală UNESCO „Cu privire la genomul uman și drepturile omului”,

Genomul uman este baza identității, demnității și diversității umane, omul însemnând mai mult decât programul sau genetic.³

Dreptul la integritatea genomului uman este un drept absolut al omului, imprescriptibil și netranzactionabil, ce se extinde la specia biologică, omul fiind un unicat, un rezultat unic al evoluției sale și posedă un genofond irepetabil. Integritatea individului ocupă un loc important în sistemul drepturilor și libertăților fundamentale al Comunității Europene, consacrat în art. 3 din Carta UE care prevede: „(1) Orice persoană are dreptul la integritate fizică și psihică. (2) În domeniile medicinei și biologiei trebuie respectate în special: (d) interzicerea clonării ființelor umane în scopul reproducerii”. În conformitate cu prevederile Recomandării Consiliului Europei referitoare la protecția și brevetabilitatea produselor de origine umană nr. 1240/1994: „ființa umană este un subiect de drept și nu obiect, iar corpul uman este inviolabil și inalienabil, fiind legată de persoana fizică titular de drepturi și obligații”⁴.

¹ SCRIPCARU, Gh., CIUCA, A., SCRIPCARU, C și ISAC, L. Manipulările genetice și implicațiile lor juridice: În: *Revista Română de Bioetică*, 2005, nr. 2. [citată 26.10.2019]. Disponibil: www.bioetica.ro/index.php/arhiva.../353/538.

² Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei: Oviedo, 4.04.1997. În: *Tratate Internaționale*, 2009, nr. 43, art. 5–13.

³ SCRIPCARU, Gh., CIUCA, A., SCRIPCARU, C și ISAC, L. Manipulările genetice și implicațiile lor juridice: În: *Revista Română de Bioetică*, 2005, nr. 2. [citată 26.10.2019]. Disponibil: www.bioetica.ro/index.php/arhiva.../353/538.

⁴ Council of Europe's Parliamentary Assembly Recommendation on the protection and patentability of material of human origin: nr. 1240/1994. [citată 24.09.2019]. Disponibil: [https://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/Texts_and_documents/INF_2014_5_vol_II_textes_%20CoE_%20bio%C3%A9thique_E%20\(2\).pdf](https://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/Texts_and_documents/INF_2014_5_vol_II_textes_%20CoE_%20bio%C3%A9thique_E%20(2).pdf), pp.36-38.

2. *Demnitatea și identitatea ființei umane.* Conform Protocolului nr. 1 la Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei¹: „instrumentalizarea ființei umane prin crearea deliberată de ființe umane identice din punct de vedere genetic este contrară demnității omului și constituie o utilizare improprie a biologiei și medicinei”. Conform art. 11 din Declarația UNESCO cu privire la genomul uman și drepturile omului: „nu este admisibilă practica care contravine demnității umane, cum ar fi practica de clonare în scopul reproducerii umane”². În opinia cercetătorului V.-S. Midrigan, demnitatea umană: „fiind inerentă fiecărei persoane, înseamnă și „a fi” (în primul rând) dar și „a avea”. Ea nu ține de un statut identitar al persoanei (spre exemplu, naționalitatea) sau de anumite criterii de evoluție personală. Fiecare persoană are propria demnitate și știe exact în ce moment i s-a adus atingere și în ce mod/.../Omul, din punctul de vedere al drepturilor omului, are o demnitate proprie și este, pe lângă subiect de drept, persoană”³. Clonarea constituie o dublare a unei ființe umane, un proces de creare artificială a unui embrion uman care poartă aceleași informații genetice ca și alt embrion, făt, ființă umană în viață sau decedată. Acțiunea de transfer al patrimoniului ereditar al unei ființe umane la o altă (viitoare) ființă umană reprezintă o violare a valorii „demnitatea umană”, fiecare persoană având dreptul să fie un unicat, dar nu o dublură a altei persoane. Totodată, clonarea ridică probleme și în privința identității ființei umane. Nu este clar care va fi statutul clonei, care va fi naționalitatea sa, cetățenia sa, cum va fi aceasta identificată, care vor fi relațiile între clonă și persoana clonată etc. În cazul în care clona va săvârși o infracțiune nu este clar cine va fi atras la răspundere, clona sau persoana clonată, dată fiind identitatea materialului genetic al acestora.⁴

3. *Evoluția naturală a speciei umane și raselor umane în diversitatea, unicitatea, integritatea și sănătatea acestora.* Clonarea umană duce la uniformitate genetică, care este considerată ea însăși „o crimă pentru că sărăcește diversitatea genetică ca progres al evoluției în natură, negând libertatea și responsabilitatea omului ce decurge din această diversitate și

¹ Protocolul adițional la Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei, referitor la interzicerea clonării umane: 12.01.1998.

² Declarația Universală UNESCO cu privire la genomul uman și drepturile omului: 11.11.1997. Bioetica: Documente ale UNESCO. Ch.: Univers Pedagogic, 2006. 60 p.

³ MIDRIGAN, V.-S. Apărarea juridico-penală a embrionului uman versus progresul științific: unele propuneri de lege ferenda. În: *Revista Națională de Drept*, 2011, nr. 10–11, p. 63.

⁴ PÎSLARU, L. *The juridical object of the crime human cloning.* În: „Innovative scientific research”. World of conferences. Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference, Toronto, 16–17.03.2023, pp.29–35. Disponibil: <https://conference-w.com/iii-international-scientific-conference-toronto-canada-16-17-03-2023/>. ISBN 978-92-44513-41-5.

unicitate genetică”¹. Clonarea umană afectează dreptul la reproducere ca parte componentă a evoluției naturale a speciei umane. În urma creării artificiale a ființei umane, omenirea riscă a înceta să se perpetueze în mod natural. Interzicerea clonării reproductive a ființelor umane rezultă din natura inerentă ființei umane. Fiecare bărbat și femeie au câte 23 de cromozomi în celulele germinale, a căror combinație dă naștere unei noi vieți umane – un gamet cu 46 de cromozomi, care se caracterizează prin diversitate și unicitate. Acest mod natural de reproducere se află în centrul relațiilor juridice umane privind instituția socială a familiei și căsătoriei, reglementarea nașterii și determinarea statutului juridic al unei persoane. Reproducerea prin clonare este de natură să distrugă sau să deformeze semnificativ instituțiile specifice familiei și căsătoriei, drepturile de proprietate și moștenire, statutul juridic și identificarea personalității, diversitatea și unicitatea ființelor umane etc.

Clonarea umană încalcă și *dreptul la sănătate* ca element al sănătății speciei umane. În conformitate cu prevederile art. 3 din Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei, se propagă „accesul echitabil la îngrijiri de sănătate de calitate adecvată”. Conform prevederilor art. 17 alin. 2) din Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei: *„cercetarea trebuie să aibă potențialul de a produce rezultate benefice directe pentru sănătatea persoanei în cauză. În caz contrar, o astfel de cercetare poate fi autorizată numai dacă sunt întrunite condițiile enunțate la alin. (1), precum și următoarele condiții suplimentare: (i) cercetarea are scopul de a contribui, printr-o îmbunătățire semnificativă a înțelegerii științifice a stării, bolii sau tulburării persoanei, la obținerea în final a unor rezultate care să dea posibilitatea unui beneficiu pentru persoana în cauză sau pentru alte persoane din aceeași categorie de vârstă sau care suferă de aceeași boală ori tulburare sau care se află în aceeași stare; (ii) cercetarea prezintă doar un risc minim și o povară minimă pentru persoana în cauză”*. În cazul clonării umane putem vorbi despre o înrăutățire a stării de sănătate a omenirii care, fiind sărăcită din punct de vedere genetic, este mai vulnerabilă la boli și viruși, iar longevitatea acesteia este mai redusă. Susținem viziunea autoarei V. Boaghi referitoare la riscurile clonării: „clonarea ar reduce patrimoniul genetic atât la specia umană, cât și la animale, astfel încât poate apărea riscul de a crea prin ea o populație din indivizi identici, care ar

¹ SCRIPCARU, Gh., CIUCA, A., SCRIPCARU, C și ISAC, L. Manipulările genetice și implicațiile lor juridice: În: *Revista Română de Bioetică*, 2005, nr. 2. [citată 26.10.2019]. Disponibil: www.bioetica.ro/index.php/arhiva.../353/538.

putea să sufere de aceleași boli, sensibili la același tip de agenți patogeni, iar un singur virus ar putea extermina o mare parte din populație”.¹

4. *Dreptul la viață* este un drept inerent omului, consacrat în drepturile fundamentale, care poate fi încălcat prin clonare. Dreptul la viață și la demnitate umană – garantate de Convenția Europeană în art. 2 și 3 – implică dreptul de a moșteni caracteristici care să nu fi suferit nicio manipulare.² Problema dreptului la viață în contextul clonării umane este destul de acută, deoarece, pe de o parte, dreptul la viață înseamnă și dreptul la măsuri care îmbunătățesc calitatea vieții sau o prelungesc. Unii autori accentuează că în cazul clonării există riscul ca omenirea să înceteze să se perpetueze în mod natural, să se supună unor noi maladii, boli grave necunoscute, probabil, datorită slăbirii organismului în urma manipulărilor genetice.³ Același autor specifică că, de fapt, clonul derivă din genele unui adult, genele sunt îmbătrânite, respectiv longevitatea clonului este din start redusă.⁴ Astfel, în urma clonării umane, se înrăutățește calitatea vieții și scade durata acesteia. Totodată, în cazul clonării, dreptul la viață mai este încălcat, cel puțin în următoarele situații: distrugerea clonelor neutilizate; selecția embrionilor pentru implantare; înlăturarea forțată a embrionilor supranumerar; distrugerea embrionilor care amenință viața mamei etc.

5. *Instituția parentală*. Tehnologia clonării umane ca formă de reproducere artificială poate duce la o schimbare a conștiinței sociale, la apariția unui număr de probleme, întrebări, contradicții sociale și conflicte juridice, inclusiv: relațiile dintre potențialii părinți și clone; cine vor fi considerați părinții clonei; drepturile și responsabilitățile celor clonați în raport cu clonele lor și invers; statutul juridic al clonei; identificarea clonei; relația dintre clonă și mamă, între mamă și persoana clonată; drepturile și obligațiile persoanei clonate în raport cu clona sa; dreptul clonei de a moșteni persoana clonată; stabilirea paternității în cazul copilului născut din trei persoane implicate în procesul de clonare, mai ales în situația în care celula clonată este feminină etc.

6. *Dreptul la viața privată, informare și consimțământ*. În contextul clonării umane, se încalcă dreptul la viață privată, informare și consimțământ, care reiese și din prevederile art. 5, 6 și 10 din Convenție. Conform art. 5 din Convenție: „o intervenție în domeniul sănătății poate fi

¹ BOAGHI V. Clonarea ființelor umane: problemă etică, morală și juridică. În: *Revista Națională de Drept*, 2004, nr.6, p.52.

² PIVNICERU, M.-M., DASCALESCU, F. D. Limita inferioară a dreptului la viață – între protecția fătului uman, dreptul la avort și progresul științelor biomedicale. În: *Revista Română de Bioetică*, 2003, nr. 4, pp. 140–149; [citată 24.09.2019]. Disponibil: www.bioetica.ro/index.php/arhiva.../301/488.

³ BOAGHI V. Reflecții juridico-penale privind infracțiunea de clonare. În: *Revista Națională de Drept*, 2007, nr. 6, p.83.

⁴ BOAGHI V. Clonarea ființelor umane: problemă etică, morală și juridică. În: *Revista Națională de Drept*, 2004, nr. 6, p.52.

făcută numai după ce persoana respectivă și-a dat consimțământul în mod liber și în cunoștință de cauză. Acestei persoane trebuie mai întâi să i se furnizeze informația corespunzătoare referitoare la scopul și natura intervenției, cât și la consecințele și riscurile acesteia. Persoana în cauză își poate retrage liber, în orice moment, consimțământul”. Acest drept poate fi încălcat în cazul clonării umane, deoarece nu există consimțământul clonei ca persoană pentru a fi folosită în cercetări și intervenții. Totodată, conform art. 6 din Convenție: „o intervenție nu poate fi efectuată asupra unei persoane care nu are capacitatea de a consimți, decât numai în beneficiul direct al acesteia”.¹ În cazul clonării, luând în calcul prevederile nominalizate, clona nu are posibilitate și capacitate de a da consimțământul, iar beneficiul ei direct nu poate fi probat. Într-un demers similar, dacă eugenismul este o crimă, eugenia negativă, mai ales, devine un drept al omului de a fi informat despre riscurile pe care le ascunde genomul său și de a consimți la terapia individuală sau de cuplu privind riscul de transmitere a unor gene patologice în descendență.² Declarația internațională cu privire la datele genetice ale omului prevede: „Dreptul la viața privată, exprimat prin participarea unei sau altei persoane la cercetări cu utilizarea datelor genetice, a datelor proteomice ale omului sau a mostrelor biologice, trebuie să fie protejat și datele respective să fie confidențiale”.³

7. *Dreptul la selecția naturală și nediscriminare genetică.* Clonarea favorizează eugenia și discriminarea genetică. „Clonarea ar putea fi folosită pentru a crea „omul” perfect, un om cu putere fizică deosebită, o supraclasă genetică.”⁴ Astfel, practicile eugenice duc la tendința organizării selecției artificiale a persoanelor. Selecția genelor este strâns legată de „selecția de oameni”, care a devenit posibilă în urma progreselor înregistrate în editarea genomului, care conduce la eugenism. Practicile eugenice pot conduce la scăderea și pierderea, în cele din urmă, a diversității genetice. Totodată, practicile de selecție artificială a persoanelor pot conduce la discriminare pe motive genetice. Conform art. 6 din Declarația universală UNESCO cu privire la genomul uman și drepturile omului: „nimeni nu poate fi supus discriminării în conformitate cu particularitățile genetice, scopurile sau rezultatele căreia sunt un atentat asupra drepturilor omului, libertăților fundamentale și demnității umane”.

¹ Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei: Oviedo, 4.04.1997. În: *Tratate Internaționale*, 2009, nr. 43, art. 5–6.

² SCRIPCARU, Gh., CIUCA, A., SCRIPCARU, C și ISAC, L.. Manipulările genetice și implicațiile lor juridice: În: *Revista Română de Bioetică*, 2005, nr. 2. [citată 26.10.2019]. Disponibil: www.bioetica.ro/index.php/arhiva.../353/538.

³ Declarația Internațională UNESCO cu privire la datele genetice ale omului: 17.10.2003, art. 1–2. Documente ale UNESCO. Ch.: Univers Pedagogic, 2006. p. 45.

⁴ BOAGHI, V. Clonarea ființelor umane: problemă etică, morală și juridică. În: *Revista Națională de Drept*, 2004, nr. 6, p. 52.

Cu referire la obiectul infracțiunii clonare, pot fi menționate și alte valori și relații sociale care pot fi afectate. Susținem o opinie expusă în literatura de specialitate, care consideră că infracțiunile de manipulare genetică implică de asemenea haosul social, înlesnirea fraudelor de asigurare, bulversarea bazei de date cu caracter medical, prin multiplicarea bazelor de date ADN cu un număr de indivizi per fiecare profil, astfel încât comunitatea umană se va dezorganiza complet din punctul de vedere al infrastructurii teritoriale, precum și al structurii instituționale.¹

În cele din urmă, menționăm că cercul valorilor care constituie obiectul infracțiunii clonare poate fi extins și la alte drepturi ale omului. Aceasta reiese și din prevederile art. 10 din Declarația Universală UNESCO cu privire la genomul uman și drepturile omului: „Niciun fel de cercetări referitor la genomul omului, precum și niciun fel de cercetări aplicate în acest domeniu, mai ales în domeniile biologiei, geneticii și medicinei, nu trebuie să prevaleze asupra respectării drepturilor omului, drepturilor fundamentale și a demnității umane privind persoane separate sau, în anumite cazuri, a grupurilor de oameni”.

Pornind de la cele expuse, în opinia noastră, *obiectul juridic special al infracțiunii clonare include valorile și relațiile sociale în jurul și datorită genomului uman, puse în pericol prin crearea deliberată de ființe umane, inclusiv: demnitatea și identitatea ființei umane, evoluția naturală a speciei umane și raselor umane în diversitatea, unicitatea, integritatea și sănătatea acestora, selecția în mod natural, dreptul la viață privată, informare și consimțământ, confidențialitate și nediscriminare genetică, precum și alte drepturi și libertăți fundamentale față de intervențiile în patrimoniul genetic.*

În literatura de specialitate se vorbește despre obiectul material al componenței de infracțiune „clonarea umană”. În comentariul la Codul penal al RM obiectul material al infracțiunii de clonare este considerat materialul biologic întrebuintat pentru a crea ființe umane genetic identice.² Aceeași opinie se regăsește și la alți autori.³

În doctrina spaniolă, autorul Javier Ysrael Momethiano Santiago consideră că obiectul material al acestei infracțiuni sunt celulele somatice, embrionii, ovulele, indivizii sau cadavre.⁴ Suntem de acord parțial cu această opinie.

¹ STOIAN, D. Protecția penală a moștenirii genetice non patologice a umanității. București: Ed. Cermaprint, 2007. [citat 19.09.2019]. Disponibil: <http://www.ccpb.ro/lucrari-stiintifice/protecția-penala-a-mostenirii-genetice-non-patologice-a-umanității>.

² BARBĂNEAGRĂ, A., ALECU, GH., BERLIBA, V., BUDECI, V., CARPOV, T., CUȘNIR, V., COJOCARU, R., MARIȚ, A., POPOVICI, T., ULIANOVSKI, GH., ULIANOVSKI, X., URSU, N., VOLCINSCHI, V. Codul penal al Republicii Moldova: Comentariu. Ch.: Editura Sarmis, 2009, p.310.

³ DUNGAN, P. Reglementări în noul Cod penal al României. Crime și delictive privind manipularea genetică. În: *Revista de științe penale*: Anuarul 2016. pp.142–149.

⁴ MOMETHIANO SANTIAGO J.Y. La estructura penal del tipo clonación humana. LEX N° 1 –AÑO XIII – 2015-I. ISSN 2313–1861 LEX 235 (2015). P. 248. Disponibil: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/lexj2015&div=14&id=&page=>

Considerăm că obiectul material al infracțiunii de clonare constituie materialul genetic uman utilizat în procesul de clonare. În sensul prevederilor art. 19¹ din Legea RM privind sănătatea reproducerii, materialul genetic congelat include: „oocitele, sperma, embrionii, țesutul reproductiv”.¹ Conform art. 2 lit. a) din Directiva Parlamentului European nr. 98/44/CE din 6 iulie 1998 privind protecția juridică a invențiilor biotehnologice, materialul biologic presupune: „orice material care conține informație genetică capabilă de a se reproduce pe ea însăși sau de a fi reprodusă într-un sistem biologic.”²

În preambulul Protocolului adițional la Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei se menționează că clonarea se poate realiza prin diviziune embrionară și prin transfer de nucleu³. În cazul săvârșirii infracțiunii prin transfer de nucleu, materialul biologic utilizat constă într-o celulă somatică și un ovul (celulă germinală feminină). În acest caz, celula somatică poate fi extrasă din corpul unei persoane vii sau dintr-un cadavru. În același timp, în cazul clonării prin diviziune embrionară, obiectul material este reprezentat de un embrion uman.

Ca urmare, în cazul infracțiunii de clonare, genomul uman este valoarea socială de bază, care împreună cu valorile și relațiile sociale în jurul acesteia constituie obiect special al infracțiunii. În același timp, materialul genetic uman apare ca obiect material al acesteia.

3.2.2. Latura obiectivă a infracțiunii de clonare

Latura obiectivă a oricărei infracțiuni reprezintă manifestarea exterioară a faptei prejudiciabile și este definită ca „totalitatea condițiilor cerute de norma de incriminare privitoare la actul de conduită pentru existența infracțiunii”.⁴

În opinia autorului V. N. Kudreavțev: „partea obiectivă a infracțiunii este un proces al atentatului social periculos și ilegal asupra intereselor protejate de lege privit din partea sa exterioară din punctul de vedere al evoluției consecutive a evenimentelor și fenomenelor, care încep prin acțiunea (sau inacțiunea) criminală a subiectului și se încheie cu survenirea unui rezultat criminal”.⁵

¹ Legea RM privind sănătatea reproducerii: nr. 138 din 15.06.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr. 205–207, art.19¹.

² Directiva Parlamentului European și a Consiliului privind protecția juridică a invențiilor biotehnologice: nr. 98/44/CE din 6 iulie 1998. (citat 20.08.2023) Disponibil: [http://www.justice.gov.md/file/Centrul%20de%20armonizare%20a%20legislatiei/Baza%20de%20date/Materiale%202007/Legislatie/31998 L0044%20-%20RO.pdf](http://www.justice.gov.md/file/Centrul%20de%20armonizare%20a%20legislatiei/Baza%20de%20date/Materiale%202007/Legislatie/31998%20L0044%20-%20RO.pdf).

³ Protocolul adițional la Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei privind interzicerea clonării ființei umane: 12.01.1998, art. 296.

⁴ BOTNARU, S., ȘAVGA, A. GROSU, V., GRAMA, M. *Drept penal*. Ch.: Cartier, 2005, Combinatul Poligrafic, p.132.

⁵ MANEA, V. Unele aspecte privind problematica analizei juridico-penale a clonării. În: *Administrarea publică*, nr. 3, 2004, p.152.

În comentariul la Codul penal al RM se menționează că latura obiectivă a infracțiunii se realizează prin orice intervenție având drept scop crearea unei ființe umane identice genetic cu altă ființă umană.¹

Latura obiectivă include fapta prejudiciabilă (practicile de transplantare a nucleelor celulelor somatice, alte manipulări genetice), urmările prejudiciabile – crearea ființelor umane, precum și legătura cauzală, de tip cauză–efect, care trebuie să existe între fapta prejudiciabilă și urmările prejudiciabile.²

Fapta prejudiciabilă. În cazul clonării, fapta pasibilă de pedeapsă penală are un grad de pericol social sporit, fiind ilegală, conștientizată și voluntară.

Pornind de la prevederile art. 144 CP al RM, putem evidenția două forme de realizare a faptei prejudiciabile: acțiunea și inacțiunea.³

Realizarea infracțiunii „Clonarea” este posibilă doar în formă de acțiune, cea de creare a ființei umane.

În opinia autoarei V. Boaghi, opinie care o susținem, „latura obiectivă se manifestă prin efectuarea multiplelor cercetări, experiențe în laboratoarele științifice cu scopul de a crea pe cale artificială o ființă umană, neavând importanță esențială formele în care s-a exprimat acțiunea socialmente periculoasă”. În continuare, autoarea expune anumite condiții generale prin care se exteriorizează latura obiectivă a faptei incriminate la art.144 CP al RM, care trebuie să fie prezente pentru ca cercetările în domeniul clonării umane să fie considerate ilegale: „embrionii să fie utilizați în primele etape ale dezvoltării lor, fără a fi lăsați să se dezvolte în continuare de sine stătător; transferul genetic care presupune accesul la celula-țintă și interacțiunea cu celula-țintă; reglarea expresiilor genelor transferate”.⁴

Autoarea M. Mutu susține că „latura obiectivă se realizează prin acțiune, expunând tehnicile de realizare a clonării reproductivă: separarea de blastomere, transplantul nuclear somatic. Prima se caracterizează prin faptul că blastomerii sunt separați și plasați într-o membrană artificială pentru a fi cultivați in vitro. Cea de-a doua constă în reamplasarea cromozomilor în nucleul unei celule somatice diferite provenind de la un donator. La acest tip de clonare nu există decât un părinte genetic”.⁵

¹ BARBĂNEAGRĂ, A., ALECU, GH., BERLIBA, V., BUDECI, V., CARPOV, T., CUȘNIR, V., COJOCARU, R., MARIȚ, A., POPOVICI, T., ULIANOVSKI, GH., ULIANOVSKI, X., URSU, N., VOLCINSCHI, V. *Codul penal al Republicii Moldova: Comentariu*. Ch.: Editura Sarmis, 2009.

² BRÎNZĂ, S., ULIANOVSKI, X., STATI, V., GROȘU, V., ȚURCANU, I. *Drept Penal. Partea specială*. Ed. a 2-a, Ch.: Cartier, 2005 (Combinatul Poligr.). Vol. 2. – 2005. p.46.

³ CP al RM, *op. cit.*, art.14 alin. (1).

⁴ BOAGHI, V. Reflecții juridico-penale privind infracțiunea de clonare. În: *Revista Națională de Drept*, 2007, nr. 6, p.83.

⁵ MUTU, M. Aspecte generale privind clonarea ființei umane. În: *Revista Națională de Drept*, 2004, nr. 1, p.22.

În opinia autorului P. Dungan „latura obiectivă a clonării constă din „acțiunea de creare prin clonare a unei ființe umane genetic identice unei alte ființe umane, vii sau moarte. Prin a „crea” se înțelege a face ceva care nu exista mai înainte”.¹

În literatura spaniolă de specialitate este apreciat critic folosirea termenului „genetic identic”, întrucât identitatea genetică nu este absolută, ci trebuie doar să afecteze genomul nuclear (indiferent dacă are sau nu în comun ADN mitocondrial).²

Autorul V. Manea consideră că latura obiectivă a clonării umane se realizează printr-o totalitate întregă de acte ale comportamentului uman: „din celula oricărei părți a organismului omenesc (somatică, adică nesexuală) este eliminat nucleul. Totodată, nucleul este eliminat și din celula (ovulul) sexual feminin. Mai apoi, nucleul celulei somatice este introdus în membrana ovulului. Ovulul cu un nou nucleu este supus acțiunii curentului electric, iar acesta stimulează diviziunea. Astfel, apare embrionul. Embrionul se consideră ca fiind un germene al omului la stadiul de dezvoltare de până la 8 săptămâni. Mai apoi, embrionul clonat este implantat în uterul mamei substituente, care îl poartă până la nașterea biologică firească”³.

De fapt, autorul nominalizat se referă dar la o modalitate de realizare a acțiunii de clonare, cea prin transfer de nucleu. În afara descrierii autorului nominalizat a rămas clonarea prin diviziune embrionară, menționată în Protocolul adițional la Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei, privind interzicerea clonării ființei umane. Din conținutul preambulului acestui Protocol putem evidenția două modalități de realizare a laturii obiective: prin diviziune embrionară și prin transfer de nucleu.⁴

Autorul român G. A. Radu în lucrarea „Discuții privind manipulările genetice din prisma reglementărilor juridice” consideră că „latura obiectivă va explora încălcarea dreptului persoanei la informare și consimțământ, inclusiv a drepturilor cuplului, atât în actele de clonare reproductivă cât și în cele de alegere a sexului”.⁵

Constatăm cu certitudine faptul că în art. 144 CP al RM, legiuitorul nu dezvăluie îndeajuns semnele infracțiunii clonării, posibil din motivul că ingineria genetică se încadrează într-o știință

¹ DUNGAN, P. Reglementări în noul Cod penal al României. Crime și delikte privind manipularea genetică. În: *Revista de științe penale*: Anuarul 2016, pp.142–149.

² FERNANDEZ, M. Memento Penal. Delitos relativos a la manipulación genética: 2021. Editorial El Derecho. Biblioteca on-line. [citată la 13.01.2022]. Disponibil: <https://www.efl.es/>.

³ MANEA, V. Unele aspecte privind problematica analizei juridico-penale a clonării. În: *Administrarea publică*, nr. 3, 2004, p.152.

⁴ Protocolul adițional la Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei, privind interzicerea clonării ființei umane: 12.01.1998, art. 296.

⁵ RADU, G. A. Discuții privind manipulările genetice din prisma reglementărilor juridice. În: *Revista „Danubius”*, Galați, 2011, pp.149–153. [citată 20.03.2023]. Disponibil: <http://www.proceedings.univ-danubius.ro/index.php/eirp/article/view/889/809>.

relativ nouă, clonarea ca infracțiune nu este deplin cunoscută, la fel și impactul ei major și influențele directe asupra ființei umane și speciei umane.

Formula incriminatoare a componenței de infracțiune prevăzută la art. 144 CP al RM nu reflectă pe deplin esența fenomenului clonare și spectrul acțiunilor ilegale pasibile de răspundere penală, constând doar dintr-o propoziție, după cum urmează: „Crearea ființelor umane prin clonare se pedepsește cu închisoare de la 7 la 15 ani.”

În primul rând, în cadrul laturii obiective este necesar de a face distincția între clonarea reproductivă (acțiune interzisă) și clonarea terapeutică (aptă de a aduce beneficii în terapia bolilor). Autoarea română G. A. Radu accentuează că „interdicția clonării reproductive face parte din drepturile umanității (genotipul ca patrimoniu al umanității, dar și ca identitate genetică unică trebuind a fi protejat indiferent de genotipul individual), tot astfel cum clonarea terapeutică se va dovedi ca făcând parte din nevoile umanității”.¹ În același timp, autoarea nominalizată atrage atenția asupra pericolului clonării terapeutice, care are aceleași etape ca orice clonare, implică crearea și distrugerea de embrioni umani. În viziunea autoarei: „ființele umane clonate ar putea fi fizic identice cu cele de la care au fost prelevate nucleeele transferate, dacă ar fi să ajungă la maturitate”.

Prevederile art. 1 al Protocolului adițional la Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei privind clonarea ființelor umane interzic „orice intervenție având drept scop crearea unei ființe umane genetic identice unei alte ființe umane vii sau moarte”.²

Conform art. 13 din Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei: „o intervenție asupra genomului uman nu este posibilă decât în vederea unor scopuri preventive, de diagnosticare sau terapeutice, sub condiția de a nu avea ca urmare o modificare în genomul descendenței”.³

Analizând ambele texte legale, concluzionăm că este interzisă clonarea reproductivă, iar cea terapeutică este permisă numai în scopuri preventive, de diagnosticare sau terapeutice, sub condiția de a nu avea ca urmare o modificare în genomul descendenței.

Din dispoziția art. 144 CP al RM, deducem că este stabilită răspunderea penală pentru clonarea reproductivă.

¹ RADU, G. A. Discuții privind manipulările genetice din prisma reglementărilor juridice. În: *Revista „Danubius”*, Galați, 2011, pp.149–153. [citată 20.03.2023]. Disponibil: <http://www.proceedings.univ-danubius.ro/index.php/eirp/article/view/889/809>.

² Protocolul adițional la Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei privind interzicerea clonării ființei umane: 12.01.1998, art. 296.

³ Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei: Oviedo, 04.04.1997. În: *Tratate Internaționale*, 2009, nr. 43, art.13.

În al doilea rând, urmează a identifica spectrul acțiunilor ilegale care cad sub incidența art. 144 CP al RM. În acest sens, susținem opinia autoarei V. Boaghi, care consideră că această învinuire lasă loc unor dubii, deoarece formularea „crearea ființelor umane prin clonare” presupune o ființă deja în viață. Ca urmare, după ce s-a născut această ființă, practic nimeni nu și-ar mai pune întrebarea dacă aceasta este „clon” sau nu. Autorul consideră că ar fi mai benefic de a limita manipulările ingineriei genetice asupra embrionului, pentru a nu se permite conceperea, dezvoltarea cu atât mai mult nașterea unui clon.¹

Aduce critici formulei incriminatorii a infracțiunii de clonare și autorul A. Barbăneagră,² poziție expusă și în Comentariul CP al RM³. În opinia autorilor surselor citate: „clonarea omului reprezintă rezultatul unui șir îndelungat de experimente. Pentru a interzice rezultatul final, autorii consideră că trebuie interzise, la modul rezonabil, și experimentele de etapă”. Astfel, accentuează autorul, ținând cont de prevederile legii penale în vigoare, putem presupune că „alte sau toate celelalte experimente asupra celulelor umane sunt permise”.

Totodată, nu trebuie neglijate nici procedurile de reproducere asistată medical și fertilizare in vitro. Aceste proceduri, în viziunea unor autori, sunt folosite ca o parte integrantă a acțiunilor de clonare și producere de embrioni umani.⁴

Analizând prevederile Regulamentului „Privind acordarea serviciilor de reproducere umană asistată medical”, aprobat prin Ordinul Ministerului Sănătății nr. 149 din 23 februarie 2017, constatăm că în Republica Moldova se practică mai multe activități în legătură cu reproducerea asistată medical, inclusiv: „ansamblul tratamentelor și procedurilor de inseminare artificială sau de fertilizare in vitro, de manipulare medicală în laborator a materialului genetic feminin și masculin, în scopul fecundării artificiale a ovulelor, manipulare a spermei și/sau a embrionilor proveniți din fecundarea extracorporală și implantarea acestora; inseminarea artificială de donator; crioconservarea spermei și oocitelor – înghețarea, stocarea (păstrarea) și dezghețarea spermei și oocitelor obținute în exces, ce nu pot fi folosite pentru transferul actual, iar fiind stocate pot fi utilizate pentru fertilizare în viitor”.⁵

¹ BOAGHI, V. Reflectări juridico-penale privind infracțiunea de clonare. În: *Revista Națională de Drept*, 2007, nr. 6, p.84.

² BARBĂNEAGRĂ, A. Clonarea ființelor umane. În: *Revista Națională de Drept*, 2005, nr.11, pp.8-15.

³ BARBĂNEAGRĂ, A., ALECU, GH., BERLIBA, V., BUDECI, V., CARPOV, T., CUȘNIR, V., COJOCARU, R., MARIȚ, A., POPOVICI, T., ULIANOVSKI, GH., ULIANOVSKI, X., URSU, N., VOLCINSCHI, V. Codul penal al Republicii Moldova: Comentariu. Ch.: Editura Sarmis, 2009, p.310.

⁴ STOIAN, D. Protecția penală a moștenirii genetice non patologice a umanității. Ed. Cermaprint, București, 2007. [citată la 09.10.2019]. Disponibil: <http://www.ccpb.ro/lucrari-stiintifice/protectia-penala-a-mostenirii-genetice-non-patologice-a-umanitatii>.

⁵ Regulamentul acordării serviciilor de reproducere umană asistată medical, aprobat prin Ordinul Ministerului Sănătății nr. 149 din 23.02.2017. [citată 24.01.22]. Disponibil: https://msmps.gov.md/sites/default/files/legislatie/regulament_reproducere_umana_anexa_1.pdf.

Majoritatea activităților prestate în temeiul Regulamentului nominalizat, precum și produsele (materialul genetic) rezultate, pot fi utilizate la realizarea laturii obiective a infracțiunii de clonare.

În consecință, se impune necesitatea modificării esențiale a formulei incriminatorii, care urmează a fi extinsă, introducând răspunderea penală și pentru alte fapte, în afară de crearea unei ființe umane prin clonare. În acest context, pot fi incriminate următoarele acțiuni: crearea de embrioni umani în scop de cercetare, comerțul, importul sau exportul în/din Republica Moldova a materialului genetic clonat al ființelor umane, etc.

Urmări prejudiciabile. Din sensul dispoziției art.144 CP al RM rezultă caracterul material al infracțiunii date, care se consumă din momentul creării ființei umane prin metode genetice. Acțiunea prin care se realizează latura obiectivă trebuie să aibă drept consecință crearea prin clonare a unei ființe umane genetic identică cu o alta. Produsul procesului de clonare este clona - copie genetic exactă, care se materializează prin apariția unei ființe umane viabile. Autoarea V. Boaghi explică foarte clar semnificația termenului „clon”, care „provine din greaca antică și înseamnă nu altceva decât ramură, creangă, mlădiță, vlăstar și, prin extensie, butaș. În laborator termenul științific „clon” s-a aplicat inițial tulpinilor sau coloniilor de bacteria ce provin dintr-o singură celulă. Ulterior, termenul s-a folosit pentru a desemna transferul nucleului celular dintr-o celulă în alta în cazul unui organism care posedă celule cu nucleu.”¹

Din formula actuală a componentei respective de infracțiune reiese că momentul survenirii consecințelor infracțiunii constituie începutul vieții copilului clonat, deoarece fapta presupune o ființă umană în viață. Unii autori consideră că în situația în care rezultatul criminal nu va surveni din diverse motive, independent de voința făptuitorului, atunci fapta prejudiciabilă nu va fi calificată ca infracțiune, ci doar ca tentativă conform art. 27 și art. 144 CP al RM.²

În contextul celor expuse, iarăși ne întoarcem la problema nesoluționată cu privire la termenul „ființă umană” și de când începe viața acesteia. Conform preambulului Convenției internaționale cu privire la drepturile copilului³ „dată fiind lipsa sa de maturitate fizică și intelectuală, copilul are nevoie de protecție și îngrijire specială, inclusiv de o protecție juridică adecvată, atât înainte cât și după nașterea sa”. Aceste prevederi au fost transcrise din Declarația cu privire la drepturile copilului, aprobată prin Rezoluția nr. 1386 a Adunării Generale a ONU

¹ BOAGHI V. Reflectări juridico-penale privind infracțiunea de clonare. În: *Revista Națională de Drept*, 2007, nr. 6, p.83.

² CP al RM. Legea nr.985-XV din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.72-74/195, art. 27, 144.

³ Convenția internațională „Cu privire la drepturile copilului”: nr. 52 din 20-11-1989. În: *Tratate internaționale*, nr.1, 1998. Art. 52. [citat 10.08.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getresults?doc_id=115568&lang=ro.

din 2 noiembrie 1959.¹ Instrumentele juridice nominalizate stabilesc anumite garanții ale protecției vieții copilului chiar înainte de nașterea sa.

În conformitate cu prevederile Recomandării Consiliului Europei nr.1046/1986², se considera că „este potrivit ca protecția legală să fie acordată embrionului uman din momentul fertilizării celulei – ou”. Prevederi similare există și în Recomandarea Consiliului Europei nr. 1100/1989, unde se precizează că protecția legală a embrionului uman ar trebui acordată din momentul fertilizării ovulului.³

În doctrina românească, analizată de autorul M. Moise (Rotaru), se identifică noțiunea de „viață intrauterină”, care apare la momentul concepției, dar care beneficiază de protecția dreptului penal din momentul în care embrionul devine făt, adică din cea de-a opta săptămână de sarcină.⁴

În doctrina penală a Republicii Moldova părerile diferă. Unii autori, poziția cărora o susținem, menționează că începutul unei vieți umane este situat în momentul concepției.⁵ Alți autori sunt de părerea că embrionii sunt „ființe în devenire, ei nu sunt nici persoane și nici obiect al dreptului de proprietate”⁶, sau „ipostaze ale ființei umane”.⁷

În acest sens, în scopul acoperirii tuturor acțiunilor ilegale din care derivă clonarea umană, se impune necesitatea modificării dispoziției art. 144 CP al RM prin indicarea a două modalități normative: „Crearea de embrioni umani în alte scopuri decât reproducerea, precum și crearea, prin clonare, a unui embrion, fetus sau a unei ființe umane genetic identice altei ființe umane, vii sau moarte”.

Autorul V. Manea identifică, de asemenea, „consecințe materiale neindicate în dispoziție, cum ar fi cele fizice – decesul mamei substituente sau lezarea sănătății cu grad divers de gravitate. Survenirea acestor consecințe va necesita o calificare suplimentară conform art. 149

¹ Declarația Internațională cu privire la drepturile copilului, aprobată prin Rezoluția 1386 a Adunării Generale a ONU din 2 noiembrie 1959. [citată 25.01.2021]. Disponibil: <https://www.salvaticopiii.ro/sci-ro/files/32/327ef3dac4d0-4fff-9f76-8cbcd20fa8c1.pdf>.

² Council of Europe's Parliamentary Assembly Recommendation on use of human embryos and fetuses for diagnostic, therapeutic, scientific, industrial and commercial purposes: 1046 (1986). [citată 25.10.2019]. Disponibil: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15080&lang=en>.

³ Council of Europe's Parliamentary Assembly Recommendation on use of human embryos and fetuses in scientific research: nr. 1100/1989. [citată 24.09.2019]. Disponibil: <http://assembly.coe.int/nw/xml/xref/xref-xml2html-en.asp?fileid=15134&lang=en>.

⁴ MOISE (Rotaru), M. Protecția penală a vieții intrauterine. Teză de doctorat. Rezumat. București, 2014, p.26. [citată la 22.02.2019]. Disponibil: https://www.univnt.ro/wp-content/uploads/doctorat/rezumat_doctorat/Rotaru_Mihaela.Pdf.

⁵ BULIGA, D.. Viața ființei umane și limitele în interiorul cărora aceasta se bucură de ocrotire penală. 2016. În: *Studia Universitatis Moldaviae: Științe sociale*, 2016, Nr.3(93), pp.26-32. - ISSN 1814-3199.

⁶ CIUGUREANU-MIHAILUȚĂ, C. Statutul juridic al fătului. Aspecte de drept comparat. În: *Legea și viața*, 2008, nr.5, p.64.

⁷ BRÎNZĂ, S., STATI, V. Omorul pruncului de către mamă: Răspundere și pedeapsă penală. În: *Avocatul poporului*, 2000, nr.7-9, pp.31-41.

(lipsirea de viață din imprudență) și art. 157 (vătămarea gravă ori medie a integrității corporale sau a sănătății cauzată din imprudență)”¹

În literatura de specialitate sunt abordate și consecințe imateriale ale clonării: consecințe medicale, psihologice și sociale², precum și consecințe asupra cinstei, onoarei și demnității umane.³

În acest context, autorii M.-M. Pivniceru și F. D. Dăscălescu își exprimă îngrijorarea că „Cea mai mare temere ar fi aceea că modificările intenționate asupra genomului uman ar putea urmări crearea unui individ sau a unui întreg grup selecționat, dotat cu anumite caracteristici și calități speciale”⁴

Raportul de cauzalitate dintre fapta prejudiciabilă prevăzută de dispoziția art. 144 CP și consecințele criminale ale acesteia reprezintă un semn obligatoriu al părții obiective a clonării. Din sensul dispoziției art.144 CP al RM rezultă caracterul material al infracțiunii date, care se consumă din momentul creării ființei umane prin metode genetice.

Susținem poziția autorului V. Manea care consideră că fapta se va afla în raport de cauzalitate cu urmarea prejudiciabilă în cazul în care:

„1. Săvârșirea tuturor acțiunilor părții obiective a anticipat în timp consecințele prejudiciabile. De altfel, intervalul de timp poate fi în acest caz arbitrar, dat fiind faptul că el depinde de evoluția proceselor fizico-biologice firești. Termenul minimal al sarcinii, după consumarea căruia este posibilă nașterea unui copil sănătos, este de 28 de săptămâni sau 196 de zile. Termenul maximal este determinat de art. 47 alin.(3) din Codul familiei al RM, conform căruia paternitatea va fi recunoscută în cazul în care copilul se va naște în termenul care nu va depăși 300 de zile de la divorț sau de la decesul soțului mamei. Astfel, crearea embrionului omului pe calea clonării și implantarea acestuia în uterul mamei substituente trebuie să anticipeze în timp nașterea copilului de la 196 până la 300 de zile. 2. Acțiunile persoanelor vinovate trebuie nu numai să anticipeze în timp, dar și să creeze posibilități reale pentru crearea ființei umane prin clonare, încât consecințele survenite să constituie efectul anume al acestei fapte, dar nu al alteia (de exemplu, fecundarea biologică firească sau fecundarea in vitro). 3.

¹ MANEA ,V. Unele aspecte privind problematica analizei juridico-penale a clonării. În: *Administrarea publică*, nr. 3, 2004, p.154.

² MUTU, M. Aspecte generale privind clonarea ființei umane. În: *Revista Națională de Drept*, 2004, nr. 1, p.22

³ BOAGHI V. Reflecții juridico-penale privind infracțiunea de clonare. În: *Revista Națională de Drept*, 2007, nr. 6, p.83.

⁴ PIVNICERU, M.-M., DASCALESCU, F. D. Limita inferioară a dreptului la viață – între protecția fătului uman, dreptul la avort și progresul științelor biomedicale. În: *Revista Română de Bioetică*, 2003, nr. 4, pp. 140–149. [citată 24.09.2019]. Disponibil: www.bioetica.ro/index.php/arhiva.../301/488.

Ațiunile persoanelor vinovate trebuie să genereze survenirea consecințelor prejudiciabile, anume apariția unei ființe umane clonate.”¹

Considerăm că metoda comiterii infracțiunii este relevantă pentru calificarea faptei, anume crearea prin clonare a ființei umane. Clonarea este considerată o metodă pentru producerea de clone, organisme, celule sau molecule identice genetic, provenite de la un singur ancestor.² Unii autori identifică diferite categorii ale clonării: celulară, moleculară. Clonarea celulară permite producerea de copii din celule somatice prin cultivarea lor în laborator, cea moleculară presupune clonarea pe baza fragmentelor de ADN.³ Protocolul adițional la Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei privind interzicerea clonării ființei umane specifică două modalități de realizare a clonării: prin diviziune embrionară și prin transfer de nucleu.⁴ Pentru prezentul studiu este esențial faptul ca crearea ființei umane să fie efectuată prin metoda clonării, indiferent de categoria clonării sau modalitatea de realizare a metodei.

Totodată, susținem opinia expusă în literatura de specialitate: „Circumstanțele, modalitățile și mijloacele comiterii infracțiunii nu prezintă relevanță pentru calificarea faptei, aceste aspecte sunt extrem de importante, deoarece omiterea acestora va atrage după sine imposibilitatea de a dovedi existența procesului de clonare, respectiv, existența infracțiunii. În acest context, excepție face metoda creării ființelor umane/.../, anume prin clonare, care constituie un semn obligatoriu al laturii obiective, constatarea și demonstrarea căreia este indispensabilă pentru calificarea faptei în conformitate cu prevederile art. 144 din CP al RM.”⁵

În ceea ce privește modalitatea săvârșirii infracțiunii, aici ar putea fi luate în considerare „aplicarea de către persoana vinovată a instrumentelor și mijloacelor, adică a obiectelor materiale din lumea exterioară, cu ajutorul cărora se săvârșește infracțiunea (pentru clonare acestea pot fi utilajul de laborator, instrumentarul medical, reactivele chimice etc.)”.⁶

Timpul săvârșirii infracțiunii nu are relevanță la survenirea răspunderii. Însă, e necesar de menționat faptul că săvârșirea unor infracțiuni genetice necesită o perioadă semnificativă de

¹ MANEA V. Unele aspecte privind problematica analizei juridico-penale a clonării. În: *Administrarea publică*, nr. 3, 2004, p.153–154

² BOAGHI V. Clonarea ființelor umane: problemă etică, morală și juridică. În: *Revista Națională de Drept*, 2004, nr. 6, p. 52

³ MUTU, M. Aspecte generale privind clonarea ființei umane. În: *Revista Națională de Drept*, 2004, nr. 1, p.22

⁴ Protocolul adițional la Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei privind interzicerea clonării ființei umane: 12.01.1998, art: 296

⁵ BRÎNZĂ, S., ULIANOVȘCHI, X., STATI, V., GROSU, V., ȚURCANU, I. *Drept Penal. Partea specială*. Ed.a 2-a. Ch.: Cartier, 2005 (Combinatul Poligr.). Vol. 2. 2005, p. 47.

⁶ MANEA, V. Unele aspecte privind problematica analizei juridico-penale a clonării. În: *Administrarea publică*, nr. 3, 2004, p. 155.

timp, de la începutul infracțiunii și până la rezultatul penal. Spre exemplu, clonarea reproductivă durează în mediu nouă luni (termenul necesar pentru crearea unei ființe umane prin clonare).

În legătură cu timpul săvârșirii infracțiunii este necesar de clarificat anumite probleme. În primul rând, după nașterea clonei, va fi dificil de demonstrat că aceasta este o persoană creată artificial. Nu există o certitudine referitoare la circumstanțele în care se poate ridica această întrebare. Ideea clonării umane a fost concepută inițial ca o alternativă a reproducerii, ca o modalitate de înlăturare a infertilității. În acest context, nu e clar dacă vor apărea careva suspiciuni în privința clonei născute în cadrul unei familii, sau cel puțin având un părinte biologic, care, cu siguranță, nu va avea probleme de identificare, certificarea nașterii, cetățenie, naționalitate, etc. Chiar dacă vor exista bănuieli rezonabile despre săvârșirea unei infracțiuni de clonare umană, va fi dificil de supus clona, fără consimțământul ei și/sau părinților ei, la careva cercetări genetice, pentru a demonstra calitatea ei de clonă. În cazul în care admitem că s-ar demonstra calitatea ei de clonă, ar fi dificil de depistat cine a săvârșit infracțiunea. Alta ar fi situația în care clona s-ar naște și ar exista în condiții de laborator, fără careva identificare, statut, cetățenie, certificare a nașterii, etc. În acest context, susținem poziția autoarei V. Boaghi, referitoare la faptul că ar fi mai benefic de a limita manipulările ingineriei genetice asupra embrionului, pentru a nu se permite conceperea, dezvoltarea cu atât mai mult nașterea unei clone.¹ În al doilea rând, infracțiunea de clonare umană poate fi descoperită și peste 25–30 de ani, fapt care poate atrage după sine liberarea de răspundere penală în legătură cu expirarea termenului de prescripție extensivă.

În al treilea rând, este necesar de a clarifica dacă infracțiunea de clonare este o infracțiune unică, sau poate fi considerată o infracțiune continuă sau prelungită. Analizând prevederile art. 28–30 CP al RM, constatăm că infracțiunea de clonare, totuși, este o infracțiune unică, care se consumă la momentul apariției ființei clonate. În asemenea situație, legiuitorul urmează să soluționeze problema termenului de prescripție pentru liberarea de răspundere penală în cazul descoperirii infracțiunii peste 20 ani de la data apariției persoanei clonate.

Locul comiterii infracțiunii, la fel, nu are relevanță pentru atragerea la răspundere.

În conformitate cu prevederile art. 11 alin. (1) CP al RM, o condiție a răspunderii penale este săvârșirea infracțiunii de clonare pe teritoriul Republicii Moldova. În conformitate cu

¹ BOAGHI V. Reflectări juridico-penale privind infracțiunea de clonare. În: *Revista Națională de Drept*, 2007, nr. 6, p. 83.

prevederile art.1 al Legii nr. 108-XIII din 17.05.1994 cu privire la frontiera de stat a Republicii Moldova¹sunt stabilite limitele teritoriului de stat.

Este de menționat faptul că pentru realizarea de facto a laturii obiective se impun condiții de loc speciale: laboratoare, instituții sau centre de cercetări științifice, instituții medicale specializate.

În Republica Moldova, conform prevederilor art. 1 din Regulamentul privind acordarea serviciilor de reproducere umană asistată medical, aprobat prin Ordinul Ministerului Sănătății nr. 149 din 23 februarie 2017, „serviciile de reproducere umană asistată medical pot fi acordate de instituțiile medicale prestatoare de servicii de sănătate a reproducerii, autorizate și licențiate pentru acest gen de activitate, conform legislației în vigoare (în continuare instituțiile medicale)”.²

Conform pct. 3 din Regulamentul Ministerului Sănătății cu privire la modul de eliberare a licențelor pentru desfășurarea cercetărilor aplicate în domeniul geneticii și microbiologiei în Republica Moldova: „în localul prevăzut activității genetice și/sau microbiologice trebuie să fie create toate condițiile necesare conform legislației sanitare în vigoare pentru acest gen de activitate. Cerințele dotării tehnico-materiale vor depinde de genul și volumul investigațiilor genetice și/sau microbiologice. Aparatajul trebuie să fie testat de instituțiile abilitate de stat, ce se confirmă prin certificate.”³ Prevederile nominalizate confirmă faptul că executarea laturii obiective a infracțiunii de clonare este posibilă doar într-un local specializat, dotat din punct de vedere tehnico-material,

Pornind de la cele expuse, cu referire la această componentă de infracțiune, nu putem neglija nici condițiile de loc, nici de timp, nici formele de realizare, nici cunoștințele și abilitățile subiectului, aspecte necesare pentru a dovedi existența unei acțiuni infracționale de „clonare umană” și, prin urmare, existența infracțiunii.

¹ Legea RM cu privire la frontiera de stat a Republicii Moldova: nr.108-XIII din 17.05.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.12, 1994.

² Regulamentul acordării serviciilor de reproducere umană asistată medical, aprobat prin Ordinul Ministerului Sănătății: nr. 149 din 23.02.2017. [citat 24.01.2022]. Disponibil: https://msmps.gov.md/sites/default/files/legislatie/regulament_reproducere_umana_anexa_1.pdf.

³ Regulamentul Ministerului Sănătății cu privire la modul de eliberare a licențelor pentru desfășurarea cercetărilor aplicate în domeniul geneticii și microbiologiei în Republica Moldova: nr. RMS902/2000 din 09.02.2000. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2000, nr. 054.

3.3. Elemente subiective ale infracțiunii de clonare

3.3.1. Latura subiectivă a clonării ființelor umane

Latura subiectivă este definită în literatura de specialitate ca: „partea interioară a infracțiunii care determină atitudinea psihică a făptuitorului față de fapta prejudiciabilă săvârșită și urmările acesteia, sub raportul conștiinței, voinței și emoțiilor sale”.¹

În altă accepțiune, latura subiectivă este elementul infracțiunii care cuprinde „totalitatea condițiilor cerite de lege cu privire la atitudinea conștiinței și voinței infractorului față de faptă și urmările acesteia pentru caracterizarea faptei ca infracțiune”.²

Latura subiectivă a infracțiunii urmează a fi cercetată prin prisma semnelor sale componente, clasificate în literatura de specialitate ca semne obligatorii (vinovăția) și semne facultative (motivul, scopul, emoțiile).³

Vinovăția este definită ca „semnul obligatoriu al laturii subiective care reflectă atitudinea psihică a făptuitorului față de fapta prejudiciabilă săvârșită și urmările ei”.⁴ Aceiași autori indică ca elemente ale vinovăției: conștiința (elementul intelectual) și voința (elementul volitiv).

Formele vinovăției rezultă din prevederile art. 17 și art. 18 CP al RM: intenția și imprudența.

În conformitate cu prevederile art. 17 CP al RM „se consideră că infracțiunea a fost săvârșită cu intenție dacă persoana care a săvârșit-o își dădea seama de caracterul prejudiciabil al acțiunii sau inacțiunii sale, a prevăzut urmările ei prejudiciabile, le-a dorit sau admitea, în mod conștient, survenirea acestor urmări”.⁵

În literatura de specialitate sunt unanime opiniile referitoare la faptul că infracțiunea de clonare constituie o faptă intenționată.

Autorii S. Brînză și V. Stati menționează că latura subiectivă a infracțiunii de clonare se caracterizează prin vinovăție, manifestată în forma intenției directe”.⁶

Autorul A. Barbăneagră consideră că latura subiectivă a crimei de clonare se caracterizează prin intenție directă, fiindcă făptuitorul conștientizează că întreprinde acțiuni ce cad sub incidența art. 144 și le dorește.⁷

¹ ȘAVCA, A., GRAMA, M. Drept penal. Partea universală: culegere de scheme. Chișinău, 2020 (Combinatul Poligrafic). ISBN 978-9975-129-73-2, p. 44.

² VASILOI, D. Drept penal. Partea universală. Chisinau, 2014. Disponibil: https://criminology.md/wp-content/uploads/2020/06/ispc_note_curs_d_a25.pdf.

³ ȘAVCA, A., GRAMA, M. Drept penal. Partea universală: culegere de scheme. Chișinău, 2020 (Combinatul Poligrafic). ISBN 978-9975-129-73-2, p. 44.

⁴ Ibidem, p.44.

⁵ CP al RM: Legea nr. 985-XV din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.72–74/195, art. 17.

⁶ BRÎNZĂ, S., STATI, V. Tratat de drept penal. Partea specială. Volimul I. Chișinău, 2015, p. 78.

⁷ BARBĂNEAGRĂ, A. Infracțiunile contra păcii și securității omenirii. Chișinău, 2005. pp. 286–287.

Autorii ruși Л. Карпенко, Н. Бондарь, consideră că în cazul clonării, vina constituie atitudinea psihică a unei persoane sub forma intenției de a crea o clonă umană.¹

Autorul francez V. Malabat consideră că latura subiectivă a infracțiunii este intenția și constă în faptul că autorul a dorit să realizeze o intervenție genetică, fiind conștient că scopul său era nașterea unui copil identic genetic cu o altă persoană.²

Autorul spaniol J. Y. Momethiano Santiago în lucrarea „La estructura penal del tipo clonación humana” consideră că datorită naturii acțiunii, clonarea umană nu poate fi săvârșită decât prin intenție directă, întrucât autorul faptei urmărește să realizeze latura obiectivă, adică acționează în cunoștință de cauză că utilizează tehnici de manipulare genetică și intenționează să creeze două sau mai multe ființe identice genetic și biologic.³

Suntem în totalitate de acord cu opiniile nominalizate mai sus. În cazul infracțiunii de clonare, făptuitorul își dă seama de pericolul acțiunilor sale, a prevăzut urmările sale prejudiciabile, a dorit aceste urmări și a realizat acțiuni concrete în vederea survenirii acestora. Latura subiectivă a acestei componente de infracțiune reflectă cu certitudine vinovăția făptuitorului, cu aspectele intelectual și cel volitiv al intenției directe. În primul caz, subiectul conștientizează caracterul periculos din punct de vedere social al acțiunilor sale și prevede urmările prejudiciabile în formă de naștere a copilului clonat. În ceea ce privește aspectul volitiv, acesta este manifestat prin dorința de a săvârși infracțiunea de clonare a omului și de a realiza urmările prejudiciabile.

Autorii ruși Л. Карпенко, Н. Бондарь remarcă faptul că criteriul intelectual al infracțiunii de clonare umană constă nu numai în conștientizarea naturii acțiunilor săvârșite și anticiparea rezultatului sub forma apariției clonei, dar și în cunoașterea reciprocă despre acțiunile infracționale a două sau mai multe persoane îndreptate spre realizarea laturii obiective.⁴

Nu susținem pe deplin opinia autorilor nominalizați, pornind de la faptul că infracțiunea de clonare poate fi săvârșită și de un singur autor. Ca urmare, nu întotdeauna caracterul intelectual implică cunoștințe despre activități infracționale comune.

Analizând latura subiectivă a infracțiunii de clonare, constatăm că în literatura de specialitate există și opinii conform cărora ar fi posibile unele cauze care pot înlătura caracterul

¹ КАРПЕНКО, Л., БОНДАРЬ, Н. Клонирование: теоретико-прикладной аспект. В: *Вестник Донецкого национального университета*. Серия Е: Юридические науки. 2021. № 2. С. 33. ISSN 2664-3758 (Online). [citat 15.02.2023]. Disponibil: <http://donnu.ru/public/journals/files/2021%20Вестник%20Е%202.pdf>.

² MALABAT, V. Droit penal special. 20.10.2022. Ed. Dalloz. 630 p. ISBN 2247169368.

³ MOMETHIANO SANTIAGO, J. Y. La estructura penal del tipo clonación humana. In: *LEX* N°15, AÑO XIII, 2015–I. ISSN 2313–1861, pp.235–253. [citat 15.02.2023]. Disponibil: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/lexj2015&div=14&id=&page>.

⁴ КАРПЕНКО, Л., БОНДАРЬ, Н. *op.cit.* p. 33.

penal al faptei. În acest context, autorul spaniol Javier Ysrael Momethiano Santiago în lucrarea „La estructura penal del tipo clonación humana” menționează că ar exista careva cauze care înlătură caracterul penal al faptei și anume situația executării ordinului superiorului sau autorității ierarhice competente. Acest lucru se întâmplă, în viziunea autorului, în caz de disciplină instituțională care există în cadrul unui spital militar sau de pe lângă un penitenciar, unde medicul cu grad de colonel poate ordona medicului cu grad de căpitan să efectueze clonarea ființelor umane.¹

Analizând legislația Republicii Moldova, anume prevederile art. 40¹ CP al RM² – „Executarea ordinului sau dispoziției superiorului”, constatăm că în cazul infracțiunii clonării, executarea ordinului sau dispoziției superiorului nu poate constitui o cauză care înlătură caracterul penal al faptei.

În conformitate cu prevederile art. 40¹ alin. (2) din CP al RM: „Persoana care a comis intenționat infracțiune în vederea executării ordinului sau dispoziției vădit ilegale ale superiorului răspunde penal în temeiuri generale. Neexecutarea ordinului sau dispoziției vădit ilegale exclude răspunderea penală”. În sensul normei nominalizate, intenția constituie deja o condiție a atragerii la răspundere penală. Pornind de la faptul că clonarea umană este o infracțiune intenționată, săvârșirea acesteia, chiar în scopul executării ordinului sau dispoziției superiorului, va constitui temei pentru atragerea la răspundere penală.

Mai mult decât atât, conform art. 40¹ alin. (3) din CP al RM, „în scopurile prezentului articol, ordinul sau dispoziția superiorului de a comite genocid sau o infracțiune împotriva umanității sunt vădit ilegale.” Clonarea umană face parte din Cap. I din Codul penal al RM „Infracțiuni contra păcii și securității omenirii”, din care considerente se încadrează în categoria de infracțiuni „vădit ilegale”.

Totodată, autorul citat mai sus admite anumite situații în care subiectul interpretează eronat natura acțiunilor sale și nu este conștient de ilegalitatea comportamentului său. Este cazul, spre exemplu, al studenților/elevilor, care sub îndrumarea profesorului – specialist în domeniu, fac experimente realizând diferite tehnici de manipulare cu material genetic uman, fără a cunoaște că

¹ MOMETHIANO SANTIAGO, J. Y. La estructura penal del tipo clonación humana. In: *LEX* N°15, AÑO XIII, 2015–I. ISSN 2313–1861, pp. 235–253. [citat 15.02.2023]. Disponibil: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/lexj2015&div=14&id=&page>.

² CP al RM: Legea nr. 985-XV din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.72–74/195, art. 40¹.

rezultatul acestora ar putea fi clonarea unei ființe umane. Ca urmare, autorul consideră că studenții ar putea fi considerați nevinovați.¹

De asemenea, autorul nominalizat menționează că infracțiunea de clonare ar putea fi săvârșită în urma constrângerii fizice sau psihice. În argumentarea poziției sale, autorul expune două situații: când subiectul efectuează comportamentul descris sub amenințarea unei arme; când proprietarul unei clinici este amenințat cu moartea pentru a permite accesul la încăperile dotate sau la instrumentele specifice pentru a clona ființe umane.

Motivul se exprimă sub formă de îndemn către subiectul dreptului, care condiționează interesele sale interne în scopul comiterii unei fapte periculoase pentru public. Motivul infracțiunii nu are importanță pentru calificarea faptei, dar ar putea fi luat în considerare la individualizarea pedepsei.

În accepțiunea autorilor S. Brînză și V. Stati „motivele infracțiunii examinate se exprimă în interesul material, năzuința de a obține unele avantaje nepatrimoniale, năzuința de a ajuta o persoană apropiată, interesul științific, etc.”²

Autorul V. Manea consideră „mobilul persoanelor care săvârșesc clonarea omului poate fi diferit – religios (o sectă de raeliți), aviditatea (costul clonării omului în cadrul companiei „CLONAIID” este de aproximativ 200 000 dolari SUA), cariera (clonarea omului este o descoperire științifică extraordinară, care-l poate, pur și simplu, immortaliza pe autor)”³.

Autorii ruși Л. Карпенко, Н. Бондарь, consideră că în prezent motivele clonării umane ar putea fi divizate în trei categorii: religios, carierist, egoist.⁴

Analizând opiniile expuse mai sus, considerăm că cea mai completă este poziția autorilor S. Brînză și V. Stati, la care ne alăturăm. Într-adevăr, în afară de motivele materiale, urmărirea foloaselor nepatrimoniale, interesului științific, pot exista multe alte motive care sunt limitate în abordărilor altor autori.

Cu referire la scopul infracțiunii de clonare, autorii ruși Л. Карпенко, Н. Бондарь consideră că acesta se reflectă în atingerea rezultatului, adică obținerea unei clone umane.⁵ O

¹ MOMETHIANO SANTIAGO, J. Y. La estructura penal del tipo clonación humana. In: *LEX* N°15, AÑO XIII, 2015–I. ISSN 2313–1861, pp. 235–253. [citată 15.02.2023]. Disponibil: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/lexj2015&div=14&id=&page>.

² BRÎNZĂ, S., STATI, V. Tratat de drept penal. Partea specială. Volimul I. Ch., 2015, p. 82.

³ MANEA V. Unele aspecte privind problematica analizei juridico-penale a clonării. În: *Administrarea publică*, nr. 3, 2004, p.153–154.

⁴ КАРПЕНКО, Л., БОНДАРЬ, Н. Клонирование: теоретико-прикладной аспект. В: Вестник Донецкого национального университета. Серия Е: Юридические науки. 2021. № 2, с. 33. ISSN 2664-3758 (Online). [citată 15.02.2023]. Disponibil: <http://donnu.ru/public/journals/files/2021%20Вестник%20Е%202.pdf>.

⁵ Ibidem, pp. 30–35.

poziție similară o are și autorul V. Manea care indică că „scopul acestei infracțiuni constă în crearea ființei umane prin clonare”.¹

Autori ruși A. Абышева, А. Жумашева indică scopuri militare, comerciale și antreprenoriale ale clonării.²

Autorul A. Barbăneagră consideră că „scopul infracțiunii clonare presupune conștientizarea urmării faptei de intervenție în natura umană pentru a crea ființe umane identice din punct de vedere genetic cu altă ființă umană, moartă sau vie.”³

Este de menționat faptul că art. 324 CP peruan (Cartea a doua din partea specială, titlul XIV-A „Crime împotriva umanității”, capitolul V: „Manipularea genetică”) reprimă utilizarea tehnicii de manipulare genetică, în scopul clonării umane. În această situație, scopul este un semn obligatoriu, fapt care generează caracterul formal al componenței de infracțiune. Ca urmare, pentru atragerea la răspundere penală nu este necesară atingerea urmărilor prejudiciabile, adică clonarea ființei umane (crimă de pericol abstractă).⁴

În viziunea noastră, scopul infracțiunii de clonare constă în obținerea unei ființe umane prin clonare.

Semnele facultative – motivul, scopul – ar putea deveni obligatorii doar în cazul în care legiuitorul ar modifica sau completa componența infracțiunii respective, în sensul includerii acestora. În celelalte cazuri, acestea prezintă interes la individualizarea pedepsei ca circumstanțe atenuante sau agravante.

3.3.2. Subiectul infracțiunii de clonare

În conformitate cu prevederile art. 21 alin. (1) CP al RM, „subiectul infracțiunii este o persoană fizică responsabilă, care în timpul săvârșirii infracțiunii a atins vârsta stabilită de lege pentru răspunderea penală”⁵.

Conform opiniei expuse în comentariul la CP, „subiect al crimei de clonare poate fi orice persoană fizică responsabilă, care a atins vârsta de 16 ani, indiferent de faptul dacă este cetățean

¹ MANEA V. Unele aspecte privind problematica analizei juridico-penale a clonării. În: *Administrarea publică*, nr. 3, 2004, p.153–154.

² АБЫШЕВА, А., ЖУМАШЕВА, А. Совершенствование законодательства РК об ответственности за уголовные правонарушения против чести и достоинства личности. [citat 25.02.22]. Disponibil: http://www.rusnauka.com/33_IAN_2015/Pravo/5_199581.doc.htm.

³ BARBĂNEAGRĂ, A. Infracțiunile contra păcii și securității omenirii. Ch. (Tipografia „Sirius”), 2005, p. 287. ISBN 9975-9833-5-9.

⁴ MOMETHIANO SANTIAGO, J. Y. La estructura penal del tipo clonación humana. In: LEX N°15, AÑO XIII, 2015–I. ISSN 2313–1861. Pp.235-253. [Citat 15.02.2023]. Disponibil: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/lexj2015&div=14&id=&page>.

⁵ CP al RM: Legea nr. 985-XV din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr.72–74/195, art. 22.

al Republicii Moldova, cetățean străin sau persoană fără cetățenie”.¹

Semnele obligatorii ale subiectului componente de infracțiune „Clonarea” sunt următoarele: persoana fizică, responsabilitatea, atingerea vârstei pentru răspunderea penală.

Din textul dispoziției art. 144 CP al RM, subiectul infracțiunii de clonare poate fi persoana fizică. Cu toate că CP al RM prevede și persoana juridică ca subiect al infracțiunii, aceasta nu poate fi atrasă la răspundere pentru comiterea infracțiunii „Clonarea”.

În conformitate cu prevederile art. 3 din Legea nr. 200 din 16 iulie 2010 cu privire la regimul străinilor în Republica Moldova², persoane fizice pot fi și străinii, care sunt definiți ca „persoană care nu deține cetățenia Republicii Moldova sau care este apatrid (care nu este nici cetățean și nu dispune de dovezi că posedă cetățenia altui stat)”.

Conform art. 11 alin. (2) CP al RM, „cetățenii și persoanele fără cetățenie, care locuiesc permanent pe teritoriul Republicii Moldova și au săvârșit infracțiuni peste hotarele Republicii Moldova, poartă răspundere penală în conformitate cu Codul penal.”

Cetățenii străini și persoanele fără cetățenie care nu locuiesc permanent pe teritoriul republicii pot fi atrași la răspundere pe teritoriul Republicii Moldova și poartă răspunderea penală în corespundere cu CP pentru săvârșirea infracțiunilor contra păcii și securității omenirii și altor infracțiuni, prevăzute de acordurile internaționale, una dintre părțile cărora este Republica Moldova, dacă ei n-au fost supuși pedepsei într-un stat străin³. Nu cad sub incidența acțiunii legii penale a Republicii Moldova reprezentanți diplomatici ai statelor străine și alte persoane care beneficiază de imunitate diplomatică. Imunitatea, în cazul infracțiunii de clonare, presupune excluderea persoanelor nominalizate de sub acțiunea jurisdicției penale a statului de reședință.

Temeiul imunității penale rezidă în prevederile Convențiilor de la Viena cu privire la relațiile diplomatice (1961) și la relațiile consulare (1963), ratificate de Republica Moldova, și se extinde asupra corpului diplomatic, consulilor, membrilor familiilor acestora, etc., dar numai în cazul în care acesta se află în exercițiul funcțiunii. De imunitate penală beneficiază și conducătorii misiunilor speciale și delegațiilor statelor la negocieri bilaterale, conferințe internaționale, precum și membrii delegațiilor, consilierii, experții etc.⁴

¹ BARBĂNEAGRĂ, A., ALECU, GH., BERLIBA, V., BUDECI, V., CARPOV, T., CUȘNIR, V., COJOCARU, R., MARIȚ, A., POPOVICI, T., ULIANOVSKI, GH., ULIANOVSKI, X., URSU, N., VOLCINSCHI, V. Codul penal al Republicii Moldova: Comentariu. Ch.: Editura Sarmis, 2009, p. 310.

² Legea RM privind regimul străinilor în Republica Moldova: nr. 200 din 16.10.2010. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2010, nr. 179–181 art. 610.

³ CP al RM. Legea nr. 985-XV din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr. 72–74/195 art. 11.

⁴ PÎSLARU, L. The subject as a constitutive element of the crime of human cloning. În: *International independent scientific journal*, nr. 49, 2023, Krakow, p. 4. ISSN 3547-2340. Disponibil: <https://doi.org/10.5281/zenodo.780859>.

În interiorul statului nostru beneficiază de imunitate anumite categorii de cetățeni: Președintele țării, deputații în Parlament, avocații parlamentari etc.

Pentru a fi atrasă la răspundere penală, persoana fizică trebuie să întrunească câteva condiții prevăzute de lege. În primul rând, persoana fizică trebuie să fie responsabilă. În conformitate cu prevederile art. 22 CP al RM, „responsabilitatea este starea psihologică a persoanei care are capacitatea de a înțelege caracterul prejudiciabil al faptei, precum și capacitatea de a-și manifesta voința și a-și dirija acțiunile”.¹ În al doilea rând, persoana fizică trebuie să aibă vârsta pentru a fi atrasă la răspundere penală pentru comiterea acestei infracțiuni. În conformitate cu prevederile art. 21 alin. (1) CP al RM: „sunt pasibile de răspundere penală persoanele fizice responsabile care, în momentul săvârșirii infracțiunii, au împlinit vârsta de 16 ani”.²

Subiect activ nemijlocit (autor) al infracțiunii examinate poate fi orice persoană fizică, deoarece pentru existența infracțiunii legea nu cere ca autorul să fie o persoană calificată, adică să aibă careva calitate sau să îndeplinească careva condiții. În acest context, menționăm că unii autori consideră că autor al delictului nu poate fi decât o persoană cu un înalt grad de pregătire științifică în domeniul genetica și al științelor conexe.³

Autoarea V. Boaghi, la opinia căreia aderăm, consideră că: „în cazul clonării subiectul este special, care posedă anumite calități specifice, precum: lucrător științific, medic, cercetător, adică persoana care activează în această direcție”.⁴

Autorul V. Manea menționează că: „semnele, care îl caracterizează pe autorul special, reflectă profesiunea și ocupația sa. Aceasta trebuie să fie o persoană, care posedă cunoștințe în domeniul genetica, biologiei moleculare, medicinei reproductive (savanti, colaboratori ai instituțiilor de cercetări științifice, laboranți etc.)”.⁵

Autorii A. H. Абышева, А. Т. Жумашева consideră că infracțiunea poate fi comisă doar de un subiect special care activează în domeniul biomedical, care în afară de studiile adecvate în domeniul medical sau biologic posedă și un nivel înalt de calificare în domeniul științific.⁶

¹ CP al RM: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 14.04.2009, nr. 72 –74, art. 22

² Ibidem, art. 21.

³ DUNGAN, P. Reglementări în noul Cod penal al României. Crime și delictе privind manipularea genetica. În: *Revista de științe penale: Anuarul*. 2016, pp. 142–149.

⁴ BOAGHI V. Reflectări juridico-penale privind infracțiunea de clonare. În: *Revista Națională de Drept*, 2007, nr. 6, p. 83

⁵ MANEA, V. Unele aspecte privind problematica analizei juridico-penale a clonării. În: *Administrarea publică*, nr. 3, 2004, p. 159.

⁶ АБЫШЕВА, А.Н., ЖУМАШЕВА, А.Т. Совершенствование законодательства РК об ответственности за уголовные правонарушения против чести и достоинства личности. [цитат 25.01.2022]. Disponibil: http://www.rusnauka.com/33_IAN_2015/Pravo/5_199581.doc.htm.

Se impune necesitatea de a analiza reglementările referitoare la cercetările aplicate în domeniul geneticii și microbiologiei în scopul identificării persoanelor competente sau abilitate în acest domeniu. Prezintă interes în acest sens prevederile pct. 4 din Regulamentul Ministerului Sănătății cu privire la modul de eliberare a licențelor pentru desfășurarea cercetărilor aplicate în domeniul geneticii și microbiologiei în Republica Moldova¹ care stabilește cercul persoanelor care pot exercita cercetări în domeniul geneticii și/sau microbiologiei și anume:

„– titularii unei diplome, unui atestat sau certificat eliberat de o instituție de învățământ superior sau mediu de specialitatea respectivă din Republica Moldova sau din străinătate, în volumul și nomenclatorul, care depinde de instruirea postuniversitară în modul stabilit;

– stagiul de muncă minim 5 ani în acest domeniu;

– cel puțin categoria II de calificare profesională în domeniul geneticii și/sau microbiologiei.”

Conform pct. 9 din Regulamentul privind acordarea serviciilor de reproducere umană asistată medical, aprobat prin Ordinul Ministerului Sănătății nr. 149 din 23.02.2017: „instituția medicală va dispune de următorii specialiști cu specializare în efectuarea tehnicilor de reproducere umană asistată medical: medic ginecolog, medic urolog/specializare în andrologie, medic imagist, embriolog, medic anesteziolog, asistent medical al medicului anesteziolog, asistentă medicală”².

Analizând prevederile actelor normative nominalizate, constatăm că cercul persoanelor care pot comite infracțiunea de clonare este destul de restrâns, iar autorul sau cel puțin unul dintre autori ar trebui să aibă pregătire specială în domeniile geneticii sau altor domenii conexe, persoană aptă să realizeze latura obiectivă, anume crearea unei ființe umane prin clonare. În același timp, infracțiunea necesită condiții speciale de realizare: încăpere dotată, material genetic și inventar corespunzător. Ca urmare, se impune necesitatea completării CP al RM, art. 144, cu prevederi care ar reglementa răspunderea penală pentru comiterea acestei infracțiuni cu folosirea situației de serviciu. În acest context, propunem, cu titlu de *lege ferenda*, completarea textului legii penale, în sensul introducerii agravantei (vezi subcapitolul 5.3., recomandările și anexa 2 la prezenta lucrare).

În opinia unor autori ruși, la care aderăm: „clonarea umană poate fi săvârșită de o pluralitate de subiecți activi (coautori, instigatori, complici). De cele mai multe ori, acest gen de

¹Regulamentul Ministerului Sănătății cu privire la modul de eliberare a licențelor pentru desfășurarea cercetărilor aplicate în domeniul geneticii și microbiologiei în Republica Moldova: nr. RMS902/2000 din 9.02.2000. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2000, nr. 054.

² Regulamentul Ministerului Sănătății privind acordarea serviciilor de reproducere umană asistată medical: ordinul nr. 149 din 23.02.2017. [citat 24.01.2022]. Disponibil: https://msmps.gov.md/sites/default/files/legislatie/regulament_reproducere_umana_anexa_1.pdf.

infracțiuni implică coparticiparea, cu o diviziune strictă a rolurilor. Ar fi imposibilă săvârșirea acestei infracțiuni fără participarea unor persoane cu experiență în domeniul geneticii moleculare sau în alt domeniu al geneticii (transplantologie, arme biologice, etc.). La fel, ar fi dificil (practic imposibil) de realizat scopul infracțional fără finanțarea adecvată a unor astfel de activități. În același timp, aceste infracțiuni necesită o pregătire detaliată și nu pot fi săvârșite spontan sau în stare de afect, etc. Ca urmare, aceste infracțiuni implică participarea unui grup de persoane, a unei bande organizate, sau chiar a unei asociații criminale”.¹

În opinia autorului V. Manea: „forma participației în acest caz este complexă (art. 43, art. 45 din CP al RM), adică participanții contribuie la săvârșirea infracțiunii în calitate de autor, organizator, instigator și complice”. Totodată, autorul admite intervenția participanților atât prin „complicitate intelectuală (de exemplu, consultația specialistului în domeniul geneticii, biologiei moleculare, obstetricii etc.), cât și prin complicitate fizică (de exemplu, consimțământul medicului-șef al instituției medicale de a utiliza sala de operații, saloanelor spitalului)”.²

În același timp, nu suntem de acord cu opinia autorului nominalizat, referitoare la faptul că: „latura obiectivă ar fi executată întotdeauna de doi și mai mulți autori, care pot realiza cele mai diverse acțiuni ale părții obiective a componenței în virtutea caracterului special al acestei activități, posedarea obligatorie a unor cunoștințe și deprinderi speciale”. Considerăm că infracțiunea poate fi executată și de un singur autor.

Analizând opiniile sus-menționate, constatăm necesitatea modificării art. 144 CP al RM, cu agravante în scopul sancționării săvârșirii faptei de un grup de persoane, bande organizate sau asociații criminale, după modelul Franței. Totodată, se impune necesitatea stabilirii răspunderii penale pentru acordarea de finanțări, clădiri, dispozitive sau materiale pentru a crea ființe vii sau pentru a le încruși, pentru recrutarea de parteneri de lucru sau pentru organizarea în orice alt mod a creării ființelor vii după modelul Sloveniei.³

Codul penal al Republicii Moldova nu prevede răspunderea penală a persoanei juridice pentru săvârșirea infracțiunii de clonare umană. Din perspectivă de *lege ferenda*, subiect activ al infracțiunii analizate ar putea fi și persoana juridică. Analizând prevederile pct. 1 din Regulamentul cu privire la acordarea serviciilor de reproducere umană asistată medical, aprobat prin Ordinul Ministerului Sănătății nr. 149 din 23.02.2017, constatăm că: „serviciile de reproducere umană asistată medical pot fi acordate de instituțiile medicale prestatoare de

¹ ТРУСОВ, А. И. Криминологические и уголовно-правовые аспекты предупреждения преступлений, связанных с использованием биотехнологий: дис. канд. юрид. наук. М., 2011, p. 76.

² MANEA, V. Unele aspecte privind problematica analizei juridico-penale a clonării. În: *Administrarea publică*, nr. 3, 2004, p. 154.

³ CP al Sloveniei: 1.11.2008. [citat 15.01.2022]. Disponibil: <http://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Slovenia-RO.html>.

servicii de sănătate a reproducerii, autorizate și licențiate pentru acest gen de activitate, conform legislației în vigoare (în continuare instituțiile medicale)”. Pornind de la prevederile pct. 56, 58 din Regulamentul nominalizat, „organe de monitorizare și raportare a activităților sus-menționate sunt Agenția Națională de Transplant și Centrul Sănătatea Reproducerii și Genetica Medicală din cadrul Institutului Mamei și Copilului.”¹

Conform pct. 3 din Regulamentul Ministerului Sănătății cu privire la modul de eliberare a licențelor pentru desfășurarea cercetărilor aplicative în domeniul geneticii și microbiologiei în Republica Moldova „*dreptul la licență îl au persoanele fizice și juridice, atât autohtone, cât și străine, înregistrate ca subiect al activității de întreprinzător în Republica Moldova în modul stabilit de legislație, cu condiția că personalul cu activitate genetică și/sau microbiologică corespunde cerințelor prevăzute de punctul (4), este asigurat cu reactive și preparate biologice certificate, iar în localul prevăzut activității genetice și/sau microbiologice s-au creat toate condițiile necesare conform legislației sanitare în vigoare pentru acest gen de activitate.*”²

Analizând prevederile nominalizate, constatăm că subiect al infracțiunii de clonare ar putea fi persoanele fizice și juridice autohtone, cât și străine, înregistrate ca subiect al activității de întreprinzător în Republica Moldova, în modul stabilit de legislație, care dispun de licență în domeniul geneticii și microbiologiei. În sensul normei sus-menționate, se are în vedere nu orice persoană fizică, dar anume persoana fizică a cărei activitate de întreprinzător este înregistrată și a obținut licență pentru acest gen de activitate. Legea cu privire la antreprenoriat și întreprinderi prevede câteva forme ale activității de antreprenoriat cu statut de persoană fizică: întreprinderea individuală, societatea în nume colectiv, societatea în comandită.³

În afara reglementărilor nominalizate, rămân persoanele juridice de drept public, care desfășoară activități în domeniul geneticii și microbiologiei, care în legislația altor țări nu pot fi subiect al infracțiunii respective. În contextul celor expuse, prezintă interes prevederile CP al României, în redacția 2004, care stabilea răspunderea persoanei juridice pentru comiterea crimelor și delictelor privind manipularea genetică, inclusiv: „delictul de alterare a genomului uman” (art. 193), „utilizarea ingineriei genetice pentru a produce arme biologice sau alte arme de exterminare în masă” (art. 194), „crearea de embrioni umani în alte scopuri decât procreația și crearea, prin clonare, a unei ființe umane genetic identice unei alte ființe umane, vii sau moarte”

¹ Regulamentul cu privire la acordarea serviciilor de reproducere umană asistată medical, aprobat prin Ordinul Ministerului Sănătății nr. 149 din 23.02.2017. [citat 24.01.2022]. Disponibil: <https://msmps.gov.md/sites/default/files/legislatie/regulamentreproducereumanaanexa1.pdf>.

² Regulamentul Ministerului Sănătății cu privire la modul de eliberare a licențelor pentru desfășurarea cercetărilor aplicative în domeniul geneticii și microbiologiei în Republica Moldova: nr. RMS902/2000 din 9.02.2000. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2000, nr. 054.

³ Legea RM cu privire la antreprenoriat și întreprinderi: nr. 845 din 3.01.1992. În: *Monitorul Parlamentului*, 1994, nr. 2, art. 14–16.

(art. 195). Conform prevederilor art. 197 „Sanționarea persoanei juridice”, persoana juridică se sancționează pentru infracțiunile prevăzute în prezentul capitol.¹ Legea României pentru interzicerea clonării și a aplicațiilor biomedicinii care încalcă drepturile omului și demnitatea umană prevede suplimentar: „desființarea de drept a persoanelor juridice de drept privat care – prin activitățile lor declarate sau nedeclarate – încalcă prevederile prezentei legi, de la data rămânerii definitive a hotărârii judecătorești de condamnare, după epuizarea căilor de atac”.² Remarcăm că textul legii nu poate fi extins asupra persoanelor juridice de drept public.

Pornind de la cele expuse, considerăm necesar de a completa Codul penal al Republicii Moldova cu prevederi în sensul stabilirii răspunderii persoanei juridice. În acest sens, propunem cu titlu de *lege ferenda* introducerea persoanei juridice în sancțiunea infracțiunii de clonare (art.144 CP al RM). Textul proiectului de lege este expus în subcapitolul 5.3, recomandările și anexa 2 la prezenta lucrare.

Vorbind despre subiectul infracțiunii de clonare este necesar a determina cine este subiect pasiv sau victimă al acestei fapte prejudiciabile.

În primul rând, este necesar de apreciat care este calitatea clonei. Este clona doar produsul procesului de clonare, sau este doar consecința materială a infracțiunii, sau ea este un subiect pasiv sau victimă a infracțiunii.

Unii autori consideră clona ca subiect pasiv al infracțiunii, deoarece prejudiciul adus ei constă în însăși crearea sa, fapt prin care i se aduce o lezare posibilă demnității sale umane (ea poate fi supusă oprobriului societății prin faptul că este stigmatizată prin nașterea sa; supusă la eventualele experimente etc).³

Clona nu poate fi tratată ca un simplu produs al infracțiunii de clonare. Clona reprezintă o ființă umană, cu toate drepturile și libertățile care decurg din această calitate. În același timp, rămân neclarificate o mulțime de probleme ce țin de statutul juridic al clonei: dacă va avea aceasta calitatea de cetățean, cum va fi ea identificată, cum se va stabili paternitatea, filiația, drepturile ei patrimoniale, etc.

Considerăm că clona umană este o victimă a infracțiunii de clonare, pornind de la următoarele argumente. Însăși prin faptul creării, clonei îi aduce un prejudiciu, manifestat prin lezarea demnității și individualității genetice. Autorul A. Barbăneagră menționează că „membrii unui clon sunt identici genetic, au același genotip sau fenotip, adică toți indivizii manifestă

¹ Sanționarea persoanei juridice. Extras din Codul penal al României. [citat 25.01.2022]. Disponibil: <https://lege5.ro/Gratuit/gu3dgobt/art-197-sanctionarea-persoanei-juridice-codul-penal?dp=gi2tcnbvgq4ds>.

² Legea României „Pentru interzicerea clonării și a aplicațiilor biomedicinii care încalcă drepturile omului și demnitatea umană”. [citat 25.01.2021]. Disponibil: <http://www.senat.ro/Legis/PDF/2010/10L464FS.pdf>.

³ MUTU, M. Aspecte generale privind clonarea ființei umane. În: *Revista Națională de Drept*, 2004, nr. 1, p. 22.

aceși informație genetică: dimensiuni, comportare, formă, culoare, funcții fiziologice, compoziție chimică, structură internă și externă, structură microscopic și macroscopic, etc.”¹

În al doilea rând, este necesar de determinat rolul mamei substituente sau surogat în infrațiunea de clonare. Menționăm că clonarea reproductivă, ca procedură, „necesită utilizarea unei mame surogat pentru a permite dezvoltarea embrionului clonat”, poziție expusă atât în literatura de specialitate², cât și în studiile Institutului Național de Cercetare Genomică Umană a SUA.³

Autorul V. Manea argumentează că mama substituentă nu poate fi calificată ca participant la infrațiune, dat fiind faptul că legislația Republicii Moldova acordă femeii dreptul de a decide ea însăși chestiunea cu privire la maternitate – art. 32 al Legii nr. 411-XIII cu privire la protecția sănătății din 28 martie 1995.⁴

În acest context, accentuăm faptul că Legea RM privind sănătatea reproducerii, în redacția Legii nr. 339 din 8.12.2022⁵ (în vigoare 1.01.2023), explicând sensul noțiunii „*tehnologii de reproducere asistată medical (TRA/ART)*” - toate intervențiile care includ manipularea in vitro a oocitelor și spermatozoizilor umani sau a embrionilor în scopul reproducerii”, a inclus printre aceste intervenții și „*ciclurile cu purtătoare gestaționale*”. Acest fapt presupune legalizarea maternității surogat.

În viziunea autorului nominalizat, care o susținem, în cazul în care infrațiunea respectivă cauzează un prejudiciu fizic și moral persoanei (mamei substituente), ea poate fi recunoscută ca victimă (art. 58 CPP al RM)”.

În al treilea rând, urmează a clarifica faptul dacă omenirea, specia umană, societatea etc. pot fi considerați ca subiect pasiv sau victimă a infrațiunii de clonare.

Autorul roman P. Dungan consideră că subiectul pasiv al infrațiunii este colectivitatea umană supusă amenințării de a se crea ilegal embrioni umani în alte scopuri decât procreația, precum și de a se crea prin clonare o ființă umană genetic identică altei ființe umane, vii sau moarte.⁶

¹ BARBĂNEAGRĂ, A. Clonarea ființelor umane. În: Revista Națională de Drept, 2005, nr. 11, pp. 8–15

² MANEA, V. Unele aspecte privind problematica analizei juridico-penale a clonării. În: *Administrarea publică*, nr. 3, 2004, p. 154

³ USA National Human Genome Institute. Cloning fact sheets. 15.08.2020. [citat 25.08.2023]. Disponibil: <https://www.genome.gov/about-genomics/fact-sheets/Cloning-Fact-Sheet>

⁴ MANEA V. Unele aspecte privind problematica analizei juridico-penale a clonării. În: *Administrarea publică*, nr. 3, 2004, p. 154

⁵ Legea pentru modificarea unor acte normative (sănătatea reproducerii): nr. 339 din 8.12.2022. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2022, nr. 440–444

⁶ DUNGAN, P. Reglementări în noul Cod penal al României. Crime și delikte privind manipularea genetică. În: *Revista de științe penale: Anuarul*. 2016, pp.142–149

În accepțiunea autorului V. Manea: „infracțiunea de clonare prejudiciază, în primul rând, societatea care nu poate fi calificată nici ca obiect, nici ca victimă”.¹

Autoarea V. Boaghi menționează că: „clonarea ar reduce patrimoniul genetic atât la specia umană, cât și la animale, astfel încât poate apărea riscul de a crea prin ea o populație din indivizi identici, care ar putea să sufere de aceleași boli, sensibili la același tip de agenți patogeni, iar un singur virus ar putea extermina o mare parte din populație”.²

În conformitate cu prevederile art. 1 din Declarația Universală UNESCO cu privire la genomul uman și drepturile omului: „Genomul uman constituie patrimoniul întregii omeniri”. Analizând textul Declarației, constatăm că beneficiarii ai drepturilor ce țin de genomul uman pot fi: umanitatea (art. 12 lit. b); toți (art.12 lit. a); indivizi și grupuri de persoane (art.10), persoana, etc.

În conformitate cu prevederile art. 58 alin. (1) CPP al RM: „(1) Se consideră victimă orice persoană fizică sau juridică căreia, prin infracțiune, i-au fost aduse daune morale, fizice sau materiale.”³ Analizând prevederile nominalizate, conchidem că umanitatea, societatea sau colectivitatea umană nu poate apărea ca victimă a infracțiunii de clonare. Este necesar a identifica persoana (persoanele) fizică și juridică concretă căreia i s-au cauzat daunele descrise în norma menționată.

3.4. Concluziile Capitolului 3

Problematica tratată în Cap.3 și rezultatele obținute au permis autorului să realizeze integral problema științifică majoră prin identificarea imperfecțiunilor legii penale și a normelor de incriminare supuse analizei și prin înaintarea recomandărilor *de lege ferenda*, orientate spre optimizarea reglementărilor în materia genomului uman, precum și spre intensificarea măsurilor preventive și de combatere a faptelor prejudiciabile în acest domeniu. Totodată, a fost realizată și ipoteza cercetării.

În urma cercetării efectuate, au fost obținute următoarele rezultate:

1. Analiza prevederilor art. 144 CP al RM ne-a permis să concluzionăm că legiuitorul nu dezvăluie suficient semnele infracțiunii de clonare, posibil din motivul că ingineria genetică se încadrează într-o știință relativ nouă, clonarea ca infracțiune nu este deplin cunoscută, la fel și impactul ei major și influențele directe asupra ființei umane și speciei umane.

¹ MANEA V. Unele aspecte privind problematica analizei juridico-penale a clonării. În: *Administrarea publică*, nr. 3, 2004, p. 154.

² BOAGHI V. Clonarea ființelor umane: problemă etică, morală și juridică. În: *Revista Națională de Drept*, 2004, nr. 6, p. 52.

³ CPP al RM: nr. 122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr. 248–251, art. 58.

2. Obiectul infracțiunii de clonare include valorile și relațiile sociale în jurul genomului uman, care au fost identificate la analiza elementelor obiective ale infracțiunii prevăzute la art. 144 CP al RM (a se vedea subcapitolul 3.2.1).
3. Subiectul infracțiunii de clonare umană este general. Totodată, săvârșirea acestei infracțiuni necesită cunoștințe speciale în domeniul geneticii, biologiei moleculare, medicinei reproductive, din care considerente a fost propusă, cu titlu de *lege ferenda*, completarea textului legii penale, în sensul introducerii agravantei care ar reglementa răspunderea penală pentru comiterea acestei infracțiuni cu folosirea situației de serviciu (a se vedea subcapitolul 3.3.2, recomandările și anexa 2 la prezenta lucrare).
4. Persoana juridică poate fi subiect al infracțiunii de clonare. Majoritatea cercetărilor în domeniul geneticii umane, microbiologiei și reproducerii asistate medical se efectuează în centre specializate, laboratoare și alte instituții autorizate. Necesitatea răspunderii penale a persoanei juridice a fost argumentată în subcapitolul 3.3, inclusiv prin analiza prevederilor Regulamentului Ministerului Sănătății privind acordarea serviciilor de reproducere umană asistată medical și Regulamentului Ministerului Sănătății privind modul de eliberare a licențelor pentru desfășurarea cercetărilor aplicate în domeniul geneticii și microbiologiei în Republica Moldova.
5. Clona este unul dintre subiecții pasivi ai infracțiunii (a se vedea subcapitolul 3.3.2).
6. Formula incriminatoare a componentei de infracțiune prevăzută la art. 144 CP al RM nu reflectă pe deplin esența fenomenului de clonare și spectrul acțiunilor ilegale pasibile de răspundere penală, constând doar dintr-o propoziție, după cum urmează: „Crearea ființelor umane prin clonare se pedepsește cu închisoare de la 7 la 15 ani.” Formularea textului legii penale este generală și nu protejează suficient valorile sociale în acest domeniu. Ca urmare, se impune necesitatea modificării și completării esențiale a formulării incriminatoare a infracțiunii de clonare, după cum urmează:
 - modificarea denumirii articolului 144 „Clonarea” în sensul extinderii acesteia: „Crearea ilegală de embrioni umani și clonarea”. Denumirea articolului, dar și textul incriminatoriu, urmează a fi completat cu prevederi referitoare la crearea ilegală a embrionilor umani;
 - completarea dispoziției normei respective prin introducerea răspunderii penale pentru crearea ilegală de embrioni umani, crearea unei ființe umane identice altei ființe umane, vii sau moarte, comerțul, importul sau exportul în/din Republica Moldova a materialului genetic clonat al ființelor umane, etc.;

– completarea art. 144 CP al RM prin introducerea răspunderii penale pentru acordarea de finanțări, clădiri, dispozitive sau materiale pentru a crea ființe vii sau pentru a le încrucișa, pentru recrutarea de parteneri de lucru sau pentru organizarea în orice alt mod a creării ființelor vii;

– completarea art. 144 CP al RM prin introducerea agravantelor. În subcapitolul 3.3 a fost argumentată pe larg imposibilitatea comiterii infracțiunii de clonare în lipsa unui subiect special. În același timp, comiterea acestor infracțiuni implică și posibilitatea participăției penale. Pentru a nu limita cercul persoanelor care pot apărea ca subiecți ai infracțiunii, considerăm oportun a se introduce agravante care să sancționeze săvârșirea faptei de două sau mai multe persoane, de un grup criminal organizat sau de o organizație (asociație) criminală, precum și cu folosirea situației de serviciu.

– completarea art. 144 CP al RM prin introducerea răspunderii persoanei juridice.

Propunerea de modificare și completare înaintată de autor este expusă în subcapitolele 5.2–5.3, recomandările și anexa 2 la prezenta lucrare.

4. STUDIU DE DREPT COMPARAT PRIVIND PROTECȚIA GENOMULUI UMAN ÎN LEGISLAȚIA ALTOR STATE

4.1. Răspunderea penală pentru faptele care aduc atingere genomului uman în unele state din cadrul sistemului de drept continental

Problemele generate de biotehnologiile și medicina atrag după sine necesitatea protecției juridico-penale a genomului uman. În scopul asigurării unei protecții juridice genomului uman au fost adoptate un șir de acte normative la nivel internațional și național.

La nivel național, protecția juridică a genomului uman este asigurată de legile supreme ale statelor, legile penale, precum și de legi speciale în domeniul biotehnologiilor (sau în componența legilor privind reproducerea asistată medical, legilor privind cercetarea celulelor stem, sau altor legi). Domeniile de reglementare și spectrul acțiunilor incriminate diferă de la stat la stat. Sunt reglementate diferit astfel de aspecte ca: clonarea umană reproductivă și terapeutică, statutul produsului concepției, cercetările asupra embrionilor, reproducerea asistată medical, conceptul de avort etc.

Confederația Elvețiană este unica țară care a reglementat domeniul genomului uman prin Legea supremă, asigurându-i astfel o protecție la cel mai înalt nivel.

Constituția federală a Confederației Elvețiene din 18 aprilie 1999 (la situația din 11 martie 2012) reglementează protecția juridică a genomului uman prin textele constituționale prevăzute la art. 118–120.¹

Conform art. 118a52 din Constituție, se asigură libertatea de cercetare și se ia în considerare importanța cercetării pentru sănătate și societate. Același articol reglementează în alin. (2) principiile care urmează a fi respectate la efectuarea cercetărilor biologice și medicale ce implică persoane: „a. un proiect de cercetare poate fi realizat, numai dacă persoana care participă sau persoana desemnată prin lege și-a dat consimțământul în urma informării prealabile; legea poate să prevadă excepții; un refuz este posibil în orice caz; b. riscurile și constrângerile suportate de persoanele care participă la un proiect de cercetare nu trebuie să fie disproporționate în raport cu utilitatea proiectului; c. un proiect de cercetare nu poate fi realizat pe persoane fără discernământ, decât dacă astfel de rezultate echivalente nu pot fi obținute de la persoanele cu discernământ; riscurile și constrângerile trebuie să fie minime; d. o expertiză independentă a proiectului de cercetare trebuie să stabilească că protecția persoanelor participante la acest proiect este garantată.”

¹ Constituția federală a Confederației Elvețiene: 18.04.1999. [citat 25.10.2019]. Disponibil: <http://blog.inmures.ro/wp-content/uploads/2012/12/Constitu%C5%A3ia-federal%C4%83-a-Confedera%C5%A3iei-Elve%C5%A3iene-Romanian-v11.pdf>.

Analizând prevederile nominalizate, constatăm că în legislația Republicii Moldova nu este reglementată protecția persoanelor supuse cercetărilor. Norme în acest sens se conțin în Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei¹, care a intrat în vigoare pentru Republica Moldova la 1.03.2003. În sensul prevederilor art. 1 alin. (3) din CP al RM, în cazul în care există „neconcordanțe cu actele internaționale privind drepturile fundamentale ale omului, au prioritate și se aplică direct reglementările internaționale”.²

Merită o deosebită atenție prevederile art. 119 din Constituția Confederației care reglementează procrearea asistată medical și ingineria genetică în sfera umanului. Textul constituțional prevede că ființa umană trebuie să fie protejată împotriva abuzurilor în materie de procreare asistată medical și inginerie genetică. Confederația legiferează domeniul cu privire la utilizarea patrimoniului germinal și genetic uman. Astfel, Constituția asigură protejarea demnității umane, a personalității și a familiei, inclusiv prin reglementarea următoarelor principii imperative: „a. orice formă de clonare și orice intervenție asupra patrimoniului genetic de gameți și embrioni umani sunt interzise; b. moștenirea genetică și germinală neumană nu poate fi nici transferată patrimoniului germinal uman, nici nu poate fi fuzionată cu acesta; c. utilizarea unor metode de procreare asistată medical nu este autorizată decât atunci când sterilitatea sau pericolul transmiterii unei boli grave nu pot fi îndepărtate în alt mod, și nu pentru a dezvolta la copii anumite calități sau pentru a face cercetare; fecundarea de ovule umane în afara corpului femeii nu este permisă decât în condițiile prevăzute de lege; totodată pot fi dezvoltate în afara corpului femeii până la stadiul de embrioni numai numărul de ovule umane care pot fi reimplantate imediat; d. donarea de embrioni și orice formă de maternitate surogat sunt interzise; e. nu se poate face comerț nici cu materialul germinal uman și nici cu produsele rezultate din embrioni; f. moștenirea genetică a unei persoane nu poate fi analizată, înregistrată și comunicată decât cu acordul acesteia sau în virtutea unei legi; g. orice persoană are acces la datele referitoare la genealogia sa.”³

Unele dintre normele prohibitive menționate se regăsesc în art. 9 alin. (13) din Legea RM privind sănătatea reproducerii. Totodată, prevederile art. 119 din Constituția Elveției sunt mai ample, iar spectrul acțiunilor interzise este mai larg. Spre exemplu, art. 9 alin. (12) lit. h) din Legea RM privind sănătatea reproducerii permite donarea de embrioni umani. Totodată, legea

¹ Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei: Oviedo, 4.04.1997. În: *Tratate Internaționale*, 2009, nr. 43, art. 13–18.

² CP al RM nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr. 72–74, art. 1 alin. (3).

³ Constituția federală a Confederației Elvețiene: 18.04.1999. [citat 25.10.2019]. Disponibil: <http://blog.inmures.ro/wp-content/uploads/2012/12/Constitu%C5%A3ia-federal%C4%83-a-Confedera%C5%A3iei-Elve%C5%A3iene-Romanian-v11.pdf>.

nominalizată încadrează în tehnologiile ART și cicluri cu purtătoare gestaționale, fapt care legitimează maternitatea surrogat. Prevederi în sensul interzicerii maternității surrogat se conțin în art. 165 CP al RM, care pedepsește „recrutarea, transportarea, transferul, adăpostirea sau primirea unei persoane adulte, cu sau fără consimțământul acesteia, în scopul/.../precum și folosirea femeii în calitate de mamă-surrogat”. Însă, norma respectivă poate fi interpretată diferit. În cazul în care maternitatea surrogat se va face din motive pur altruiste, care nu se încadrează în condițiile normei penale, rezultă că aceasta este permisă.

În urma analizei actului normativ nominalizat, considerăm că este necesară adoptarea unei legi speciale care să acopere vidul existent în domeniul cercetării asupra persoanelor, precum și să prevadă acțiunile interzise în domeniul reproducerii asistată medical și ingineriei genetice. În acest context, a fost elaborat un proiect de lege specială, cu potențial de reglementare a aspectelor menționate (subcapitolul 5.1 și anexa 3 din prezenta lucrare).

Este de menționat faptul că CP al Confederației Elvețiene nu incriminează faptele prejudiciabile reglementate în Constituție.¹ Astfel, pe de o parte, Constituția Confederației Elvețiene reglementează prin norme prohibitive acțiunile prejudiciabile în domeniul genomului uman, iar pe de altă parte, în CP aceste fapte nu sunt incriminate și nu sunt pedepsite penal.

Spre deosebire de Confederația Elvețiană, unele state din Europa (Franța, Spania, Cehia, etc.) au reglementat penal domeniul genomului uman.

În Franța, CP din 1994 cuprinde în cartea II „Crime și delictе contra persoanei”, Titlul I „Crime contra umanității și speciei umane”, un capitol intitulat „Despre crimele de eugenism și clonaj reproductiv” (articolele 214-1 până la 215-4).²

Articolul 214-1 CP francez incriminează punerea în aplicare a practicilor eugenice care vizează organizarea selecției persoanelor, faptă care se pedepsește cu treizeci de ani închisoare și 7,5 milioane de euro amendă.

Analizând prevederile CP al RM, remarcăm că legea penală nu conține careva reglementări în acest sens. Totodată, asemenea acțiuni sunt interzise expres în art. 9 alin. (13) lit. a) și b): „a) alegerea sexului viitorului copil, cu excepția cazurilor de risc al moștenirii unor maladii genetice severe legate de sex; b) avortul selectiv al embrionilor de un anumit sex, specificat în reglementările internaționale de bioetică”, care nu sunt incriminate. În acest context, în cadrul prezentei lucrări au fost înaintate propuneri în vederea incriminării acțiunilor de utilizare a ingineriei genetice pentru a săvârși una dintre următoarele fapte: „e) organizarea

¹ Switz Criminal Code: SR/RS311 from 21.12.1937. [citat 22.01.2021]. Disponibil: https://www.legislationline.org/download/id/8991/file/SWITZ_Criminal%20Codeas%20of%202020-07-01.pdf.

² CP francez: 1994 (art. 214-1–215-4). [citat 25.10.2019]. Disponibil: <https://www.legifrance.gouv.fr>.

selecției persoanelor, inclusiv: alegerea sexului viitorului copil sau avortul selectiv al embrionilor de un anumit sex, cu excepția cazurilor de risc al moștenirii maladiilor genetice severe legate de sex (subcapitolul 2.3, 5.1, anexa 2).

În conformitate cu prevederile art. 214-2 CP francez, se incriminează efectuarea intervențiilor în scopul obținerii unui copil genetic identic cu alte ființe vii sau decedate, faptă care se pedepsește cu treizeci de ani închisoare și 7,5 milioane de euro amendă.

Analizând textul incriminatoriu, remarcăm că prevederile nominalizate sunt mai ample și mai complexe decât cele ale Republicii Moldova. Observăm că dispoziția normei penale pedepsește orice intervenție în scopul obținerii unui copil genetic identic, nefiind necesară survenirea urmării prejudiciabile în forma creării unei ființe umane. Comparativ, formularea din legea penală a RM – „crearea ființei umane prin clonare” – este mai vagă, mai saracă și limitează spectrul de acțiuni care urmează a fi pedepsite. În acest context, se impune necesitatea completării CP al RM cu prevederi care ar stabili răspunderea și pentru experimentele de etapă (cel puțin pentru crearea ilegală de embrioni umani).

Prevederile art. 214-3 CP francez constituie o agravantă pentru faptele prejudiciabile prevăzute la art. 214-1 și 214-2, stabilind o pedeapsă mai aspră – detenție pe viață și amendă în mărime de 7,5 milioane de euro, atunci când aceste fapte sunt comise de către o bandă organizată.

Este de menționat faptul că conform art. 214-4 CP francez, doar faptul participării într-un grup organizat sau asociație criminală în vederea pregătirii, prin una sau mai multe acțiuni și materiale, a uneia dintre infracțiunile definite de art. 214-1 și 214-2, se pedepsește cu detenție pe viață și 7,5 milioane de euro amendă. În legea penală a RM nu sunt prevăzute careva agravante în acest sens, pregătirea și tentativa nu sunt pedepsite. Totodată, cu titlu de *lege ferenda*, a fost propusă completarea prevederilor art.144 CP, în sensul introducerii agravantei ce ține de comiterea faptei de două sau mai multe persoane, de un grup organizat sau asociație criminală (subcapitolul 3.3, 5.2, anexa 2).

Comparativ cu alte state, în Franța sunt cele mai dure pedepse pentru faptele antisociale care atentează la genomul uman.

În Spania, la fel ca și în Franța, faptele care atentează la genomul uman sunt incriminate în CP spaniol din 1995, care cuprinde un capitol aparte intitulat „Delicte privitoare la manipularea genetică”, art. 159–161.¹

¹ CP spaniol din 1995. [citat 24.10.2019]. Disponibil: <http://penale.ro/resurse-de-legislatie.html>

CP spaniol (art. 159) incriminează manipulările genetice care duc la modificarea genotipului uman, cu excepția acelor realizate în scopul eliminării sau reducerii defectelor sau tratării bolilor grave. Aceste fapte sunt pedepsite cu închisoare de la doi la șase ani și cu interzicerea ocupării unei funcții publice, profesii sau ocupații de la șapte la zece ani. În cazul în care modificarea genotipului a fost realizată prin neglijență gravă, această faptă se pedepsește cu amendă de la șase la cincisprezece luni și cu interzicerea ocupării unei funcții publice, profesii sau ocupații de la unu la trei ani.

Analizând legea penală a RM, constatăm că nu sunt incriminate acțiunile în vederea modificării genotipului uman. În acest context, în prezenta lucrare a fost propusă, cu titlu de *lege ferenda*, completarea CP cu prevederi care ar stabili răspunderea pentru acțiunile de alterare a genotipului uman (subcapitolul 2.2, 5.1, anexa 2).

Conform art. 160 CP spaniol se incriminează utilizarea ingineriei genetice pentru a produce arme biologice sau de exterminare în masă a speciei umane, faptă care se pedepsește cu închisoare de la trei la șapte ani și cu interzicerea ocupării unei funcții publice, profesii sau ocupații de la șapte la zece ani.

Analizând legea penală a Republicii Moldova, constatăm că aceasta nu incriminează acțiunile utilizarea ingineriei genetice pentru a produce arme biologice sau de exterminare în masă a speciei umane. Pentru a acoperi golul existent, propunem, cu titlu de *lege ferenda*, completarea CP cu prevederi care ar stabili incriminarea acțiunilor de utilizare a ingineriei genetice pentru a produce arme biologice sau de exterminare în masă (subcapitolul 2.3, 5.1, anexa 2 din prezenta lucrare).

În conformitate cu art. 160 alin. (2) CP spaniol se incriminează crearea ilegală de embrioni umani în alte scopuri decât cel de procreație umană, faptă pedepsită cu privațiune de libertate de la unu la cinci ani și cu interzicerea ocupării unei funcții publice, profesii sau ocupații de la șase la zece ani.

Analizând CP al RM, constatăm că nu este incriminată crearea de embrioni umani în alte scopuri decât cel de procreație umană. Mai mult decât atât, prin Legea nr.339 din 8.12.2022¹, a fost redactat art. 11 alin. (10) din Legea RM privind sănătatea reproducerii, care prevedea: „Se interzice crearea de embrioni umani exclusiv pentru cercetări științifice și pentru folosirea celulelor sexuale și a embrionilor în scopuri de clonare a ființei umane”. În actuala redacție, nu mai există nicio interdicție în acest sens. Totodată, conform art. 9 alin. (11) lit. d) din Legea

¹ Legea pentru modificarea unor acte normative (sănătatea reproducerii): nr. 339 din 8.12.2022: În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2022, nr. 440–444

nominalizată, în redacția Legii nr. 339 din 8.12.2022, se interzice: „folosirea celulelor sexuale pentru crearea de embrioni umani exclusiv pentru cercetări științifice”. Ca urmare, au fost înaintate propuneri de *lege ferenda* privind modificarea și completarea CP cu prevederi care ar incrimina acțiunile de creare a embrionilor umani (subcapitolul 3.2, 5.2, anexa 2 din prezenta lucrare).

În conformitate cu art. 160 alin. (3) CP spaniol se incriminează crearea ființelor umane identice prin clonare sau prin alte proceduri de selecție a speciei (rasei).

Codul penal al Republicii Moldova reglementează doar crearea ființei umane prin clonare (art. 144). În ceea ce privește actuala redacție a art. 160 alin. (3) CP spaniol, anume: „crearea ființelor umane identice prin alte proceduri de selectare a raselor”, considerăm că această normă limitează spectrul de acțiuni pasibile de răspundere penală. În viziunea noastră, urmează să fie interzise în genere toate acțiunile de utilizare a ingineriei genetice pentru organizarea selecției persoanelor, exceptând cazurile de risc al moștenirii maladiilor genetice severe legate de sex (subcapitolul 2.3, 5.1, anexa 2).

În conformitate cu art. 161 CP spaniol se incriminează practica de reproducere asistată a femeii, fără consimțământul ei, faptă care se pedepsește cu închisoare de la doi la șase ani, și cu interzicerea ocupării unei funcții publice, profesii sau ocupații de la unu la patru ani. Pentru a începe procedura penală în această crimă, trebuie să fie o plângere a persoanei vătămate sau a reprezentantului legal al acesteia. În cazul persoanelor minore sau cu handicap, care au nevoie de o protecție specială, ar putea să inițieze urmărirea penală și Ministerul fiscal.¹ Incluziunea acestui articol în capitolul „Delicte privitoare la manipularea genetică” din CP a fost criticată în literatura de specialitate spaniolă.²

În CP al RM există o normă similară – art. 161 „Efectuarea fecundării artificiale sau a implantării embrionului fără consimțământul pacientei”.³ Analizând comparativ prevederile ambelor coduri, observăm că cel spaniol incriminează orice practică de reproducere asistată fără consimțământul pacientei, în timp ce în CP al RM, dispoziția normei se limitează doar la fecundarea artificială sau implantarea embrionului. Menționăm că în art. 2 din Legea privind sănătatea reproducerii sunt prevăzute mai multe acțiuni care se încadrează în sintagma de „*reproducere asistată medical (RAM/MAR)*”, inclusiv: „reproducerea realizată prin diverse intervenții, proceduri, intervenții chirurgicale și tehnologii pentru tratarea diferitor forme de afectare a fertilității și a infertilității. Acestea includ inducerea ovulației, stimularea ovariană,

¹ CP spaniol: 1995, art.159–161. [citată 24.10.2019]. Disponibil: <http://penale.ro/resurse-de-legislatie.html>.

² FERNANDEZ, M. *Memento Penal. Delitos relativos a la manipulación genética*. 2021. Editorial El Derecho. Biblioteca on-line. [citată 13.01.2022]. Disponibil: <https://www.efl.es/>.

³ CP al RM: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr. 72–74, art. 161.

declanșarea ovulației, toate procedurile TRA/ART, transplantul de uter și inseminarea intrauterină, intracervicală și intravaginală cu sperma soțului/partenerului sau a donatorului”.¹ Totodată, legea penală a Republicii Moldova conține pedepse mult mai blânde.

În Republica Cehă, la fel ca și în Franța și Spania, faptele care atentează la genomul uman sunt incriminate în legea penală. Codul penal a fost adoptat prin Legea din 8 ianuarie 2009 și a intrat în vigoare la data de 1 ianuarie 2010.²

În diviziunea 5 CP, intitulată „Infrațiuni legate de utilizarea ilegală a țesuturilor și organelor umane, a embrionilor umani și a genomului uman”, problematica embrionilor umani și a genomului uman este reglementată în art. 167 „Utilizarea ilegală a embrionilor umani și a genomului uman”.

În conformitate cu art. 167 CP, „(1) Fapta persoanei, care contrar altor prevederi legale: a) utilizează un embrion uman sau un volum mai mare de celule stem embrionare umane sau linii ale acestora; b) importă sau exportă un embrion uman sau un volum mai mare de celule stem embrionare umane sau linii ale acestora; c) transferă un genom uman în celule ale altor specii sau viceversa, se pedepsește cu închisoarea de până la trei ani sau interzicerea exercitării activității. (2) Aceeași pedeapsă se va impune persoanei care: a) efectuează activități de inginerie genetică asupra unui embrion uman în alte scopuri decât transferul în organismul unei femei; b) transferă un embrion uman prelucrat genetic în uterul altor specii, sau c) în cursul cercetării celulelor stem embrionare umane manipulează aceste celule în vederea creării unei noi ființe umane (clonare reproductivă).” Alin. (3) și (4) ale art. 167 stabilesc agravantele infracțiunii. Este de menționat faptul că, în conformitate cu prevederile alin. (5) al art. 167, actele preparatorii constituie infracțiune.

Analiza prevederilor CP al RM ne permite să constatăm lipsa unei reglementări în sensul incriminării acestor fapte. Unele dintre acțiunile nominalizate sunt interzise prin prevederile art. 9 alin. (13) din Legea RM privind sănătatea reproducerii. Ca urmare, a fost propusă modificarea CP al RM cu prevederi care ar sancționa faptele de utilizare a ingineriei genetice în diferite scopuri (subcapitolul 2.3, 5.1, anexa 2).

În Slovenia, art. 114 CP interzice crearea unor ființe vii. Incriminarea conține mai multe modalități normative: „producerea sau participarea la producerea sau încercarea de a produce sau de a încrucișa ființe umane sau alte specii dăunătoare pentru omenire și interzise conform reglementărilor și dreptului internațional; crearea unei ființe umane, identică din punct de vedere

¹ Legea privind sănătatea reproducerii: nr. 138 din 15.06.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr. 205–207, art. 2.

² CP al Republicii Cehe. [citat 22.01.2021]. Disponibil: <http://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Cehia-RO.html>.

genetic cu o altă ființă umană în viață sau decedată; crearea embrionilor umani în scopuri de cercetare, industriale sau comerciale; schimbarea unor părți sau organe importante ale corpului uman, interzise de reglementările dreptului internațional; efectuarea cercetărilor genetice, dacă cercetarea nu este efectuată exclusiv în scopuri medicale sau terapeutice; cercetările în domeniul biologiei și medicinei, interzise prin dreptul internațional; punerea în pericol a integrității sau vieții unui embrion uman în timpul cercetărilor asupra acestuia; acordarea de finanțări, clădiri, dispozitive sau materiale pentru a crea ființe vii sau pentru a le încrucișa, prin recrutarea de parteneri de lucru sau prin organizarea în orice alt mod a creării ființelor vii”¹.

În comparație cu prevederile art. 144 CP al RM, Codul penal al Sloveniei conține prevederi mult mai ample și concrete, spectrul acțiunilor interzise fiind mai extins. Prezintă interes prevederile referitoare la „acordarea de finanțări, clădiri, dispozitive sau materiale pentru a crea ființe vii sau pentru a le încrucișa, prin recrutarea de parteneri de lucru sau prin organizarea în orice alt mod a creării ființelor vii”, faptă care nu este prevăzută în legislația altor state. Ca urmare, aceste prevederi ale legii penale nominalizate au servit la elaborarea unui proiect de modificare a art.144 CP al RM (subcapitolul 3.3, 5.3 și anexa 2 din prezenta lucrare).

În alte țări din sistemul de drept continental, domeniul cercetat este reglementat prin legi speciale în domeniul biotehnologiilor sau prin capitole sau secțiuni din componența legilor privind reproducerea asistată medical, legilor privind protecția embrionului și legilor privind cercetarea celulelor stem.

În Germania, domeniul genomului uman este reglementat prin două legi speciale: Legea despre protecția embrionului din 13 decembrie 1990, cu modificările ulterioare, precum și Legea despre celulele stem din anul 2002.²

Legea despre protecția embrionului din 13 decembrie 1990, în Secțiunea I „Utilizarea improprie a tehnologiei de reproducere”, reglementează pedepse penale pentru următoarele acțiuni ilegale: „transferul în uterul femeii a unei celule–ou nefecundate produs de o altă femeie, încercările de fertilizare artificială a unei celule–ou în alte scopuri decât însămânțarea femeii de la care provine celula–ou; încercările de a transfera mai mult de trei embrioni într-o femeie, în cadrul unui ciclu de tratament; încercările de a fertiliza mai mult de trei celule–ou într-un ciclu de tratament prin transfer intrafalopian al gameților; încercările de a fertiliza un număr mai mare de celule–ou de la o femeie, decât posibilitatea reală de transferare a acestora în uterul ei într-un ciclu de tratament; îndepărtarea unui embrion de la o femeie înainte de finalizarea implantării în

¹ CP al Sloveniei: 01.11.2008. [citat 15.01.2-22]. Disponibil: <http://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Slovenia-RO.html>.

² Legea Germaniei despre celulele stem: 28.06.2002, part I, no. 42, p. 2277. [citat 15.10.2019]. Disponibil: <http://www.gesetze-im-internet.de/stzg/BJNR227700002.html>.

uter, pentru transferul acestuia la o altă femeie sau pentru folosirea acestuia în alte scopuri care nu servesc conservării sale, sau încercările de a efectua o fertilizare artificială sau un transfer de embrion uman unei femei care are intenția să renunțe la copil definitiv după naștere (mama surrogat). Pentru acțiunile sus-menționate se stabilește o pedeapsă de trei ani închisoare sau amendă”.¹

Codul penal al Republicii Moldova nu incriminează faptele reglementate de legea nominalizată mai sus. În acest sens, din perspectivă *de lege ferenda*, se impune reglementarea aspectelor menționate prin modificarea și completarea art. 161 CP al RM.

Legea Germaniei despre protecția embrionului reglementează și cazurile neautorizate de fertilizare, transfer de embrioni, precum și efectuarea fertilizării după moarte (secțiunea 4 din legea nominalizată). Legea incriminează, de asemenea, următoarele fapte: alterarea artificială a genomului uman: „orice persoană care modifică în mod artificial informația genetică a unei celule germinale umane, precum și care utilizează o celulă germinativă umană alterată în mod artificial în scop de fertilizare” (secțiunea 5 din legea nominalizată); clonarea umană: „orice persoană care creează în mod artificial un embrion uman cu aceleași informații genetice ca și un alt embrion, fetus, ființă umană sau persoană decedată sau care transferă într-o femeie un asemenea embrion, va fi pedepsită cu închisoare de până la cinci ani sau o amendă. Orice tentativă în acest sens este pedepsită (secțiunea 6 din legea nominalizată).²

Analizând infracțiunile prevăzute de secțiunile 4–6 din Legea Germaniei despre protecția embrionului, constatăm că Codul penal al Republicii Moldova incriminează doar crearea prin clonare a ființei umane. În același timp, legea penală a RM nu conține o definiție a clonării sau o descriere mai detaliată a acțiunilor ilegale ce țin de această faptă.

Ca urmare, având ca bază secțiunea 6 din Legea Germaniei despre protecția embrionului, au fost înaintate propuneri *de lege ferenda* în vederea modificării și completării art. 144 CP al RM. Secțiunea 5 din Legea nominalizată a servit drept temei pentru a formula propunerea de completare a CP al RM cu prevederi despre incriminarea faptei de alterare a genotipului uman (subcapitolele 2.3 și 5.2, anexa 2 din prezenta lucrare).

Italia are unele dintre cele mai stricte legi din Europa de Vest în domeniul clonării și cercetărilor pe embrioni. În februarie 2004, Parlamentul italian a aprobat Legea nr. 40/2004 „Reguli în domeniul reproducerii asistate medical”. Legea interzice expres orice formă de selecție eugenică a embrionilor și gameților; clonarea prin transfer nuclear sau divizarea timpurie

¹ Legea Germaniei despre protecția embrionului: 13.12.1990, cu modificările ulterioare. [citat 15.10.2019]. Disponibil: <https://www.gesetze-im-internet.de/eschg/BJNR027460990.html>.

² Ibidem, secțiunile 4–6.

a embrionului sau ectogeneza atât în scop de procreare, cât și în scopuri de cercetare; fertilizare a unui gamet uman cu un gamet de altă specie și producere de hibridi sau himere. Este ilegal să se creeze embrioni umani în scopul cercetării sau experimentării, iar toți embrionii creați prin FIV în Italia trebuie să fie implantați în mama destinatară, împiedicând astfel utilizarea oricăror resturi de embrioni în laboratoarele de cercetare.¹ În acest context, poate fi menționat cazul Parrillo contra Italiei. La 27 august 2015, Marea Cameră a Curții Europene a Drepturilor Omului (CEDO) a publicat hotărârea în cauza Parrillo contra Italiei, referitoare la donarea de embrioni umani *in vitro* în scopul cercetării științifice (Cererea nr. 46470/11). Fondul cauzei îl constituia statutul juridic al embrionului uman *in vitro* în reglementarea dreptului italian. Curtea a conchis referitor la neîncălcarea dreptului la viață privată a reclamantei (articolul 8 din Convenție) și la neîncălcarea dreptului de proprietate al acesteia (articolul 1 al Protocolului nr. 1 la Convenție), considerând că interdicția donării de embrioni umani în Italia este conformă cu Convenția.²

Potrivit art. 12 din Legea nominalizată, se interzic și sunt pedepsite următoarele acțiuni: utilizarea gameților nonumani cu încălcarea art. 4 alin. (3) din lege – amendă de la 300 000 la 600 000 euro; aplicarea tehnicilor de procreare asistată medical cu încălcarea articolului 5 din lege, anume în privința cuplurilor în care unul dintre parteneri este decedat, fie este minor, fie este constituit din persoane de același sex, persoane necăsătorite sau care nu locuiesc în concubinaj – amendă de la 200 000 la 400 000 de euro; aplicarea tehnicilor de procreare asistată medical fără consimțământul prevăzut la art. 6 – amendă de la 5 000 la 50 000 euro; aplicarea tehnicilor de reproducere asistată în afara instituțiilor publice sau private autorizate și înregistrate – amendă de la 100 000 la 300 000 euro; producerea, organizarea, vânzarea sau publicitatea gameților, embrionilor sau a maternității subrogat – închisoare de la trei luni la doi ani și amendă de la 600 000 la un milion de euro; clonarea ființei umane se pedepsește cu închisoare de la zece la douăzeci de ani și cu amendă de la 600 000 la un milion de euro.³ Legea pedepsește și medicul ca subiect special, căruia i se aplică ca pedeapsă complementară interzicerea exercitării profesiei.

Analizând acțiunile incriminate în Legea Italiei privind reproducerea asistată medical, constatăm că țara noastră are o reglementare mult mai săracă. Codul penal al Republicii Moldova incriminează doar clonarea umană și efectuarea fecundării artificiale fără consimțământul pacientei. Alte acțiuni interzise prin Legea privind sănătatea reproducerii nu-și găsesc reflectare în cod. Ca urmare, se impune necesitatea completării și modificării Codului penal al Republicii

¹ Italy Rules on Medically Assisted Procreation: 19.02.2004, no. 40. [citată 21.01.2021]. Disponibil: <http://www.ieb-eib.org/en/pdf/loi-pma-italie-english.pdf>, art. 13–14.

² Hotărârea Curții Europene a drepturilor omului în cauza Parrillo contra Italiei (cererea nr. 46470/11). 27.08.2015. [citată 02.02.2021]. Disponibil: ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/Parrillo-împotriva-Italiei-MC.pdf.

³ Italy Rules on Medically Assisted Procreation: no. 40/19.02.2004. [citată 21.01.2021]. Disponibil: <http://www.ieb-eib.org/en/pdf/loi-pma-italie-english.pdf>, art. 12.

Moldova cu reglementări suplimentare în domeniul reproducerii asistate medical, dar și în domeniul utilizării ilegale a ingineriei genetice. Propuneri de *lege ferenda* în acest sens au fost înaintate în subcapitolele 2.3, 5.2 și anexa 2 din prezenta lucrare.

În Austria, domeniul cercetat este reglementat prin Legea privind medicina reproductivă (Fortpflanzungsmedizingesetz) din 28.06.2004, în redacția 27.08.2023, care interzice ferm utilizarea embrionilor umani în orice alt scop decât reproducerea asistată. Articolele 22–25 din Legea nominalizată conțin dispoziții penale. Astfel, conform art. 22, sunt pedepsite penal următoarele acțiuni: aplicarea tehnicilor de reproducere asistată de către o persoană care nu este medic; încălcarea regulilor de utilizare, cercetare, prelucrare a celulelor sexuale și a altor celule vitale; oferirea sau primirea celulelor sexuale contra cost. Încălcările nominalizate atrag după sine o amendă în mărime de 50 000 euro sau 14 zile privațiune de libertate. Permitearea accesului unor persoane străine la materialul genetic germinal atrage după sine o pedeapsă în formă de amendă până la 10 000 euro sau 7 zile privațiune de libertate.¹

Articolul 23 din lege pedepsește acțiunile medicului care a admis încălcarea regulilor de efectuare a procedurilor de reproducere asistată și de diagnostic genetic preimplantar; efectuarea procedurilor de reproducere asistată cu utilizarea celulelor germinale a persoanelor terțe; utilizarea neconformă a celulelor germinale (amendă în mărime de la 50 000 euro), precum și neîndeplinirea obligațiilor de evidență și păstrare a materialului genetic – amendă până la 10 000 euro. Articolul 24 din aceeași lege stabilește amenda în mărime de 5 000 euro pentru persoanele din cadrul instituției medicale care săvârșesc una dintre următoarele încălcări: nu efectuează expertiza și nu acordă instrucția necesară; nu duce evidența necesară sau o duce necorespunzător; colectează celule sexuale de la persoane terțe; ignoră sau încalcă regulile de depozitare a celulelor sexuale; permite accesul la datele confidențiale.

Analizând legea nominalizată, constatăm că subiectul infracțiunilor prevăzute la art. 22 este general, în timp ce subiectul infracțiunilor prevăzute la art. 23–24 este special: medicul -art. 23 și angajatul instituției medicale – art. 24. Comparativ, infracțiunea de clonare prevăzută la art.144 CP al RM are subiect general. În acest context, considerăm că textul incriminator al art. 144 CP al RM urmează a fi completat cu agravante, una dintre care ar fi săvârșirea faptei cu folosirea situației de serviciu. Propuneri în acest sens au fost formulate în subcapitolele 3.3, 5.3 și anexa 2 la prezenta lucrare.

¹ Сводный федеральный закон: Полное правовое регулирование Закона о репродуктивной медицине в редакции от 27.08.2023 г. [citat 27.08.2023]. Disponibil: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10003046>.

Codul penal al Republicii Austria, adoptat prin Legea federală din 23 ianuarie 1974, nu conține reglementări referitoare la genomul uman.¹

În Regatul Danemarcei, Legea nr. 93/2015 despre reproducerea asistată medical interzice clonarea reproductivă (producerea de indivizi identici genetic) și transferul nuclear al celulelor somatice (clonarea terapeutică).² CP al Regatului Danemarcei nu conține incriminări în domeniul genomului uman.³

În Bulgaria, domeniul clonării umane este reglementat prin Legea privind ocrotirea sănătății din 2004 și Ordinul Ministerului Sănătății nr. 28 din 2007 (modificat la 29 iulie 2011) privind activitățile de reproducere asistată.⁴

Conform art. 135 din Legea Bulgariei privind ocrotirea sănătății, se interzice selectarea genului descendenților, cu excepția cazului în care trebuie prevenite bolile ereditare legate de gen și, în plus, este prevăzut că: „orice intervenție care vizează modificarea genomului uman poate fi întreprinsă numai în scop preventiv sau terapeutic și nu în scopul introducerii modificării în genomul descendenților”. Secțiunea interzice și clonarea reproductivă a persoanelor, inclusiv cea în scopul donării de organe, țesuturi și celule. Totodată, este permisă experimentarea embrionilor excidentari de FIV, cu condiția consimțământului informat al donatorilor.⁵ Articolul 223 din Legea nominalizată conține sancțiuni penale pentru reproducerea asistată cu încălcarea art. 130, 131, 132a, 132b, 133, 135 și 136, exprimate în formă de amendă de la 15 000 BGN, dar care nu depășește 50 000 BGN, precum și retragere a dreptului de a exercita profesia de medic pe un termen de la trei luni la un an.

Spre deosebire de CP al RM, Legea Bulgariei incriminează eugenismul, intervențiile în genomul uman, clonarea reproductivă, inclusiv cea în scopul donării de organe, țesuturi și celule. În acest context, considerăm că legea penală a Republicii Moldova urmează a fi completată cu prevederi care ar stabili răspunderea penală pentru eugenism, precum și pentru intervențiile în genomul uman.

Codul penal al Bulgariei nu conține incriminări concrete în domeniul genomului uman.⁶

¹ CP al Austriei. [citată 22.01.2021]. Disponibil: <http://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Austria-RO.html>.

² Danish Consolidated Act on Assisted Reproduction (93/2015). [citată 22.02.2021]. Disponibil: https://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_isn=100758&p_lang=en.

³ CP al Regatului Danemarcei: adoptat prin Legea nr. 873 din 9 iulie 2015. [citată 22.02.2021]. Disponibil: <http://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Danemarca-RO.html>.

⁴ Bulgarian Ministry of Health Order No. 28 of 20 June 2007 „On assisted reproduction”. (Promulgated in the State Gazette, issue No. 55/6 July 2007), [citată 02.02.2021]. Disponibil: <http://www.mh.government.bg>.

⁵ The Bulgarian Health Act, 2004. [citată 02.02.2021]. Disponibil: <http://solicitorbulgaria.com/index.php/bulgarian-health-act-part-2>.

⁶ CP al Bulgariei:1968 [citată 22.02.2021]. Disponibil: <http://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Bulgaria-RO.html>.

Federația Rusă nu a ratificat Convențiile și Protocolul, însă a reglementat domeniul cercetat prin adoptarea Legii temporare № 54-ФЗ din 20.05.2002 privind interzicerea clonării.¹ Interdicția se stabilea pe un termen de cinci ani. Însă, la finele lunii martie 2010, acțiunea legii a fost prelungită pe un termen nedeterminat, până la intrarea în vigoare a unei legi speciale în domeniul biotehnologiilor.

Domeniul este reglementat, de asemenea, și prin Legea federală privind reglementarea de stat a activității de inginerie genetică № 86-ФЗ din 5 iunie 1996, cu modificările din 3 iulie 2016. Însă, obiectul de reglementare a legii nominalizate nu include activitățile de inginerie genetică asupra oamenilor, țesuturilor și celulelor din corpul uman, cu excepția diagnosticului genetic și terapiei genetice.²

Actualul Cod penal al Federației Ruse nu reglementează expres infracțiunile în domeniul genomului uman. Totodată, unii autori menționează anumite infracțiuni care pot fi raportate la faptele prejudiciabile cu utilizarea și manipularea biotehnologiei, inclusiv: ascunderea de informații cu privire la circumstanțele care pun în pericol sănătatea și viața oamenilor (art. 237); producerea, depozitarea, transportul sau vânzarea de bunuri și produse, lucrări sau servicii care nu îndeplinesc cerințele de siguranță (art. 238, 171.1); încălcarea normelor ecologice în producția de opere (art. 246); producerea armelor biologice (art., art. 248, 355); dezvoltarea, producerea, stocarea, achiziționarea sau vânzarea de arme de distrugere în masă (art. 255); cumpărarea și vânzarea unei persoane, alte operațiuni având ca obiect persoana (art. 127¹); transplantul și efectuarea experimentelor biomedicale asupra omului etc.³

Fiecare dintre aceste norme ale Codului penal al Federației Ruse are ca scop protejarea unui segment specific al relațiilor sociale, afectând în mod indirect sfera genomului uman. Nu există norme speciale care prevăd răspunderea penală pentru fapte penale cu utilizarea și manipularea biotehnologiei. În viziunea unor autori, legea penală actuală nu acoperă pe deplin problemele din acest segment al securității indivizilor, societății și statului. În special, Codul penal nu prevede răspunderea penală pentru experimentele ilicite asupra ființelor umane.⁴

În România, Legea nr. 301/2004 de modificare a CP, sau Codul lui Macovei, avea un capitol special dedicat domeniului genetic, intitulat „Crime și delictе privind manipularea

¹ Федеральный закон „О временном запрете на клонирование человека”: № 54-ФЗ от 20.05.2002 г. [citat 22.10.2019]. Disponibil: https://biorosinfo.ru/upload/file/7_54.pdf.

² Федеральный закон „О государственном регулировании в области генно-инженерной деятельности”: № 86-ФЗ от 5 июня 1996 г, изменен 3.07.2016. [citat 22.10.2019]. Disponibil: <https://www.law.ru/npd/doc/docid/9025842/modid/99?anchor=XA00LTK2M0#XA00LTK2M0>.

³ ТРУСОВ, А. И. Криминологические и уголовно-правовые аспекты предупреждения преступлений, связанных с использованием биотехнологий. Москва: ИЦ РИОР, НИЦ ИНФРА-М, 2016, с.76. Тищенко Е.В. Развитие современных биотехнологий и уголовный закон. В: *Юридические Науки*, 2015, сс.206–208.

⁴ ТИЩЕНКО, Е.В. Развитие современных биотехнологий и уголовный закон.. В: *Юридические Науки*, 2015, с.206.

genetică”. Astfel, art. 193 reglementa „delictul de alterare a genomului uman”, art. 194 prevedea „utilizarea ingineriei genetice pentru a produce arme biologice sau alte arme de exterminare în masa se pedepsește cu detențiune severă de la 15 ani la 25 ani și interzicerea unor drepturi”. De asemenea, la articolul 195 alin. (1) se preciza: „Crearea de embrioni umani în alte scopuri decât procreația se pedepsește cu închisoare strictă de la 3 la 10 ani și cu interzicerea unor drepturi”, iar în alineatul (2) se specifica „Cu aceeași pedeapsă se sancționează și crearea, prin clonare, a unei ființe umane genetic identice unei alte ființe umane, vii sau moarte”.¹

Actualmente, noul Cod penal român nu reglementează răspunderea penală pentru faptele periculoase din domeniul genomului uman, cum ar fi clonarea umană sau producerea de arme biologice.²

În același timp, în urma inițiativelor mai multor deputați și senatori aparținând tuturor grupurilor parlamentare a fost adoptată Legea specială privind interzicerea clonării și a aplicațiilor biomedicinii care încalcă drepturile omului și demnitatea umană.³

Legea interzice clonarea umană, definită ca: „reproducere asexuată, realizată prin introducerea de nuclee ale unor celule somatice într-un ovocit fertilizat sau nefertilizat al cărui nucleu a fost îndepărtat sau inactivat, în vederea producerii unui organism viu, aflat în orice stadiu de dezvoltare, care are o constituție genetic umană sau un genom uman predominant”. Celula somatică este definită ca: „celulă diploidă (care are un set complet de cromozomi) obținută sau derivată dintr-un corp uman viu sau mort, aflată în orice stadiu de dezvoltare”.⁴

Legea interzice, de asemenea: „implantarea embrionului uman în corpul unei femele de animal, creșterea și dezvoltarea unui embrion uman creat în alt mod decât fertilizarea in vitro și creșterea și dezvoltarea unui embrion uman în exteriorul corpului unei femele pentru o perioadă mai mare de 14 zile”. Sunt interzise și următoarele acțiuni ilegale: „plasarea unui embrion obținut ilegal în corpul unei mame purtătoare, comerțul cu embrioni umani, precum și comerțul cu gameți umani, pentru obținerea unui folos patrimonial injust”. Clonarea umană este pedepsită cu privațiune de libertate de la 3 la 7 ani.

Celelalte aplicații ale medicinei interzise de lege sunt pedepsite cu închisoare de la 6 luni la 2 ani, iar când în cauză sunt implicați medici și asistenți medicali acestora li se va interzice exercitarea profesiei respective.

¹ Crime și delictе privind manipularea genetică. CP. Parte integrantă din Legea nr. 301/2004. [citat 9.09.2021]. Disponibil: <https://lege5.ro/Gratuit/gu3dgobt/crime-si-delictе-privind-manipularea-genetica-codul-penal?dp=gi2tcnbgq3di>.

² TOPALĂ, A. Clonarea umană nu este pedepsită de noul Cod penal: 9.09.2009. [citat 9.09.2015]. Disponibil: <http://ziarero.antena3.ro/articol.php?id=1239223806>.

³ Legea României pentru interzicerea clonării și a aplicațiilor biomedicinii care încalcă drepturile omului și demnitatea umană. [citat 25.01.2021]. Disponibil: <http://www.senat.ro/Legis/PDF/2010/10L464FS.pdf>.

⁴ Ibidem.

Analizând prevederile legii nominalizate în comparație cu legea penală a RM, conchidem că CP al RM reglementează doar clonarea umană. Ca urmare, acesta necesită a fi revăzut în vederea incriminării și altor fapte ce vizează genomul uman. Unele dintre prevederile Legii nominalizate au fost utilizate la elaborarea propunerilor de lege ferenda în vederea modificării și completării CP al RM (subcapitolul 5.2 și anexa 2 din prezenta lucrare), dar și a unui proiect de lege specială privind intervențiile asupra genomului uman și interzicerea clonării (subcapitolul 5.1 și anexa 3 din prezenta lucrare).

Este de menționat faptul că CC al României (ediția actualizată din 14 iunie 2019), în Capitolul 2 „Respectul datorat ființei umane și drepturilor ei inerente”, secțiunea 1, conține dispoziții privind protecția speciei umane, intervențiile asupra caracterelor genetice, interzicerea practicilor eugenice, inviolabilitatea corpului uman, examenul caracteristicilor genetice, intervențiile medicale asupra unei persoane, prelevarea și transplantul de la persoanele în viață. Astfel, în conformitate cu prevederile art. 63 CC al României: „Sunt interzise orice intervenții medicale asupra caracterelor genetice având drept scop modificarea descendenței persoanei, cu excepția celor care privesc prevenirea și tratamentul maladiilor genetice. Este interzisă orice intervenție având drept scop crearea unei ființe umane genetic identice unei alte ființe umane vii sau moarte, precum și crearea de embrioni umani în scopuri de cercetare. Utilizarea tehnicilor de reproducere umană asistată medical nu este admisă pentru alegerea sexului viitorului copil decât în scopul evitării unei boli ereditare grave legate de sexul acestuia”.¹

În Ucraina, domeniul este reglementat de Legea № 2231-IV din 14 decembrie 2004 privind interzicerea clonării reproductive umane, care interzice clonarea reproductivă umană, precum și exportul și importul embrionilor clonați.² Conform art. 4 din Legea nominalizată: „încălcarea prevederilor acesteia atrage după sine răspunderea civilă, administrativă sau penală după caz”. Analizând prevederile CP al Ucrainei, am constatat că nu există reglementări în sensul incriminării clonării umane.³ Totodată, CP al Ucrainei incriminează în art. 142 „Experimentarea ilegală asupra unei ființe umane”, având următorul conținut: „Efectuarea ilegală de experimente biomedicale, psihologice sau de altă natură asupra unei ființe umane, care expun viața sau sănătatea acesteia la pericol”.

¹ Codul civil al României (în ediția actualizată din 14.06.2019). [citată 15.10.2019]. Disponibil: https://www.hamangiu.ro/upload/cuprins_extras/codul-civil-si-legea-de-punere-in-aplicare-actualizat-la-14-iunie-2019-extras.pdf, art.63.

² Закон Украины о запрете репродуктивного клонирования человека: № 2231-IV от 14.12.2004 [citată 25.10.2019]. Disponibil: https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=16942.

³ The Criminal Code of Ukraine: nr: 2341-III, on the basis – 2178–IX. [citată 15.10.2019]. Disponibil: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?lang=en#Text>.

Codul penal al Republicii Moldova nu conține incriminări în domeniul interzicerii experimentelor ilegale asupra persoanei. În același timp, legea noastră penală reglementează clonarea umană. Ucraina nu a incriminat clonarea reproductivă, cu toate că există lege specială cu privire la interzicerea acesteia.

Portugalia a reglementat acest domeniu prin Legea nr. 32 din 26.07.2006 cu privire la reproducerea medicală asistată. În conformitate cu prevederile art. 36 din acest act normativ, clonarea umană reproductivă prin transfer nuclear sau scindare embrionară este pedepsită cu privațiune de libertate de la 1 an la 5 ani. Articolele 37–40 din legea nominalizată stabilesc răspunderea penală pentru eugenism; crearea de himere sau hibrizi; surogat; utilizarea improprie a embrionilor pentru experimente sau scopuri științifice.¹

Spre deosebire de CP al RM, actul normativ menționat indică expres tipul clonării, precum și metodele de realizare: transfer nuclear sau scindare embrionară. Acțiunile incriminate sunt mai concrete și conferă protecție genomului uman. În același timp, ca și în Codul penal al Republicii Moldova, nu sunt incriminate acțiunile de alterare a genotipului uman și utilizarea ingineriei genetice pentru producerea de arme biologice și a altor arme de exterminare în masă.

Analiza efectuată în prezentul subcapitol a permis să concluzionăm că, în statele din cadrul sistemului de drept continental, protecția juridică a genomului uman este asigurată de legile supreme ale statelor, legile penale, precum și de legi speciale. Domeniile de reglementare și spectrul acțiunilor incriminate diferă de la stat la stat. În unele state domeniul este reglementat prin norme prohibitive care interzic expres anumite acțiuni în legătură cu genomul uman, dar aceste acțiuni nu sunt incriminate și pedepsite penal: Elveția, Danemarca, Federația Rusă. Ca urmare, este discutabilă eficiența acestor reglementări. Posibil că se mizează pe buna-credință și conștiința persoanelor.

Cea mai eficientă protecție juridică a genomului uman este asigurată în Spania, Franța, Republica Cehia și Slovenia, unde faptele antisociale în acest domeniu sunt incriminate prin legea penală, precum și în Germania, unde Legea despre protecția embrionului din 13 decembrie 1990 incriminează faptele prejudiciabile în acest domeniu și stabilește pedepse penale (rezultatele analizei realizate sunt reflectate în tabelul din anexa 4 la prezenta lucrare).

În același timp, se impune necesitatea unei reglementări unitare în domeniul protecției juridico-penale a genomului uman, prin stabilirea unor incriminări concrete în scopul excluderii oricărei posibilități de ocolire a legislației sau de eschivare de la răspundere.

¹ Lei Procriação medicamente assistida: n.º 32/2006. [citată 29.04.2023]. Disponibil: <https://dre.pt/dre/detalhe/lei/32-2006-539239>.

4.2. Incriminarea faptelor care aduc atingere genomului uman în unele state din sistemul common law

Statele din sistemul de drept common law, spre deosebire de cele din cadrul sistemului de drept continental, au reglementat mult mai slab domeniul genomului uman.

Cea mai înaltă protecție a genomului uman este asigurată în Marea Britanie, unde există Legea despre clonarea reproductivă a omului din 2001¹, abrogată prin Legea despre fertilizarea umană și embrionologie din 2008².

Legea despre clonarea reproductivă a omului din 2001 conținea norme penale care interziceau „introducerea în uterul femeii a unui embrion, creat prin clonare sau prin alte metode cu excepția fertilizării”. Pedepsa pentru clonare constituia 10 ani privațiune de libertate. Conform art. 1 alin. (3) din Legea respectivă: „nu poate fi începută nicio procedură în legătură cu această crimă fără acordul procurorului general”.³

Analizând prevederile legii respective, remarcăm că era pasibilă de răspundere penală doar fapta de introducere în uterul femeii a unui embrion creat prin clonare sau prin alte metode. În același timp, nemijlocit acțiunea de creare a embrionului, prin clonare sau prin alte metode, nu este interzisă.

Legea despre fertilizarea umană și embrionologie din 2008 este una dintre cele mai democratice legi din lume. Legea conține dispoziții concrete, certe și amănunțite referitor la ceea ce este permis și interzis în domeniul fertilizării și embrionologiei.⁴

Este de menționat faptul că acest act normativ nu operează cu termenii de clonare umană, modificare a genomului, eugenism etc. Legiuitorul Marii Britanii a mers pe o altă cale și a interzis expres următoarele fapte: „introducerea în uterul femeii a unui embrion sau gamet, cu excepția celor permisi” (secț.3); „introducerea în uterul femeii a unor embrioni combinați genetic, embrioni care nu sunt umani și gameți de la animale”, precum și „combinarea gameților umani cu gameți de animale, producerea embrionilor hibridi sau păstrarea și utilizarea unui embrion hibrid, decât în temeiul unei licențe”(secț.4). În secțiunea 3ZA se explică noțiunea de „embrion permis”, care semnifică doar „embrionul format dintr-un ou permis și un spermatozoid permis”. Noțiunea de „ou permis” semnifică „oul produs de/sau extras din ovarul unei femei și

¹ The Human Reproductive Cloning Act of Great Britain: 2001. [citată 25.10.2019]. Disponibil: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2001/23/section/1/enacted>.

² Ibidem.

³ The Human Reproductive Cloning Act of Great Britain: 2001. [citată 25.10.2019]. Disponibil: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2001/23/section/1/enacted>.

⁴ Human Fertilisation and Embryology Act 2008. [citată 29.08.2023]. Disponibil: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/22/section/3>.

al cărui ADN nu este alterat” și noțiunea de „spermatozoid permis” semnifică „spermatozoidul produs de, sau extras din testiculele unui bărbat, a cărui ADN nu a fost alterat”.¹

Analizând acțiunile interzise, accentuăm faptul că răspunderea penală survine doar pentru introducerea în uterul femeii a embrionilor nepermiși, modificați genetic, non-umani și a gameților de la animale. Atragem atenția că legea nu interzice însăși fapta de creare a acestor embrioni nepermiși, modificați genetic etc., ci doar „combinarea gameților umani cu gameți de animale, producerea embrionilor hibridi sau păstrarea și utilizarea unui embrion hibrid, decât în temeiul unei licențe”. O licență nu poate autoriza: „păstrarea sau utilizarea unui embrion uman alterat după apariția liniei primitive, sau la sfârșitul perioadei de 14 zile, începând cu ziua în care a început procesul de creare a embrionului uman hibrid; introducerea unui embrion uman hibrid într-un animal; păstrarea sau utilizarea unui embrion uman hibrid, în cazul în care regulamentele interzic păstrarea sau utilizarea acestuia”.²

Conchidem că legislația Marii Britanii nu protejează suficient genomul uman. Toate normele prohibitive se referă doar la producerea, păstrarea și utilizarea embrionilor hibridi sau himere, precum și la interzicerea introducerii acestora într-un uter uman sau animal. Totodată, nu este interzisă fapta de creare, păstrare și utilizare a embrionilor umani creați prin clonare sau alte metode. Se interzice doar implantarea unui atare embrion în uter uman. Ca urmare, în afara legii nominalizate rămâne fapta de ectogeneză, adică „producerea unei ființe umane autonome în afara uterului unei femei, ce înseamnă într-un laborator”.³

În Australia, Legea privind tehnologia genică din 2000 (în vigoare din iulie 2001) interzice „clonarea ființelor umane”, faptă care este pedepsită penal (secț. 192B). Legea nominalizată definește clonarea unei ființe umane ca „utilizarea tehnologiei în scopul producerii, dintr-un original, a unui duplicat descendent, adică a duplicatelor sau descendenților care sunt identici din punct de vedere genetic cu originalul”. În particular, la nivel de state, Victoria, Australia de Vest și Australia de Sud, au încorporat reglementările stabilite de Legea privind tehnologia genică în legile lor naționale.

La 19 decembrie 2002 au fost promulgate două legi importante în acest domeniu: Legea privind interzicerea clonării umane și Legea privind cercetarea care implică embrionii umani. Au fost incriminate și sunt pedepsite penal următoarele fapte: crearea embrionilor clonați în scopuri

¹ Human Fertilisation and Embryology Act 2008. [citat 29.08.2023]. Disponibil: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/22/section/3>, secț. 3ZA.

² Ibidem, secț. 4.

³ Council of Europe's Parliamentary Assembly Recommendation on use of human embryos and fetuses for diagnostic, therapeutic, scientific, industrial and commercial purposes: nr.1046 (1986). [citat 25.10.2019]. Disponibil: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15080&lang=en>.

reproductive și conexe;¹ încercările de implantare a unui astfel de embrion într-un uter uman sau animal; importul și exportul embrionilor clonați; crearea sau dezvoltarea embrionilor care conțin material genetic de la mai mult decât două persoane; dezvoltarea unui embrion uman în afara corpului unei femei pe o perioadă mai mare decât 14 zile; alterarea genomului germinal; crearea și dezvoltarea himerelor și hibridilor; implantarea în uter uman a hibridilor și embrionilor de animale; implantarea embrionilor umani în uterul unui animal; importul, exportul și plasarea unui embrion interzis.² Toate aceste fapte se pedepsesc cu închisoare până la 15 ani.

Spre deosebire de CP al RM, care incriminează doar crearea unei ființe umane prin clonare, Legea Australiei asigură protecția genomului uman printr-un șir de fapte pasibile de răspundere penală. Ca urmare, CP al RM necesită a fi completat prin incriminarea altor fapte care să asigure o protecție eficientă genomului uman. În temeiul prevederilor Legii nominalizate au fost elaborate propuneri de modificare și completare a CP al RM, inclusiv a art. 144, care să stabilească răspunderea pentru importul sau exportul în/din Republica Moldova a materialului genetic clonat al ființelor umane (a se vedea subcapitolul 5.3 și anexa 2 din prezenta lucrare).

În SUA nu există nicio lege federală care să interzică clonarea umană, legile și reglementările federale abordează doar finanțarea și alte probleme legate indirect de clonare. Cu toate acestea, la nivel de state, există legi care interzic direct sau permit în mod explicit diferite forme de clonare.³

La nivel de state au fost adoptate legi împotriva clonării. În prezent, 8 state din SUA (Arizona, Arkansas, Indiana, Michigan, Dakota de Nord, Oklahoma, Dakota de Sud, Virginia) interzic orice tip de clonare umană. Este interzisă în mod expres finanțarea de stat a clonării umane în patru state (Arizona, Indiana, Louisiana și Michigan). În alte 10 state (California, Connecticut, Illinois, Iowa, Maryland, Massachusetts, Missouri, Montana, New Jersey și Rhode Island) există legi de tipul: „clonează și ucide”. Aceste legi interzic implantarea de embrioni clonați în uterul unei femei sau în alt dispozitiv pentru a fi născut ulterior, dar permit distrugerea embrionilor.⁴

În acest context, conchidem că în SUA nu există o reglementare unitară, la nivel de confederație, care să protejeze genomul uman.

¹ Prohibition of Human Cloning for Reproduction Australian Act 2002, Partea 2, Divizia 1, Secțiunea 9–11. [Citat 25.12.2020]. Disponibil: <https://www.legislation.gov.au/Details/C2017C00306>.

² Ibidem, partea 2, divizia 1, secțiunea 12–21.

³ WITHERSPOON COUNCIL. The treat of human cloning. Report 2015. [Citat 25.02.2021]. Disponibil: <https://www.thenewatlantis.com/publications/part-four-cloning-policy-in-the-united-states/e>.

⁴ MARTENS, K., PAI, R.D., JARDINE, J.J. . The Law and Human Cloning. USA, 2018. [Citat 25.12.2020]. Disponibil: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=81132fd8-f391-48a7-ad0b-7f96eda2caf8>.

În Canada, Legea cu privire la reproducerea umană asistată (S.C. 2004, cu ultimele modificări și completări din 9.06.2020), conține reglementări referitoare la clonarea umană.¹

În secțiunea 3 din Legea nominalizată este definit termenul „genom” ca: „totalitatea secvenței de acid dezoxiribonucleic a unei anumite celule”. „Clona umană” este definită ca: „un embrion care, ca urmare a manipulării materialului reproductiv uman sau a unui embrion in vitro, conține un set diploid de cromozomi obținuți de la o persoană - vie sau decedată - ființă umană, făt sau embrion”.

În conformitate cu prevederile art. 5 și 9 din aceeași lege: „nicio persoană nu trebuie: (a) să creeze o clonă umană utilizând orice tehnică sau să transplanteze o clonă umană într-o ființă umană sau în orice formă de viață non-umană sau într-un dispozitiv artificial”. În acest context, menționăm că textul incriminator din Legea Canadei este mult mai reușit decât cel din Legea Marii Britanii, dat fiind faptul că prevederile primei se referă atât la crearea clonei umane, cât și la transplantarea acesteia, inclusiv într-un dispozitiv artificial.

În afară de clonarea umană, Legea Canadei mai interzice următoarele acțiuni ce țin de genomul uman:

- „(b) crearea embrionului in vitro în orice alt scop decât crearea unei ființe umane;
- (c) crearea unui embrion dintr-o celulă sau parte dintr-o celulă prelevată dintr-un embrion sau făt sau transplantarea unui astfel de embrion într-o ființă umană;
- (d) păstrarea unui embrion în afara corpului unei persoane de sex feminin, după expirarea a paisprezece zile de dezvoltare a acestuia, după fertilizare sau creație;
- (e) excluderea oricăror acțiuni menite să selecteze sexul viitorului copil, cu excepția prevenirii, diagnosticării sau tratamentului unei tulburări sau boli legate de sex;
- (f) modificarea genomului unei ființe umane sau a embrionului in vitro, astfel încât modificarea să poată fi transmisă descendenților;
- (g) transplantul de spermă, ovul, embrion sau făt non-uman într-o ființă umană;
- (h) utilizarea oricărui material reproductiv uman sau a unui embrion in vitro care este sau a fost transplantat într-o formă de viață non-umană;
- (i) crearea de himere sau transplantarea unei himere fie într-o ființă umană, fie într-o formă de viață neumană; sau
- (j) crearea unui hibrid în scopul reproducerii sau transplantarea unui hibrid fie într-o ființă umană, fie într-o formă de viață non-umană.”¹

¹ Legea Canadei cu privire la reproducerea umană asistată: S.C. 2004, c. 2), în redacția: 9.06.2020. [citat 18.02.2021]. Disponibil: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/a-13.4/>.

Conform art. 60 din Legea Canadei cu privire la reproducerea umană asistată: „persoana care încalcă oricare dintre secțiunile 5–7 și 9 se face vinovată de comiterea unei infracțiuni și este pasibilă: (a) de a fi pedepsită cu amendă până la 500 000 USD sau închisoare pe un termen de până la zece ani, sau ambele; sau (b) de a fi pedepsită cu amendă până la 250 000 USD sau închisoare până la patru ani, sau ambele”.²

Comparativ cu Republica Moldova, Canada asigură o protecție mai eficientă genomului uman. Legea nominalizată acoperă o mare parte din infracțiunile posibile în domeniu. În același timp, Legea Canadei nu reglementează faptele ce țin de importul, exportul și comerțul cu material genetic clonat, embrioni interziși (himere, hibrizi, embrioni modificați etc.).

În Noua Zeelandă, domeniul este reglementat prin Legea nr. 92 din 21 noiembrie 2004 privind tehnologia reproducerii asistate, cu modificările din 1.12.2020.³

Anexa nr. 1 din Legea nominalizată reglementează acțiunile interzise în domeniul genomului uman, inclusiv: „crearea artificială a unui embrion clonat, în scopuri reproductive; crearea artificială a unui embrion hibrid, în scopuri reproductive; implantarea într-o ființă umană a unui embrion clonat, a unui gamet sau embrion animal, sau a unui embrion hibrid; implantarea într-un animal a unui gamet uman sau a unui embrion uman, a unui embrion hibrid; implantarea într-o ființă umană a unui gamet modificat genetic, a unui embrion uman sau a unui embrion hibrid; implantarea într-o ființă umană a gameților derivați de la un făt sau un embrion”.

Conform prevederilor art. 8 din Legea nominalizată: „acțiunile indicate în anexa 1, precum și importul și exportul materialului genetic clonat, sunt pedepsite cu închisoare pe un termen de până la 5 ani sau cu amendă de până la 200 000 USD, sau cu ambele: închisoare și amendă”.

În comparație cu Republica Moldova, Noua Zeelandă reglementează mai eficient domeniul cercetat. Spectrul de acțiuni ilegale reglementat este destul de vast. În afara sferei de acțiune a legii nominalizate a rămas fapta de alterare (modificare, editare) a genomului uman. Totodată, legea Noii Zelande privind tehnologia reproducerii asistate obligă în mod expres stoparea dezvoltării embrionilor umani sau hibrizi, creați artificial, după expirarea unui termen de 14 zile

¹ Prohibitions Canada Act related to scientific research and clinical applications. [citat 18.02.2021]. Disponibil: <https://www.canada.ca/en/health-canada/services/drugs-health-products/biologics-radiopharmaceuticals-genetic-therapies/legislation-guidelines/assisted-human-reproduction/prohibitions-scientific-research-clinical-applications.html>.

² Legea Canadei cu privire la reproducerea umană asistată: S.C. 2004, c. 2), în redacția 9.06.2020. [citat 18.02.2021]. Disponibil: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/a-13.4/>, art.60.

³ Human Assisted Reproductive Technology Act 2004: nr. 92 from 21.11.2004, 01.07.2023 version. [citat 16.08.2023]. Disponibil: <https://www.legislation.govt.nz/act/public/2004/0092/latest/whole.html#DLM319832>.

de la formarea acestora. Încălcarea obligației respective atrage după sine pedeapsa cu închisoare până la 2 ani sau amendă în mărime de până la 100 000 USD, sau ambele (art. 9).¹

Codul penal al Indiei, aprobat în anul 1860, cu amendamente inclusiv până în anul 2018, nu conține reglementări în domeniul clonării umane.²

În anul 2005, au fost aprobate Ghidurile naționale din India pentru acreditarea clinicilor de fertilitate, care prevăd că trebuie încurajată clonarea celulelor stem și cercetarea embrionilor (cu termen mai mic de 15 zile).³ Aceste ghiduri nu au o valoare juridică reală.

Legea Indiei nr. 92 din 2020 privind tehnologia de reproducere asistată⁴ nu conține dispoziții referitoare la clonarea umană, care erau prezente în proiectul inițial.

În conformitate cu prevederile art. 33 din legea nominalizată „sunt considerate infracțiuni și sunt pedepsite penal acțiunile oricărui medic, genetician, ginecolog, înregistrat ca medic sau oricărei alte persoane, inclusiv: (a) Abandonarea, respingerea sau exploatarea, favorizarea abandonării, exploatarea sau renegării sub orice formă a copilului sau copiilor născuți prin reproducere asistată medical; (b) Înstrăinarea embrionilor sau gameților umani, precum și administrarea unei agenții sau altei organizații în domeniul vânzării, cumpărării sau tranzacționării de embrioni sau gameți umani; (c) Importul sau favorizarea importului embrionilor sau gameților umani; (d) Exploatarea sub orice formă a cuplului care participă la proceduri ART sau a donatorilor de gameți; (e) Transferarea embrionului uman într-o persoană de sex masculin sau într-un animal; (f) Înstrăinarea oricărui embrion sau gamet uman în scop de cercetare; (g) Intermedierea în vederea donării de gameți”. Conform art. 33 alin.(2) din Legea nominalizată: „săvârșirea pentru prima dată a faptelor prevăzute la alin. (1), de către orice persoană, va fi pedepsită cu amendă de la 5 la 10 rupii. Infracțiunea ulterioară va fi pedepsită cu închisoare pe un termen de la opt la zece ani și amendă de la zece la douăzeci de rupii.”⁵

Constatăm că legea nominalizată atrage o atenție deosebită faptelor ilegale ce țin de comerțul, intermedierea și importul embrionilor și gameților umani, transferarea embrionului uman într-o persoană de sex masculin sau într-un animal. În același timp, în afara sferei de reglementare au rămas toate acțiunile de editare, modificare, combinare a materialului genetic

¹ Legea Noii Zeelande privind tehnologia reproducerii asistate: nr. 92 din 21.11.2004, în redacția 1.12.2020. [citată 16.02.2021]. Disponibil: <https://www.legislation.govt.nz/act/public/2004/0092/latest/whole.html#DLM319832>, art.10.

² The Indian Penal Code: 1860, reviewed 23.03.2020. [citată 16.02.2021]. Disponibil: <https://legislative.gov.in/sites/default/files/A1860-45.pdf>.

³ National Guidelines for Accreditation, Supervision & Regulation of ART Clinics in India. [citată 25.12.2020]. Disponibil: http://www.icmr.nic.in/art/art_clinics.htm.

⁴ Legea Indiei privind tehnologia de reproducere asistată. [citată 16.02.2021]. Disponibil: http://164.100.47.4/BillsTexts/LSBillTexts/Asintroduced/97_2020_LS_Eng.pdf.

⁵ Ibidem, art. 33.

uman, clonarea, crearea de hibrizi și himere, transplantarea acestora într-un uter uman sau animal, transplantarea unui embrion de animal în uter uman etc. Prezintă interes faptul că infracțiunile nominalizate pot fi săvârșite atât de subiect special (medic, genetician, ginecolog etc.), cât și de subiect general (oricare altă persoană).

Cu toate că nu conține dispoziții concrete privind clonarea umană și alterarea genomului uman, legea sus-menționată asigură totuși o anumită protecție genomului uman, prin incriminarea unor acțiuni ilegale asupra embrionilor umani.

Analiza comparativă a legislației unor țări din sistemul de drept common law a permis a concluziona că protecția juridică a genomului uman este asigurată prin legi speciale sau capitole din legile cu privire la reproducerea umană asistată, care conțin norme penale. Ca urmare, în aceste state, cu excepția SUA, este asigurată o protecție eficientă a genomului uman (rezultatele analizei realizate sunt reflectate în anexa 5 la prezenta lucrare).

4.3. Incriminarea faptelor care aduc atingere genomului uman în unele state care aparțin altor sisteme de drept

În *Japonia*, Parlamentul a adoptat, la 29 noiembrie 2000, Legea privind reglementarea tehnologiei clonării umane și a altor tehnologii conexe, care conține sancțiuni penale.¹

Legea nominalizată interzice: „transferul embrionului uman, embrionul om-animal clonat realizat prin transferul somatic nuclear, precum și embrionii himere om-animal și embrioni hibrizi om-animal, într-un uter uman sau animal. Încălcarea interdicțiilor stabilite atrage după sine o pedeapsă de până la 10 ani închisoare și amendă în mărime de 10 milioane de yeni japonezi (aproximativ 93.000 USD)”.

Comparativ cu legea penală a Republicii Moldova, Legea Japoniei privind reglementarea tehnologiei clonării umane și a altor tehnologii conexe incriminează mai multe fapte ilegale în domeniul genomului uman. Totodată, analiza actului normativ în cauză ne-a permis să constatăm că acesta nu incriminează unele fapte prejudiciabile, dintre care putem menționa: clonarea unui embrion uman prin transfer nuclear somatic, producerea de embrioni umani, embrioni om-animal, sau de embrioni himere, transferul în uter a embrionului uman clonat realizat prin divizarea și prin transferul nuclear de la celule embrionare, transferul de embrioni himerici. Mai mult decât atât, Legea permite cercetarea embrionului uman in vitro și clonarea terapeutică.

Totodată, legea nu reglementează celelalte tipuri de cercetare a embrionului uman cum ar fi fabricarea de celule stem embrionare umane; nu stabilește principiile etice fundamentale, cum

¹ Japanese Act on Regulation of Human Cloning Techniques: nr. 146, 2000. [citată 28.12.2020]. Disponibil: <https://www.cas.go.jp/jp/seisaku/hourei/data/htc.pdf>.

ar fi caracterul gratuit al donării embrionilor și ovulelor în scopuri de cercetare, nu interzice vânzarea de embrioni umani și ovocite.

În *Israel*, domeniul clonării umane și modificării genetice este reglementat de Legea Israelului nr. 5759/1999 din 29.12.1998 privind interzicerea intervenției genetice.¹ Legea interzice, pe o perioadă de 5 ani, „actele de intervenție asupra celulelor umane, dacă scopul unei astfel de intervenții este fie clonarea unei ființe umane, fie determinarea creării unei ființe umane prin utilizarea celulelor reproductive, care au suferit o modificare genetică intenționată permanentă. Orice încălcare a normelor nominalizate va fi pedepsită cu închisoarea (secțiunea 6). Secțiunea 5) din Lege stabilește o excepție de la această interdicție generală, anume ministrul sănătății poate permite crearea unei ființe umane prin utilizarea celulelor reproductive modificate genetic, dacă constată că nu va fi cauzat niciun prejudiciu demnității umane”.

Pe 23 mai 2016, Parlamentul din Israel a interzis intervenția în sistemul genetic al omului, votând un amendament în acest sens. Amendamentul prevede modificarea legii actuale care interzice clonarea umană în anumite perioade și extinde interdicția clonării până în anul 2020. De asemenea, documentul adoptat modifică definiția „clonării reproductive umane”. Anterior, clonarea umană era definită astfel: „crearea unui embrion, prin transferul unei celule umane într-un ou sau ovul fertilizat, din care a fost extras nucleul, cu scopul creării unei persoane care este identică din punct de vedere genetic cromozomial cu altă persoană sau embrion, în viață sau decedat”, fie ca „introducerea unui embrion clonat în uter sau în corpul unei femei sau într-un alt uter sau în alt organism”. Acum, definiția este una mai simplă: „crearea unui embrion uman care este identic cu altă persoană sau alt embrion, în viață sau decedată”, precum și „introducerea acestuia în organismul unei femei sau al altei ființe”. Prin urmare, definiția generală a fost redactată astfel ca să includă pe viitor orice metodă posibilă de clonare a omului.²

În urma analizei actului normativ menționat, concluzionăm că acesta incriminează toate actele de intervenție asupra celulelor umane, fie în scopul clonării ființei umane, fie în scopul creării unei ființe umane din celule reproductive alterate ireversibil, precum și transplantarea acestora în organismul unei femei sau a altei ființe. Menționăm că formularea incriminatoare este mult mai reușită ca cea din Codul penal al Republicii Moldova. Totodată, legea nominalizată nu incriminează acțiunile de comerț, import și export al embrionilor și gameților umani; crearea de

¹ Israel's law banning genetic intervention: nr. 5759/1999 from 29.12.1998. [citată 25.12.2020]. Disponibil: <https://archivos.juridicas.unam.mx/www/bjv/libros/5/2292/59.pdf>.

² Israel: Law Prohibiting Human Cloning Amended. In: *Law Library of Congress (382,181)* [citată 25.12.2021]. Disponibil: <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2016-06-07/israel-law-prohibiting-human-cloning-amended/>.

hibrizi și himere, transplantarea acestora într-un uter uman sau animal; transplantarea unui embrion de animal în uter uman etc.

Coreea de sud. Legislativul sud-coreean, în 2003, a adoptat Legea cu privire la bioetică și biosecuritate, cunoscută ca Legea cu privire la bioetică, lege care a intrat în vigoare în anul 2005. Legea cu privire la bioetică reglementează cercetarea asupra celulelor stem embrionare și fertilizarea in vitro. Drept premisă a adoptării legii respective a fost clonarea unei vaci de către Woo-suk Hwang, un om de știință de la Universitatea Națională Seoul, Coreea de Sud. Până în anul 2003, Hwang a trecut de la încercările de clonare a animalelor la încercarea de clonare a embrionilor umani pentru celulele lor stem. Actul include norme și principii etice, reglementează domeniul inovațiilor științifice, precum și tinde să protejeze indivizii de exploatarea în laborator.¹

Legea sud-coreeană de bioetică, în afară de înființarea Comitetului Național de Bioetică, definește termeni relevanți, precum „embrionul”, „biotehnologia și transferul nuclear al celulelor somatice” (SCNT). Legea interzice: „clonarea umană, clonarea prin SCNT, cu excepția unor circumstanțe speciale, interzice vânzarea-cumpărarea celulelor-ou și experimentele privind combinarea hibridă umană-animală”.² Legea cu privire la bioetică stabilește principii și reguli cu privire la băncile de gene, testarea genetică și alte probleme științifice și etice legate de informațiile genetice umane.³

Totodată, Legea cu privire la bioetică stabilește sancțiuni penale, până la 10 ani închisoare, pentru încălcarea prevederilor referitoare la clonarea umană. Pregătirea și tentativa sunt pedepsite. Conform art. 50 din Legea nominalizată: „acțiunile privind implantarea unui embrion uman într-un uter animal sau a unui embrion de animal în uter uman vor fi condamnate cu închisoare pe un termen de până la 5 ani”.

Sanctiunea normei prevăzute la art. 51 din Legea nominalizată conține pedepse de până la 3 ani închisoare pentru comiterea uneia dintre următoarele fapte: „asistarea la comiterea următoarelor fapte: implantarea unui embrion clonat într-un uter, menținerea unui embrion clonat într-un uter sau asistarea la nașterea rezultată din actul de implantare a unui embrion clonat într-un uter; producerea unui embrion în alte scopuri decât sarcina; intermedierea sau

¹ CLAY, A.S. South Korea's Bioethics and Biosafety Act (2005): [citată 16.12.2020]. Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/342529809_South_Korea's_Bioethics_and_Biosafety_Act_2005.

² HENRY, T. GREELY. Human reproductive cloning: The curious incident of the dog in the night-time: 21.02.2020. [citată 15.12.2020]. Disponibil: <https://law.stanford.edu/2020/02/24/human-reproductive-cloning-the-curious-incident-of-the-dog-in-the-night-time/>.

³ CLAY, A. S. South Korea's Bioethics and Biosafety Act (2005). [citată 16.12.2020]. Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/342529809_South_Korea's_Bioethics_and_Biosafety_Act_2005.

sprijinul la furnizarea sau utilizarea spermatozoizilor sau ovocitelor pentru beneficii financiare, personale sau alte interese”.¹

În comparație cu CP al RM, Legea sud-coreeană cu privire la bioetică și biosecuritate incriminează mai multe fapte prejudiciabile în domeniul genomului uman, asigurând o protecție mai eficientă a acestuia. Nu sunt incriminate asemenea fapte ca importul și exportul embrionilor umani sau materialului genetic clonat sau editat, alterarea genotipului uman etc.

CP al Republicii Populare Chineze (adoptat la cea de-a doua sesiune a celui de-al cincilea Congres Național Popular din 1 iulie 1979; revizuit la cea de-a cincea sesiune a celui de-al optulea Congres Național Popular din 14 martie 1997 și promulgat prin Ordinul nr.83 al președintelui Republicii Populare China în martie 14, 1997)² nu conține reglementări care vizează genomul uman.

Ghidul etic oficial din anul 2003 pentru cercetarea celulelor stem embrionare umane este un act normativ emis de Ministerul Științei și Tehnologiei, de comun acord cu Ministerul Sănătății (în prezent Comisia Națională de Sănătate)³. În conformitate cu prevederile Ghidului: „cercetarea editării genelor la embrionii umani este permisă, dar cu anumite restricții specifice”. Conform art. 4 din Ghid: „se interzice în mod expres orice cercetare privind clonarea umană”.

Măsurile privind administrarea tehnologiei de reproducere umană asistată, denumite în continuare „Măsuri ART”, constituie un alt set de acte normative ce reglementează domeniul vizat: (Renlei Fuzhu Shengzhi Jishu Guanli Banfa (Decretul MOH [2001]) nr. 14, 20 februarie 2001).⁴ În conformitate cu prevederile art. 13 din Măsurile ART: „efectuarea ART în China trebuie să aibă loc cu respectarea standardelor tehnice ale tehnologiei asistente de reproducere umană, care interzic în mod expres orice manipulare genetică a embrionilor umani în scopuri reproductive (paragraful §3 (9))”.

Legea Republicii Populare Chineze cu privire la progresul științei și tehnologiei a fost adoptată la 29 decembrie 2007 și a intrat în vigoare la 1 iulie 2008.⁵ Legea respectivă nu conține reglementări concrete în vederea protecției genomului uman.

¹ Korea's Bioethics and Biosafety Act: 2005. [citată 16.12.2020]. Disponibil: <https://mbbnet.ahc.umn.edu/scmap/KoreanBioethics.pdf>, art. 49-51.

² CP al Republicii Populare Chineze [citată 05.01.2021]. Disponibil: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/5375/108071/F-78796243/CHN5375%20Eng3.pdf>.

³ GANXIBAO, R. P., LUNLI, Y., YUANZE, Zh. Ghidul etic oficial pentru cercetarea celulelor stem embrionare umane: Nr. 460, 24.12.2003. [citată 15.02.2021]. Disponibil: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_03_81.

⁴ ZHANG, L. On Gene Edited Babies: What Chinese Law Says: 26.12.2018. [citată 15.12.2020]. Disponibil: <https://blogs.loc.gov/law/2018/12/on-gene-edited-babies-what-chinese-law-says/>.

⁵ Law of the People's Republic of China on Progress of Science and Technology: N82 from 26.12.2007. [citată 05.01.2021]. Disponibil: http://english.www.gov.cn/archive/laws_regulations/2014/08/23/content_281474983042277.htm.

La 28 mai 2019, Consiliul de Stat al Republicii Populare Chineze a promulgat Reglementările administrative privind resursele genetice umane din Republica Populară Chineză, intrate în vigoare la 1 iulie 2019. La 17.10.2020, Congresul chinez a aprobat Legea cu privire la biosecuritate, care a intrat în vigoare la 15 aprilie 2021.¹ Conform Reglementărilor și Legii nominalizate: „materialele pentru resurse genetice umane au în vedere atât materialele genetice care conțin genomi și gene umane, cum ar fi organe, țesuturi și celule; dar și informațiile (date derivate) despre resurse genetice umane”. Sunt pedepsite următoarele acțiuni: „colaborarea științifică internațională sau efectuarea de studii clinice fără a obține aprobarea MOST, sau fără înregistrarea corespunzătoare (amendă între 500 000 și 5 000 000 RMB); obținerea unei aprobări prin depunerea unei cereri, documente sau materiale frauduloase, sau prin fraudarea altor mijloace (amendă între 500 000 și 5 000 000 RMB cu suspendarea licenței pe o perioadă de 5 ani); colectarea, conservarea, exportarea sau utilizarea resurselor genetice umane chineze, fără cooperare cu un partener chinez (amendă între 1 000 000 și 10 000 000 RMB); comerțul ilegal cu resurse genetice chineze (încetarea activităților ilegale, confiscarea veniturilor ilicite obținute în urma activităților ilegale de colectare/conservare și o amendă între 1 000 000 și 10 000 000 RMB); încălcarea obligației privind păstrarea sau furnizarea informației cu privire la resursele genetice umane (sistarea activității pe o perioadă între 1 și 5 ani, sau permanent în caz de încălcare flagrantă)”.²

Codul penal al RM nu reglementează faptele prejudiciabile sus-menționate. Resursele genetice ale RM sunt protejate parțial doar prin Legea RM cu privire la înregistrarea genetică judiciară și art. 46 din CC al RM. De menționat faptul că Reglementările privind resursele genetice umane din China au instituit norme concrete și au limitat la maximum activitățile de cercetare ale entităților străine, limitând accesul acestora la resursele genetice chineze. Cu toate acestea, legiuitorul nu a efectuat modificările corespunzătoare în Codul penal al Chinei, nefiind incriminată clonarea umană, alterarea genomului uman, precum și alte acțiuni de manipulare genetică.

Singapore. Codul penal din Singapore, adoptat în 1871, cu ultimele modificări din iunie 2018, nu conține reglementări privind protecția genomului uman și clonarea.³

¹ CHIU, V., GUAN, K., PAN, W. An Overview of the Latest Human Genetic Resources Regime in China. 28.01.2022. Goodwin, 2022, Attorney Advertising. [citată 15.01.2022]. Disponibil: <https://www.jdsupra.com/legalnews/an-overview-of-the-latest-human-genetic-3334010/>.

² Regulations on management of human genetic resources in China: 10.06.2019. [citată 17.12.2020]. Disponibil: http://english.www.gov.cn/policies/latest_releases/2019/06/10/content_281476708945462.htm.

³ The Statutes of The Republic of Singapore. Penal Code. [citată 15.12.2020]. Disponibil: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/67824/65070/F1489930975/SGP67824.pdf>.

Protecția genomului uman este asigurată doar prin Recomandările Comitetului consultativ de bioetică din Singapore (BAC) cu privire la problemele etice, juridice și sociale în cercetarea celulelor stem umane, reproducerea și clonarea terapeutică, aprobate de guvern la 18 iulie 2002. Comitetul consultativ de bioetică din Singapore (BAC), la 21 iunie 2002, a publicat un raport privind problemele etice, juridice și sociale în cercetarea celulelor stem umane, reproducerea și clonarea terapeutică.

BAC recomandă interzicerea completă a clonării reproductive și permite clonarea terapeutică numai în conformitate cu anumite cerințe. Recomandarea 7 prevede: „Ar trebui să existe o interzicere completă a implantării unui embrion uman creat prin aplicarea tehnologiei de clonare într-un uter sau a oricărui tratament al unui embrion uman destinat să ducă la dezvoltarea acestuia într-un sugar viabil”. Raportul a concluzionat, de asemenea, că: „crearea embrionilor umani fie prin FIV (Fertilizare in vitro), fie prin SCNT (Somatic Cell Nuclear Transfer) în scopuri de cercetare nu poate fi justificată decât în cazul în care (1) există un salt științific puternic și un beneficiu medical al unor astfel de cercetări; (2) nu există nicio alternativă acceptabilă și (3) este o procedură selectivă, de la caz la caz, cu aprobarea specifică din partea organului statutar competent.¹ Comparativ, legislația Republicii Moldova asigură o protecție minimă a faptelor în domeniul genomului uman, cel puțin prin incriminarea clonării umane.

Protecția genomului uman în unele state din dreptul islamic

Doctrina islamică se bazează pe Coran, Assunnah Annabawiah și Sharia'a islamică. Cu toate acestea, mai mulți savanți islamici au emis fatwa legitimând recursul la tehnicile de reproducere asistată. În martie 1980, Excelența Sa Sheikh Gad El Hak Ali Gad El Hak a emis o Fatwa de la Dar El Eftaa. Fiind primul ghid care permite și reglementează ART în țările musulmane, Fatwa a fost resursa de fundal pentru toate reglementările și liniile directe emise în lumea musulmană sunnită, inclusiv maternitatea surrogat, donarea de ovule, donarea de spermă, selecția sexului, crioconservarea, clonarea, manipularea genetică pentru indicații medicale și terapeutice non-medicale. În ciuda importanței Sharia'a și a Fatwa islamică, a fost necesar ca țările islamice să își adapteze contextul legislativ la progresul medical și la tehnicile și cercetările de reproducere asistată din zonă.²

În Algeria, Legea nr. 18-11 din 2 iulie 2018 cu privire la sănătate include un capitol dedicat tehnicilor de reproducere asistată medical. Conform art. 371 din Lege: „donarea sau vânzarea de

¹ O'BRIEN, C. The Singapore Bioethics Advisory Committee. Embryo Project Encyclopedia: 2014-03-14. [citată 25.12.2020]. Disponibil: <http://embryo.asu.edu/handle/10776/7645>.

² KOOLI, Ch. Review of assisted reproduction techniques, laws, and regulations in Muslim countries, 11.12.2019. In: *Middle East Fertility Society Journal*, volume 24, article number: 8 (2020) [citată 15.01.2021]. Disponibil: <https://mefj.springeropen.com/articles/10.1186/s43043-019-0011-0>.

gameți, embrioni sau spermă este strict interzisă”. Încălcarea acestei prevederi atrage după sine o pedeapsă privativă de libertate de la 5 ani la 10 ani și amendă de la 500 000 la 1 000 000 DA.

Conform art. 374 din lege este interzisă crearea embrionilor în scopul efectuării de studii și cercetări. Încălcarea acestei prevederi atrage după sine o pedeapsă cu închisoare de la 10 la 20 de ani și amendă de la 1 000 000 la 2 000 000 DA.

Conform art. 375 din lege se interzice selectarea sexului viitorului copil și clonarea umană. Articolul 436 din lege stabilește pedeapsa pentru încălcarea prevederilor art.375 referitoare la reproducerea organismelor genetic identice și la selecția sexului, anume închisoare de la 10 la 20 de ani și amendă de la 1 000 000 la 2 000 000 DA.¹

Spre deosebire de Algeria, Legea RM privind sănătatea reproducerii permite donarea de spermă, oocite sau de embrioni, dar interzice înstrăinarea acestora. În același timp, Legea Algeriei cu privire la sănătate incriminează mai multe fapte contra genomului uman.

Africa de Sud are mai multe acte care reglementează domeniul genomului uman.

Legea cu privire la sănătate: nr. 61 din 2003² interzice clonarea reproductivă a ființelor umane. Conform pct. 57 din lege, o persoană nu poate: (a) să manipuleze orice material genetic, inclusiv material genetic uman, sau (b) să efectueze orice activitate, inclusiv transferul nuclear sau scindarea embrionilor, precum și manipulările cu gameți, zigoți sau embrioni, în scopul clonării reproductivă a unei ființe umane. Totodată, este interzis importul sau exportul zigoților sau embrionilor umani, fără acordul Ministerului Sănătății. Încălcarea prevederilor pct. 57 atrage după sine pedeapsa cu închisoare până la 5 ani și amendă. Aceași lege permite clonarea terapeutică cu utilizarea celulelor stem adulte sau din cordonul ombilical.

Spre deosebire de CP al RM, Legea Africii de Sud cu privire la sănătate definește clonarea reproductivă și cea terapeutică. Conform pct. 57 alin. (6): „(a) clonarea reproductivă a unei ființe umane înseamnă manipularea materialului genetic pentru a realiza reproducerea unei ființe umane prin transfer nuclear sau scindare embrionară;” și (b) „clonare terapeutică înseamnă manipularea materialului genetic din oricare dintre celulele adulte, zigotice sau embrionare pentru a modifica, în scop terapeutic, funcția celulelor sau a țesuturilor.”

În același timp, în legislația Africii de Sud este mult mai reușită formularea textului incriminator al infracțiunii de clonare. Norma descrie toate acțiunile posibile în scopul clonării umane, precum și modalitățile de realizare a acestea. Remarcăm că componența este formală, în

¹ Loi relative à la santé: n° 18-11 du 2.07. 2018. [citat 15.01.2021]. In: *Journal Officiel de la République Algérienne*, 2018, N° 46. Disponibil: <https://gazettes.africa/akn/dz/officialGazette/government-gazette/2018-07-29/46/ara@2018-07-29>

² National South Africa Health Act: Nr. 61 of 2003. [citat 15.02.2021]. Disponibil: http://www.scielo.org.za/scielo.php?script=sci_nlinks&ref=5856462&pid=S0038-2353202000060000900019&lng=en

care scopul este un semn obligatoriu. Nu este necesară survenirea consecinței - o ființă umană clonată.

Regulile cu privire la utilizarea materialului biologic uman: GN R177 GG 35099 din 2.03.2012¹ conțin norme cu privire la prelevarea, utilizarea, păstrarea, înregistrarea, evidența materialului biologic, precum și cu privire la utilizarea terapiei genice, diagnosticul prenatal și preimplantar. Conform pct. 14, pentru încălcarea prevederilor acestor reguli se stabilește pedeapsa cu închisoare până la 10 ani și/sau amendă.

Regulile cu privire la cercetarea asupra persoanelor: GN R719 GG 38000 din 19.09.2014² reglementează principiile, condițiile și interdicțiile în domeniul cercetărilor asupra subiecților umani, dar nu prevăd careva sancțiuni.

Arabia Saudită. Problemele juridice și etice legate de practicile de reproducere sunt reglementate în ghiduri medicale și de cercetare. Prin Decretul regal nr. M / 76 din martie 2004 a fost promulgată Legea unităților de fertilizare, utero-fetale și tratamentului pentru infertilitate.³ În anul 2010 a fost aprobată Legea privind etica cercetării asupra ființelor vii. În anul 2014, Comitetul permanent pentru etica cercetării asupra ființelor vii a aprobat regulamentele de punere în aplicare a legii eticii cercetării ființelor vii.⁴

Nu poate fi efectuată nicio cercetare în scopul clonării umane (art. 22). Conform art. 22.1 din Regulamente, niciun cercetător nu are dreptul să efectueze cercetări privind clonarea umană, precum și orice proceduri de reproducere în acest scop, deoarece prejudiciile și pericolele pentru umanitate depășesc beneficiile scontate.⁵

În comparație cu legea penală a Republicii Moldova, Legea Arabiei Saudite incriminează mai multe fapte în domeniul genomului uman: clonarea fetoșilor în scopul obținerii și utilizării celulelor stem; utilizarea excesului de ouă fertilizate sau gameți în scopuri terapeutice sau în scopul cercetării celulelor stem; donarea gameților pentru producerea de ouă fertilizate în scopul obținerii celulelor stem; importarea celulelor stem obținute prin inseminare artificială sau de la

¹ The Republic of South Africa Regulations Relating to the use of human biological material: GN R177 GG 35099 of 02.03.2012. [citată 25.02.2021]. Disponibil: http://www.scielo.org.za/scielo.php?script=sci_nlinks&ref=5856466&pid=S0038-2353202000060000900021&lng=en.

² The Republic of South Africa Regulations Relating to Research with human participants: GN R719 GG38000 of 19.09.2014. [citată 25.02.2021]. Disponibil: http://www.scielo.org.za/scielo.php?script=sci_nlinks&ref=5856464&pid=S0038-2353202000060000900020&lng=en.

³ KOOLI, Ch. Review of assisted reproduction techniques, laws, and regulations in Muslim countries, 11.12.2019. Middle East Fertility Society Journal, volume 24, article number: 8 (2020) [citată 15.01.2021]. Disponibil: <https://mefj.springeropen.com/articles/10.1186/s43043-019-0011-0>.

⁴ National Committee of BioEthics. Implementing Regulations of the Law of Ethics of Research on Living Creatures. [Citată 15.02.2021]. Disponibil: https://prod.kau.edu.sa/Med/ali/files/Publications/Guide/National_Committee_of_BioEthics-Regulations_of_the_Law_of_Ethics_of_Research_on_Living_Creatures.pdf.

⁵ CONLEY, J. A New Governance Approach to Regulating Human Genome Editing. In: *NCJ Law Technol*, 2020, 22(2), pp.107–141. [citată 15.02.2021]. Disponibil: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8565716/>.

fetuși avortați; utilizarea terapiei genice în scopuri de cercetare a gameților sau a celulelor stem, precum și în legătură cu clonarea reproductivă.¹

În același timp, ca și în Republica Moldova, în afara incriminării au rămas faptele de alterare a genomului uman; importul, exportul și comerțul cu embrioni clonați sau cu alt material genetic; producerea de hibrizi și himere; transplantarea zigoților sau embrionilor alterați în uter unam sau animal etc.

Conform art. 44 din Regulamente (versiunea 2022), persoana care încalcă prevederile Legii privind etica cercetării asupra ființelor vii va fi pedepsită cu una sau mai multe dintre următoarele sancțiuni: avertisment, suspendarea cercetării până la remedierea efectelor încălcării; interzicerea efectuării cercetărilor; amendă până la 200 000 riali; închisoare pe o perioadă care nu depășește șase luni. Remarcăm că pedepsele sunt destul de blânde și nu corespund scopului preventiv și de combatere a faptelor prejudiciabile în domeniu.

În Bahrain este în vigoare Legea 26/2017 cu privire la utilizarea tehnicilor medicale pentru însămânțare artificială și fertilizare (MTAIF), care interzice: clonarea umană și colectarea embrionilor în scopul efectuării de studii și cercetări; surogatul, donarea sau vânzarea de gameți sau embrioni; utilizarea celulelor stem extrase de la o persoană străină; înființarea de bănci embrionare sau de spermă; importul sau exportul de embrioni, spermă sau ovule”.²

Legea nominalizată interzice mai multe fapte, inclusiv: „inseminarea intrauterină, cu excepția instituțiilor autorizate și a medicului licențiat; inseminarea spermatozoizilor sau fecundarea ovulului unei persoane terțe; clonarea din orice motiv; selectarea eugenică sau a sexului viitorului copil, cu excepția tulburărilor genetice asociate cu sexul fătului; obținerea de embrioni în scopul efectuării de studii și cercetări; surogatul; transferul a mai mult de doi embrioni în uterul unei femei sub vârsta de treizeci și cinci de ani; efectuarea de operațiuni de reducere a numărului de embrioni din uter, cu excepțiile prevăzute de lege; utilizarea tehnicilor medicale în scopul donării sau vânzării de gameți sau embrioni; utilizarea celulelor stem derivate de la o terță persoană; utilizarea tehnicilor medicale de inseminare artificială și fertilizare dacă acestea pot cauza daune ireparabile pentru viața sau sănătatea femeii”.³ Încălcarea prevederilor

¹ National Committee of BioEthics. Implementing Regulations of the Law of Ethics of Research on Living Creatures. [citată 30.08.2023]. Disponibil: https://researchcompliance.kaust.edu.sa/IBEC/guidelines/Implementing%20Regulations%20of%20the%20Law%20of%20Ethics%20of%20Research%20on%20Living%20Creatures_%20Version%203_2022.pdf.

² KOOLI, Ch. Review of assisted reproduction techniques, laws, and regulations in Muslim countries, 11.12.2019. Middle East Fertility Society Journal, volume 24, article number: 8 (2020) [citată 15.01.2021]. Disponibil: <https://mefj.springeropen.com/articles/10.1186/s43043-019-0011-0>.

³ Law of Bahrain about The Use of Medical Techniques Assisting in Artificial Insemination and Fertilization: No. (26) of 2017. [citată 15.08.2023]. Disponibil: <https://www.lloc.gov.bh/FullEn/K2617.docx>, art.7.

art. 7 atrage după sine pedeapsa cu închisoare pe un termen de la 3 ani la 10 ani și o amendă de la zece mii de dinari la douăzeci de mii de dinari.

În calitate de subiect al infracțiunilor prevăzute la art. 7 din Lege pot apărea instituțiile sanitare, medicul consultant, specialistul sau personalul specializat în embriologie, adică subiectul este special.

Spre deosebire de Codul penal al RM, Legea 26/2017 din Bahrain prevede și răspunderea persoanei juridice, în cazul în care infracțiunea va fi săvârșită de reprezentanții, angajații sau subdiviziunile ei, precum și din numele sau pe seama acesteia. Persoana juridică se pedepsește cu amendă cu/sau fără suspendarea activității pe o perioadă de un an pentru săvârșirea pentru prima dată a infracțiunii. În caz de infracțiune repetată, persoana juridică se pedepsește cu amendă, suspendare a activității pe o perioadă de 5 ani sau cu retragerea licenței pentru exercitarea activității.

În următoarele țări care vor fi analizate există ghiduri sau legi speciale în domeniul reproducerii asistate, dar nu este stabilită expres răspunderea penală pentru comiterea faptelor în domeniul genomului uman.

Primele Ghiduri (fatwa) care reglementează ART în țările musulmane au fost emise în Egipt, în martie 1980, de Excelența sa șeic Gad El Hak Ali Gad El Hak.¹ În Egipt se interzice clonarea reproductivă umană, utilizarea organelor umane, țesuturilor și celulelor umane, precum și a embrionilor în scopuri comerciale.²

În Egipt a fost elaborat un proiect de lege privind practicile de clonare a reproducerii umane, care încă nu este aprobat. În conformitate cu un raport al Academiei de Cercetări Islamice, autoritățile egiptene au emis un aviz care interzice strict cercetările experimentale privind clonarea reproducerii umane și, totodată, permit cercetarea clonării țesuturilor și celulelor umane în scopuri terapeutice, atât timp cât drepturile și demnitatea omului sunt respectate.

Maroc. Legea privind tehnicile de reproducere asistată medical, adoptată în iulie 2018, interzice clonarea umană, selectarea sexului, colectarea embrionilor pentru efectuarea de studii și cercetări, donarea de gameți/embrioni, cercetarea și utilizarea celulelor stem pentru tratarea infertilității, maternitatea surogat.³

¹ Law of Bahrain about The Use of Medical Techniques Assisting in Artificial Insemination and Fertilization: No. (26) of 2017. [citată 15.08.2023]. Disponibil: <https://www.lloc.gov.bh/FullEn/K2617.docx>, art.7.

² AZZA, M. Islamic Bioethics: National Regulations and Guidelines of Human Stem Cell Research in the Muslim World. Dissertations and thesis, Chapman University, 2022 [citată 30.04.2023]. Disponibil: <https://doi.org/10.36837/chapman.000386>.

³ BEZAD, R., OMRANI, SE, BENBELLA, A., ASSARAG, B. Access to infertility care services towards Universal Health Coverage is a right and not an option. 25.08.2022. [citată 25.02.2023]. In: *BMC Health Serv Res.* 2022; 22: 1089. Disponibil: doi: 10.1186/s12913-022-08456-7.

Liban. Conform Codului de etică medicală din 1994, sunt interzise următoarele acțiuni: „clonarea reproductivă și terapeutică; efectuarea testelor care sunt incompatibile cu demnitatea ființei umane; efectuarea oricăror manipulări genetice care pot afecta demnitatea, libertatea și drepturile fundamentale ale ființelor umane. Efectuarea FIV sau utilizarea ART sunt, de asemenea, interzise de lege, cu excepția cazului în care sunt efectuate în privința unui cuplu căsătorit și doar cu consimțământul lor scris”. Codul eticii medicale a fost completat ulterior cu un nou capitol privind tehnicile de reproducere asistată. Codul nominalizat (art.30 alin. (8), (12)-(16)) conține norme permissive referitoare la cercetarea și utilizarea celulelor stem în anumite condiții specifice.¹

În *Iordania* este în vigoare Legea privind sănătatea și responsabilitatea medicală: nr. 25 din 2018. Conform art. 8 din această lege, a fost interzisă clonarea, cercetarea și experimentele umane în scopuri de clonare.² În 2014, autoritatea regelui Iordaniei a emis Regulamentul nr. 10 privind celulele stem, în temeiul Legii nr. 47 privind sănătatea publică.³ Regulamentul iordanian privind celulele stem stabilește reguli pentru colectarea, depozitarea, distribuirea și desfășurarea cercetărilor asupra celulelor stem, inclusiv a celulelor stem embrionare. Conform art. 9 din Regulament, colectarea și utilizarea celulelor stem trebuie să fie în conformitate cu legea islamică și Sharia'a.

Statul *Qatar* reglementează doar cercetarea pe subiecți umani și cercetarea celulelor stem. Ministerul Sănătății Publice din Qatar a emis Reguli pentru cercetarea celulelor stem umane, iar Consiliul Suprem de Sănătate din Qatar a adoptat reguli, regulamente și politici pentru cercetarea care implică subiecți umani. Documentele menționate au reglementat principalele condiții care trebuie respectate în vederea efectuării cercetării. De asemenea, oferă garanții pentru a proteja sănătatea și siguranța femeilor însărcinate, a feteșilor umani și a nou-născuților.⁴ Un raport recent asupra politicii globale cu privire la linia germinativă umană și editarea genomului ereditar constată existența în Qatar, dar și în Iran, Nigeria, Oman etc., a politicilor care interzic editarea în scopuri reproductive a genomului uman.⁵

¹ KOOLI, Ch. Review of assisted reproduction techniques, laws, and regulations in Muslim countries, 11.12.2019. In: *Middle East Fertility Society Journal*, vol. 24: 8 (2020) [citată 15.01.2021]. Disponibil: <https://mefj.springeropen.com/articles/10.1186/s43043-019-0011-0>.

² KOOLI, Ch. Op.cit.

³ AL-TABBA, A. , DAJANI, R., AL-HUSSAINI, M. Stem Cell Statute in Jordan: Leading the Way. *Front Genet.* 2020; 11:657. 17.07.20. [Citată 15.02.2021]. Disponibil: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC 7379862/>

⁴ KOOLI, Ch. Review of assisted reproduction techniques, laws, and regulations in Muslim countries, 11.12.2019. In: *Middle East Fertility Society Journal*, vol.24: 8 (2020). [citată 15.01.2021]. Disponibil: <https://mefj.springeropen.com/articles/10.1186/s43043-019-0011-0>.

⁵ BAYLIS, F., DARNOVSKY, M., HASSON, K., KRAHN, T.M. Human Germline and Heritable Genome Editing: The Global Policy Landscape. 20.10.2020. In: *The CRISPR Journal*, Vol. 3, No.5. [citată 25.02.2023]. Disponibil: <https://doi.org/10.1089/crispr.2020.0082>, pp.365-377.

Analiza comparativă a legislației statelor din alte sisteme de drept a permis să concluzionăm că protecția juridică a genomului uman este asigurată prin legi și reglementări speciale, care conțin pedepse penale, în Japonia, Israel, Coreea de Sud și China, precum și în unele state din sistemul de drept islamic: Algeria, Arabia Saudită, Africa de Sud, Bahrain. În alte state, domeniul este protejat prin legea islamică și Sharia'a, ghiduri și reglementări administrative, uneori legi speciale, încălcarea cărora nu atrage careva pedepse penale. Rezultatele analizei efectuate sunt reflectate în anexa 6 la prezenta lucrare.

4.4. Concluziile Capitolului 4

Studiul privind protecția genomului uman în legislația altor state a fost analizat pe sisteme de drept sub aspect comparativ, prin raportare la cadrul normativ internațional, regional și al RM analizat în subcapitolul 1.3 din prezenta lucrare.

Analiza comparativă a permis de a concluziona că la nivel național protecția juridică a genomului uman este efectuată prin legile supreme ale statelor, legile penale, precum și prin legi speciale (rezultatele analizei realizate sunt reflectate în anexele 4-6 la prezenta lucrare).

Domeniile de reglementare și spectrul acțiunilor incriminate diferă de la stat la stat. Statele analizate reglementează diferit aspecte ca: clonarea reproductivă și terapeutică, statutul embrionilor și al feților, poziția mamelor de substituție etc.

Faptele de manipulare genetică sunt incriminate în legi penale doar în unele state: Spania, Franța, Cehia, Slovenia, Estonia etc.

În anumite state (Germania, Marea Britanie, Japonia, Israel, România etc.), răspunderea penală pentru clonare a fost introdusă prin legi speciale. În alte state, este reglementată interzicerea clonării și a altor acțiuni vizând genomul uman, dar actele respective nu conțin sancțiuni concrete (Federația Rusă, Ucraina)

Elveția a reglementat domeniul genomului uman prin Legea supremă, asigurându-i astfel o protecție la cel mai înalt nivel, dar în același timp, nu a incriminat faptele care atentează la genomul uman.

Pentru reglementarea problemei clonării umane, unele țări au emis anumite măsuri, reglementări administrative sau ghiduri (China, India, Liban, Singapore).

În statele dreptului islamic, domeniul genomului uman este abordat în corespundere cu legea islamică și Sharia'a. În unele state, există legi speciale în domeniul reproducerii asistate medical și ghiduri medicale, care conțin reglementări în domeniul genomului uman (Africa de Sud, Arabia Saudită, Bahrain, Iordania, Egipt, Algeria). În alte state, nu există reglementări

naționale privind clonarea umană și cercetarea embrionilor: Kuweit, Oman, Siria, Emiratele Arabe Unite etc.

Studiul comparat a legislației diferitor țări realizat în Cap.4, raportat la cadrul normativ internațional, regional și al Republicii Moldova analizat în subcapitolul 1.3 din prezenta lucrare, a permis autorului de a contura propuneri concrete de modificare a legislației RM. După modelul unor state din sistemul de drept continental constatăm oportunitatea completării CP al RM cu un capitol nou, după Cap. I, începând cu art. 144, care ar cuprinde cele mai periculoase fapte prejudiciabile contra genomului uman, inclusiv: alterarea genomului uman, utilizarea ilegală a ingineriei genetice, etc.

Totodată, în urma analizei legilor speciale care reglementează domeniul manipulărilor genetice din diverse state, s-a conturat necesitatea reglementării printr-o lege specială a domeniului protecției genomului uman, inclusiv: terminologie specifică; acțiuni și intervenții genetice permise, acțiuni interzise. Rezultatele analizei efectuate au permis formularea de propuneri concrete *de lege ferenda*. Propunerea de lege ferenda exprimată printr-un proiect de lege specială în domeniul genomului uman va avea denumirea: „Lege privind intervențiile asupra genomului uman și interzicerea clonării”. Această denumire a fost selectată deoarece reflectă în întregime esența relațiilor sociale care urmează a fi reglementate.

5. SINTEZA REZULTATELOR OBTINUTE ÎN URMA CERCETĂRII ȘTIINȚIFICE A GENOMULUI UMAN – OBIECT SPECIAL DE PROTECȚIE JURIDICO-PENALĂ

5.1 Sinteza rezultatelor obținute în urma analizei cadrului normativ internațional, regional, național care asigură protecție genomului uman

Analiza cadrului normativ internațional, regional și al RM (subcapitolul 1.3), precum și cel al unor state străine din diferite sisteme de drept (cap.4 și anexele 4–6), ne-a permis să constatăm că în țara noastră există un vid legislativ în domeniu, faptele în domeniul genomului uman nefiind reglementate suficient, respectiv nu este asigurată o protecție juridică corespunzătoare, inclusiv prin mijloace penale, a acestor valori sociale.

Un rol important în protecția juridică a genomului uman în RM îl au: CP al RM; Legea RM Privind sănătatea reproducerii; Legea RM Cu privire la ocrotirea sănătății reproductive și planificarea familială; Legea RM privind securitatea biologică. Unele aspecte importante vizând protecția juridică a genomului uman sunt reglementate doar la nivelul Ministerului Sănătății, în lipsa reglementărilor respective la nivel de Parlament sau Guvern.

Reglementările existente nu sunt eficiente și nu asigură o protecție reală genomului uman. Aceasta generează o neclaritate în domeniul cercetat, care nu este acoperit prin reglementări suficiente și clare, iar normele existente în domeniu nu sunt aduse în concordare cu prevederile CP al RM.

În primul rând, constatăm că Codul penal al RM urmează a fi modificat și completat cu prevederi incriminatorii care să acopere cele mai periculoase fapte în acest domeniu. În paragrafele ce urmează, vor fi expuse textele propunerilor *de lege ferenda* în vederea modificării și completării acestuia.

În ce privește modificarea și completarea CP al RM, în acest paragraf ne vom limita să constatăm necesitatea de a introduce un capitol nou care să includă incriminările în domeniul genomului uman. Aceste incriminări urmează să fie întrunite într-un capitol aparte, după modelul altor state europene. Spre exemplu, CP francez din 1994 cuprinde un capitol intitulat „Despre crimele de eugenism și clonaj reproductiv”;¹ CP spaniol din 1995 include un capitol intitulat „Delicte privitoare la manipularea genetică”;² CP al Republicii Cehe include diviziunea 5 intitulată: „Infrațiuni legate de utilizarea ilegală a țesuturilor și organelor umane, a embrionilor

¹ CP francez: 1994 (art.214-1 – 215-4). [citată 25.10.2019]. Disponibil: <https://www.legifrance.gouv.fr>.

² CP spaniol: 1995. [citată 24.10.2019]. Disponibil: <http://penale.ro/resurse-de-legislatie.html>.

umani și a genomului uman”¹; CP român, sau Codul lui Macovei, avea un capitol special dedicat domeniului genetic, intitulat „Crime și delictе privind manipularea genetică”.

Propun ca noul capitol să aibă următoarea denumire: „*Infracțiuni contra genomului uman*”, denumire care reflectă esența și domeniul faptelor incriminate. Acest capitol urmează a fi introdus după Cap. I din CP al RM și numerotat: „Capitolul I”¹. Noul capitol trebuie să cuprindă cele mai periculoase fapte contra genomului uman, inclusiv: crearea ilegală de embrioni umani și clonarea (vezi subcapitolul 5.3 și anexa 2), alterarea genomului uman, utilizarea ilegală a ingineriei genetice, precum și alte incriminări (vezi subcapitolul 2.2 și anexa 2 la prezenta lucrare).

În al doilea rând, se impune necesitatea adoptării unei legi speciale care să reglementeze relațiile sociale în domeniul genomului uman.

În urma cercetării efectuate, constatăm că în Republica Moldova nu există o lege specială care să reglementeze relațiile sociale ce țin de domeniul protecției genomului uman. Absența unui sistem legislativ adecvat care reglementează sectorul biotehnologiei, precum și a unei practici unitare în acest domeniu creează o mulțime de probleme în înțelegerea legalității utilizării acestor noi tehnologii, precum și la o eventuală investigare a acțiunilor ilegale și faptelor prejudiciabile în domeniul genomului uman. Se impune necesitatea reglementării domeniului protecției genomului uman, inclusiv: terminologie specifică; acțiuni și intervenții genetice permise, acțiuni interzise.

În scopul acoperirii vidului legislativ existent a fost elaborată o propunere *de lege ferenda* exprimată printr-un proiect de lege specială în domeniul genomului uman cu denumirea: „Lege privind intervențiile asupra genomului uman și interzicerea clonării”. Această denumire a fost selectată deoarece reflectă în întregime esența relațiilor sociale care urmează a fi reglementate.

Proiectul respectiv de lege a fost elaborat pentru a acoperi golurile existente în cadrul legal în domeniul ocrotirii genomului și genotipului uman, patrimoniului genetic, având la bază următoarele obiective: a) stabilirea garanțiilor legale la utilizarea patrimoniului germinal și genetic uman; b) determinarea principiilor în domeniul ocrotirii genotipului și genomului uman; c) formularea drepturilor, obligațiilor, împuternicirilor și responsabilității persoanelor juridice și persoanelor fizice care activează în domeniul cercetărilor asupra genomului uman; d) stabilirea cadrului juridic al intervențiilor în genomul uman.

În art. 2 din proiectul de reglementare propus am expus terminologia specifică domeniului reglementat. Propunerea este bazată pe faptul că nu există niciun act normativ care să prevadă în

¹ CP al Republicii Cehe. [citat 22.01.2021]. Disponibil: <http://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Cehia-RO.html>.

întregime noțiunile de bază necesare a fi definite. Spre exemplu, Codul penal al RM stabilește răspunderea penală pentru clonare, dar niciun act normativ național nu prevede semnificația termenului „clonare”.

În contextul celor expuse mai sus, în art. 2 din proiectul de lege am inclus următoarele noțiuni:

- „*biotehnologie – orice operație tehnologică de utilizare a sistemelor biologice, a organismelor ori derivatelor lor în vederea obținerii sau modificării produselor, proceselor pentru uz specific*”. Conținutul noțiunii sus-menționate a fost preluat din art. 2 din Legea RM nr. 755 din 21.12.2001 privind securitatea biologică¹.

- „*biotehnologie modernă – aplicarea in vitro a tehnicilor de recombinare a acizilor nucleici și a tehnicilor bazate pe fuziunea celulelor organismelor cu statut taxonomic diferit, care înlătură barierele fiziologice naturale de reproducere sau de recombinare genetică și nu constituie tehnici tradiționale de ameliorare și selecție*”. Conținutul acestei noțiuni a fost preluat din art. 2 al Legii RM nr. 755 din 21.12.2001 privind securitatea biologică².

- „*clonare umană – crearea unei ființe umane genetic identice unei alte ființe umane vii sau moarte*”. Noțiunea a fost formulată având ca bază prevederile art.1 alin. (1) din Protocolul adițional la Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei privind interzicerea clonării ființei umane.³

- „*ființă umană genetic identică unei alte ființe umane – o ființă umană care are în comun cu o altă ființă umană ansamblul genelor nucleare*”. Conținutul noțiunii menționate a fost preluat din art. 1 alin. (2) din Protocolul adițional la Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei privind interzicerea clonării ființei umane.⁴

- „*genom uman – totalitatea genelor prezente în cromozomii unui organism sau în setul haploid de cromozomi, care conține informația genetică necesară formării unui organism*”. Noțiunea a fost preluată din Dicționarul explicativ al limbii române.⁵

- „*genotipul uman – totalitatea proprietăților ereditare ale unui organism; constituția ereditară a unui organism reprezentată de totalitatea fondului de gene prezent în genomul său*”. Conținutul noțiunii a fost preluat din Dicționarul explicativ al limbii române.¹

¹ Legea RM privind securitatea biologică: nr. 755 din 21.12.2001. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 75.

² Ibidem.

³ Protocolul adițional la Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei privind interzicerea clonării ființei umane: 12.01.1998, nr. 296.

⁴ Ibidem, art. 1, alin. (2).

⁵ Dicționarul explicativ al limbii române. Ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic, 1998. [citat 25.10.2019]. Disponibil: <https://dexonline.ro/sursa/dex>.

- „*inginerie genetică – aplicarea noilor tehnici științifice de recombinare artificială a materialului genetic provenit de la organisme vii*”. Noțiunea a fost preluată din prevederile art.1 din Recomandarea Consiliului Europei privind ingineria genetică, nr. 934/1982.²

- „*intervenții asupra genomului uman – intervenție destinată să modifice genomul uman*”. Noțiunea a fost formulată având ca bază prevederile art.13 din Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei.³

- „*organism – orice entitate biologică capabilă să transfere sau să relice material genetic*”. Conținutul acestei noțiuni a fost preluat din art. 2 al Legii RM nr. 755 din 21 decembrie 2001 privind securitatea biologică⁴.

- „*material genetic – orice material de origine vegetală, animală, microbială sau de altă origine care conține unități funcționale de ereditate, având valoare actuală sau potențială*”. Conținutul acestei noțiuni a fost preluat din art. 2 al Legii RM nr. 755 din 21 decembrie 2001 privind securitatea biologică⁵.

- „*modificare genetică/transformare genetică – modificarea informației genetice ereditare naturale a unui organism prin utilizarea tehnicilor de modificare genetică*”. Conținutul noțiunii sus-menționate a fost preluat din art. 4 al proiectului de lege privind organismele modificate genetic.⁶

- „*patrimoniu genetic – se referă la totalitatea informațiilor ereditare aparținând unei/unor specii.*”

- „*tehnologii de asistare medicală a reproducerii umane – act medical ce cuprinde ansamblul tratamentelor și procedurilor de inseminare artificială sau de fertilizare in vitro, de manipulare medicală în laborator a materialului genetic feminin și masculin în scopul fecundării artificiale a ovulelor și implantării acestora*”. Conținutul noțiunii sus-menționate a fost preluat din art. 2 al Legii RM nr. 138 din 15 iunie 2012 privind sănătatea reproducerii.

¹ Dicționarul explicativ al limbii române. [citat 25.08.2023]. Disponibil pe internet: <https://www.dex.md/definitie/genom>

² Council of Europe's Parliamentary Assembly Recommendation on genetic engineering: 934 (1982). [citat 25.10.2019]. Disponibil: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=14968&lang=en>, art. 1.

³ Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei: Oviedo, 4.04.1997. În: *Tratate Internaționale*, 2009, nr. 43.

⁴ Legea RM privind securitatea biologică: nr. 755 din 21.12.2001. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 75.

⁵ Ibidem, art. 2.

⁶ Proiectul legii privind organismele modificate genetic. Înregistrat la Parlamentul RM la 16.07.2018. [citat 19.12.2020]. Disponibil: <http://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/4305/language/ro-RO/Default.aspx>.

- „*teste genetice predictive – teste care servesc fie spre a identifica subiectul drept purtător al unei gene răspunzătoare de o boală, fie spre a depista o predispoziție sau o susceptibilitate genetică la o boală*”. Noțiunea a fost formulată având ca bază prevederile art.12 din Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei.¹

Articolul 3 din proiectul de lege propus, intitulat: „Garantarea drepturilor inerente ființei umane”, a fost conceput pentru a asigura garanții concrete vis-a-vis de protecția genomului omului, speciei umane, ființei umane contra abuzurilor în domeniul științei, medicinei, etc. Acest articol va avea următorul cuprins:

„(1) Genomul omului se află la baza comunității inițiale a tuturor reprezentanților neamului omenesc, precum a recunoașterii demnității și diversității lor indispensabile. Genomul omului semnifică patrimoniul întregii omeniri.

(2) Nimeni nu poate aduce atingere speciei umane.

(3) Interesul și binele ființei umane trebuie să primeze asupra interesului unic al societății sau al științei.

(4) Ființa umană trebuie să fie protejată împotriva abuzurilor în materie de procreare asistată medical și inginerie genetică.

(5) Nicio persoană nu poate fi supusă experiențelor, testelor, prelevărilor, tratamentelor sau altor intervenții în scop terapeutic ori în scop de cercetare științifică decât în cazurile și în condițiile expres și limitativ prevăzute de lege.”

Poiectul de reglementare al articolului 3 a fost inspirat din art. 2 al Convenției Europene pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei², art. 1 din Declarația Universală UNESCO cu privire la genomul uman și drepturile omului³, art. 119 alin. (1) din Constituția federală a Confederației Elvețiene.⁴

În articolul 4 din proiectul de reglementare au fost propuse norme concrete, cu valoare de principiu, cu privire la utilizarea patrimoniului genetic uman. Conținutul reglementării propuse va fi următorul:

¹ Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei: Oviedo, 4.04.1997. În: *Tratate Internaționale*, 2009, nr. 43, art.12.

² *Ibidem*, art.1–2.

³ Declarația Universală UNESCO cu privire la genomul uman și drepturile omului: 11.11.1997. Bioetica: Documente ale UNESCO. Chișinău: Univers Pedagogic, 2006. 60 p.

⁴ Constituția federală a Confederației Elvețiene: 18.04.1999 (în redacția 11.03.2012). [citat 25.10.2019]. Disponibil: <http://blog.inmures.ro/wp-content/uploads/2012/12/Constitu%C5%A3ia-federal%C4%83-a-Confedera%C5%A3iei-Elve%C5%A3iene-Romanian-v11.pdf>.

„Articolul 4. Principii cu privire la utilizarea patrimoniului genetic uman

În scopul protecției genomului uman, demnității, personalității și familiei se stabilesc următoarele principii:

a) orice formă de clonare și orice intervenție asupra patrimoniului genetic de gameți și embrioni umani sunt interzise;

b) moștenirea genetică și germinală neumană nu poate fi nici transferată patrimoniului germinal uman, nici nu poate fi fuzionată cu acesta;

c) utilizarea unor metode de procreare asistată medical nu este autorizată decât atunci când sterilitatea sau pericolul transmiterii unei boli grave nu pot fi îndepărtate în alt mod, și nu pentru a dezvolta la copii anumite calități sau pentru a face cercetare;

d) fecundarea de ovule umane în afara corpului femeii nu este permisă decât în condițiile prevăzute de lege;

e) donarea de embrioni și orice formă de maternitate surogat sunt interzise;

f) comerțul cu materialul germinal uman și/sau cu produsele rezultate din embrioni este interzis;

g) moștenirea genetică a unei persoane nu poate fi analizată, înregistrată și comunicată decât cu acordul acesteia sau în virtutea unei legi;

h) cercetările în domeniul genomului uman, precum și alte cercetări în domeniile biologiei, geneticii și medicinei, nu trebuie să prevaleze asupra respectării drepturilor omului, drepturilor fundamentale și a demnității umane a unor persoane separate sau a grupurilor de oameni.

i) discriminarea în orice formă împotriva unei persoane pe motivul patrimoniului său genetic este interzisă.”

Conținutul acestui articol a fost formulat conducându-ne de prevederile art. 11 din Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei¹, art. 10 din Declarația generală UNESCO cu privire la genomul uman și drepturile omului² și art. 119 alin. (2) din Constituția federală a Confederației Elvețiene din 18 aprilie 1999³.

¹ Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei: Oviedo, 4.04.1997. În: *Tratate Internaționale*, 2009, nr. 43.

² Declarația Universală UNESCO cu privire la genomul uman și drepturile omului: 11 noiembrie 1997. *Bioetica: Documente ale UNESCO*. Ch.: Univers Pedagogic, 2006. 60 p.

³ Constituția federală a Confederației Elvețiene: 18.04.1999 (în redacția 11.03.2012). [citat 25.10.2019]. Disponibil: <http://blog.inmures.ro/wp-content/uploads/2012/12/Constitu%C5%A3ia-federal%C4%83-a-Confedera%C5%A3iei-Elve%C5%A3iene-Romanian-v11.pdf>.

Următorul articol – articolul 5 – a fost conceput pentru a reglementa condițiile efectuării unor intervenții în genomul uman, precum și a stabili interdicții concrete în acest domeniu. Proiectul de reglementare a acestui articol este destinat să acopere un vid legislativ existent. Totodată, reglementarea propusă vine să confere o claritate în domeniul intervențiilor în genomul uman: ce acțiuni sunt permise și în ce condiții, precum și ce acțiuni sunt interzise.

„Articolul 5. Intervenții asupra genomului uman

(1) O intervenție destinată să modifice genomul uman nu se poate face decât din motive preventive, diagnostice sau terapeutice și numai dacă nu are drept scop introducerea unei modificări în genomul descendenților.

(2) În domeniul intervențiilor asupra genomului uman se interzic următoarele acțiuni:

a) clonarea ființei umane și orice intervenție având drept scop crearea de embrioni umani, fetoși sau a unor ființe umane genetic identice altei ființe umane, vii sau moarte;

b) cercetările asupra embrionilor în alte scopuri decât reproducerea și testarea genetică;

c) crearea de himere și transplantarea acestora în organismul uman;

d) comerțul, importul sau exportul în/din Republica Moldova a materialului genetic clonat al ființelor umane;

e) orice practică eugenică prin care se tinde la organizarea selecției persoanelor, inclusiv:

- alegerea sexului viitorului copil, cu excepția cazurilor de risc al moștenirii bolilor genetice severe legate de sex;

- avortul selectiv al embrionilor de un anumit sex, specificat în reglementările internaționale de bioetică.”

Acest proiect de reglementare (în particular alin. (1) este inspirat din prevederile art. 12 din Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei.¹ Alineatul (2) din proiectul articolului propus a fost formulat, conducându-ne de conținutul prevederilor art. 10 din Recomandarea nr. 1046/1986 a Consiliului Europei privind folosirea embrionilor umani și a fetoșilor în scopuri terapeutice, științifice, industriale și comerciale²; art. 9 alin. (13) din Legea RM nr. 138 din 15.06.2012 privind

¹ Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei: Oviedo, 4.04.1997. În: *Tratate Internaționale*, 2009, nr. 43.

² Council of Europe's Parliamentary Assembly Recommendation on use of human embryos and fetuses for diagnostic, therapeutic, scientific, industrial and commercial purposes: 1046 (1986). [citat 25.10.19]. Disponibil: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15080&lang=en>.

sănătatea reproducerii¹, precum și de prevederile art. 2 din Legea României privind interzicerea clonării și a aplicațiilor biomedicinii care încalcă drepturile omului și demnitatea umană.²

Articolul 6 din proiectul propus, intitulat „Datele genetice”, stabilește condițiile colectării, prelucrării, utilizării și păstrării datelor genetice, răspunderea pentru încălcările comise în domeniul genetica umane, sănătății reproducerii și planificării familiei. În alineatul (2) din acest articol a fost indicat expres că încălcarea prevederilor art. 5, atrage după sine răspunderea penală, aceasta din motivul că art. 5 stabilește prohibiții în domeniul intervențiilor genetice. În continuare, este expus conținutul articolului propus:

„**Articolul 6. Datele genetice**

(1) Datele genetice ale omului pot fi colectate, prelucrate, utilizate și păstrate doar în următoarele scopuri:

a) diagnosticarea și acordarea asistenței medico-sanitare, inclusiv efectuarea examenului medical și a testării de pronostic;

b) efectuarea cercetărilor științifice medicale, inclusiv ale celor epidemiologice, în special cercetarea genetică a populației, precum și cercetările antropologice și arheologice, în continuare numite „cercetări medicale și științifice”;

c) medicina legală și procedura judiciară privind anchetarea civilă, penală sau alte anchetări în corespundere cu prevederile legislației în vigoare;

(2) Examenul caracteristicilor genetice ale unei persoane, precum și testele predictive ale bolilor genetice sau care servesc la identificarea unui individ purtător al unei gene răspunzătoare de o boală, pot fi întreprinse numai în scopuri medicale sau de cercetare științifică, efectuate în condițiile legii;

(3) Identificarea unei persoane pe baza amprentelor sale genetice nu poate fi efectuată decât în cadrul unei proceduri judiciare civile sau penale, după caz, sau în scopuri medicale ori de cercetare științifică, efectuate în condițiile legii.”

La redactarea proiectului acestei reglementări ne-am condus de obiectivele reglementate în art. 5 din Declarația Internațională UNESCO cu privire la datele genetice ale omului, de dispozițiile art. 11 și 13 din Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei, precum și de prevederile art. 65 din Codul Civil al României.

¹ Legea privind sănătatea reproducerii: nr. 138 din 15-06-2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr. 205--207, art. 673.

² Legea României pentru interzicerea clonării și a aplicațiilor biomedicinii care încalcă drepturile omului și demnitatea umană: 16.11.2010. [cit. 25.01.2021]. Disponibil: <http://www.senat.ro/Legis/PDF/2010/10L464FS.pdf>.

Proiectul de reglementare, în articolul 7, intitulat: „*Protecția persoanelor supuse cercetărilor*”, stabilește condițiile care urmează a fi întrunite cumulativ la efectuarea cercetărilor asupra persoanelor. În continuare, este expus conținutul articolului propus:

„Articolul 7. Protecția persoanelor supuse cercetărilor

(1) Cercetarea științifică în domeniile biologiei și medicinei, în particular în domeniul genomului uman, se exercită liber, sub rezerva dispozițiilor Convenției europene pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei și a altor dispoziții juridice care asigură protecția ființei umane.

(2) Cercetările asupra persoanelor sunt permise numai dacă sunt întrunite cumulativ următoarele condiții:

a) nu există nicio metodă alternativă la cercetarea pe ființe umane, de eficacitate comparabilă;

b) riscurile la care se poate expune persoana nu sunt disproporționate în comparație cu beneficiile potențiale ale cercetării;

c) proiectul de cercetare a fost aprobat de instanța competentă după ce a făcut obiectul unei examinări independente asupra pertinentei sale științifice, inclusiv al unei evaluări a importanței obiectivului cercetării, precum și al unei examinări pluridisciplinare a acceptabilității sale pe plan etic;

d) persoana pe care se fac cercetări este informată asupra drepturilor sale și asupra garanțiilor prevăzute de lege pentru protecția sa;

e) consimțământul persoanei a fost dat în mod expres, specific și a fost consemnat în scris. Acest consimțământ poate fi retras în orice moment, în mod liber.”

Proiectul de reglementare a fost inspirat din prevederile art. 5, 16 și 17 din Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei, art. 10–14 din Declarația Universală UNESCO cu privire la genomul uman și drepturile omului.¹

Articolul 8 din proiectul de lege, intitulat: „*Răspundere*”, stabilește răspunderea pentru încălcările comise în domeniul geneticii umane, sănătății reproducerii și planificării familiei. În alineatul (2) din acest articol a fost indicat expres că încălcarea prevederilor art. 5 din proiectul de lege propus atrage după sine răspunderea penală, aceasta din motivul că acest articol stabilește prohibiții în domeniul intervențiilor genetice. Textul articolului propus este următorul:

¹ Declarația Universală UNESCO cu privire la genomul uman și drepturile omului: 11.11.1997. Bioetica: Documente ale UNESCO. Ch.: Univers Pedagogic, 2006. 60 p.

„Articolul 8. Răspunderea

(1) Persoanele juridice și persoanele fizice care activează în domeniul geneticii umane, sănătății reproducerii și planificării familiei poartă răspunderea stabilită de legislația în vigoare pentru încălcarea prevederilor prezentei legi.

(2) Încălcarea prevederilor art. 5 din prezenta lege atrage după sine răspunderea penală.”

Articolul 9 din proiectul de lege propus a fost elaborat în conformitate cu prevederile art. 47 și 48 din Legea nr. 100 din 22.12.2017 cu privire la actele normative¹ și conține dispoziții finale și tranzitorii. În continuare, este expus conținutul articolului propus:

„Articolul 9. Dispoziții finale și tranzitorii

(1) Prezenta lege intră în vigoare la 30 de zile de la data publicării.

(2) La data intrării în vigoare a prezentei legi se abrogă orice alte dispoziții contrare.

(3) În termen de 6 luni de la publicarea prezentei legi:

a) Guvernul va aduce actele sale normative în concordanță cu prezenta lege;

b) Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale al Republicii Moldova, în colaborare cu Ministerul Educației al Republicii Moldova și Ministerul Justiției al Republicii Moldova, va elabora normele de aplicare a prezentei legi.”

Propunerile de lege ferenda elaborate, inclusiv proiectul de lege specială privind intervențiile în genomul uman și interzicerea clonării (a se vedea anexa 3 la prezenta lucrare), precum și proiectul de lege privind modificarea și completarea Codului penal (a se vedea anexa 2 la prezenta lucrare) vor perfecționa reglementările existente și vor acoperi golurile existente în legislația în vigoare.

5.2. Sinteza rezultatelor obținute ca urmare a abordării conceptului infracțiunii contra genomului uman, variantelor tipice și justificării incriminării penale

Rezultatele obținute ca urmare a abordării problematicei expuse în Cap.2 au condus la soluționarea problemei științifice de importanță majoră în partea referitoare la fundamentarea științifică a necesității protecției juridico-penale a genomului uman și elaborarea unor limite conceptuale polivalente în ceea ce vizează infracțiunile contra genomului uman, ținându-se cont de cadrul normativ actual.

În capitolul 2 a fost abordată necesitatea protecției penale a genomului uman, pornind de la importanța relațiilor sociale în jurul genomului uman, relații care vizează specia umană și viitorul umanității în legătură cu problemele generate de aplicațiile biologiei și medicinei

¹ Legea RM cu privire la actele normative: nr. 100 din 22.12.2017. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr. 7–17, art. 34

(clonarea umană, alterarea genomului uman, utilizarea ilegală a ingineriei genetice, acțiunile ilegale în legătură cu datele genetice etc.).

Aceste probleme justifică adoptarea unor reglementări penale clare și certe, care să asigure o protecție reală și eficientă împotriva faptelor prejudiciabile care au acest obiect de atentare.

A fost scos în evidență rolul dreptului penal în protecția genomului uman, care este prioritar, protecția penală realizându-se prin incriminarea faptelor prejudiciabile care aduc atingere genomului uman (patrimoniului genetic), respectiv se apără identitatea genetică a speciei umane și raselor umane în diversitatea, unicitatea, integritatea și sănătatea acestora, precum și selecția în mod natural. Totodată, protecția penală se efectuează ca măsură preventivă împotriva consecințelor infracțiunilor de manipulare genetică a individului, astfel încât obiectul protecției devine unicitatea și irepetabilitatea speciei umane, în întregul său.

În același perimetru de cercetare, a fost definit termenul „genom uman” atât în sens biologic-genetic, cât și juridico-penal, fiind delimitate mai multe ipostaze ale genomului uman care necesită protecție juridico-penală.

Cercetarea expusă în Cap.2 a permis autorului de a elabora un concept al infracțiunilor contra genomului uman prin prisma trăsăturilor esențiale ale infracțiunii. Autorul a definit infracțiunea ce atentează la relațiile sociale formate în jurul și datorită genomului uman, din perspectivă *de lege lata* și *de lege ferenda*, precum și a precizat conținutul obiectului acesteia.

În context, **infracțiunile în domeniul genomului uman** au fost definite ca faptele prejudiciabile, prevăzute de legea penală, care au ca obiect special de atentare relațiile sociale formate în jurul și datorită genomului uman și afectează demnitatea și identitatea ființei umane, evoluția naturală a speciei și raselor umane în diversitatea, unicitatea, integritatea și sănătatea acestora, selecția în mod natural, viața privată, dreptul la confidențialitate și nediscriminare genetică, informare și consimțământ, precum și alte drepturi și libertăți fundamentale față de aplicațiile biologiei și medicinei, săvârșite cu vinovăție și pasibile de pedeapsă penală.

Totodată, autorul a identificat particularitățile specifice a infracțiunii contra genomului uman, fiind realizată o descriere a faptelor prejudiciabile care atentează la genomul uman din perspectivă *de lege lata* și *de lege ferenda*.

În același timp, au fost identificate norme concrete de blanchetă (semnele variabile) care asigură protecția genomului uman, dar care nu-și găsesc oglindire în CP al RM. Rezultatele obținute s-au soldat cu propuneri concrete de perfecționare a cadrului legislativ.

Conform art. 1 alin. (3) din CP al RM: „Prezentul cod se aplică în conformitate cu prevederile Constituției Republicii Moldova și ale actelor internaționale la care Republica

Moldova este parte. Dacă există neconcordanțe cu actele internaționale privind drepturile fundamentale ale omului, au prioritate și se aplică direct reglementările internaționale.”¹ În acest context, menționăm că protecția genomului uman este reglementată prin acte internaționale și regionale la care Republica Moldova este parte, inclusiv Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei. Analizând prevederile art. 13 din Convenția nominalizată, constatăm că: „O intervenție destinată să modifice genomul uman nu se poate face decât din motive preventive, diagnostice sau terapeutice și numai dacă nu are drept scop introducerea unei modificări în genomul descendenților”.² Codul penal al RM, cu excepția infracțiunii de clonare, nu incriminează alte fapte care atentează la genomul uman în sensul art. 13 din Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei.

Fapta de alterare a genotipului uman este incriminată în legislația altor țări (art.159 din CP al Spaniei, art.167 alin.(2) lit.a) CP al Republicii Cehe, Secțiunea 5 din Legea Germaniei despre protecția embrionului etc.).

În particular, considerăm oportună completarea CP al RM cu prevederi care ar stabili răspunderea pentru acțiunile de alterare a genotipului uman.

În acest context, ca urmare a cercetării realizate în prezenta lucrare, a fost propusă, cu titlu de lege ferenda, completarea Codului penal al RM cu un nou articol: „Articolul 144². *Alterarea genotipului uman*”. Articolul va avea următoarea formulă incriminatoare:

„Articolul 144². *Alterarea genotipului uman*

Acțiunile de manipulare genetică care au dus la alterarea genotipului uman: modificarea artificială a informației genetice a unei celule germinale umane, precum și utilizarea celulei germinale umane alterată în mod artificial în scop de fertilizare, se pedepesc cu, iar persoana juridică se pedepsește cu.....”.

Norma propusă are în vedere doar intervenția în genotipului germinal uman care afectează descendența și, prin urmare, societatea umană. În cazul intervenției în genotipul somatic fapta nu va fi calificată drept infracțiune.

Analizând prevederile Legii RM privind sănătatea reproducerii³, constatăm că sunt interzise următoarele acțiuni ilegale, care nu-și găsesc reflectare în CP al RM:

¹ CP al RM, *op. cit.*, art.1 alin. (3).

² Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei: Oviedo, 4.04.1997. În: *Tratate Internaționale*, 2009, nr. 43, art.13.

³ Legea privind sănătatea reproducerii: nr. 138 din 15-06-2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr. 205-207, art. 9 alin. (13).

„a) alegerea sexului viitorului copil, cu excepția cazurilor de risc al moștenirii unor maladii genetice severe legate de sex;

b) avortul selectiv al embrionilor de un anumit sex, specificat în reglementările internaționale de bioetică;

c) clonarea ființei umane, crearea de himere și transplantarea acestora în organismul uman;

d) folosirea celulelor sexuale pentru crearea de embrioni umani exclusiv pentru cercetări științifice;

e) aplicarea unor tratamente de reproducere asistată medical sau a unor tehnologii de reproducere asistată medical fără consimțământul persoanei;

f) prestarea serviciilor de reproducere asistată medical în lipsa unei autorizații sanitare de funcționare eliberate de Agenția Națională pentru Sănătate Publică și în lipsa autorizației eliberate de Ministerul Sănătății la propunerea Agenției de Transplant;

g) violarea confidențialității datelor privind donările de spermă, de oocite sau de embrioni;

h) obținerea gameților și/sau a țesuturilor gonadale reproductive de la persoane cu vârsta sub 18 ani (cu excepția cazurilor de crioprezervare a fertilității în baza indicațiilor medicale).”

Conform art. 22 din Legea RM nr. 138 din 15 iunie 2012 privind sănătatea reproducerii „nerespectarea prevederilor prezentei legi atrage, după caz, răspunderea disciplinară, contravențională sau penală, conform legii”.

Analizând acțiunile ilegale expuse în art. 9 alin. (13) din legea nominalizată, constatăm că acestea nu sunt incriminate în CP, cu excepția clonării ființei umane, precum și a aplicării tehnologiilor de asistare medicală a reproducerii umane fără consimțământul persoanei.

În scopul acoperirii vidului legislativ, au fost elaborate propuneri de lege ferenda, în sensul completării CP al RM cu noi componente de infracțiune: „Utilizarea periculoasă a ingineriei genetice” și „Alterarea genotipului uman”.

În continuare, vom expune conținutul textului incriminator pentru noile componente de infracțiune propuse.

Propunerea de completare a Codului penal cu o nouă componentă de infracțiune, după art. 144 CP al RM, și anume articolul 144¹ „Utilizarea ilegală a ingineriei genetice”, a fost experiorizată prin următoarea formulă incriminatorie:

„Articolul 144¹. Utilizarea ilegală a ingineriei genetice

(1) *Utilizarea ingineriei genetice pentru a săvârși una dintre următoarele fapte:*

- a) *producerea armelor biologice sau altor arme de exterminare în masă;*
- b) *crearea de himere și transplantarea acestora în organismul uman;*
- c) *implantarea unui embrion uman în uterul altui animal sau invers;*
- d) *producerea unei ființe umane autonome în afara uterului unei femei;*
- e) *organizarea selecției persoanelor, inclusiv: alegerea sexului viitorului copil sau avortul selectiv al embrionilor de un anumit sex, cu excepția cazurilor de risc al moștenirii bolilor genetice severe legate de sex,*

se pedepsește cu închisoare..., iar persoana juridică se pedepsește cu amendă cu amendă în mărimeunități convenționale, cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate sau cu lichidarea întreprinderii”.

La redactarea proiectului de reglementare, anume a textului expus la litera a), ne-am condus parțial de CP al României (redacția 2004), care prevede răspunderea penală pentru fapta prejudiciabilă „utilizarea periculoasă a ingineriei genetice”. Textul expus la redactarea literei b) din proiectul de lege a avut la bază prevederile art. 9 alin. (13) din Legea RM nr. 138 din 15.06.2012 privind sănătatea reproducerii, care conține norme prohibitive, care nu se reflectă în CP al RM¹. În ceea ce privește textul expus la literele c) și d) a fost preluat din §10 lit. f) al Recomandării Consiliului Europei privind folosirea embrionilor umani și a fetoșilor în scopuri terapeutice, științifice, industriale și comerciale, nr. 1046/1986.²

Alineatul (2) din reglementare a fost conceput pentru sancționarea săvârșirii de facto a uneia dintre faptele indicate în dispoziția alineatului (1) lit. a)–e). Pentru atragerea la răspundere în temeiul alineatului (1) va fi suficientă doar utilizarea metodelor ingineriei genetice pentru săvârșirea uneia dintre faptele nominalizate. În același timp, pentru aplicarea alineatului (2) va fi necesară săvârșirea nemijlocită a acestor fapte, din care rezultă caracterul material al acestei componente.

Totodată, pentru a acoperi tot spectrul acțiunilor ilegale care reies din art. 9 alin. (13), 10–13 din Legea RM nr. 138 din 15.06.2012 privind sănătatea reproducerii este necesară modificarea și completarea art. 161 CP al RM.

În primul rând, este necesară modificarea denumirii art. 161 CP al RM din „Efectuarea fecundării artificiale sau a implantării embrionului fără consimțământul pacientei” în „Tehnologii ilegale de reproducere asistată medical”. Se impune modificarea denumirii acestei

¹ Legea RM privind sănătatea reproducerii: nr. 138 din 15.06.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr. 205–207, art. 673.

² Council of Europe's Parliamentary Assembly Recommendation „On use of human embryos and fetuses for diagnostic, therapeutic, scientific, industrial and commercial purposes”: 1046 (1986). [citat 25.10.2019]. Disponibil: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15080&lang=en>.

norme, deoarece denumirea curentă restringe și limitează fapta doar la acțiunile de efectuare a fecundării artificiale sau a implantării embrionului fără consimțământul pacientei.

În al doilea rând, este necesară completarea dispoziției art. 161 CP al RM cu prevederi în scopul incriminării altor acțiuni ilegale în domeniul reproducerii asistate, inclusiv: aplicarea unor tratamente de reproducere asistată medical sau a unor tehnologii de reproducere asistată medical: fără consimțământul persoanei; sau în cazul existenței contraindicațiilor medicale pentru utilizarea tehnologiilor de reproducere asistată medical și/sau a inseminării artificiale și/sau pentru a avea o sarcină; sau în privința cuplurilor în care unul dintre parteneri este decedat, minor, sau este constituit din persoane de același sex; sau cu încălcarea altor condiții prevăzute de lege; prestarea serviciilor de reproducere asistată medical în lipsa unei autorizații sanitare de funcționare eliberate de Agenția Națională pentru Sănătate Publică și în lipsa autorizației eliberate de Ministerul Sănătății la propunerea Agenției de Transplant; violarea confidențialității datelor privind donările de spermă, de oocite sau de embrioni; obținerea gameților și/sau a țesuturilor gonadale reproductive de la persoane cu vârsta sub 18 ani (cu excepția cazurilor de crioprezervare a fertilității în baza indicațiilor medicale); producerea și utilizarea gameților și embrionilor umani în orice alt scop decât reproducerea asistată; donarea, crioconservarea, păstrarea și transportul ilegal al celulelor sexuale, al embrionilor și al țesuturilor reproductive; vânzarea, cumpărarea, importul, exportul și comerțul cu celule sexuale, gameți și embrioni umani, etc.

Proiectul de reglementare are drept temei prevederile art. 9 alin. (13) lit.e)–h), art. 10–13, 19¹ din Legea nr.138 din 15.06.2012 privind sănătatea reproducerii. Art. 11 din legea nominalizată prevede condițiile și alte reguli pentru realizarea programului de fertilizare in vitro. Art. 12 din același act normativ stabilește regulile de donare a celulelor sexuale și a embrionilor umani. Art. 13 reglementează procedura de crioconservare și transport a celulelor sexuale, a embrionilor și a țesuturilor reproductive. Art.19¹ stabilește procedura de import și export al materialului genetic.

În conformitate cu prevederile art. 10 alin. (12) din Legea RM nr. 235 din 17.11.2017 cu privire la înregistrarea genetică judiciară: *„încălcarea regulilor de prelevare, păstrare, transport, evidență și distrugere a materialului biologic sau a regulilor de prelucrare a informației genetice atrage după sine răspunderea disciplinară, contravențională, civilă sau penală în conformitate cu legislația”*. Analizând prevederile Codului penal al RM, în sensul identificării normei care ar stabili răspunderea pentru încălcările nominalizate mai sus, constatăm că nu există nici o incriminare concretă pentru aceste acțiuni ilegale.

În acest context, se impune necesitatea completării Codului penal cu astfel de prevederi. La incriminarea acțiunilor ilegale în temeiul art. 10 alin. (12) din Legea RM nr. 235 din 17 noiembrie 2017 cu privire la înregistrarea genetică judiciară, trebuie de luat în considerare că obiectul de reglementare al acestei legi constituie doar informațiile genetice înscrise în Registrul de stat al datelor genetice. În același timp, o mare parte din informațiile genetice rămân în afara sferei de reglementare a legii nominalizate. Norme privind confidențialitatea informației genetice se conțin și în alte acte normative: Legea RM „Privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane”;¹ Legea privind sănătatea reproducerii² etc. Totodată, conform unor Regulamente ale Ministerului Sănătății și Protecției Familiei se efectuează mai multe cercetări și testări care implică folosirea materialului genetic, dar nu este clar cum este asigurată confidențialitatea unor asemenea informații. În acest context, salutăm prevederile art. 46 lit.g) CC al RM, unde legiuitorul a soluționat parțial această problemă, stabilind că „difuzarea informațiilor privind starea sănătății constituie atingeri aduse vieții private”.³ Ca urmare, este necesară și bine-venită asigurarea protecției unor asemenea informații genetice prin normele CP al RM.

În scopul înlăturării omisiunii legiuitorului, a fost înaintată următoarea propunere de lege ferendă și anume completarea CP cu un nou articol: art. 144³ „*Încălcarea normelor privind administrarea materialului biologic și confidențialitatea informației genetice*”, cu următoarea formulă incriminatoare: „*încălcarea regulilor de prelevare, păstrare, transport, evidență și distrugere a materialului biologic sau a regulilor de prelucrare a informației genetice, atrage după sine....., iar persoana juridică...*”

În temeiul Convenției Internaționale împotriva dopajului în sport a UNESCO, adoptată la Paris la 19 octombrie 2005 (ratificată prin Legea nr. 298/2007)⁴, Legii RM nr. 24 din 16.02.2023 pentru prevenirea și combaterea dopajului în sport⁵, ordinului Agenției naționale antidoping a RM nr. 14-B din 26.12.2022 privind aprobarea și publicarea listei interzise pentru anul 2023⁶ au fost înaintate propuneri *de lege ferenda* în domeniul dopajului genetic.

Scopul proiectului de lege constă în completarea Codului penal al RM cu prevederi care ar stabili răspunderea penală pentru utilizarea metodelor interzise în acest domeniu. Propunem

¹ Legea RM privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane: nr. 42 din 6.03.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr. 81, art. 25.

² Legea RM privind sănătatea reproducerii: nr. 138 din 15.06.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr. 205–207, art.9 alin.(11) și (13).

³ CC al RM: nr.1107 din 06.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2019, nr. 66–75, art.46.

⁴ Convenția Internațională împotriva dopajului în sport a UNESCO: 19.10.2005 (ratificată prin Legea nr. 298/2007). [citată 19.08.2023]. Disponibil: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument Afis/76334>.

⁵ Legea RM pentru prevenirea și combaterea dopajului în sport: nr. 24 din 16.02.2023. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2023, nr. 79-81, art. 26.

⁶ Ordinul Agenției naționale antidoping a RM privind aprobarea și publicarea listei interzise pentru anul 2023: nr. 14-B din 26.12.2022. [citată 6.08.2023]. Disponibil: https://www.anad.gov.md/sites/default/files/LI_2023_Ro0.pdf.

următorul text incriminator: „Art.144⁴. *Utilizarea non-terapeutică a metodelor de doping genetic*”, cu următorul conținut: „*Utilizarea metodelor interzise, inclusiv utilizarea de celule, gene, acizi nucleici sau analogi ai acizilor nucleici, care pot altera secvențele de genom și/sau expresia genetică prin orice mecanism, inclusiv prin tehnologiile de editare, de inactivare și de transfer genetic etc., în scopul sporirii performanței sportive sau în alte scopuri, cu excepția celor terapeutice, se pedepsește cu*”

În prezenta lucrare a fost abordată problema apărării genomului uman, a identității genetice a primitorului și a descendenților săi, în cadrul activităților de transplant al unor organe vitate, al măduvei osoase de la om la om, dar și în cazul transplantului heterolog sau xenotransplantului.

În acest context, este necesară completarea art. 158 CP al RM cu prevederi care să incrimineze transplantul ilegal.

În primul rând, a fost propusă modificarea titlului art. 158 CP al RM din „Traficul de organe, țesuturi și celule umane” în „Transplantul ilegal”.

În al doilea rând, este necesar de completat textul normei cu alineatul 2¹, care să incrimineze următoarea faptă: „*procedurile de transplant, inclusiv transplantul heterolog, care au dus la alterarea sau înlocuirea genomului uman.*” Această normă vine să asigure protecția penală a identității genetice a ființei umane.

Un alt rezultat al prezentei cercetări constă în argumentarea necesității protecției genomului uman de acțiunile în domeniul descriminării genetice.

Avându-se în vedere situația curentă, s-a propus a se completa textul art. 176 alin. (1) CP al RM, după sintagma „origine etnică”, cu sintagma „informație genetică”, dar și a se adopta o lege specială care să interzică discriminarea pe motivul patrimoniului genetic. În același timp, în art. 4 lit. i) din proiectul de lege specială, propus cu titlu *de lege ferenda*, a fost formulat următorul principiu: „*i) discriminarea în orice formă împotriva unei persoane pe motivul patrimoniului său genetic este interzisă.*” Totodată, propunem să fie reglementat domeniul vizat, în perspectivă, prin interzicerea descriminării genetice și stabilirea răspunderii penale pentru fapte prejudiciabile, în pas cu dezvoltarea cunoștințelor biotehnologice. În acest context, a fost sugerată ca potențială direcție de cercetare: „*Instituirea răspunderii penale pentru discriminarea genetică*”.

Legea privind securitatea biologică stabilește răspunderea pentru activitățile ilegale în domeniul reglementat. În conformitate cu art. 40 din Legea nominalizată: „(1) *Activitățile ilegale de obținere, testare, producere, utilizare, comercializare, import/export al organismelor modificate genetic și/sau al produselor rezultate din astfel de organisme atrag răspundere în conformitate cu legislația.* (2) *Dacă, în urma activităților legate de obținerea, testarea,*

producerea, utilizarea, comercializarea și importul organismelor modificate genetic și/sau al produselor rezultate din astfel de organisme, se prejudiciază sau se expun riscurilor sănătatea umană și mediul, utilizatorul și/sau importatorul, după caz, poartă răspunderea stabilită de lege”.

În sensul normei respective de blanșetă, a fost analizată legea penală pentru a identifica norma corespondentă care ar stabili răspunderea penală pentru încălcarea acestor reglementări. S-a constatat că nu există nicio normă care ar reflecta răspunderea penală pentru încălcările și acțiunile ilegale specificate la art. 40 din Legea nominalizată. Ca urmare, suntem în prezența unui vid legislativ în domeniu. În acest context, în scopul înlăturării omisiunii legiuitorului, a fost elaborată o propunere *de lege ferenda* în vederea completării CP al RM cu prevederi care ar stabili răspunderea pentru activitățile ilegale sus-menționate: „Articolul 301² „*Încălcarea regulilor de desfășurare a activităților de obținere, testare, producere, utilizare, comercializare, import/export al organismelor modificate genetic și/sau al produselor rezultate din astfel de organisme*”. Articolul va avea următoarea formulă incriminatoare:

„(1) Activitățile ilegale de obținere, testare, producere, utilizare, introducere pe piață, comercializare, import/export al organismelor modificate genetic și/sau al produselor rezultate din astfel de organism, precum și diseminarea deliberată în mediul natural (ecosisteme: forestiere, acvatice, palustrice și de stepă precum și cele agricole) a unui organism modificat genetic, propriu-zis sau parte componentă a unui produs în proporții mai mari de 0,9 % din conținutul total al ADN și al proteinelor, se pedepsesc cu, iar persoana juridică se pedepsește cu....”

(2) Acțiunile menționate în alin.(1), care s-au soldat cu:

a) vătămarea gravă a sănătății unei sau mai multor persoane;

b) decesul unei sau mai multor persoane;

c) daune mediului, se pedepsesc cu, iar persoana juridică se pedepsește cu....”

La redactarea proiectului de reglementare propus, în particular a alineatului (1), ne-am condus de prevederile art. 40 alin. (1) din Legea RM cu privire la securitatea biologică¹. În ceea ce privește alineatul (2) din proiectul de lege, formularea conținutului agravantelor a fost efectuată în temeiul prevederilor art. 19 alin. (2) din Legea cu privire la securitatea biologică, care impune „o prezentare a evaluării impactului și a riscurilor generate de organismul modificat genetic sau de combinația de asemenea organisme pentru sănătatea umană și mediu ca rezultat al introducerii lor în mediu”. De menționat faptul că principalele criterii pentru evaluarea

¹ Legea RM privind securitatea biologică: nr.755 din 21.12.2001. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 75.

impactului negativ al organismelor modificate genetic sunt riscurile generate pentru sănătatea umană și mediu. Dispoziții similare reies din art. 14 al Convenției privind diversitatea biologică, ratificată de RM în 1995¹ și din art. 40 alin. (2) al Legii RM cu privire la securitatea biologică.²

5.3. Sinteza rezultatelor obținute în urma analizei juridico-penale a infracțiunii de clonare

În urma cercetării incriminărilor din Codul penal care au obiect special de protecție genomul uman, constatăm că CP al RM nu protejează suficient genomul uman, nu acordă atenția cuvenită combaterii faptelor periculoase care afectează sau pot afecta genomul uman.

În legea penală a RM există mai multe incriminări care au obiect special de atentare genomul uman, dar unica faptă prejudiciabilă care afectează direct genotipul uman este infracțiunea prevăzută la art. 144 CP al RM „Clonarea”.

Analiza prevederilor art. 144 CP al RM ne-a permis să concluzionăm că legiuitorul nu dezvăluie suficient semnele infracțiunii de clonare, posibil din motivul că ingineria genetică se încadrează într-o știință relativ nouă, clonarea ca infracțiune nu este deplin cunoscută, la fel și impactul ei major și influențele directe asupra ființei umane și speciei umane.

Formula incriminatoare a componenței de infracțiune prevăzută la art. 144 CP al RM nu reflectă pe deplin esența fenomenului clonare și spectrul acțiunilor ilegale pasibile de răspundere penală, constând doar dintr-o propoziție, după cum urmează: „Crearea ființelor umane prin clonare se pedepsește cu închisoare de la 7 la 15 ani.”

În urma studiului efectuat, au fost elaborate propuneri *de lege ferenda* menite să înlăture carențele și lacunele formulării incriminatorii a faptei prevăzută la art. 144 CP al RM.

La redactarea proiectului de reglementare, autorul a propus mai întâi modificarea denumirii articolului 144 „Clonarea” în sensul extinderii acesteia: „Crearea ilegală de embrioni umani și clonarea”. Se impune necesitatea modificării denumirii, dar și a textului incriminatoriu, dat fiind faptul că norma penală nu conține prevederi referitoare la crearea ilegală a embrionilor umani. Ca urmare, o mare parte a acțiunilor ilegale rămân fără acoperire juridică penală. În acest sens, susținem opinia autoarei V. Boaghi, care consideră că această incriminare lasă loc unor dubii, deoarece formularea „crearea ființelor umane prin clonare” presupune o ființă deja în viață. Ca urmare, după ce s-a născut această ființă, practic nimeni nu și-ar mai pune întrebarea dacă

¹ Convenția privind diversitatea biologică: 1992, ratificată de RM prin Hotărârea Parlamentului nr. 457-XIII din 16.05.1995, art.15. [citat 25.10.2019]. Disponibil: <https://date.gov.md/ckan/ru/dataset/4789-conventii-de-mediul-la-care-republica-moldova-este-parte/resource/e197549e-c09d-4fcd-a403-2f0358e119f7>.

² Legea privind securitatea biologică: nr.755 din 21.12.2001. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 75.

aceasta este „clon” sau nu. Autorul consideră că „ar fi mai benefic de a limita manipulările ingineriei genetice asupra embrionului, pentru a nu se permite conceperea, dezvoltarea, cu atât mai mult nașterea unui clon”.¹ În favoarea extinderii formulei incriminatorii a infracțiunii de clonare pledează și autorul A. Barbăneagră,² poziție expusă și în Comentariul CP al RM³. În opinia autorilor surselor citate: „clonarea omului reprezintă rezultatul unui șir îndelungat de experimente. Pentru a interzice rezultatul final, autorii consideră că trebuie interzise, la modul rezonabil, și experimentele de etapă”. Într-adevăr, analizând prevederile art.144 CP al RM, putem deduce că alte cercetări sau experimente asupra genomului uman sunt permise. Poziția expusă mai sus corespunde întru totul realității și justifică necesitatea extinderii formulei incriminatorii.

În acest context, menționăm că în Legea Germaniei despre protecția embrionului din 13 decembrie 1990 incriminează clonarea umană, după cum urmează: „orice persoană care creează în mod artificial un embrion uman cu aceleași informații genetice ca și un alt embrion, fetus, ființă umană sau persoană decedată sau care transferă într-o femeie un asemenea embrion va fi pedepsită cu închisoare de până la cinci ani sau o amendă. Orice tentativă în acest sens este pedepsită (secțiunea 6)”⁴.

Cele expuse mai sus justifică pe deplin necesitatea reformulării textului incriminator al articolului 144 CP al RM.

În al doilea rând, e necesar a completa dispoziția normei respective prin introducerea răspunderii penale pentru crearea ilegală de embrioni umani, crearea unei ființe umane identice altei ființe umane, vii sau moarte, comerțul, importul sau exportul în/din RM a materialului genetic clonat al ființelor umane. În acest context, susținem opinia expusă în doctrină, că procedurile de reproducere asistată medical și fertilizare in vitro – IVF sunt folosite ca o parte integrantă a acțiunilor de clonare și producere de embrioni umani.⁵ Analizând prevederile Regulamentului privind acordarea serviciilor de reproducere umană asistată medical, constatăm că în Republica Moldova se practică mai multe activități în legătură cu reproducerea asistată medical, inclusiv: „ansamblul tratamentelor și procedurilor de inseminare artificială sau de

¹ BOAGHI, V. Reflectări juridico-penale privind infracțiunea de clonare. În: *Revista Națională de Drept*, 2007, nr. 6, p. 84.

² BARBĂNEAGRĂ, A. Clonarea ființelor umane. În: *Revista Națională de Drept*, 2005, Nr.11, pp.8–15.

³ BARBĂNEAGRĂ, A., ALECU, GH., BERLIBA, V., BUDECI, V., CARPOV, T., CUȘNIR, V., COJOCARU, R., MARIȚ, A., POPOVICI, T., ULIANOVSKI, GH., ULIANOVSKI, X., URSU, N., VOLCINSCHI, V. *Codul penal al Republicii Moldova: Comentariu*. Ch.: Editura Sarmis, 2009, p. 287.

⁴ Legea Germaniei despre protecția embrionului: 13.12.1990. [citată 15.10.2019]. Disponibil: <http://www.auswaertiges-amt.de/cae/servlet/contentblob/480804/publicationFile/5162/Embryo-ProtectionAct.pdf>.

⁵ STOIAN, D. Protecția penală a moștenirii genetice non patologice a umanității”. [citată la 09.10.2019]. Disponibil: <http://www.ccpb.ro/lucrari-stiintifice/protectia-penala-a-mostenirii-genetice-non-patologice-a-umanitatii>.

fertilizare in vitro, de manipulare medicală în laborator a materialului genetic feminin și masculin, în scopul fecundării artificiale a ovulelor, manipulare a spermei și/sau a embrionilor proveniți din fecundarea extracorporală și implantarea acestora; inseminarea artificială de donator; crioconservarea spermei și oocitelor – înghețarea, stocarea (păstrarea) și dezghețarea spermei și oocitelor obținute în exces, ce nu pot fi folosite pentru transferul actual, iar fiind stocați pot fi utilizați pentru fertilizare în viitor”.¹ Majoritatea activităților sus-nominalizate, precum și produsele (materialul genetic) rezultate, pot fi utilizate la realizarea laturii obiective a infracțiunii de clonare. În consecință, se impune necesitatea modificării esențiale a formulei incriminatorii, care urmează a fi extinsă, introducând răspunderea penală și pentru alte fapte, în afară de crearea unei ființe umane prin clonare. În acest context, pot fi incriminate următoarele acțiuni: crearea de embrioni umani în scop de cercetare, comerțul, importul sau exportul în/din RM a materialului genetic clonat al ființelor umane, etc.

În al treilea rând, este necesară introducerea agravantelor. În subcapitolul 3.3 a fost argumentată pe larg imposibilitatea comiterii infracțiunii de clonare în lipsa unui subiect special. În același timp, comiterea acestor infracțiuni implică și posibilitatea participăției penale. Pentru a nu limita cercul persoanelor care pot apărea ca subiecți ai infracțiunii, considerăm oportun a introduce agravante care să sancționeze săvârșirea faptei cu folosirea situației de serviciu sau de două sau mai multe persoane, de un grup organizat sau de o asociație criminală.

În al patrulea rând, urmează a fi prevăzută și răspunderea persoanei juridice, deoarece majoritatea cercetărilor în domeniul geneticii umane, microbiologiei și reproducerii asistate medical se efectuează în centre specializate, laboratoare și alte instituții autorizate. Necesitatea răspunderii penale a persoanei juridice a fost argumentată în subcapitolul 3.3, inclusiv prin analiza prevederilor Regulamentului Ministerului Sănătății privind acordarea serviciilor de reproducere umană asistată medical și Regulamentului Ministerului Sănătății privind modul de eliberare a licențelor pentru desfășurarea cercetărilor aplicate în domeniul geneticii și microbiologiei în Republica Moldova.

În consecință, propunerea privind modificarea și completarea CP al RM are următoarea formulă incriminatorie:

„Articolul 144. Crearea ilegală de embrioni umani și clonarea

¹ Regulamentul acordării serviciilor de reproducere umană asistată medical, aprobat prin Ordinul Ministerului Sănătății: nr. 149 din 23.02.2017. [citat 24.01.2022]. Disponibil: https://msmps.gov.md/sites/default/files/legislatie/regulament_reproducere_umana_anexa_1.pdf.

(1) Crearea de embrioni umani în alte scopuri decât reproducerea, precum și crearea, prin clonare a unui embrion uman cu aceleași informații genetice ca și un alt embrion, fetus, ființă umană sau persoană decedată, transferul unui asemenea embrion într-o femeie,

se pedepsesc cu..., iar persoana juridică se pedepsește cu....

(2) Comerțul, importul sau exportul în/din Republica Moldova a materialului genetic clonat al ființelor umane,

se pedepsesc cu..., iar persoana juridică se pedepsește cu....

(3) Acordarea de finanțări, clădiri, dispozitive sau materiale pentru a crea ființe vii sau pentru a le încrucișa; recrutarea de parteneri de lucru sau organizarea în orice alt mod a creării ființelor vii, se pedepsesc cu..., iar persoana juridică se pedepsește cu....

(4) Acțiunile prevăzute la alin. (1), (2) și (3):

a) săvârșite de două sau mai multe persoane;

b) cu folosirea situației de serviciu

se pedepsesc..., iar persoana juridică se pedepsește cu....

(5) Acțiunile prevăzute la alin.(1),(2) și (3) săvârșite de un grup criminal organizat sau de o organizație (asociație) criminală, se pedepsesc

Primul alineat al propunerii *de lege ferenda* a fost inspirat parțial din Legea Germaniei despre protecția embrionului din 13 decembrie 1990, cu modificările ulterioare¹. Pornind de la opinia expusă în literatura de specialitate precum că sintagma „crearea ființei umane prin clonare” presupune o ființă umană deja în viață, considerăm oportun ca formula incriminătoare să includă următoarele acțiuni ilegale: „Crearea de embrioni umani în alte scopuri decât reproducerea, precum și crearea, prin clonare, a unui embrion uman cu aceleași informații genetice ca și un alt embrion, fetus, ființă umană sau persoană decedată, transferul unui asemenea embrion într-o femeie”. În acest context, accentuăm că art. 9 alin. (13) din Legea RM nr.138 din 15 iunie 2012 privind sănătatea reproducerii interzice inclusiv: „folosirea celulelor sexuale pentru crearea de embrioni umani exclusiv pentru cercetări științifice”.² Propunerea de *lege ferenda* privind modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova vine să transpună în viață norma de blanchetă nominalizată.

¹ Legea Germaniei despre protecția embrionului: 13.12.1990. [citată 15.10.2019]. Disponibil: [http://www.auswaertiges-amt.de/cae/servlet/contentblob/480804/publicationFile/5162/Embryo ProtectionAct.pdf](http://www.auswaertiges-amt.de/cae/servlet/contentblob/480804/publicationFile/5162/Embryo%20ProtectionAct.pdf)

² Legea RM privind sănătatea reproducerii: nr. 138 din 15.06.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr. 205–207, art. 9

Acțiunile ilegale propuse spre a fi reglementate în alineatul (2) al art. 144 CP al RM au fost inspirate din Legea României pentru interzicerea clonării și a aplicațiilor biomedicinei care încalcă drepturile omului și demnitatea umană.¹

Acțiunile ilegale propuse spre a fi reglementate în alineatul (2) al art. 144 CP al RM au fost inspirate din Codul penal al Sloveniei.²

Considerăm că propunerile *de lege ferenda* înaintate reflectă cele mai importante forme de realizare a laturii obiective a infracțiunii în cauză, dar ar avea și un rol de prevenire a intervenției în materialul genetic uman.

¹ Legea României pentru interzicerea clonării și a aplicațiilor biomedicinei care încalcă drepturile omului și demnitatea umană.[citat 25.01.2021]. Disponibil: <http://www.senat.ro/Legis/PDF/2010/10L464FS.pdf>.

² CP al Sloveniei: 1.11.2008. [citat 15.01.2022]. Disponibil: <http://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Slovenia-RO.html>.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

În urma cercetării efectuate la elaborarea prezentei teze de doctorat, au fost obținute următoarele rezultate: a fost cercetată doctrina autohtonă și străină consacrată protecției genomului uman; a fost analizat cadrul juridic internațional, regional și autohton ce asigură protecția juridică a genomului uman; a fost justificată necesitatea incriminării faptelor prejudiciabile ce atentează la genomul uman; a fost elaborat un concept al infracțiunilor contra genomului uman, fiind identificate anumite particularități ale acestora; a fost realizată caracteristica generală a incriminărilor din CP al RM care au obiect special de protecție genomul uman; au fost abordate din punct de vedere teoretico-normativ esența și elementele componenței de infracțiune consacrate juridic la art. 144 CP al RM; au fost conturate carențele tehnico-legislative a normelor de incriminare a infracțiunilor în domeniul genomului uman, în particular a clonării umane; a fost cercetată experiența legislativă a altor state privind incriminarea faptelor infracționale în domeniul genomului uman, precum și a altor fapte infracționale conexe, menite să asigure protecția juridico-penală a genomului uman; au fost formulate propuneri *de lege ferenda* în scopul îmbunătățirii cadrului legal existent și înlăturării deficiențelor tehnico-juridice ce vizează domeniul genomului uman.

Abordarea complexă și multiaspectuală a obiectului investigat a condus la soluționarea problemei științifice de importanță majoră, și anume fundamentarea științifică a cadrului de protecție juridico-penală a genomului uman, elaborarea unui cadru conceptual polivalent în domeniul infracțiunilor contra genomului uman, ținând cont de cadrul teoretico-normativ actual, identificarea imperfecțiunilor legii penale și a normelor de incriminare supuse analizei și înaintarea unui șir de recomandări sub aspect *de lege ferenda*, orientat spre înlăturarea deficiențelor tehnico-juridice ce vizează subiectul investigat, precum și spre intensificarea măsurilor preventive și de combatere a faptelor prejudiciabile în domeniul genomului uman.

Cercetarea genomului uman ca obiect de protecție juridico-penală ne-a permis să conturăm următoarele **concluzii generale**:

1. Genomul uman, împreună cu valorile și relațiile sociale aferente, necesită protecție juridico-penală. Autorul a justificat necesitatea protecției penale a genomului uman, fiind abordată noțiunea „genom uman”, inclusiv în sens juridico-penal, și trasate anumite limite de intervenție a dreptului penal (a se vedea Capitolul 2, subcapitolul 2.1).

2. Infracțiunile contra genomului uman constituie o categorie distinctă de infracțiuni, prin intermediul cărora se protejează atât genomul uman – ca patrimoniu genetic al umanității, cât și alte valori și relații sociale în legătură cu genomul uman, cu obiect și particularități specifice. În

același perimetru de creștere, autorul a elaborat un concept a infracțiunii contra genomului uman: „Infracțiunile în domeniul genomului uman constituie faptele prejudiciabile, prevăzute de legea penală, care au ca obiect special de atentare relațiile sociale formate în jurul și datorită genomului uman și afectează demnitatea și identitatea ființei umane, evoluția naturală a speciei și raselor umane în diversitatea, unicitatea, integritatea și sănătatea acestora, selecția în mod natural, viața privată, dreptul la confidențialitate și nediscriminare genetică, informare și consimțământ, precum și alte drepturi și libertăți fundamentale față de aplicațiile biologiei și medicinei, săvârșite cu vinovăție și pasibile de pedeapsă penală”. În context, au fost identificate particularitățile specifice ale infracțiunilor în domeniul genomului uman, fiind realizată o descriere a infracțiunilor care au obiect de atentare genomul uman, din perspectivă *de lege lata* și *de lege ferenda* (a se vedea Capitolul 2, subcapitolele 2.2–2.3).

3. Prin intermediul răspunderii penale pentru clonarea umană (art. 144 CP al RM) se realizează doar parțial protecția penală a genomului uman. Constatăm că semnele variabile specifice altor acte normative care asigură protecție genomului uman nu-și găsesc reflectare deplină în CP al RM, iar multe fapte prejudiciabile care au sau pot avea obiect special de atentare genomul uman nu se regăsesc în CP al RM (a se vedea Capitolul 2, subcapitolul 2.3; Capitolul 3, subcapitolul 3.1; Capitolul 5, subcapitolul 5.1.).

4. Infracțiunea de clonare se caracterizează printr-un ansamblu de trăsături specifice: obiect complex; forma vinovăției – intenția directă, metoda – semn obligatoriu. Contribuțiile personale constau în identificarea valorilor și relațiilor sociale în jurul genomului uman care pot fi afectate prin infracțiunea de clonare (a se vedea: Capitolul 3, subcapitolul 3.2); stabilirea conținutului laturii obiective (a se vedea: Capitolul 3, subcapitolul 3.2); determinarea cercului de subiecți ai infracțiunii de clonare și argumentarea posibilității participației penale și răspunderii persoanei juridice (a se vedea Capitolul 3, subcapitolul 3.3).

5. Normele de incriminare ale infracțiunilor în domeniul genomului uman, în particular a clonării umane, au lacune și carențe tehnico-legislative. Formula incriminătoare a componentei de infracțiune prevăzută la art. 144 CP al RM nu reflectă pe deplin esența fenomenului clonare și spectrul acțiunilor ilegale pasibile de răspundere penală, fapt care impune necesitatea modificării și completării esențiale a acesteia (a se vedea Capitolul 3, subcapitolele 3.2–3.4; Capitolul 5, subcapitolele 5.1–5.3).

6. Studiul comparat a legislației diferitor țări (a se vedea Capitolul 4, subcapitolele 4.1–4.3; anexele 4–6 la prezenta lucrare), raportat la cadrul normativ internațional, regional și al RM (a se vedea Capitolul 1, subcapitolul 1.3), a permis autorului să contureze propuneri concrete de perfecționare a legislației, inclusiv propuneri privind modificarea și completarea CP al RM,

precum și privind reglementarea domeniului protecției genomului uman printr-o lege specială (a se vedea Capitolul 5, subcapitolele 5.1–5.3; anexele 2–3 la prezenta lucrare).

Rezultatele obținute sub formă de propuneri *de lege ferenda*, anume proiectul unei legi speciale care ar reglementa domeniul intervențiilor în genomul uman, precum și a unei legi privind modificarea și completarea CP al RM, au fost înaintate în Parlamentul Republicii Moldova. Prin certificatul de implementare nr. 61 din 8 aprilie 2021 a fost adeverit faptul că rezultatele înaintate au fost luate în considerare și vor fi utilizate la înaintarea inițiativei legislative corespunzătoare și la acoperirea vidului legislativ existent (a se vedea anexa 1 la prezenta lucrare).

Rezultatele cercetării sunt limitate: 1) prin tema tezei de doctorat selectată, fiind pus accentul pe subiectul protecției juridico-penale a genomului uman; 2) prin esența, natura și specificul faptelor prejudiciabile care atentează la genomul uman; 3) prin reglementarea insuficientă, inclusiv prin norme penale, a domeniului cercetat. Pornind de la limitele impuse, aria de cercetare nu include suficiente aspecte teoretico-practice de natură extrapenală: bioetică, genetică, juridico-civilă, criminalistică, etc. Totodată, pornind de la caracterul interdisciplinar al domeniului genomului uman, cercetările întreprinse au la bază și noțiuni, definiții, idei, teorii din domeniul extrapenal, care au contribuit considerabil la fundamentarea conceptului genomului uman ca obiect special al protecției juridico-penale.

Recomandări:

Având în vedere importanța deosebită a protecției juridice penale a genomului uman, recomandăm efectuarea următoarelor modificări și completări ale legislației în vigoare:

1. A reglementa domeniul intervențiilor în genomul uman și clonarea printr-o lege specială. Propunerea de lege ferenda în acest sens este expusă în Capitolul 5, subcapitolul 5.1 și anexa 3 la prezenta lucrare și a fost înaintată de autor în adresa Parlamentului Republicii Moldova (a se vedea Anexa 1).

2. A introduce un capitol nou în CP al RM, după Capitolul I, după cum urmează: „Capitolul I¹ – *Infracțiuni contra genomului uman*”. Componentele de infracțiuni propuse pentru a fi incluse în acest capitol sunt: „*Crearea ilegală de embrioni umani și clonarea*”, „*Alterarea genomului uman*”, „*Utilizarea ilegală a ingineriei genetice*”, „*Încălcarea normelor privind administrarea materialului biologic și confidențialitatea informației genetice*” (proiectul de lege ferenda este expus în anexa 2 la prezenta lucrare și este desfășurat în Capitolul 5, subcapitolele 5.2 și 5.3).

3. A modifica și completa prevederile art. 144 CP al RM, după cum urmează:

3.1. Modificarea denumirii art. 144 CP al RM în: „*Crearea ilegală de embrioni umani și clonarea*”;

3.2. Modificarea și completarea dispoziției normei respective, prin introducerea răspunderii penale pentru:

- crearea ilegală de embrioni umani;
- crearea unei ființe umane identice altei ființe umane, vii sau moarte;
- comerțul, importul sau exportul în/din Republica Moldova a materialului genetic clonat al ființelor umane;

3.3. A completa norma nominalizată, prin introducerea agravantelor:

- aceleași acțiuni săvârșite de două sau mai multe persoane;
- aceleași acțiuni săvârșite cu folosirea situației de serviciu”;

3.4. Introducerea răspunderii persoanei juridice.

Proiectul de *lege ferenda* este expus în anexa 2 la prezenta lucrare și este argumentat în Capitolul 5, subcapitolul 5.3.

4. A completa CP al RM cu un nou articol – „Articolul 144¹. Utilizarea ilegală a ingineriei genetice” – care ar stabili răspunderea pentru utilizarea ilegală a ingineriei genetice, inclusiv pentru: „producerea de arme biologice și alte arme de exterminare în masă; crearea de himere și transplantarea acestora în organismul uman; implantarea unui embrion uman în uterul unui animal sau invers; producerea unei ființe umane autonome în afara uterului unei femei; organizarea selecției persoanelor, inclusiv: alegerea sexului viitorului copil sau avortul selectiv al embrionilor de un anumit sex, cu excepția cazurilor de risc al moștenirii maladiilor genetice severe legate de sex” (a se vedea Capitolul 5, subcapitolul 5.2 și anexa 2 din prezenta lucrare).

5. A completa CP al RM cu un nou articol – „Articolul 144². Alterarea genotipului uman”, care ar incrimina acțiunile de manipulare genetică care duc la alterarea genotipului uman: modificarea artificială a informației genetice a unei celule germinale umane, precum și utilizarea celulei germinale umane alterată în mod artificial în scop de fertilizare (a se vedea Capitolul 5, subcapitolul 5.2 și anexa 2 din prezenta lucrare).

6. A completa CP al RM cu prevederi în scopul protecției datelor genetice – „Articolul 144³. Încălcarea normelor privind administrarea materialului biologic și confidențialitatea informației genetice”, care ar reglementa răspunderea penală pentru încălcarea regulilor de prelevare, păstrare, transport, evidență și distrugere a materialului biologic sau a regulilor de prelucrare a informației genetice (a se vedea Capitolul 5, subcapitolul 5.2 și anexa 2 din prezenta lucrare).

7. A modifica și completa CP al RM cu prevederi în scopul protecției genomului în cadrul procedurilor de transplant, inclusiv modificarea denumirii art. 158 CP al RM din „Traficul de organe, țesuturi și celule umane” în „Transplantul ilegal”, precum și completarea dispoziției normei cu alineatul 2¹, care să incrimineze procedurile de transplant, inclusiv transplantul heterolog, care duc la alterarea sau înlocuirea genomului uman (a se vedea Capitolul 5, subcapitolul 5.2 și anexa 2 din prezenta lucrare).

8. A completa CP al RM cu prevederi care ar stabili răspunderea pentru activitățile ilegale de obținere, testare, producere, utilizare, introducere în piață, comercializare, import/export al organismelor modificate genetic și/sau al produselor rezultate din astfel de organisme – Art. 301². „Încălcarea regulilor de desfășurare a activităților de obținere, testare, producere, utilizare, comercializare, import/export al organismelor modificate genetic și/sau al produselor rezultate din astfel de organisme” – (se vedea Capitolul 5, subcapitolul 5.2 și anexa 2 din prezenta lucrare).

Sugestii privind potențialele direcții de cercetare în viitor:

- Aprofundarea cercetării în domeniul protecției penale a embrionului rezultat din reproducerea asistată medical;
- Cercetarea temeinică a faptelor de transplant ilegal de organe, țesuturi și celule umane;
- Abordarea aspectelor ce vizează răspunderea penală pentru discriminarea genetică și pentru încălcarea regulilor de administrare și păstrare a informației genetice;
- Investigarea domeniului răspunderii penale pentru utilizarea ilicită a ingineriei genetice în domeniul armelor biologice;
- Intensificarea cercetării subiectului privind răspunderea penală pentru utilizarea ilicită a dopajului genetic.

BIBLIOGRAFIE:

1. AIRAPETEAN, A., IONIȚĂ, D., PRODAN, S., POPOV, R. *Drept penal. Partea specială: Note de curs.* (Ciclul I). Ch., 2013. [citat 21.10.2019]. Disponibil: http://www.usem.md/uploads//files/Note_de_curs_drept_ciclul1/041-054-Drept_penal_Partea_Speciala_I,_II.pdf.
2. ARMENESCU, E. Manipularea genetică între moralitate și necesitate. 10.03.2016. În: *Independența Română*, nr. 2, 2013. [citat 7.01.2022]. Disponibil: <https://www.Independentaromana.ro/manipularea-genetica-intre-moralitate-si-necesitate/> ISSN: 2393-2473.
3. BALTAGA, E. Unele aspecte cu privire la evoluția cadrului normativ de reglementare juridică a „cunoștințelor special medicale”. În: *Legea și viața*. 2011, nr. 9, pp. 39–46. ISSN 1810-309X.
4. BARBĂNEAGRĂ, A. Clonarea ființelor umane. În: *Revista Națională de Drept*, 2005, nr.11, pp. 8–15. ISSN 1811-0770.
5. BARBĂNEAGRĂ, A. *Infrațiunile contra păcii și securității omenirii*. Chișinău, Tipografia „Sirius”, 2005. 560 p. ISBN 9975-9833-5-9.
6. BARBĂNEAGRĂ, A. *Răspunderea penală pentru infrațiunile contra păcii și securității omenirii, infrațiunile de război*. Teză de doctor habilitat. Chișinău, 2005. 260 p.
7. BARBĂNEAGRĂ, A., ALECU, GH., BERLIBA, V., BUDECI, V., CARPOV, T., CUȘNIR, V., COJOCARU, R, MARIȚ, A., POPOVICI, T., ULIANOVSKI, GH., ULIANOVSKI, X., URSU, N., VOLCINSCHI, V. *Codul penal al Republicii Moldova: Comentariu*. Ch.: Editura Sarmis, 2009, 860 p.
8. BOAGHI, V. Reflectări juridico-penale privind infrațiunea de clonare. În: *Revista Națională de Drept*. 2007, nr. 6, pp. 83–91. ISSN 1811-0770.
9. BOAGHI, V. Clonarea ființelor umane: problemă etică, morală și juridică. În: *Revista Națională de Drept*. 2004, nr. 6, pp. 52–69. ISSN 1811-0770.
10. BOTEZATU, I. *Răspunderea penală pentru escrocherie*. Chișinău: CEP USM, 2010, 302 p. ISBN 978-9975-70-998-9
11. BOTNARU, S., ȘAVGA, A., GROSU, V., GRAMA, M. *Drept penal. Partea generală*. Volumul I. Ch.: Cartier, 2005. 624 p. ISBN 9975-79-329-0.
12. BRÎNZĂ, S., ULIANOVSKI, X., STATI, V., GROSU, V., ȚURCANU, I. *Drept penal. Partea specială*. Vol. 2. Ed. a 2-a. Chișinău: Cartier, 2005. 804 p. ISBN 9975-79-325-8.

13. BRÎNZĂ, S. Infrațiuni care pun în pericol viața și sănătatea persoanei (art. 160–163 CP al RM): analiză juridico-penală. În: *Studia Universitatis Moldaviae: Științe sociale*. 2014, nr. 8, pp. 64–78. ISSN 1814-3199.
14. BRÎNZĂ, S. Asistarea medicală a reproducerii umane în atenția legii penale. *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe socioumanistice”*, Vol. I. Chișinău: CEP USM. 2006, pp. 359–364. ISSN 1857-3665.
15. BRÎNZĂ, S. Obiectul infracțiunilor contra patrimoniului. Chișinău: Tipografia Centrală, 2005, p. 125. ISBN 9975-70-414-X.
16. BRÎNZĂ, S., STATI, V. Omorul pruncului de către mamă: Răspundere și pedeapsă penală. În: *Avocatul poporului*. 2000, nr. 7–9, pp. 31–41.
17. BRÎNZĂ, S., STATI, V. *Tratat de drept penal. Partea specială*. Volimul I. Chișinău, 2015. ISBN 978-9975-53-468-0.
18. BURKHARDT, R., DAN, T., BOGDAN, L. Ghid de educație pentru sănătatea populației. [citată 25.01.2021]. Disponibil: <https://cnmrmc.insp.gov.ro/images/ghiduri/Ghid-Educatie-pentru-sanatate.pdf>.
19. BULIGA, D. Viața ființei umane și limitele în interiorul cărora aceasta se bucură de ocrotire penală. 2016. În: *Studia Universitatis Moldaviae: Științe sociale*. 2016, nr. 3(93), pp. 26–32. ISSN 1814-3199, ISSN online 2345-1017.
20. Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene. (2007/C 303/01) din 14.12.2007. [citată 30.11.2019]. Disponibil: https://fra.europa.eu/sites/default/files/charter-of-fundamental-rights-of-the-european-union-2007-c303-01_ro.pdf.
21. CEMORTAN, I. *Curs genetica umană - I*. 11.03.2014. Chișinău: USMF. [citată 20.03.2023]. Disponibil: <https://anatom.usmf.md/wp-content/blogs.dir/163/files/sites/153/2014/03/CURS-Genetica-umana-I.p.11>.
22. CICALO, A. Analiza criminologică și prevenirea avorturilor ilegale. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2019. [citată 13.01.2022]. Disponibil: http://www.cnaa.md/files/theses/2019/54912/alexandru_cicala_thesis.pdf.pdf.
23. CIUGUREANU-MIHAILUȚĂ, C. Statutul juridic al fetei. Aspecte de drept comparat. În: *Legea și viața*, 2008, nr. 5, p. 64.
24. CIUCĂ, A. Conceptul de „demnitate” a ființei umane în bioetică și drept. În: *Revista Română de Bioetică*, 2010, nr. 3, pp. 5–11. ISSN: 15835170.
25. CÎRCIUMARU, F. Impactul noilor tehnologii asupra artei militare: Studiu de specialitate. București: Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2021. ISBN 978-606-660-

- 454-3 I. p. 122. [citată 10.08.2023]. Disponibil: https://cssas.unap.ro/ro/pdf_studii/impactul_noilor_tehnologii_asupra_artei_militare.pdf.
26. CLEMENS, L., MOLE, N., SIMMONS, A. *Drepturile europene ale omului: înaintarea unei cauze pe baza Convenției: Cauza X contra Regatului Unit*. Hotărârea CEDO DR 19/244, 1979. Chișinău: Cartier juridic, 2005, p. 208.
27. Codul civil al RM: nr. 1107 din 6.06.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2019, nr. 66–75, art. 43–49.
28. Codul civil al României (Legea nr. 287/2009). În: *Monitorul Oficial al României*, 2011, nr. 409, art. 61 – 67. [citată 14.10.19]. Disponibil: https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/129268#id_artA2037.
29. Codul civil al României (în ediția actualizată din 14.06.2019). [citată 15.10.2019]. Disponibil: https://www.hamangiu.ro/upload/cuprins_extras/codul-civil-si-legea-de-punere-in-aplicare-actualizat-la-14-iunie-2019-extras.pdf, art.63.
30. Codul de procedură penală al RM: nr. 122 din 14.03.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr. 248–251, art. 276 alin.(1).
31. Codul penal al Austriei: Legea federală din 23 ianuarie 1974. [citată 22.01.21]. Disponibil: <http://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Austria-RO.html>.
32. Codul penal al Regatului Danemarcei: Legea nr. 873 din 9.07.2015. [citată 22.02.21]. Disponibil: <http://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Danemarca-RO.html>.
33. Codul penal spaniol: 1995. [citată 24.10.2019]. Disponibil: <http://penale.ro/resurse-de-legislatie.html>.
34. Codul penal francez: 1994 (articolele 214-1–215-4). [citată 25.10.2019]. Disponibil: <https://www.legifrance.gouv.fr>.
35. Codul penal al Bulgariei: 1968. În: *Drzhaven Vestnik*, 1968, no. 26. [citată 22.02.2021]. Disponibil: <http://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Bulgaria-RO.html>.
36. Codul penal al Republicii Cehe. [citată 22.02.2021]. Disponibil: <http://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Cehia-RO.html>.
37. Codul penal al Sloveniei: 1.11.2008. [citată 15.03.2022]. Disponibil: <http://codexpenal.just.ro/laws/Cod-Penal-Slovenia-RO.html>.
38. Codul cu privire la știință și inovare al RM: nr. 259-XV din 15 iulie 2004. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2004, nr. 125–129. pp. 12–70, republicat În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017, nr. 364-370, art. 624.
39. Codul penal al RM: nr. 985 din 18.04.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2009, nr. 72–74.

40. Codul penal al Republicii populare chineze. [citat 28.12.2020]. Disponibil: [https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/5375/108071/F-78796243/CHN5375 %20Eng3.pdf](https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/5375/108071/F-78796243/CHN5375%20Eng3.pdf).
41. Constituția RM: 29.07.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr. 1.
42. Constituția federală a Confederației Elvețiene: 18.04.1999 (în redacția din 11.03.2012). [citat 25.10.2019]. Disponibil: <http://blog.inmures.ro/wp-content/uploads/2012/12/Constitu%C5%A3ia-federal%C4%83-a-Confedera%C5%A3iei-Elve%C5%A3iene-Romanian-v11.pdf>.
43. Convenția Europeană pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei: Oviedo, 4.04.1997. În: *Tratate Internaționale*, nr. 43, 2009.
44. Convenția privind diversitatea biologică: 1992, ratificată prin Hotărârea Parlamentului RM: nr. 457-XIII din 16.05.1995. [citat 25.10.2019]. Disponibil: <https://date.gov.md/ckan/ru/dataset/4789-conventii-de-mediu-la-care-republica-moldova-este-parte/resource/e197549e-c09d-4fcd-a403-2f0358e119f7>.
45. Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale: Roma, 4.11.1950. [citat 25.10.19]. Disponibil: [http://www.echr.coe.int/Documents/ Convention_ROM.pdf](http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ROM.pdf).
46. Convenția Internațională cu privire la drepturile copilului: nr. 52 din 20.11.1989. În: *Tratate Internaționale*, nr. 1, 1998. Art. 52. [citat 10.08.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getresults?doc_id=115568&lang=ro.
47. Convenția Internațională UNESCO împotriva dopajului în sport: 19.10.2005, ratificată prin Legea nr. 298/2007. [citat 19.08.2023]. Disponibil: [https://legislatie.just.ro/Public/Detalii Document Afis/76334](https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument Afis/76334).
48. Crime și delictе privind manipularea genetică. CP. Parte integrantă din Legea nr. 301/2004. [citat 9.09.2021]. Disponibil: <https://lege5.ro/Gratuit/gu3dgobt/crime-si-delictе-privind-manipularea-genetica-codul-penal?dp=gi2tcnbvgq3di>.
49. Curs de bioetică. [citat 22.01.2022]. Disponibil: <https://www.scribd.com/document/373702780/177748789-bioetica>, p.123.
50. Declarația Asociației medicale mondiale asupra fecundației in vitro și a transferului de embrion, Madrid, 8.05.1987. În: I. Mereuță. Responsabilitatea morală și juridică în activitatea medicală. Cod medical. Chișinău: Hard-Soft, 2002, p. 204.
51. Declarația Universală a Drepturilor Omului: 10 decembrie 1948, New York, ratificată prin Hotărârea Parlamentului RM nr.217-XII din 28.07.1990. În: *Tratate Internaționale*, 1998, vol. 1, p. 11–18.

52. Declarația cu privire la drepturile copilului: Rezoluția Adunării Generale a ONU nr. 1386 din 2.11.1959. [citat 25.01.2022]. Disponibil: <https://www.salvaticopiii.ro/sci-ro/files/32/327ef3da-c4d0-4fff-9f76-8cbcd20fa8c1.pdf>.
53. Declarația Generală UNESCO cu privire la genomul uman și drepturile omului: 11.11.1997. Bioetica: Documente ale UNESCO. Ch.: Univers Pedagogic. 2006. 60 p. ISBN 978-9975-9831-9-8.
54. Declarația Internațională UNESCO cu privire la datele genetice ale omului: Paris, 17.10.2003. Bioetica: Documente ale UNESCO. Ch.: Univers Pedagogic. 2006. 60 p. ISBN 978-9975-9831-9-8.
55. Declarația Universală UNESCO privind bioetica și drepturile omului: 2005. Bioetica: Documente ale UNESCO. Ch.: Univers Pedagogic. 2006, 60 p. ISBN 978-9975-9831-9-8.
56. Declarația Adunării Generale ONU asupra clonării: 16.03.2005. [citat 12.10.2019]. Disponibil: https://asociatiaprovita.ro/wp-content/uploads/2010/04/docs_bioetica_declaratia_ONU_privind.clonarea.pdf.
57. Dicționarul explicativ al limbii române. [citat 25.08.2023] Disponibil pe internet: <https://www.dex.md/definitie/genom>.
58. Dicționarul explicativ al limbii române. Ediția a II-a. Editura Univers Enciclopedic, 1998. [citat 25.10.2016]. Disponibil: <https://dexonline.ro/sursa/dex>.
59. Dicționarul român. Genofond. [citat 18.08.2023]. Disponibil: <https://ro.glosbe.com/ro/ro/Genofond>.
60. Directiva Parlamentului European și a Consiliului privind codul comunitar cu privire la medicamentele de uz uman: nr. 2001/83/CE din 6.11.2001. [citat 16.01.2022]. Disponibil: https://ec.europa.eu/health/sites/default/files/files/eudralex/vol-1/dir_2001_83_cons2009/2001_83_cons2009_ro.pdf.
61. Directiva Parlamentului European și a Consiliului privind protecția juridică a invențiilor biotehnologice: nr. 98/44/CE din 6.07.1998. [citat 25.10.2019]. Disponibil: <http://www.justice.gov.md/file/Centrul%20de%20armonizare%20a%20legislatiei/Baza%20de%20date/Materiale%202007/Legislatie/31998L0044%20-%20Ro.pdf>.
62. Directiva Parlamentului European și a Consiliului privind standardele de calitate și siguranță referitoare la organele umane destinate transplantului: nr. 2010/45/UE A din 7.07.2010 [citat 11.01.2022]. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX:32010L0053&from=LV>.

63. Directiva Europeană privind eliminarea intenționată în mediul ambiant a organismelor modificate genetic: 2001/18/ UE. [citată 20.10.2019]. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=celex:32001L0018>.
64. DOBOZI, V. Aplicații biomedicale care au drept obiect genomul uman: 19.01.2023. În: *Revista de Note și Studii Juridice (RNSJ)*, 2023. ISSN 2066-0944. [citată 19.08.2023]. Disponibil: <https://www.juridice.ro/680837/aplicatii-biomedicale-care-au-drept-obiect-genomul-uman-i.html>.
65. DORUL, O. Reflecții privind consolidarea științifică a instituției protecției genomului uman. În: *Integrare prin cercetare și inovare, Conferința științifică națională cu participare internațională*. 10–11 noiembrie 2020. Chișinău: USM, pp. 37–40.
66. DUNGAN, P. Reglementări în noul Cod penal al României. Crime și delikte privind manipularea genetică. În: *Revista de științe penale: Anuarul 2016*, pp. 142–149. ISSN 1812-3392.
67. DUMINICĂ, R. Statutul juridic al embrionului uman. [citată 20.03.2023]. Disponibil: <https://ru.scribd.com/document/36109350/Statutul-Juridic-Al-Embrionului-Uman#>.
68. DUMNEANU, L. Infracțiunile contra vieții și sănătății persoanei în viziunea dreptului comparat. În: *Revista națională de drept*. 2009, nr. 10–12, pp. 82–90. ISSN 1811-0770.
69. EȘANU, A. Traficul de ființe umane și traficul de copii în scopul prelevării organelor sau țesuturilor (art. 165 alin. (1) și art. 206 alin. (1) și (2) lit. f) CP al RM). În: *Studia Universitatis Moldaviae, „Seria Științe sociale”*. 2009, nr. 8 (28), p. 118. ISSN 1857-2081.
70. Ghidul European de etică medicală, adoptat la Conferința Internațională a Ordinilor și Organismelor cu atribuții similare: Paris, 1987. [citată 15.09.2016]. Disponibil: <https://www.qdidactic.com/sanatate-sport/medicina/ghid-european-de-etica-medicala-conferinta-internati372.php>.
71. GHEORGHITĂ, N. Dreptul la viață al ființei umane: este embrionul uman o ființă? [citată 6.01.2022]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/137-142_25.pdf.
72. GÎRLA, L. *Activitatea medicală profesională în reglementarea legii penale: Curs de prelegeri adnotat cu practica judiciară, scheme, și acte normative*. Chișinău: CEP USM, 2012. 164 p. ISBN 9789975-71-241-5.
73. GÎRLA, L. *Infracțiuni săvârșite în sfera activității medicale: (Suport de curs)*. Chișinău: CEP USM, 2008. 52 p. ISBN 978-9975-70-739-8.
74. GÎRLA, L. *Malpraxis medical: implicații de drept penal: Suport de curs (adnotat cu glosar, practica judiciară, scheme și acte normative)*. Ciclul I: Studii masterat. Chișinău: CEP USM, 2015. 228 p. ISBN 978-9975-71-615-4.

75. HEGHEȘ, N.-E., DIAC, M.-M., ȘCHIOPU, C.-G. Efectele armelor biologice asupra corpului uman. În: *Acta Universitatis George Bacovia, Juridica*, vol. 7, nr. 1/2018. [citat 10.08.2023]. Disponibil: <http://juridica.ugb.ro/>.
76. Hotărârea Curții Constituționale a RM privind controlul constituționalității unor prevederi din Codul penal nr. 985-XV din 18.04.2002 și Codul de executare nr. 443-XV din 24.12.2004, în redacția Legii nr. 34 din 24.05.2012 pentru completarea unor acte legislative: nr. 18 din 4.07.2013. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr. 182–185.
77. Hotărârea Curții Europene a Drepturilor Omului în cauza Parrillo împotriva Italiei (Cererea nr. 46470/11): 27 august 2015. [citat 2.02.21]. Disponibil: ier.gov.ro/wp-content/uploads/cedo/Parrillo-împotriva-Italiei-MC.pdf.
78. Hotărârea Guvernului RM cu privire la instituirea Centrului Național Științifico-Practic de Sănătate Reproductivă, Genetică Medicală și Planificare Familială: nr. 982 din 11.08.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr. 182, 1027.
79. Hotărârea Guvernului RM cu privire la aprobarea Strategiei de dezvoltare a sistemului de sănătate în perioada 2008–2017: nr. 1471 din 24.12.2007. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr. 8–10, 43.
80. Hotărârea Guvernului RM cu privire la aprobarea Strategiei Naționale a sănătății reproducerii: nr. 913 din 26.08.2005. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2005, nr. 119–122.
81. Hotărârea Guvernului RM cu privire la aprobarea Programului național strategic în domeniul securității demografice a Republicii Moldova (2011–2025): nr. 768 din 12.10.2011. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2011, nr. 182–186.
82. Hotărârea Guvernului RM pentru aprobarea Regulamentului privind testarea și admiterea soiurilor în Catalogul soiurilor de plante: nr. 43 din 15.01.2013. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr. 10–14.
83. Hotărârea Guvernului RM despre aprobarea Regulamentului privind autorizarea activităților legate de obținerea, testarea, utilizarea și comercializarea organismelor modificate genetic: nr.1153 din 25.09.2003. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr. 211–214.
84. Hotărârea Guvernului RM cu privire la Programul național de ameliorare a asistenței medico-genetice: nr. 353 din 2.04.1998. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1998, nr. 054.

85. Hotărârea Guvernului RM pentru aprobarea proiectului de lege privind organismele modificate genetic: nr.820 din 1.07.2016. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr. 193–203.
86. Hotărârea Guvernului RM cu privire la aprobarea Strategiei de dezvoltare a sistemului de sănătate în perioada 2008–2017: nr. 1471 din 24.12.2007. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr. 119–122.
87. Hotărârea Guvernului RM cu privire la aprobarea Programului național de prevenire și reducere a mortalității și morbidității copiilor prin malformații congenitale și patologii ereditare pentru anii 2013–2017: nr. 988 din 6.12.2013. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr. 291–296.
88. Hotărârea Parlamentului pentru modificarea și completarea Hotărârii Parlamentului privind aderarea RM la unele convenții în domeniul protecției mediului înconjurător: nr. 457-XIII din 16.05.1995. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 33, 1995, art. 363.
89. HUIDU, A. *Reproducerea umană medical asistată. Etica incriminării versus etica biologică: studiu de drept comparat*. Iași: Lumen, 2010. 427 p. ISBN-13 978-9731664880.
90. IONIȚA, C. R. Bioetică. 13.03.2018. [citat 22.01.2022]. Disponibil: <https://www.scribd.com/document/373702780/177748789-bioetica>, p. 54.
91. ISVORANU, M. și a. *Genetica umană. Curs universitar. Vol. I*. București: Editura și Tipografia Icar, 2007. 352 p. ISBN: 978-973-606-109-7.
92. Legea RM cu privire la actele normative: nr. 100 din 22.12.2017. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr. 7–17, art. 34.
93. Legea RM cu privire la antreprenoriat și întreprinderi: nr. 845 din 3.01.1992. În: *Monitorul Parlamentului*, 1994, nr. 2, art. 14–16.
94. Legea RM cu privire la înregistrarea genetică judiciară: nr. 235 din 17.11.2017. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017, nr. 441–450, art. 740.
95. Legea RM cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului: nr. 263 din 27.10.2005. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2005, nr. 176–181, art. 867.
96. Legea RM ocrotirii sănătății: nr. 411 din 28.03.1995. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1995, nr. 3.
97. Legea pentru modificarea unor acte normative (sănătatea reproducerii): nr. 339 din 8.12.22. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2022, nr. 440–444.
98. Legea RM privind sănătatea reproducerii: nr. 138 din 15.06.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr. 205–207.

99. Legea RM cu privire la ocrotirea sănătății reproductive și planificarea familială: nr.185 din 24.05.2001. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2001, nr. 90–91.
100. Legea RM privind transplantul de organe, țesuturi și celule umane: nr. 42 din 6.03.2008. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr. 81.
101. Legea RM cu privire la activitatea farmaceutică: nr. 1456 din 25.05.1993. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1993, nr. 28–29.
102. Legea RM cu privire la exercitarea profesiei de medic: nr. 264 din 27.10.2005. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2005, nr. 172–175.
103. Legea RM cu privire la parcurile științifico-tehnologice și incubatoarele de inovare: nr. 138 din 21.07.2007. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2007, nr. 107–111.
104. Legea RM pentru completarea unor acte legislative: nr. 34 din 24.05.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr. 126–129, pct. 2.
105. Legea RM pentru modificarea unor acte legislative: nr. 315 din 20.12.2013. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2014, nr. 17–23, art. 1.
106. Legea RM pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare pe anii 2008-2011: nr. 295 din 21.12.2007. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr. 18–20.
107. Legea RM pentru ratificarea Protocolului de la Cartagena privind biosecuritatea la Convenția privind diversitatea biologică: nr. 1381 din 11.10.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 149.
108. Legea RM privind drepturile copilului: nr. 338 din 15.12.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1995, nr. 13.
109. Legea RM „Privind securitatea biologică: nr.755 din 21.12.2001. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 75.
110. Legea RM pentru aderarea Republicii Moldova la Convenția asupra interzicerii perfecționării, producerii și stocării armelor bacteriologice (biologice) și toxice și asupra distrugerii lor: nr. 360-XV din 5.11.2004. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2004, nr. 218–223.
111. Legea RM privind ratificarea Convenției pentru protecția drepturilor omului și a demnității umane în ceea ce privește aplicațiile biologiei și ale medicinei și a Protocolului Adițional la Convenția referitor la interzicerea clonării ființelor umane: nr.1256-XV din 19.07.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.110–112, art. 853.
112. Legea RM privind regimul străinilor în Republica Moldova: nr. 200 din 16.10.2010. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2010, nr. 179–181 art. 610.

113. Legea RM cu privire la frontiera de stat a Republicii Moldova: nr. 108-XIII din 17.05.1994. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1994, nr. 12.
114. Legea RM privind protecția mediului înconjurător: nr. 1515 din 16.06.1993. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1993, nr. 10, art. 2.
115. Legea RM pentru prevenirea și combaterea dopajului în sport: nr. 24 din 16.02.2023. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2023, nr. 79–81, art. 26.
116. Legea României pentru interzicerea clonării și a aplicațiilor biomedicinei care încalcă drepturile omului și demnitatea umană. [citată 25.01.2021]. Disponibil: <http://www.senat.ro/Legis/PDF/2010/10L464FS.pdf>.
117. Legea Canadei cu privire la reproducerea umană asistată (S.C. 2004, c. 2), cu ultimele modificări și completări din 9.06.2020. [citată 18.02.2021]. Disponibil: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/a-13.4/Le>.
118. Legea Japoniei privind tehnologia clonării umane: nr. 146 din 6.12.2000. [citată 23.10.2019]. Disponibil: <http://www.japaneselawtranslation.go.jp/law/detail/?id=112&vm=04&re=02>.
119. Legea Germaniei despre protecția embrionului: 13.12.1990, cu modificările ulterioare. [citată 24.09.2016]. Disponibil: <http://www.auswaertiges-amt.de/cae/servlet/contentblob/480804/publicationFile/5162/EmbryoProtectionAct.pdf>.
120. Legea Germaniei despre celulele stem: 28.06.2002. *Bundesgesetzblatt Jahrgang 2002, Part I no. 42, p. 2277 of 29 June 2002*. [citată 25.10.2016]. Disponibil: <http://www.gesetze-im-internet.de/stzg/BJNR227700002.html>.
121. Legea Indiei privind tehnologia de reproducere asistată. [citată 28.12.2020]. Disponibil: http://164.100.47.4/BillsTexts/LSBillTexts/Asintroduced/97_2020_LS_Eng.pdf.
122. Legea României pentru interzicerea clonării și a aplicațiilor biomedicinei care încalcă drepturile omului și demnitatea umană. [citată 25.01.2021]. Disponibil: <http://www.senat.ro/Legis/PDF/2010/10L464FS.pdf>.
123. LEȘANU, M., PERCIULEAC, L., ROGOZ, I. *Genetica umană: Note de curs*. Chișinău: CEP USM, 2014. 159 p. ISBN: 978-9975-71-529-4.
124. MANEA, V. Unele aspecte privind problematica analizei juridico-penale a clonării. În: *Administrarea publică*, 2004, nr. 3, pp.150–158. ISSN 1813-8489.
125. MARIȚ, A., PÎSLARU, L. Necesitatea incriminării faptelor care aduc atingere genomului uman. În: *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Științe Juridice*, Tom LXVIII/I, 2022. Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. pp. 295–303. ISSN: 1221-8464, ISSN-L: 1221-8464.

126. MEREUȚĂ, I., LEORDA, A. Etica, bioetica și dreptul cercetării. În: *Sănătatea, medicina și bioetica în societatea contemporană. Studii inter și pluridisciplinare*. Ediția a III-a, 6-7 noiembrie 2020, Chișinău, RM: Print-Caro, 2020, pp. 87-92. ISBN 978-9975-56-805-0. [citat 22.04.2022]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/87-92_19.pdf.
127. MIDRIGAN, V.-S. *Riscul profesional al lucrătorilor medicali ca varietate a riscului întemeiat*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2013. 185 p.
128. MIDRIGAN, V.-S. Apărarea juridico-penală a embrionului uman *versus* progresul științific: unele propuneri de lege ferenda. În: *Revista Națională de Drept*, 2011, nr.10–11, pp. 63–69. ISSN 1811-0770.
129. MIDRIGAN, V.-S. Cercetarea și experimentul biomedical ca variante-tip ale riscului medical profesional: expunerea condițiilor de legalitate. În: *Revista Institutului Național al Justiției*, 2013, nr. 1, pp. 49–53. ISSN 1857-2405.
130. MOISE (Rotaru), M. *Protecția penală a vieții intrauterine*. Teză de doctorat. București, 2014. [citat 22.02.2021]. Disponibil: https://www.univnt.ro/wp-content/uploads/doctorat/rezumat_e_doctorat/Rotaru_Mihaela.Pdf.
131. MUTU, M. Aspecte generale privind clonarea ființei umane. În: *Revista Națională de Drept*, 2004, nr.1, pp. 22–30. ISSN 1811-0770.
132. NISTOR, A. Un nou domeniu sub incidența legii penale române – manipularea genetică. În: *EIRP Proceedings*, vol. 2 (2007). Copyright Danubius University, 2023. ISSN: 2069 – 9344.
133. Ordinul Agenției naționale antidoping a RM privind aprobarea și publicarea listei interzise pentru anul 2023: nr. 14-B din 26.12.2022. [citat 6.08.2023]. Disponibil: https://www.anad.gov.md/sites/default/files/LI_2023_Ro0.pdf.
134. Ordinul Ministerului Sănătății al RM cu privire la ocrotirea sănătății reproductive și planificarea familială: nr. 647 din 21.09.2010. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2010, nr. 241–246, Anexa I.
135. Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice: 16.12.1966. Ratificat prin Hotărârea Parlamentului RM: nr.217-XII din 28.07.90. În: *Tratate Internaționale*, 30.12.1998, nr. 1, 19.
136. Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale: 16.09.1966. Ratificat prin Hotărârea Parlamentului RM: nr. 217-XII din 28.07.90. În: *Tratate Internaționale*, 30.12.1998, nr. 1.

137. Parlamentul European. *Tehnologiile de modificare a genomului: oportunități și riscuri*. Întrebări parlamentare: O-000097/2016 din 24.06.2016. [citat 26.12.2020]. Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/O-8-2016-000097_RO.html.
138. **PÎSLARU, L.** Noțiunea, esența și reglementarea juridico-penală a clonării umane. În: *Legea și viața*, 2015, nr. 12, pp. 36–40. ISSN: 1810-309X.
139. **PÎSLARU, L.** Conexiuni între genetică și drept. În: *Legea și viața*, 2016, nr. 4, pp. 49–54. ISSN: 1810-309X.
140. **PÎSLARU, L.** Manipulările genetice prin prisma reglementărilor juridice. În: *Legea și viața*, 2016, nr.6, pp.29-32. ISSN: 1810-309X.
141. **PÎSLARU, L.** *Reglementarea juridică a transplantului de organe, țesuturi și celule umane*. În: Materialele Conferinței Internaționale științifico-practice cu genericul „O nouă perspectivă a proceselor de integrare europeană a Moldovei și Ucrainei: aspectul juridic” (Chișinău, 25-26 martie 2016). ISBN 978-9975-3090-7-3.
142. **PÎSLARU, L.** *Protecția juridică a geneticii umane în condițiile statului de drept*. În: Materialele Conferinței Internaționale științifico-practice cu genericul „Teoria și practica administrației publice” (Chișinău, 20 mai 2016). ISBN 978-9975-3019-6-1.
143. **PÎSLARU, L.** *Migrația și traficul de organe, țesuturi și celule umane*. În: Materialele Conferinței Internaționale științifico-practice cu genericul „Comunitățile Etnice și Diaspora în timp și în spațiu” (Chișinău, 29-30 iunie 2017). ISBN: 978-9975-108-89-8.
144. **PÎSLARU, L.** *Aspecte juridice ale manipulărilor genetice*. În: Materialele Conferinței științifice a doctoranzilor cu genericul „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători” (Chișinău, 25 mai 2016). ISBN:978-9975-108-17-1.
145. **PÎSLARU, L.** *Protecția juridico-penală a geneticii umane. Aspecte comparate*. În: Materialele Simpozionului științific al tinerilor cercetători. ASEM 2017. (Chișinău, 29-30.04.2017). e-ISBN 978-9975-75-927-4.
146. **PÎSLARU, L.** *Protecția juridico-penală a geneticii umane în unele state europene*. În: Materialele Conferinței științifice a doctoranzilor cu genericul „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători” (Chișinău, 15.06.2017). ISBN: 978-9975-933-83-4.
147. **PÎSLARU, L., MARIȚ, A.** Protecția juridico-penală a genomului uman. În: *Legea și viața*, 2019, nr. 9, Chișinău, pp. 47–50. ISSN:1810-309X.
148. **PÎSLARU, L.** Protecția juridică a genomului uman față de influența produselor modificate genetic. În: *Revista Națională de Drept*, nr. 2 (244), 2021, Chișinău, pp. 128–135. ISSN 1811-0770, E-ISSN 2587-411X.

149. PIVNICERU, M.-M., DĂSCĂLESCU, F. D. Limita inferioară a dreptului la viață – între protecția fetusului uman, dreptul la avort și progresul științelor biomedicale. În: *Revista Română de Bioetică*, 2003, nr. 4, pp. 140–149; [citat 24.09.2019]. Disponibil: www.bioetica.ro/index.php/arhiva.../301/488.
150. PIVNICERU, M., TIT, H. *Principiile fundamentale ale sistemului european de protecție a drepturilor omului în legătură cu biomedicina*: 31.05.2018. [citat 24.09.2022] Disponibil: <https://www.culturavietii.ro /2018/05/31/ principiile-fundamentale-ale-sistemului-european-de-protectie-a-drepturilor-omului-in-legatura-cu-biomedicina/>.
151. PLOP, A. Răspunderea penală pentru provocarea ilegală a avortului. [citat 13.01.2022]. Disponibil: http://www.cnaa.md/files/theses/2015/22329/aliona_plop_abstract.pdf.
152. POPESCU, I., ALBA, C. Arme biologice și vectori pandemici. În: *Revista „Gândirea militară românească”*, nr. 3/2020, București, pp. 24–51. ISSN: 1842-8231.
153. Proiect de lege pentru interzicerea clonării și a aplicațiilor biomedicinii care încalcă drepturile omului și demnitatea umană. [citat 24.09.2019]. Disponibil: <http://www.senat.ro/Legis/PDF/2010/10L464FS.pdf>.
154. Proiectul legii privind organismele modificate genetic. Înregistrat la Parlamentul Republicii Moldova la 16.07.2018. [citat 25.10.2019]. Disponibil: <http://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactelegislative/tabid/61/LegislativId/4305/language/ro-RO/Default.aspx>.
155. Protocolul adițional la Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei, referitor la interzicerea clonării ființelor umane: Paris, 12.01.1998. Legea RM privind ratificarea Convenției pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane în ceea ce privește aplicațiile biologiei și ale medicinei și a Protocolului adițional la Convenție referitor la interzicerea clonării ființelor umane: nr. 1256 din 19.07.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr. 110-112, 853.
156. Protocolul adițional la Convenția privind drepturile omului și biomedicina ce vizează cercetarea biomedicală: 25.01.2005, în vigoare din 1.09.2007. Ratificat prin Legea RM pentru ratificarea Protocolului adițional la Convenția privind drepturile omului și biomedicina ce vizează cercetarea biomedicală: nr. 271 din 30.11.2012. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr.1-5/10 din 4.01.2013.
157. Protocolul adițional la Convenția privind drepturile omului și biomedicina vizând testele genetice în scopuri medicale: 27.11.2008. Ratificat prin Legea RM pentru ratificarea Protocolului adițional la Convenția privind drepturile omului și biomedicina vizând testele

- genetice în scopuri medicale: nr. 30 din 25.02.2011. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 43–45 din 25.03.2011.
158. Protocolul adițional la Convenția pentru protecția drepturilor omului și a demnității umane în ceea ce privește aplicațiile biologiei și ale medicinei referitor la transplantul de organe și țesuturi de origine umană, Strasbourg, 20.02.2015. [citată 25.10.2019]. Disponibil: <http://www.dreptonline.ro/legislatie/legea92016.php>.
159. Protocolul general asupra biosecurității (Cartagena 2000) la Convenția cadru a ONU privind deversitatea biologică. Ratificat de Republica Moldova prin Legea nr. 1381 din 11.10.2002. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2002, nr.149–150.
160. PUȘCĂ, F. *Protecția penală a vieții persoanei în privința tehnicilor biomedicale moderne*. [citată 6.02.2022]. Disponibil: <http://evidentacercetare.univ-danubius.ro/Surse/Set009/Vbk8g20EHh.pdf>, p. 171–172.
161. RADU, G. A. Discuții privind manipulările genetice din prisma reglementărilor juridice. pp.149–153. [citată 7.03.2023]. În: *Revista „Danubius”*, Galați, 2011. ISSN: 2069–9344. Disponibil: <http://www.proceedings.univ-danubius.ro/index.php/eirp/article/view/889/809>.
162. Regulamentul Ministerului Sănătății cu privire la modul de eliberare a licențelor pentru desfășurarea cercetărilor aplicate în domeniul geneticii și microbiologiei în Republica Moldova: nr. 149 din 14.09.1998. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1998, nr. 094.
163. Regulamentul Ministerului Sănătății cu privire la modul de eliberare a licențelor pentru desfășurarea cercetărilor aplicate în domeniul geneticii și microbiologiei în Republica Moldova: nr. RMS902/2000 din 9.02.2000. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2000, nr. 054.
164. Regulamentul acordării serviciilor de reproducere umană asistată medical, aprobat prin Ordinul Ministerului Sănătății: nr. 149 din 23.02.2017. [citată 24.03.2022]. Disponibil: https://msmps.gov.md/sites/default/files/legislatie/regulament_reproducere_umana_anexa_1.pdf.
165. Sancționarea persoanei juridice. Extras din Codul penal al României. [citată 25.03.2022]. Disponibil: <https://lege5.ro/Gratuit/gu3dgobt/art-197-sanctionarea-persoanei-juridice-codul-penal?dp=gi2tcnbvgq4ds>.
166. SCRIPCARU, Gh., CIUCA, A., SCRIPCARU, C. și ISAC, L. Manipulările genetice și implicațiile lor juridice: În: *Revista Română de Bioetică*, 2005, nr. 2. [citată 26.10.2019]. Disponibil: www.bioetica.ro/index.php/arhiva.../353/538.
167. SPRINCEAN, S. *Securitatea umană și bioetica*. ÎS FEP „Tipografia Centrală”, Chișinău, 2017. 304 p. ISBN 978-9975-53-589-2.

168. STATI, V. Utilizarea, dezvoltarea, producerea, dobândirea în alt mod, prelucrarea, deținerea, stocarea sau conservarea, transferarea directă sau indirectă, păstrarea, transportarea armelor de distrugere în masă (art.140¹ CP al RM): analiză de drept penal. În: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2011, nr. 8 (48), pp. 84–98. ISSN: 1814-3199.
169. STOIAN, D. *Protecția penală a mostenirii genetice nonpatologice a umanității*. București: Ed. Cermaprint, 2007. [citat 19.09.2019]. Disponibil: <http://www.ccpb.ro/lucrari-stiintifice/protecția-penala-a-mostenirii-genetice-non-patologice-a-umanitatii>.
170. ȘAVCA, A., GRAMA, M. *Drept penal. Partea generală*: culegere de scheme. Chișinău, 2020 (Combinatul Poligrafic). ISBN 978-9975-129-73-2. p.44.
171. TEC, L. De la procreare la producție. Provocările dreptului în „Minunata lume nouă”. [citat 12.01.2022] Disponibil: <https://www.google.com/search?q=google+translate+english&oq=google+translate&aqs=chrome.3.69i57j0i51219.11962j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8>.
172. TOPALĂ, A. Clonarea umană nu este pedepsită de noul Cod penal: 9.09.2009. [citat 9.09.2015]. Disponibil: <http://ziarero.antena3.ro/articol.php?id=1239223806>.
173. TURCU, I. Cu imensa ipocrizie, despre protecția demnității ființei umane în noul Cod civil: 1.09.2011. [citat 25.09.2019]. Disponibil: <https://www.juridice.ro/163742/cu-imensa-ipocrizie-despre-protectia-demnitatii-fiintei-umane-in-noul-cod-civil.html>.
174. ȚÎRDEA, T. Bioetica vest-europeană și biodreptul – cel de al patrulea traseu în dezvoltarea eticii biologice: analiză teoretico-metodologică. În: *Științele socioumanistice și progresul tehnico-științific*, 2011, pp. 10–18.
175. ȚÎRDEA, T. *Bioetica: teorie și practică*. Suport de curs ed. a 2-a, revăzută și completată. Chișinău: Ed.Medicina, 2016, pp. 90–195.
176. ȚÎRDEA, T. *Bioetică. Curs de bază: Manual*. Chișinău: CEP „Medicina” Tipogr. „Print-Caro”, 2017. 331 p. ISBN 978-9975-56-399-4.
177. USMF „Nicolae Testemițanu”. *Organisme modificate genetic și biosecuritatea umană în Republica Moldova*: 4.05.2018. [citat 23.08.2023]. Disponibil: <https://farmacognozie.usmf.md/wp-content/blogs.dir/138/files/sites/138/2018/03/OMG-opinii-statistici-cadrul-legal.pdf>
178. VASILOI, D. *Drept penal. Partea generală*. Chisinau, 2014. [citat 25.02.2023]. Disponibil: https://criminology.md/wp-content/uploads/2020/06/ispca_note_curs_d_a25.pdf.
179. АБЫШЕВА, А. Н., ЖУМАШЕВА, А. Т. Совершенствование законодательства РК об ответственности за уголовные правонарушения против чести и достоинства личности. 2015. [citat 25.02.2022]. Disponibil: http://www.rusnauka.com/33_IAN_2015/Pravo/5_199581.doc.htm.

180. АРЗАМАЗЦЕВ, М. В. Уголовно-правовые гарантии достоинства человека и развитие биотехнологий. В: *Правоведение*, 2022. Т. 66, № 1, сс. 19–42. Disponibil: <https://doi.org/10.21638/spbu25.2022.102>. ISSN: 2658-6037. eISSN: 2658-3623.
181. БЕЛОВ, О., СПИРИДОНОВА, Ю., ОДИНЦОВ, А. Генная инженерия: проблемы уголовно-правового регулирования. В: *Пенитенциарная наука*. 2020. Т. 14. № 4, сс. 556–560. Disponibil: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=44406229>.
182. БЛИНОВ, А. Некоторые направления уголовно-правового противодействия клонированию человека. В: *Общество и право*, 2014, №1, сс. 82–86. ISSN 1727-4125.
183. БЛИНОВ, А., ЛАПУНИН, М. Пределы вмешательства уголовного права в сферу исследования генома человека. В: *Вестник Пермского университета. Юридические науки*. 2020. Вып. 50, сс. 804–831. ISSN 1995-4190 ISSN (eng.) 2618-8104, ISSN (online) 2658-7106.
184. ГАЛЮКОВА, М. И. Особенности ответственности за причинение вреда здоровью человека в уголовном законодательстве европейских стран. В: *Вестник ЮУрГУ. Серия «Право»*, 2013, сс. 25–27. ISSN: 1991-9778.
185. ДАНИЛИНА, Е. А. Особенности правовой охраны объектов биотехнологии и генетических ресурсов России. 20.04.2017. [citat 25.09.2019]. Disponibil: www.library.ru/help/docs/n_30315/1.doc.
186. Закон Украины о запрете репродуктивного клонирования человека: №2231-IV от 14.12.2004 [citat 25.10.2019]. Disponibil: <https://base.spinform.ru/showdoc.fwx?rgn=16942>.
187. КАРПЕНКО, Л.К., БОНДАРЬ, Н.А. Клонирование: теоретико-прикладной аспект. В: *Вестник Донецкого национального университета*. Серия Е: Юридические науки. 2021. № 2, сс. 30–35. ISSN (Online) 2664-3758. [citat 25.02.2023]. Disponibil: <http://donnu.ru/public/journals/files/2021%20Вестник%20Е%202.pdf>.
188. ЛАПУНИН, М. Взгляд гуманитарной науки на проблему регулирования исследований генома живых организмов. В: *Вестник Омского университета. Серия «право»*. 2019, №2, сс. 86–104. ISSN 1990-5173.
189. РЕДЬКИНА А. И., ШЕВЧЕНКО О. А., ВОРОНЦОВ Д. И. Обеспечение защиты прав человека в контексте противодействия генному допингу. Москва, 2020. В: *Управленческое консультирование*. ISSN: 1816-8590. [citat 06.08.2023]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/obespechenie-zaschity-prav-cheloveka-v-kontekste-protivodeystviya-gennomu-dopingu>. DOI 10.22394/1726-1139-2020-8-67-77.

190. Сводный федеральный закон: Полное правовое регулирование Закона о репродуктивной медицине в редакции от 4.03.2021 г. [citat 25.01.2021]. Disponibil: <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10003046>.
191. ТИЩЕНКО, Е. В. Развитие современных биотехнологий и уголовный закон. В: *Юридические Науки*, 2015. ISSN: 1728-8886.
192. ТРУСОВ, А. И. *Криминологические и уголовно-правовые аспекты предупреждения преступлений, связанных с использованием биотехнологий*. Москва: ИЦ РИОР, НИЦ ИНФРА-М, 2016. 97 с.
193. ТРУСОВ, А. И. Криминологические и уголовно-правовые аспекты предупреждения преступлений, связанных с использованием биотехнологий: Диссертации по праву. Москва, 2011. 221 с. [citat 25.01.2021]. Disponibil: <http://lawtheses.com/kriminologicheskie-i-ugolovno-pravovye-aspekty-preduprezhdeniya-prestupleniy-svyazannyh-s-ispolzovaniem-biotehnologiy#ixzz77wLj0Pr2>.
194. Федеральный закон о государственном регулировании в области генно-инженерной деятельности: № 86-ФЗ от 5 июня 1996 г, изменен 3 июля 2016. [citat 22.10.2019]. Disponibil: <https://www.law.ru/npd/doc/docid/9025842/modid/99?anchor=XA00LTK2M0#XA00LTK2M0>.
195. Федеральный закон о временном запрете на клонирование человека: № 54-ФЗ от 20 мая 2002 г. [citat 22.10.2019]. Disponibil: https://biorosinfo.ru/upload/file/7_54.pdf.
196. ШЕВЧЕНКО, О. А., ВОРОНЦОВ, Д. И. Правовая основа создания системы предупреждения генного допинга и противодействия генетическим модификациям в спорте. В: *Lex Russica*, nr.9, 2019. ISSN: 1729-5920. Disponibil: DOI: 10.17803/1729-5920.2019.154.9.119-129.
197. ALOMO NOMO, C.S. Le droit pénal du vivant. Droit. Université de Yaoundé II, 2019. Français. NNT. [citat 16.02.2023] Thèse pour le doctorat/ ph.d en droit. Disponibil: <https://theses.hal.science/tel-03797598/document>.
198. AL-TABBA, A., DAJANI, R., AL-HUSSAINI, M. *Stem Cell Statute in Jordan: Leading the Way*. In: *Front. Genet.* 2020; Nr.1:657. ISSN 1664-8021. [citat 22.12.2020]. Disponibil: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC737986/>.
199. ANDRE, C. *Droit penal special*. Paris, Courbevoie, 2021. Ed. Dalloz. 510 p. ISBN 2247169368.

200. AZZA, M. Islamic Bioethics: National Regulations and Guidelines of Human Stem Cell Research in the Muslim World. Dissertations and thesis, Chapman University, 2022 [citat 30.04.2023]. Disponibil: <https://doi.org/10.36837/chapman.000386>.
201. BAYLIS, F., DARNOVSKY, M., HASSON, K., KRAHN, T.M. Human Germline and Heritable Genome Editing: The Global Policy Landscape. 20.10.2020. In: *The CRISPR Journal*, Vol. 3, No. 5. [citat 25.02.2023]. Disponibil: <https://doi.org/10.1089/crispr.2020.0082>, pp. 365–377, Online ISSN: 2573-1602.
202. BEZAD, R., OMRANI, SE, BENBELLA, A., ASSARAG, B. Access to infertility care services towards Universal Health Coverage is a right and not an option. 25.08.2022. [citat 25.02.2023]. In: *BMC Health Serv Res.* 2022; 22: 1089. Disponibil: doi: 10.1186/s12913-022-08456-7. ISSN: 2376-0605.
203. Bulgarian Ministry of Health Order on assisted reproduction: No. 28 of 20 June 2007. *The State Gazette*, issue No. 55/6, July 2007. [citat 02.02.2021]. Disponibil: <http://www.mh.government.bg>.
204. CAO, Y., ZHENG, X., JIA, F. *Strengthening the legal framework to regulate human genetic engineering in China*. 16.03.2019. In: *Lancet*, 2019, London. [citat 26.12.2020]. Disponibil: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(19\)30294-6](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(19)30294-6). ISSN 0140-6736.
205. CHIU, V., GUAN, K., PAN, W. An Overview of the Latest Human Genetic Resources Regime in China. 28.01.2022. Goodwin, 2022, Attorney Advertising. [citat 15.01.2022]. Disponibil: <https://www.jdsupra.com/legalnews/an-overview-of-the-latest-human-genetic-3334010/>.
206. CLAY, A. S. South Korea's Bioethics and Biosafety Act (2005): 15.03.2013. [citat 16.12.2020]. In: *The Embryo Project Encyclopedia*. Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/342529809_South_Korea's_Bioethics. ISSN: 1940–5030.
207. Clonage : une déclaration de principes adoptée à l'ONU pour « protéger la vie humaine». [citat 26.12.2020]. Disponibil: <http://www.un.org/apps/newsFr/storyF.asp?NewsID=9984&Cr=Clonage&Cr1=AG#.WAOHJvmlTDc>.
208. CONLEY, J. A New Governance Approach to Regulating Human Genome Editing. In: *North Carolina journal of law & technology*, 22(2), 12.2020. [citat 15.02.2021]. Disponibil: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8565716/>. Pp.107–141. ISSN 1542-5177.
209. Council of Europe's Parliamentary Assembly Recommendation on genetic engineering: 934 (1982). [citat 24.09.2019]. Disponibil: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=14968&lang=en>, art.1.

210. Council of Europe's Parliamentary Assembly Recommendation on protection of the human genome by the Council of Europe: 1512 (2001). [citat 25.09.2019]. Disponibil: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=14968&lang=en>.
211. Council of Europe's Parliamentary Assembly Recommendation on use of human embryos and foetuses for diagnostic, therapeutic, scientific, industrial and commercial purposes: 1046 (1986). [citat 24.09.2019]. Disponibil: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=15080&lang=en>.
212. Council of Europe's Parliamentary Assembly Recommendation on the protection and patentability of material of human origin: nr. 1240/1994. [citat 24.09.2019]. Disponibil: [https://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/Texts_and_documents/INF_2014_5_vol_II_textes_%20CoE_%20bio%C3%A9thique_E%20\(2\).pdf](https://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/Texts_and_documents/INF_2014_5_vol_II_textes_%20CoE_%20bio%C3%A9thique_E%20(2).pdf), pp. 36–38.
213. Council of Europe's Parliamentary Assembly Recommendation on use of human embryos and foetuses in scientific research: nr. 1100/1989. [citat 24.09.2019]. Disponibil: <http://assembly.coe.int/nw/xml/xref/xref-xml2html-en.asp?fileid=15134&lang=en>.
214. Council of Europe. Steering Committee of Bioethics. Replies by the member States to the questionnaire on access to medically assisted procreation (MAP) and on right to know about their origin for children born after MAP. Strasbourg, 9.02.2012. [citat 22.12.2020]. Disponibil: https://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/texts_and_documents/INF_20057%20e%20REV2%20MAP.pdf, p.7.
215. Danish Consolidated Act on Assisted Reproduction: (93/2015). [citat 22.02.2021]. Disponibil: https://www.ilo.org/dyn/natlex/natlex4.detail?p_isn=100758&p_lang=en.
216. DUPAN, A., BIKBULATOVA, J. Instruments for the protection of human rights violated during the study of human genome. In: SHS Web Conf. Volume 134, 2022 14th Session of Euro-Asian Law Congress „The value of law” 2021. [citat 09.02.2023]. Disponibil: <https://doi.org/10.1051/shsconf/202213400019>.
217. European Parliament resolution on human cloning, 2000, Strasbourg. [citat 3.07.2021] Disponibil: <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P5-TA-2000-0376+0+DOC+XML+V0//EN>.
218. European Parliament study. Trafficking in human organs. 2015. [citat 20.01.2022]. Disponibil: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/549055/EXPO_STU\(2015\)_549055_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/549055/EXPO_STU(2015)_549055_EN.pdf).
219. FERNANDEZ, M. Memento Penal. Delitos relativos a la manipulación genética: 2021. Editorial El Derecho. Biblioteca on-line. [citat 31.01.2022]. Disponibil: <https://www.efl.es/>.

220. GALATAS, I. The misuse and malicious uses of the new biotechnologies. In: *Annales des Mines - Réalités industrielles*, 2017/1, pp. 103-108 ISSN 1148-7941 [citat 10.08.2023]. Disponibil: DOI10.3917/rindu1.171.0103.
221. GENERAL ASSEMBLY. United Nations Declaration on Human Cloning. [citat 25.10.2021]. Disponibil: <https://www.un.org/press/en/2005/ga10333.doc.htm>.
222. GANXIBAO, R. P., LUNLI, Y., YUANZE, Zh. Ghidul etic oficial pentru cercetarea celulelor stem embrionare: nr. 460, 24 decembrie 2003. [citat 15.02.2021]. Disponibil: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_03_81.
223. HENRY, T., GREELY, A. Human reproductive cloning: The curious incident of the dog in the night-time: 21.02.2020. [citat 15.12.2020]. In: *Stanford Journal of Law*. ISSN: 1078-8794. Disponibil: <https://law.stanford.edu/2020/02/24/human-reproductive-cloning-the-curious-incident-of-the-dog-in-the-night-time/>.
224. Human Fertilisation and Embryology Act 1990 of United Kingdom. [citat 28.10.2019]. Disponibil: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1990/37/contents>.
225. Human Genetic Examination Act (Genetic Diagnosis Act GenDG), Enactment of the German Federal Parliament (Bundestag), 374/09 April 24, 2009. [citat 25.10.2019]. Disponibil: [http://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/texts_and_documents/CDBIINF\(98\)8PMA.pdf](http://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/texts_and_documents/CDBIINF(98)8PMA.pdf).
226. ILJUKOV, S., SCHUMACHER, Y. Performance Profiling—Perspectives for Anti-doping and beyond *Front. Physiol.*, 22.12.2017 In: *Sec. Integrative Physiology*. Volume 8 – 2017. [citat 8.08.2023]. Disponibil: <https://doi.org/10.3389/fphys.2017.01102>.
227. Implementing Regulations of the Law of Ethics of Research on Living Creatures. [citat 15.02.2021]. Disponibil: https://prod.kau.edu.sa/Med/ali/files/Publications/Guide/NationalCommitteof_BioEthics-Regulations_of_the_Law_of_Ethics_of_Research_on_Living_Creatures.pdf.
228. Israel's law banning genetic intervention: nr. 5759/1999 from 29.12.1998. [citat 25.12.2020]. Disponibil: <https://archivos.juridicas.unam.mx/www/bjv/libros/5/2292/59.pdf>.
229. Italy Rules on Medically Assisted Procreation, February 19, 2004, No. 40. [citat 25.12.2021]. Disponibil: <http://www.ieb-eib.org/en/pdf/loi-pma-italie-english.pdf>.
230. Israel: Law Prohibiting Human Cloning Amended. In: *Law Library of Congress (382,181)* [citat 25.03.2023]. Disponibil: <https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2016-06-07/israel-law-prohibiting-human-cloning-amended/>.

231. HERRERA ISLAS, M., RAMÍREZ ESCAMILLA, J. Propuesta de una Regulación Jurídica en Materia de Clonación. En: Ciencias Sociales, Administrativas y Derecho Vol. 4 Núm. 1 (2017). [citad 16.02.2023]. Disponibil: <https://doi.org/10.26457/mclidi.v4i1.1327>.
232. Human Assisted Reproductive Technology Act: No. 92 from 21.11.2004, 01.07.2023 version. [citad 16.08.2023]. Disponibil: <https://www.legislation.govt.nz/act/public/2004/0092/latest/whole.html#DLM319832>.
233. Japanese Act on Regulation of Human Cloning Techniques: No. 146, 2000. [citad 28.12.2020]. Disponibil: <https://www.cas.go.jp/jp/seisaku/hourei/data/htc.pdf>.
234. KANIA, E., VORNDICK, W. Weaponizing Biotech: How China's Military Is Preparing for a „New Domain of Warfare”. [citad la 10.08.2023]. Disponibil: <https://www.defenseone.com/ideas/2019/08/chinas-military-pursuing-biotech/159167/>.
235. KEQIANG, L., ZHENG, H., SUN Ch., CHUNHUA, H., HE, L. *Regulations on management of human genetic resources*: 2019. [citad 28.12.2020]. Disponibil: http://english.www.gov.cn/policies/latest_releases/2019/06/10/content_281476708945462.htm.
236. KOOLI, Ch. Review of assisted reproduction techniques, laws, and regulations in Muslim countries: 11.12.2019. In: *Middle East Fertility Society Journal*, volume 24, article number: 8 (2020). [citad 28.12.2020]. Disponibil: <https://mefj.springeropen.com/articles/10.1186/s43043-019-0011-0>.
237. Korea's Bioethics and Biosafety Act: 2005. [citad 16.12.2020]. Disponibil: <https://mbbnet.ahc.umn.edu/scmap/KoreanBioethics.pdf>, art. 49.
238. Law of Bahrain about The Use of Medical Techniques Assisting in Artificial Insemination and Fertilization: No. (26) of 2017. [citad 15.08.2023]. Disponibil: <https://www.lloc.gov.bh/FullEn/K2617.docx>, art. 7.
239. Law of the People's Republic of China on Progress of Science and Technology: No. 82 from 26.12.2007. [citad 5.01.2021]. Disponibil: http://english.www.gov.cn/archive/laws_regulations/2014/08/23/content_281474983042277.htm.
240. LENTZOS, F. How to protect the world from ultra-targeted biological weapons. December 7, 2020. In: *Bulletin of the atomic scientists*, 2020: ISSN: 1938-3282. [citad 10.08.2023]. Disponibil: <https://thebulletin.org/premium/2020-12/how-to-protect-the-world-from-ultra-targeted-biological-weapons/>.
241. Lei Procriação medicamente assistida: n.º32/2006. [citad 29.04.2023]. Disponibil: <https://dre.pt/dre/detalhe/lei/32-2006-539239>.

242. Loi relative à la santé: n° 18-11 du 2 juillet 2018. [citat 15.01.2021]. In: *Journal Officiel de la République Algérienne*, 2018, N° 46. Disponibil: <https://gazettes.africa/akn/dz/official-Gazette/government-gazette/2018-07-29/46/ara@2018-07-29>.
243. MAKOWSKI, E. *The modification of three babies' genes by He Jiankui drew widespread criticism from scientists*: 30.12.2019. [citat 28.12.2020]. Disponibil: <https://www.the-scientist.com/news-opinion/china-sentences-gene-editing-scientist-to-three-years-in-jail-66881>.
244. MALABAT, V. *Droit penal special*. Paris, Courbevoie, 2022. Ed. Dalloz. 630 p. ISBN 2247169368.
245. MARTENS, K., PAI, R. D., JARDINE, J. J. *The Law and Human Cloning*. USA, 2018. [citat 25.12.2020]. Disponibil: <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=81132fd8-f391-48a7-ad0b-7f96eda2caf8>.
246. MOMETHIANO SANTIAGO, J. Y. La estructura penal del tipo clonación humana. LEX N° 15 - AÑO XIII - 2015 – I. ISSN 2313 – 1861. Pp. 235–253. [citat 15.02.2023]. Disponibil: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/lexj2015&div=14&id=&pag>.
247. MURPHY, H. Man who had transplant finds out months later his DNA has changed to that of donor 5,000 miles away. In: *Independent UK edition*. 9.12.2019. ISSN: 1741-9743.
248. National Guidelines for Accreditation, Supervision & Regulation of ART Clinics in India. [citat 25.12.2020]. Disponibil: http://www.icmr.nic.in/art/art_clinics.htm.
249. National Committee of Bioethics. *Implementing Regulations of the Law of Ethics of Research on Living Creatures*. [citat 28.12.2020]. Disponibil: https://prod.kau.edu.sa/Med/ali/files/Publications/Guide/National_Committee_of_BioEthics-Regulations_of_the_Law_of_Ethics_of_Research_on_Living_Creatures.pdf.
250. National South Africa Health Act: No. 61 of 2003. [citat 25.02.2021]. Disponibil: http://www.scielo.org.za/scielo.php?script=sci_nlinks&ref=5856462&pid=S0038-2353202000060000900019&lng=en.
251. Nuffield Council on Bioethics. Genome editing and human reproduction. Report. [citat 28.08.2023]. Disponibil: <https://www.nuffieldbioethics.org/publications/genome-editing-and-human-reproduction>.
252. O'BRIEN, C. The Singapore Bioethics Advisory Committee. Embryo Project Encyclopedia (2014-03-14). [citat 28.12.2020]. Disponibil: <http://embryo.asu.edu/handle/10776/7645>. ISSN: 1940-5030.

253. OGIEN, R. *Le corps et l'argent*. 30.11.2010. Paris, Ed. Musardine, 2010. 150 p. ISBN-10 2842713931.
254. PAZ, M. de la CUESTA AGUADO. Protección penal del genoma y preembrión. Análisis comparado y propuesta alternativa. [citad 16.02.2023]. En: *Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología*. RECPC 21-01 (2019). Disponibil: <http://criminet.ugr.es/recpc/21/recpc21-01.pdf>. ISSN 1695-0194.
255. PÎSLARU, Lilia. *The juridical object of the crime human cloning*. In: „Innovative scientific research”. World of conferences. Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference, Toronto, 16-17.03.2023, pp. 29–35. ISBN 978-92-44513-41-5. Disponibil: <https://conference-w.com/iii-international-scientific-conference-toronto-canada-16-17-03-2023/>.
256. PÎSLARU, Lilia. *The concept of crime against human genome*. In: „Challenges and problems of modern science”. World of conferences. V International Scientific Conference. London. Great Britain, 23-24.03.2023, pp. 44–49. Disponibil: <https://conference-w.com/v-international-scientific-conference-london-great-britain-23-24-03-2023/>. ISBN 978-92-44513-42-2.
257. PÎSLARU, L. The subject as a constitutive element of the crime of human cloning. In: *International independent scientific journal*, nr. 49, 2023, Kracow. Pp. 3–7. Disponibil: <https://doi.org/10.5281/zenodo.780859>. ISSN 3547-2340.
258. POKRYWKA, A. KALISZEWSKI, P. MAJORCZYK, E., ZEMBRÓN-ŁACNY, A. Genes in sport and doping, 22.07.2013. [citad 17.02.2022]. Disponibil: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3944571>. In: *Biology of Sport*, 2013, pp. 155–161. ISSN: 0860-021X.
259. Prohibitions Canada Act related to scientific research and clinical applications. [citad 25.12.2020]. Disponibil: <https://www.canada.ca/en/health-canada/services/drugs-health-products/biologics-radiopharmaceuticals-genetic-therapies/legislation-guidelines/assisted-human-reproduction/prohibitions-scientific-research-clinical-applications.html>.
260. Prohibition of Human Cloning for Reproduction Australian Act 2002, Partea 2, Divizia 1, Secțiunea 10-11 (1) și (2). [citad 25.12.2020]. Disponibil: <https://www.legislation.gov.au/Details/C2017C00306>.
261. RABIN, O. Gene doping sports next big challenge. [citad 8.08.2023]. Disponibil: <https://ec.europa.eu/research-and-innovation/en/horizon-magazine/gene-doping-sports-next-big-challenge-dr-olivier-rabin>.

262. RADOSTEVA, Yu. V. Cloning: Normality and Pathology (Criminal Law Issues). 7.12.2020. In: *Atlantis Press*. Proceedings of the XIV European-Asian Law Congress „The Value of Law” (EAC-LAW 2020). [citat 16.02.2023]. Disponibil: ISSN 2352-5398.
263. Regulations on management of human genetic resources in China: 10.06.2019. English.gov.cn. [citat 25.12.2020]. Disponibil: http://english.www.gov.cn/policies/latestreleases/2019/06/10/content_281476708945462.htm.
264. Sénat français. Projet de loi relatif à la bioéthique. Dispositions pénales. [citat 16.02.2023]. Disponibil: <https://www.senat.fr/rap/102-128/102-12816.html>.
265. SHUANG, L. Legal reflections on the case of genome-edited babies. In: *Global Health Research and Policy*, vol. 5, No. 24 (2020). [citat 28.12.2020]. Disponibil: <https://doi.org/10.1186/s41256-020-00153-4>. ISSN: 2397-0642.
266. Switz Criminal Code: SR/RS311 from 21.12.1937. [citat 22.01.2021]. Disponibil: https://www.legislationline.org/download/id/8991/file/SWITZ_Criminal%20Codeas%20of%202020-07-01.pdf.
267. The Bulgarian Health Act, 2004. [citat 2.02.2021]. Disponibil: <http://solicitorbulgaria.com/index.php/bulgarian-health-act-part-2>.
268. The Criminal Code of Ukraine: N2341-III. Revision 2178-IX of 13.04.2022. [citat 15.10.2019]. Disponibil: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?lang=en#Text>.
269. The Human Reproductive Cloning Act of Great Britain: 2001. [citat 25.10.2019]. Disponibil: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2001/23/section/1/enacted>.
270. The Human Fertilisation and Embryology Act of Great Britain: 2008. [citat 29.08.2023]. Disponibil: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/22/section/3>.
271. The Indian Penal Code from 1860, reviewed 23.03.2020. [citat 16.02.2021]. Disponibil: <https://legislative.gov.in/sites/default/files/A1860-45.pdf>.
272. The Republic of South Africa Regulations relating to the Use of Human Biological Material: GN R177 GG 35099 of 2.03.2012. [citat 25.02.2021]. Disponibil: http://www.scielo.org.za/scielo.php?script=sci_nlinks&ref=5856466&pid=S0038-235320200060000900021&lng=en.
273. The Republic of South Africa Regulations Relating to Research with Human Participants: GNR719 of 19.09.2014. [citat 25.02.2021]. Disponibil: http://www.scielo.org.za/scielo.php?script=sci_nlinks&ref=5856464&pid=S0038-2353202000060000900020&lng=en.
274. The Statutes of the Republic of Singapore. Penal Code. [citat 25.12.2020]. Disponibil: <https://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/67824/65070/F1489930975/SGP67824>.

275. USA National Human Genome Institute. Cloning fact sheets. 15.08.2020. [citat 25.08.2023]. Disponibil: <https://www.genome.gov/about-genomics/fact-sheets/Cloning-Fact-Sheet>.
276. US National Bioethics Oversight Commission. Ethical considerations regarding human cloning. 1997. [citat 20.08.2023]. Disponibil: <https://bioethicsarchive.georgetown.edu/nbac/pubs/cloning1/chapter4.pdf>.
277. VAN BEERS, B. Rewriting the human genome, rewriting human rights law? Human rights, human dignity, and human germline modification in the CRISPR era. 9.01.2020. [citat 25.02.2021]. In: *Journal of Law and the Biosciences*, Vol. 7, Issue 1, Jan.-Jun. 2020. Disponibil: <https://academic.oup.com/jlb/article/7/1/1saa006/5841599>. EISSN 2053-9711.
278. What are Biological Weapons? An official website of the European Union. 25.11.2022. [citat 25.02.2023]. Disponibil: https://www.eeas.europa.eu/eeas/what-are-biological-weapons_en.
279. WICKISER KENNETH, J., Engineered Pathogens and Unnatural Biological Weapons: The Future Threat of Synthetic Biology. In: *CTC Santinel*, 2020. V. 13, No. 8 [citat 10.01.2021]. Disponibil: <https://ctc.westpoint.edu/engineered-pathogens-and-unnatural-biological-weapons-the-future-threat-of-synthetic-biology/>.
280. WITHERSPOON COUNCIL. *The treat of human cloning. Report 2015*. [citat 25.02.2021]. Disponibil: <https://www.thenewatlantis.com/publications/part-four-cloning-policy-in-the-united-states/e>.
281. World Conservation Strategy: 1980. IUCN-UNEP-WW [citat 22.08.2023] Disponibil: <https://portals.iucn.org/library/efiles/documents/wcs-004.pdf>. ISBN 2-88032-104-2.
282. World Health Organization. Biological weapons. [citat 10.01.2021]. Disponibil: https://www.who.int/health-topics/biologicalweapons#tab=tab_1.
283. ZHANG, L. *On Gene Edited Babies: What Chinese Law Says*. 26.12.2018. [citat 28.12.2020]. Disponibil: <https://blogs.loc.gov/law/2018/12/on-gene-edited-babies-what-chinese-law-says>. In: Custodia Legis. Law Librarians of congress. ISSN 2691-6592.
284. ZHANG, L. și a. Reverse-transcribed SARS-CoV-2 RNA can integrate into the genome of cultured human cells and can be expressed in patient-derived tissues. In: *Proc. Natl. Acad. Sci. USA*, 5.03.2021, No.118 (21): e2105968118. [citat 25.04.2023] Disponibil: doi: 10.1073/pnas.2105968118.
285. ZOU, R.G., MCGINTY, A., ZHOU, Lu. *New human genetic resources regulations in China*. 23.07.2019. [citat 26.12.2020]. Disponibil: <https://www.mondaq.com/china/government-contracts-procurement-ppp/828220/new-human-genetic-resources-regulations-in-china>.

Certificat privind implementarea rezultatelor

Parlamentul
Republicii Moldova

VB nr.61

08 APRILIE 2021

**Deputat în Parlamentul
Republicii Moldova**

* CERTIFICAT

privind implementarea rezultatelor

În rezultatul perfectării tezei de doctorat "Genomul uman – obiect de protecție juridico-penală" (autor Pîslaru Lilia), au fost elaborate propuneri de lege ferenda menite să asigure protecția genomului uman în Republica Moldova, inclusiv un proiect de lege specială "Privind intervențiile în genomul uman și clonarea"; precum și un proiect de lege privind modificarea și completarea Codului Penal al RM.

Rezultatele înaintate au fost luate în considerație și vor fi utilizate la înaintarea inițiativei legislative corespunzătoare și acoperirea vidului legislativ existent.

Președintele Comisiei juridice, numiri și imunități

BOLEA Vasile

Proiect de lege privind modificarea și completarea Codului penal al Republicii Moldova

Republica Moldova
PARLAMENTUL
LEGE Nr.

din _____

privind modificarea și completarea Codului penal

Publicat: în Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. art. nr : Data intrării în vigoare : _
Parlamentul adoptă prezenta lege organică.

Art. I. – Codul penal al Republicii Moldova nr. 985/2002 (În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2009, nr. 72–74, art. 195), cu modificările și completările ulterioare, se modifică și se completează după cum urmează:

1. Codul se completează cu Capitolul I¹ – „Infrațiuni contra genomului uman”, după Capitolul I „Infrațiuni contra păcii și securității omenirii, infrațiuni de război” .
2. Se exclude articolul 144 „Clonarea umană” din Capitolul I „Infrațiuni contra păcii și securității omenirii, infrațiuni de război” și se introduce în „Capitolul I¹ – Infrațiuni contra genomului uman”.
3. Articolul 144 se expune în următoarea redacție:

„Crearea ilegală de embrioni umani și clonarea

„(1) Crearea de embrioni umani în alte scopuri decât reproducerea, precum și crearea, prin clonare, a unui embrion uman cu aceleași informații genetice ca și un alt embrion, fetus, ființă umană sau persoană decedată, transferul unui asemenea embrion într-o femeie, se pedepsesc..... , iar persoana juridică se pedepsește cu...

(2) Comerțul, importul sau exportul în/din Republica Moldova a materialului genetic clonat al ființelor umane se pedepsesc..., iar persoana juridică se pedepsește cu...

(3) Acordarea de finanțări, clădiri, dispozitive sau materiale pentru a crea ființe vii sau pentru a le încrucișa; recrutarea de parteneri de lucru sau organizarea în orice alt mod a creării ființelor vii, se pedepsesc , iar persoana juridică se pedepsește cu...

(4) Acțiunile prevăzute la alin. (1), (2) și (3):

a) săvârșite de două sau mai multe persoane;

b) cu folosirea situației de serviciu,

se pedepsesc..., iar persoana juridică se pedepsește cu...

(5) Acțiunile prevăzute la alin. (1), (2) și (3) săvârșite de un grup criminal organizat sau de o organizație (asociație) criminală, se pedepsesc

4. Codul se completează cu articolele 144¹, 144², 144³ și 144⁴ după cum urmează:

4.1. „Articolul 144¹. Utilizarea ilegală a ingineriei genetice

Utilizarea ingineriei genetice pentru a săvârși una dintre următoarele fapte:

- a) producerea armelor biologice sau altor arme de exterminare în masă;
- b) crearea de himere și transplantarea acestora în organismul uman;
- c) implantarea unui embrion uman în uterul altui animal sau invers;
- d) producerea unei ființe umane autonome în afara uterului unei femei;

- e) organizarea selecției persoanelor, inclusiv: alegerea sexului viitorului copil sau avortul selectiv al embrionilor de un anumit sex, cu excepția cazurilor de risc al moștenirii maladiilor genetice severe legate de sex,
se pedepsește cu închisoare, iar persoana juridică se pedepsește cu amendă cu amendă în mărimeunități convenționale, cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate sau cu lichidarea întreprinderii”.

4.2. „Articolul 144². Alterarea genotipului uman

Acțiunile de manipulare genetică care au dus la alterarea genotipului uman: modificarea artificială a informației genetice a unei celule germinale umane, precum și utilizarea celulei germinale umane alterată în mod artificial în scop de fertilizare, se pedepsesc cu ..., iar persoana juridică se pedepsește cu....”

4.3. „Articolul 144³. Încălcarea normelor privind administrarea materialului biologic și confidențialitatea informației genetice

Încălcarea regulilor de prelevare, păstrare, difuzare, transport, evidență și distrugere a materialului biologic sau a regulilor de prelucrare a informației genetice atrage după sine pedeapsa, iar persoana juridică se pedepsește...”

4.4. „Articolul 144⁴. Utilizarea non-terapeutică a metodelor de doping genetic

Utilizarea metodelor interzise, inclusiv utilizarea de celule, gene, acizi nucleici sau analogi ai acizilor nucleici, care pot altera secvențele de genom și/sau expresia genetică prin orice mecanism, inclusiv prin tehnologiile de editare, de inactivare și de transfer genetic etc., în scopul sporirii performanței sportive sau în alte scopuri, cu excepția celor terapeutice, se pedepsește cu...”

5. Articolul 158:

5.1. denumirea articolului va avea următorul cuprins:

„**Articolul 158. Transplantul ilegal**”.

5.2. articolul se completează cu alineatul (2¹) cu următorul cuprins: „procedurile de transplant, inclusiv transplantul heterolog, care au dus la alterarea sau înlocuirea genomului uman, se pedepsesc cu”

6. Articolul 161 se expune în următoarea redacție:

„Tehnologii ilegale de reproducere asistată medical

(1) Aplicarea unor tratamente de reproducere asistată medical sau a unor tehnologii de reproducere asistată medical:

- a) fără consimțământul persoanei;
- b) în cazul existenței contraindicațiilor medicale pentru utilizarea tehnologiilor de reproducere asistată medical și/sau a inseminării artificiale și/sau pentru a avea o sarcină;
- c) în privința cuplurilor în care unul dintre parteneri este decedat, este minor, sau este constituit din persoane de același sex;
- d) pentru producerea și utilizarea gameților și embrionilor umani în orice alt scop decât reproducerea asistată;
- e) cu încălcarea altor condiții prevăzute de lege,
se pedepsește cu amendă în mărime unități convenționale sau cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de până la ani, sau cu închisoare de până la ani.

(2) Săvârșirea altor încălcări în domeniul reproducerii asistate, inclusiv:

- a) prestarea serviciilor de reproducere asistată medical în lipsa unei autorizații sanitare de funcționare eliberate de Agenția Națională pentru Sănătate Publică și în lipsa autorizației eliberate de Ministerul Sănătății la propunerea Agenției de Transplant;
 - b) violarea confidențialității datelor privind donările de spermă, de oocite sau de embrioni;
 - c) obținerea gameților și/sau a țesuturilor gonadale reproductive de la persoane cu vârsta sub 18 ani (cu excepția cazurilor de crioprezervare a fertilității în baza indicațiilor medicale);
 - d) donarea, crioconservarea, păstrarea și transportul ilegal al celulelor sexuale, embrionilor și țesuturilor reproductive;
 - e) importul și/sau exportul fără autorizație, precum și comerțul (vânzarea, cumpărarea, intermedierea, publicitatea) cu celule sexuale, gameți și embrioni umani, etc.
- se pedepsește cu închisoare cu privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții sau de a exercita o anumită activitate pe un termen de până la ani.”

7. Articolul 176:

la alineatul (1), în dispoziție, după sintagma „*origine etnică*”, se introduce sintagma: „*informație genetică*,”

8. Codul se completează cu articolul 301² cu următorul cuprins:

„Articolul 301². Încălcarea regulilor de desfășurare a activităților de obținere, testare, producere, utilizare, introducere în piață, comercializare, import/export al organismelor modificate genetic și/sau al produselor rezultate din astfel de organisme

(1) Activitățile ilegale de obținere, testare, producere, utilizare, introducere pe piață, comercializare, import/export al organismelor modificate genetic și/sau al produselor rezultate din astfel de organism, precum și diseminarea deliberată în mediul natural (ecosisteme: forestiere, acvatice, palustrice și de stepă precum și cele agricole) a unui organism modificat genetic, propriu-zis sau parte componentă a unui produs în proporții mai mari de 0,9 % din conținutul total al ADN și al proteinelor, se pedepsesc cu....., iar persoana juridică se pedepsește cu

(2) Acțiunile menționate în alin. (1), care s-au soldat cu:

- a) vătămarea gravă a sănătății unei sau mai multor persoane;
- b) decesul unei sau mai multor persoane;
- c) daune mediului,

se pedepsesc cu, iar persoana juridică se pedepsește cu, cu privarea de dreptul de a exercita o anumită activitate sau cu lichidarea persoanei juridice.

Art.II. (1) Prezenta lege intră în vigoare la data publicării acesteia în Monitorul Oficial al Republicii Moldova.

(2) În termen de o lună de la publicarea prezentei legi Guvernul va aduce actele sale normative în concordanță cu prezenta lege.

PREȘEDINTELE PARLAMENTULUI

Nr. _____ Chișinău, _____ 20 ____.

Proiect de lege privind intervențiile în genomul uman și clonarea

LPM_____/20____
ID intern unic:

proiect

Republica Moldova

PARLAMENTUL

LEGE Nr.

privind intervențiile asupra genomului uman și interzicerea clonării

Publicat: în Monitorul Oficial nr. art. nr : Data intrării în vigoare : _____

Parlamentul adoptă prezenta lege organică.

Articolul 1. Subiectul legii

Prezenta lege stabilește cadrul legal în domeniul ocrotirii patrimoniului genetic, genotipului și genomului uman, bazându-se pe următoarele obiective:

- a) stabilirea garanțiilor legale la utilizarea patrimoniului germinal și genetic uman;
- b) determinarea principiilor în domeniul ocrotirii genotipului și genomului uman;
- c) formularea condițiilor efectuării cercetărilor asupra genomului uman;
- d) stabilirea cadrului juridic al intervențiilor în genomul uman.

Articolul 2. Noțiuni utilizate

În sensul prezentei legi, se utilizează următoarele noțiuni:

- „*biotehnologie* – orice operație tehnologică de utilizare a sistemelor biologice, a organismelor ori derivatelor lor în vederea obținerii sau modificării produselor, proceselor pentru uz specific”;
- „*biotehnologie modernă* – aplicarea in vitro a tehnicilor de recombinare a acizilor nucleici și a tehnicilor bazate pe fuziunea celulelor organismelor cu statut taxonomic diferit, care înlătură barierele fiziologice naturale de reproducere sau de recombinare genetică și nu constituie tehnici tradiționale de ameliorare și selecție”;
- „*clonare umană* – crearea unei ființe umane genetic identice unei alte ființe umane vii sau moarte”;
- „*ființă umană genetic identică unei alte ființe umane* – o ființă umană care are în comun cu

- o altă ființă umană ansamblul genelor nucleare”;
- „*genom uman* – totalitatea genelor prezente în cromozomii unui organism sau în setul haploid de cromozomi, care conține informația genetică necesară formării unui organism”;
- „*genotip uman* – totalitatea proprietăților ereditare ale unui organism; constituția ereditară a unui organism reprezentată de totalitatea fondului de gene prezent în genomul său”;
- „*inginerie genetică* – aplicarea noilor tehnici științifice de recombinare artificială a materialului genetic provenit de la organisme vii”;
- „*intervenții asupra genomului uman* - intervenție destinată să modifice genomul uman”;
- „*organism* – orice entitate biologică capabilă să transfere sau să replice material genetic.”
- „*material genetic* – orice material de origine vegetală, animală, microbială sau de altă origine care conține unități funcționale de ereditate, având valoare actuală sau potențială”;
- „*modificare genetică/transformare genetică* – modificarea informației genetice ereditare naturale a unui organism, prin utilizarea tehnicilor de modificare genetică”;
- „*patrimoniu genetic* – se referă la totalitatea informațiilor ereditare aparținând unei/unor specii”;
- „*tehnologii de asistare medicală a reproducerii umane* – act medical ce cuprinde ansamblul tratamentelor și procedurilor de inseminare artificială sau de fertilizare in vitro, de manipulare medicală în laborator a materialului genetic feminin și masculin în scopul fecundării artificiale a ovulelor și implantării acestora”;
- „*teste genetice predictive* – teste care servesc fie spre a identifica subiectul drept purtător al unei gene răspunzătoare de o boală genetică, fie spre a depista o predispoziție sau o susceptibilitate genetică la o boală”.

Articolul 3. Garantarea drepturilor inerente ființei umane

- 1) Genomul omului se află la baza comunității inițiale a tuturor reprezentanților neamului omenesc, precum și a recunoașterii demnității și diversității lor indispensabile. Genomul omului semnifică patrimoniul întregii omeniri.
- 2) Nimeni nu poate aduce atingere speciei umane.
- 3) Interesul și binele ființei umane trebuie să primeze asupra interesului unic al societății sau al științei. Ființa umană trebuie să fie protejată împotriva abuzurilor în materie de procreare asistată medical și inginerie genetică.
- 4) Nicio persoană nu poate fi supusă experiențelor, testelor, prelevărilor, tratamentelor sau altor intervenții în scop terapeutic ori în scop de cercetare științifică decât în cazurile și în condițiile expres și limitativ prevăzute de lege.

Articolul 4. Principii cu privire la utilizarea patrimoniului genetic uman

În scopul protecției genomului uman, demnității, personalității și familiei se stabilesc următoarele principii:

- a) orice formă de clonare și orice intervenție asupra patrimoniului genetic de gameți și embrioni umani sunt interzise;
- b) moștenirea genetică și germinală neumană nu poate fi nici transferată patrimoniului germinal uman, nici nu poate fi fuzionată cu acesta;
- c) utilizarea unor metode de procreare asistată medical nu este autorizată decât atunci când sterilitatea sau pericolul transmiterii unei boli grave nu pot fi îndepărtate în alt mod, și nu pentru a dezvolta la copii anumite calități sau pentru a face cercetare;
- d) fecundarea de ovule umane în afara corpului femeii nu este permisă decât în condițiile

prevăzute de lege;

- e) donarea de embrioni și orice formă de maternitate surrogat sunt interzise;
- f) comerțul cu materialul germinal uman și/sau cu produsele rezultate din embrioni este interzis;
- g) moștenirea genetică a unei persoane nu poate fi analizată, înregistrată și comunicată decât cu acordul acesteia sau în virtutea unei legi;
- h) cercetările în domeniul genomului omului, precum și alte cercetări în domeniile biologiei, geneticii și medicinei, nu trebuie să prevaleze asupra respectării drepturilor omului, drepturilor fundamentale și a demnității umane a unor persoane separate sau a grupurilor de oameni;
- i) discriminarea în orice formă a unei persoane pe motivul patrimoniului său genetic este interzisă.

Articolul 5. Intervenții asupra genomului uman

- (1) O intervenție destinată să modifice genomul uman nu se poate face decât din motive preventive, diagnostice sau terapeutice și numai dacă nu are drept scop introducerea unei modificări în genomul descendenților.
- (2) În domeniul intervențiilor asupra genomului uman se interzic următoarele acțiuni:
 - a) clonarea ființei umane și orice intervenție având drept scop crearea de embrioni umani, fetoși sau a unor ființe umane genetic identice altei ființe umane, vii sau moarte;
 - b) cercetările asupra embrionilor în alte scopuri decât reproducerea și testarea genetică.
 - c) crearea de himere și transplantarea acestora în organismul uman;
 - d) comerțul, importul sau exportul în/din Republica Moldova a materialului genetic clonat al ființelor umane;
 - e) orice practică eugenică prin care se tinde la organizarea selecției persoanelor, inclusiv:
 - alegerea sexului viitorului copil, cu excepția cazurilor de risc al moștenirii maladiilor genetice severe legate de sex;
 - avortul selectiv al embrionilor de un anumit sex, specificat în reglementările internaționale de bioetică.

Articolul 6. Examenul caracteristicilor genetice

- (1) Datele genetice ale omului pot fi colectate, prelucrate, utilizate și păstrate doar în următoarele scopuri:
 - a) diagnosticarea și acordarea asistenței medico-sanitare, inclusiv efectuarea examenului medical și a testării de pronostic;
 - b) efectuarea cercetărilor științifice medicale, inclusiv ale celor epidemiologice, în special cercetarea genetică a populației, precum și cercetările antropologice și arheologice, în continuare numite „cercetări medicale și științifice”;
 - c) medicina legală și procedura judiciară privind anchetarea civilă, penală sau alte anchetări în corespundere cu prevederile legislației în vigoare.
- (2) Examenul caracteristicilor genetice ale unei persoane, precum și testele predictive ale bolilor genetice sau care servesc la identificarea unui individ purtător al unei gene răspunzătoare de o boală, pot fi întreprinse numai în scopuri medicale sau de cercetare științifică, efectuate în condițiile legii.
- (3) Identificarea unei persoane pe baza amprentelor sale genetice poate fi efectuată numai în cadrul unei proceduri judiciare civile sau penale, după caz, sau în scopuri medicale ori de cercetare științifică, efectuate în condițiile legii.

Articolul 7. Protecția persoanelor supuse cercetărilor

- (1) Cercetarea științifică în domeniul biologiei și medicinei, în particular în domeniul genomului uman, se exercită liber, sub rezerva dispozițiilor Convenției pentru protecția drepturilor omului și a demnității ființei umane față de aplicațiile biologiei și medicinei și a altor dispoziții juridice care asigură protecția ființei umane.
- (2) Cercetările asupra persoanelor sunt permise numai dacă sunt întrunite cumulativ următoarele condiții:
 - b) nu există nicio metodă alternativă la cercetarea pe ființe umane, de eficacitate comparabilă;
 - c) riscurile la care se poate expune persoana nu sunt disproporționate în comparație cu beneficiile potențiale ale cercetării;
 - d) proiectul de cercetare a fost aprobat de instanța competentă după ce a făcut obiectul unei examinări independente asupra pertinentei sale științifice, inclusiv al unei evaluări a importanței obiectivului cercetării, precum și al unei examinări pluridisciplinare a acceptabilității sale pe plan etic;
 - e) persoana pe care se fac cercetări este informată asupra drepturilor sale și asupra garanțiilor prevăzute prin lege pentru protecția sa;
 - f) consimțământul persoanei a fost dat în mod expres, specific și a fost consemnat în scris. Acest consimțământ poate fi retras în orice moment, în mod liber.

Articolul 8. Răspundere și sancțiuni

- (1) Persoanele juridice și persoanele fizice care activează în domeniul geneticii umane, sănătății reproducerii și planificării familiei poartă răspunderea stabilită de legislația în vigoare pentru încălcarea prevederilor prezentei legi.
- (2) Încălcarea prevederilor art. 5 din prezenta lege atrage după sine răspunderea penală.

Articolul 9. Dispoziții finale și tranzitorii

- (1) Prezenta lege intră în vigoare la 30 de zile de la data publicării.
- (2) La data intrării în vigoare a prezentei legi se abrogă orice alte dispoziții contrare.
- (3) În termen de 3 luni de la publicarea prezentei legi:
 - a) Guvernul va aduce actele sale normative în concordanță cu prezenta lege;
 - b) Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale al Republicii Moldova, în colaborare cu Ministerul Educației al Republicii Moldova și Ministerul Justiției al Republicii Moldova, va elabora normele de aplicare a prezentei legi.

PREȘEDINTELE PARLAMENTULUI

nr. _____ Chișinău, _____ 20__.

Tabelul A 4.1. Analiza comparativă a legislației unor state din sistemul de drept continental în domeniul genomului uman

Țara	Actul normativ care reglementează domeniul cercetat	Acțiuni interzise	Reglementarea pedepselor
Elveția	Constituția federală a Confederației Elvețiene: 18.04.1999	<ul style="list-style-type: none"> - orice formă de clonare și orice intervenție asupra patrimoniului genetic de gameți și embrioni umani; - transferul moștenirii genetice germinale neumane în patrimoniul germinal uman, nici fuzionarea cu acesta; - utilizarea unor metode de procreare asistată medical, cu excepția sterilității sau pericolului transmiterii unei boli grave; - dezvoltarea anumitor calități la embrioni sau crearea lor în scop de cercetare; - fecundarea de ovule umane în afara corpului femeii; - donarea de embrioni și orice formă de maternitate surrogat sunt interzise; - comerțul cu materialul germinal uman și cu produsele rezultate din embrioni; - analiza, înregistrarea și comunicarea informației despre moștenirea genetică a persoanei în lipsa acordului, sau fără temei legal 	Nu sunt reglementate
Spania	CP: 1995	<ul style="list-style-type: none"> - utilizarea ingineriei genetice pentru a produce arme biologice sau de exterminare în masă a speciei umane; - crearea ilegală de embrioni umani în alte scopuri decât scopul procreației umane; - crearea ființelor umane identice prin clonare sau prin alte proceduri de selecție a speciei (rasei); - practica de reproducere asistată a femeii, fără consimțământul ei 	Închisoare de la 1 la 6 ani, cu interzicerea ocupării unei funcții publice, profesii sau ocupații de la 7 la 10 ani
Franța	CP: 1994	<ul style="list-style-type: none"> - practicile eugenice care vizează organizarea selecției persoanelor; - efectuarea intervențiilor în scopul obținerii unui copil genetic identic cu alte ființe vii sau decedate, - manipulările genetice, care duc la modificarea genotipului uman, cu excepția 	Închisoare până la 30 de ani și 7,5 milioane de euro amendă

		cazurilor de eliminare sau reducere a defectelor sau tratării bolilor grave	
Republica Cehă	CP: 2009	<ul style="list-style-type: none"> - utilizarea unui embrion uman sau unui volum mai mare de celule stem embrionare umane sau linii ale acestora; - importul sau exportul embrionului uman sau a unui volum mai mare de celule stem embrionare umane sau linii ale acestora; - transferarea unui genom uman în celule ale altor specii sau viceversa; - efectuarea activităților de inginerie genetică asupra unui embrion uman în alte scopuri decât transferul în organismul unei femei; - transferul unui embrion uman prelucrat genetic în uterul altor specii, sau manipularea în vederea creării unei noi ființe umane (clonare reproductivă) în cadrul cercetării celulelor stem embrionare umane 	<p>Închisoarea de până la 3 ani sau interzicerea exercitării activității</p> <p>Pregătirea și tentativa sunt pedepsite</p>
Slovenia	CP: 2008	<ul style="list-style-type: none"> - crearea unor ființe vii: producerea sau participarea la producerea sau încercarea de a produce sau de a încrucișa ființe umane sau alte specii; - crearea unei ființe umane, identică din punct de vedere genetic cu o altă ființă umană vie sau moartă; - crearea de embrioni umani în scopuri de cercetare, industriale sau comerciale; - schimbarea unor părți sau organe importante ale corpului uman, interzise de reglementările dreptului internațional; - efectuarea cercetărilor genetice, cu excepția cercetării în scopuri medicale; - cercetările în domeniul biologiei și medicinei, interzise prin dreptul internațional; - punerea în pericol a integrității sau vieții unui embrion uman în timpul cercetărilor; - acordarea de finanțări, clădiri, dispozitive sau materiale pentru a crea ființe vii sau pentru a le încrucișa, recrutarea de parteneri de lucru sau organizarea în orice alt mod a creării ființelor vii 	<p>Închisoare de la 5 la 15 ani</p> <p>Închisoare de la 10 la 15 ani</p> <p>Închisoare până la 3 ani</p> <p>Închisoare de la 3 la 10 ani</p>
Italia	Legea nr. 40/2004 Reguli în domeniul	<ul style="list-style-type: none"> - orice formă de selecție eugenică a embrionilor și gametilor; - intervenții în scopul clonării prin transfer 	Închisoare de la 2 la 6 ani închisoare și amendă de la 50

	reproducerii asistate medical	<p>nuclear sau divizare timpurie a embrionului sau ectogeneza atât în scop de procreare, cât și în scopuri de cercetare;</p> <ul style="list-style-type: none"> - fertilizarea unui gamet uman cu un gamet de altă specie și producerea de hibrizi sau himere; - crearea embrionilor umani în scopul cercetării sau experimentării; - utilizarea gameților non-umani cu încălcarea art. 4 alin. (3); - aplicarea tehnicilor de procreare asistată medical în privința cuplurilor în care unul dintre parteneri este decedat, fie este minor, fie este constituit din persoane de același sex, persoane necăsătorite sau care nu locuiesc în concubinaj; - aplicarea tehnicilor de procreare asistată medical fără consimțământul prevăzut la art. 6; - aplicarea tehnicilor de reproducere asistată în afara instituțiilor publice sau private autorizate și înregistrate; - producerea, organizarea, vânzarea sau publicitatea gameților, embrionilor sau a maternității subrogat; <p>– crearea unei ființe umane genetic identice</p>	<p>la 150 000 euro</p> <p>Amendă de la 200 000 la 400 000 de euro</p> <p>Amendă de la 5000 la 50 000 euro</p> <p>Amendă de la 100 000 la 300 000 euro</p> <p>Închisoare de la trei luni la 2 ani și amendă de la 600 000 la un milion de euro</p> <p>Închisoare de la 10 la 20 de ani și cu amendă de la 600 000 la un milion de euro</p>
Austria	<p>Legea privind reproducerea umană asistată medical, adoptată în iulie 1992, cu modificările ulterioare</p> <p>Legea privind medicina reproductivă 28.06.2004, în redacția 4.03.2021</p>	<ul style="list-style-type: none"> - clonarea ființelor umane; - utilizarea ovocitelor și celulelor umane fertilizate și derivatele din acestea, embrionilor umani, în alte scopuri decât reproducerea asistată medical; - orice intervenție în linia germinală - aplicarea tehnicilor de reproducere asistată de către o persoană care nu este medic; încălcarea regulilor de utilizare, cercetare, prelucrare a celulelor sexuale și a altor celule vitale; - oferirea sau primirea celulelor sexuale contra cost; 	<p>Nu stabilea pedepse penale</p> <p>Amendă în mărime de 50 000 euro sau 14 zile privațiune de libertate</p>

		<ul style="list-style-type: none"> - admiterea accesului unor persoane străine la materialul genetic germinal; - acțiunile medicului care a admis încălcarea regulilor de efectuare a procedurilor de reproducere asistată și de diagnostic genetic preimplantar; - efectuarea procedurilor de reproducere asistată cu utilizarea celulelor germinale a persoanelor terțe; utilizarea neconformă a celulelor germinale - neîndeplinirea obligațiilor de evidență și păstrare a materialului genetic. Art. 23 din aceeași lege stabilește amenda în mărime de 5 000 euro pentru alte încălcări decât cele menționate 	<p>Amendă până la 10 000 euro sau 7 zile închisoare</p> <p>Amendă în mărime de la 50 000 euro</p> <p>Amendă până la 10 000 euro</p>
Belgia	Legea din 2003 privind cercetarea embrionilor in vitro	<ul style="list-style-type: none"> - crearea embrionilor în scopuri de cercetare, cu excepția embrionilor supranumerari care nu vor îndeplini obiectivele cercetării; - clonarea reproductivă (art. 6) 	Nu sunt stabilite pedepse concrete
Germania	<p>Două legi speciale:</p> <p>Actul despre protecția embrionului din 13.12.1990,</p> <p>Actul despre celulele stem din 2002</p>	<ul style="list-style-type: none"> - cazurile de fertilizare neautorizată; - transfer de embrioni neautorizat, precum și efectuarea fertilizării după moarte; - alterarea artificială a genomului uman; - clonarea umană; - transferul în uterul femeii a unui ovocit nefecundat produs de o altă femeie; - încercările de fertilizare artificială a unui ovocit în alte scopuri decât însămânțarea femeii de la care provine celula-ou; - încercările de a transfera mai mult de trei embrioni într-o femeie, în cadrul unui ciclu de tratament; - încercările de a fertiliza mai mult de trei celule-ou într-un ciclu de tratament prin transfer intrafalopian a gameților; - încercările de a fertiliza un număr mai mare de celule-ou de la o femeie decât posibilitatea reală de transferare a acestora în uterul ei într-un ciclu de tratament; - îndepărtarea unui embrion de la o femeie înainte de finalizarea implantării în uter, pentru transferul acestuia la o altă femeie sau să-l folosească în alte scopuri care nu 	<p>Închisoare până la 5 ani și amendă</p> <p>Până la 3 ani închisoare sau amendă</p> <p>Tentativa este pedepsită</p>

		<p>servec conservării sale, sau</p> <ul style="list-style-type: none"> - încercările de a efectua o fertilizare artificială sau de a transfera un embrion uman într-o femei care are intenția să renunțe la copil definitiv după naștere. 	
Federația Rusă	<p>Legea № 54-ФЗ din 20.05.2002 privind interzicerea clonării</p>	<p>clonarea umană</p>	<p>Nu sunt stabilite pedepse concrete</p>
Ucraina	<p>Legea № 2231-IV din 14.12.2004 privind interzicerea clonării reproductive</p> <p>CP al Ucrainei</p>	<ul style="list-style-type: none"> - clonarea reproductivă umană; - importul și exportul embrionilor umani clonați - efectuarea ilegală de experimente biomedicale, psihologice sau de altă natură asupra unei ființe umane, care expun viața sau sănătatea acesteia la pericol 	<p>Legea nu conține sancțiuni</p> <p>Amendă până la 200 salarii minime, muncă de corecție, închisoare până la 4 ani, privarea de dreptul de a ocupa anumite funcții/a exercita anumite activități</p>
România	<p>Legea specială privind interzicerea clonării și a aplicațiilor biomedicinei care încalcă drepturile omului și demnitatea umană</p>	<ul style="list-style-type: none"> - clonarea umană; - implantarea embrionului uman în corpul unei femele de animal, creșterea și dezvoltarea unui embrion uman creat în alt mod decât fertilizarea in vitro și creșterea și dezvoltarea unui embrion uman în exteriorul corpului unei femei pentru o perioadă mai mare de 14 zile; - plasarea unui embrion obținut ilegal în corpul unei mame purtătoare, comerțul cu embrioni umani, precum și comerțul cu gameți umani, pentru obținerea unui folos patrimonial injust; - celelalte aplicații ale medicinei interzise de lege; - implicarea medicilor și asistenților medicali 	<p>Închisoare de la 3 la 7 ani</p> <p>închisoare de la 6 luni la 2 ani</p> <p>tentativa e sancționată</p> <p>se va interzice exercitarea profesiei respective</p>
Bulgaria	<p>Legea cu privire la ocrotirea sănătății din august 2004</p> <p>Ordinul Ministerului Sănătății din Bulgaria nr. 28 din 2007 privind</p>	<ul style="list-style-type: none"> - selectarea genului descendenților, cu excepția cazului în care trebuie prevenite bolile ereditare legate de gen; - modificarea genomului uman germinal; - clonarea reproductivă a persoanelor, inclusiv cea în scopul donării de organe, țesuturi și celule 	<p>Amendă de la 15 000 BGN, dar care nu depășește 50 000 BGN, precum și retragerea dreptului de a exercita profesia de medic pe un</p>

	activitățile de reproducere asistată		termen de la trei luni la un an
Portugalia	Legea nr. 32 din 26.07.2006 cu privire la reproducerea medicală asistată	<ul style="list-style-type: none"> - clonarea reproductivă; - eugenismul; - crearea de himere sau hibrizi; - surrogatul; - utilizarea improprie a embrionilor pentru experimente sau scopuri științifice 	Nu stabilește sancțiuni

Tabelul A5.1. Analiza comparativă a reglementărilor din sistemul de drept common law

Țara	Actul normativ care reglementează domeniul cercetat	Acțiuni interzise	Reglementarea sancțiunilor
Marea Britanie	<p>Legea despre clonarea reproductivă a omului din 2001</p> <p>Legea despre fertilizarea umană și embrionologie din 2008</p>	<p>- interzicerea introducerii în uterul femeii a unui embrion, creat prin clonare sau prin alte metode, cu excepția fertilizării;</p> <p>- introducerea în uterul femeii a unui embrion sau gameți, cu excepția celor permiși (nealterați);</p> <p>- introducerea în uterul femeii a unor embrioni combinați genetic, embrioni care nu sunt umani și gameți de la animale;</p> <p>- combinarea gameților umani cu gameți de animale, producerea embrionilor hibridi sau păstrarea și utilizarea unui embrion hibrid, decât în temeiul unei licențe</p>	Închisoare pe un termen de 10 ani
SUA	<p>În SUA nu există nicio lege federală care să interzică clonarea umană, cu excepția reglementării unor probleme legate indirect de clonare. La nivel de state, există legi care interzic direct sau permit în mod explicit diferite forme de clonare</p>	<p>- orice tip de clonare umană în 8 state din SUA (Arizona, Arkansas, Indiana, Michigan, Dakota de Nord, Oklahoma, Dakota de Sud, Virginia);</p> <p>- finanțarea de stat a clonării umane în 4 state (Arizona, Indiana, Louisiana și Michigan);</p> <p>- implantarea în uter a produsului clonării, în timp ce însăși clonarea ca proces este permisă, cu condiția distrugerii embrionilor clonați, în alte 10 state (California, Connecticut, Illinois, Iowa, Maryland, Massachusetts, Missouri, Montana, New Jersey și Rhode Island).</p>	
Canada	Legea cu privire la reproducerea umană	- crearea clonei umane prin orice tehnică sau transplantarea clonei umane într-o ființă umană sau în orice formă de viață non-umană sau dispozitiv artificial;	Amendă până la 500 000 USD sau închisoare pe un termen de cel

	asistată (S.C. 2004, c. 2)	<ul style="list-style-type: none"> - crearea embrionului in vitro în orice alt scop decât crearea unei ființe umane; - crearea unui embrion dintr-o celulă sau parte dintr-o celulă prelevată dintr-un embrion sau făt, sau transplantarea unui astfel de embrion într-o ființă umană; - păstrarea unui embrion în afara corpului unei persoane de sex feminin, după expirarea a 14 zile de dezvoltare a acestuia, de la fertilizare sau creație; - acțiunile menite să selecteze sexul viitorului copil, cu excepția prevenirii, diagnosticării sau tratamentului unei tulburări sau boli legate de sex; - modificarea genomului unei ființe umane sau a embrionului in vitro, astfel încât modificarea să poată fi transmisă descendenților; - transplantul de spermă, ovul, embrion sau făt non-uman într-o ființă umană; - utilizarea oricărui material reproductiv uman sau a unui embrion in vitro care este sau a fost transplantat într-o formă de viață non-umană; - crearea de himere sau transplantarea unei himere fie într-o ființă umană, fie într-o formă de viață neumană; sau - crearea unui hibrid în scopul reproducerii sau transplantarea unui hibrid fie într-o ființă umană, fie într-o formă de viață non-umană 	mult zece ani, sau ambele; sau amendă până la 250 000 USD sau închisoare pe un termen de cel mult patru ani, sau ambele
Australia	Legea privind interzicerea clonării umane Legea privind cercetarea asupra embrionilor umani	<ul style="list-style-type: none"> - crearea embrionilor clonați în scopuri reproductive și conexe; - încercările de implantare a unui astfel de embrion într-un uter uman sau animal; - importul embrionilor clonați și exportul acestora 	închisoare pe un termen de până la 15 ani
Noua Zeelandă	Legea nr. 92 din 21.11.2004 privind tehnologia reproducerii asistate, cu modificările din 1.12.2020	<ul style="list-style-type: none"> - crearea artificială a unui embrion clonat, în scopuri reproductive; - crearea artificială a unui embrion hibrid, în scopuri reproductive; - implantarea într-o ființă umană a unui embrion clonat, a unui gamet sau embrion animal, a unui embrion hibrid; - implantarea într-un animal a unui gamet uman sau a unui embrion uman, a unui embrion hibrid; - implantarea într-o ființă umană a unui gamet modificat genetic, a unui embrion uman sau a 	închisoare pe un termen de până la 5 ani sau amendă până la 200 000 USD, sau ambele

		<p>unui embrion hibrid;</p> <ul style="list-style-type: none"> - implantarea într-o ființă umană a gameților derivați de la un făt sau un embrion; - importul și exportul materialului genetic clonat; - încălcarea obligației de a stopa dezvoltarea embrionilor umani sau hibridi, creați artificial, după expirarea unui termen de 14 zile de la formarea acestora; - depozitarea ulterioară a embrionilor și a gameților umani in vitro, cu depășirea perioadei aplicabile (10 ani) 	<p>închisoare până la 2 ani sau amendă în mărime de până la 100 000 USD, sau ambele;</p> <p>amendă până la 20 000 USD</p>
India	<p>Legea nr. 92 din 2020 privind tehnologia de reproducere asistată</p>	<p>- acțiunile oricărui medic, genetician, ginecolog, înregistrat ca medic sau oricărei alte persoane, inclusiv:</p> <ul style="list-style-type: none"> (a) abandonarea, respingerea sau exploatarea, favorizarea abandonării, exploatarea sau renegării sub orice formă a copilului sau copiilor născuți prin reproducere asistată medical; (b) înstrăinarea embrionilor sau gameților umani, precum și administrarea unei agenții sau altei organizații în domeniul vânzării, cumpărării sau tranzacționării de embrioni sau gameți umani; (c) importul sau favorizarea importului embrionilor sau gameților umani; (d) exploatarea sub orice formă a cuplului care participă la proceduri ART sau a donatorilor de gameți; (e) transferarea embrionului uman într-o persoană de sex masculin sau într-un animal; (f) înstrăinarea oricărui embrion sau gamet uman în scop de cercetare; (g) intermedierea în vederea donării de gameți 	<p>Pedeapsa pentru săvârșirea faptelor interzise, prima oară, constituie amendă de la 5 mii la 10 mii rupii</p> <p>Infrațiunea ulterioară va fi pedepsită cu închisoare pe un termen de la 8 la 10 ani și amendă de la zece la douăzeci de mii de rupii</p>

Tabelul A6.1. Analiza reglementărilor din alte sisteme de drept privind interzicerea manipulării genomului uman

Țara	Actul normativ care reglementează domeniul cercetat	Acțiuni interzise	Reglementarea sancțiunilor
Japonia	Legea privind reglementarea tehnologiei clonării umane și a altor tehnologii conexe din 29 noiembrie 2000	- transferul embrionului uman, embrionului om-animal clonat realizat prin transferul somatic nuclear, precum și transferul embrionilor himere om-animal sau embrionilor hibridi om-animal într-un uter uman sau animal	pedeapsă de până la 10 ani închisoare și amendă în mărime de 10 milioane de yen japonezi (aproximativ 93 000 USD).
Israel	Legea privind interzicerea intervenției genetice din 1999	- actele de intervenție asupra celulelor umane, dacă scopul unei astfel de intervenții este fie clonarea unei ființe umane, fie determinarea creării unei ființe umane prin utilizarea celulelor reproductive, care au suferit o modificare genetică intenționată permanentă. Excepție de la această interdicție generală, ministrul sănătății poate permite crearea unei ființe umane prin utilizarea celulelor reproductive modificate genetic, dacă constată că nu va fi cauzat niciun prejudiciu demnității umane	închisoare 4 ani sau amendă în mărime de 1 212 000 NS
Coreea de Sud	Legea cu privire la bioetică și biosecuritate din 2003	- clonarea umană; - clonarea prin SCNT, cu excepția circumstanțelor speciale; - experimentele privind combinarea hibridă umană-animală; - asistarea la comiterea faptei de implantare a unui embrion clonat într-un uter, de menținere a unui embrion clonat într-un uter sau la nașterea rezultată din actul de implantare a unui embrion clonat într-un uter; - producerea unui embrion în alte scopuri decât sarcina; - intermedierea sau sprijinul la furnizarea sau utilizarea spermatozoizilor sau ovocitelor pentru beneficii monetare, beneficii personale sau alte interese personale	închisoare 10 ani, pregătirea/tentativa sunt pedepsite închisoare până la 5 ani închisoare pe un termen de 3 ani

China	<p>Măsurile ART Nr. 14, 20.02.2001</p> <p>Reglementările administrative privind resursele genetice umane din Republica Populară Chineză, care a intrat în vigoare la 1 iulie 2019</p>	<ul style="list-style-type: none"> - orice manipulare genetică a embrionilor umani în scopuri reproductive; - colaborarea științifică internațională sau efectuarea de studii clinice fără a obține aprobarea MOST, sau fără înregistrarea corespunzătoare; - obținerea unei aprobări privind activitatea cu resurse genetice umane prin depunerea unei cereri, a unor documente sau materiale frauduloase, sau prin fraudarea altor mijloace; - colectarea, conservarea, exportarea sau utilizarea resurselor genetice umane chineze fără cooperare cu un partener chinez; - comerțul ilegal cu resurse genetice chineze; - încălcarea obligației privind păstrarea sau furnizarea informației cu privire la resursele genetice umane 	<p>Nu prevăd pedepse</p> <p>amendă între 500 000 RMB și 5 000 000 RMB</p> <p>amendă între 500 000 și 5 000 000 RMB, sistarea licenței pe o perioadă de 5 ani;</p> <p>amendă între 1 000 000 RMB și 10 000 000 RMB;</p> <p>încetarea activității ilegale, confiscarea veniturilor ilicite și amendă între 1 000 000 RMB și 10 000 000 RMB;</p> <p>sistarea activității pe o perioadă între 1 și 5 ani, sau pentru totdeauna în caz de flagrant delict</p>
Singapore	<p>Recomandările Comitetului consultativ de bioetică din Singapore (BAC) privind problemele etice, juridice și sociale în cercetarea celulelor stem umane, clonarea reproductivă și terapeutică din 18.07.2002</p>	<ul style="list-style-type: none"> - clonarea reproductivă; - implantarea unui embrion uman creat prin aplicarea tehnologiei de clonare într-un uter sau în alt mod destinat să ducă la dezvoltarea acestuia într-un sugar viabil; - crearea embrionilor umani fie prin FIV (fertilizare in vitro), fie prin SCNT (Somatic Cell Nuclear Transfer) în scopuri de cercetare, cu excepția cazurilor în care se obține un puternic salt științific sau beneficiu medical; nu există nicio alternativă acceptabilă și este o procedură selectivă, de la caz la caz, cu aprobarea specifică din partea organului statutar competent 	<p>Nu sunt reglementate pedepse</p>

State din dreptul islamic			
Algeria	Legea nr. 18-11 din 2 iulie 2018 cu privire la sănătate	<ul style="list-style-type: none"> - donarea sau vânzarea de gameți, embrioni sau spermă (art. 371); - crearea embrionilor în scopul efectuării de studii și cercetări (art. 374); - selectarea sexului viitorului copil și clonarea umană (art. 375) 	<p>închisoare de la 5 la 10 ani și amendă de la 500 000 DA la 1 000 000 DA</p> <p>închisoare de la 10 la 20 de ani și amendă de la 1 000 000 DA la 2 000 000 DA</p>
Africa de Sud	<ul style="list-style-type: none"> - Legea cu privire la sănătate: nr. 61 din 2003 - Regulile cu privire la utilizarea materialului biologic uman: 02.03. 2012 - Regulile cu privire la cercetarea asupra persoanelor: 19.09.2014 	<ul style="list-style-type: none"> - clonarea umană reproductivă; - manipularea genetică a gametilor sau zigotilor în afara corpului uman; - importul sau exportul zigoților sau embrionilor umani, fără acordul Ministerului Sănătății; - încălcarea normelor cu privire la prelevarea, utilizarea, păstrarea, înregistrarea, evidența materialului biologic, precum și cu privire la diagnosticul prenatal și preimplantar, utilizarea terapiei genice 	<p>amendă și închisoare până la 5 ani</p> <p>închisoare până la 10 ani și/sau amendă</p>
Arabia Saudită	Ghiduri medicale și de cercetare. Legea unităților de fertilizare, utero-fetale și tratament al infertilității (decretul regal M /76 /2004). Legea privind etica cercetării asupra ființelor vii din 2010 și Regulamentele de punere în aplicare a legii eticii cercetării ființelor vii din 2014	<ul style="list-style-type: none"> - cercetările în scopul clonării umane; - efectuarea oricăror proceduri de reproducere și clonare umană 	<ul style="list-style-type: none"> - avertisment; - suspendare; - cercetării până la remediarea efectelor încălcării; - interzicerea efectuării cercetărilor; - amendă până la 200 000 riali; - închisoare pe o perioadă care nu depășește șase luni
Bahrain	Legea nr. 26/2017 cu privire la utilizarea tehnicilor medicale pentru insemințare artificială și fertilizare	<ul style="list-style-type: none"> - clonarea umană și colectarea embrionilor în scopul efectuării de studii și cercetări; - surrogatul; - donarea sau vânzarea de gameți sau embrioni; - utilizarea celulelor stem extrase de la o persoană pentru tratarea infertilității la o altă persoană; - depozitarea spermei, ovulelor și țesuturilor mai mult de 10 ani; 	<p>închisoare de la 3 la 10 ani și o amendă de la zece mii până la douăzeci de mii de dinari.</p> <p>Persoana juridică:</p> <ul style="list-style-type: none"> - amendă cu/sau fără suspendarea activității (1 an) în cazul săvârșirii

		<ul style="list-style-type: none"> - depozitarea embrionilor peste perioada legală de 5 ani sau după încetarea căsătoriei; - înființarea de bănci embrionare sau de spermă fără acordul organului abilitat; - importul sau exportul de embrioni, spermă sau ovule 	<p>pentru prima dată a infrațiunii;</p> <ul style="list-style-type: none"> - amendă cu suspendarea activității (5 ani) sau retragerea licenței în caz de comitere repetată
Egipt	Ghiduri (fatwa) care reglementează ART din anii 1980-1994	<ul style="list-style-type: none"> - clonarea reproductivă umană; - utilizarea organelor umane, țesuturilor și celulelor umane, precum și a embrionilor în scopuri comerciale 	Nu sunt reglementate pedepse
Liban	<p>Codul de etică medicală</p> <p>Legea eticii medicale din 1994</p>	<ul style="list-style-type: none"> - clonarea reproductivă și terapeutică; - efectuarea testelor care sunt incompatibile cu demnitatea ființei umane; - efectuarea oricăror manipulări genetice care pot afecta demnitatea, libertatea și drepturile fundamentale ale ființelor umane; - efectuarea FIV sau utilizarea ART, cu excepția cazului în care sunt efectuate în privința unui cuplu căsătorit și doar cu consimțământul lor scris 	Nu sunt reglementate pedepse
Maroc	Legea privind tehnicile de reproducere asistată medical, din iulie 2018	<ul style="list-style-type: none"> - crearea și colectarea embrionilor pentru efectuarea de studii și cercetări; - selectarea sexului; - clonarea umană 	Nu sunt reglementate pedepse
Tunisia	Legea din 1997	<ul style="list-style-type: none"> - orice tehnologie legată de clonarea umană; - crearea embrionilor umani pentru cercetare; - obținerea embrionilor prin fecundarea in vitro sau alte tehnici în scop de studiu, cercetare sau experimentare 	Nu sunt reglementate pedepse
Iordania	Legea sănătății și responsabilității medicale: nr. 25 din 2018	<ul style="list-style-type: none"> - clonarea umană; - cercetarea și experimentele umane în scopuri de clonare 	Nu sunt reglementate pedepse
Palestina, Sudan, Kuweit, Yemen, Oman, Emiratele Arabe Unite, etc.	Domeniul genomului uman nu este reglementat. UNESCO a propus inițierea procesului de reglementare	Domeniul genomului uman este abordat doar în conformitate cu legea islamică și Sharia'a	Nu sunt reglementate pedepse

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnata Pîslaru Lilia, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat constituie rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Pîslaru Lilia

CV-ul autorului

Date personale: Pîslaru Lilia

Data și locul nașterii: 26.08.1979, orașul Edineț

Stare familială: căsătorită

Date de contact: Chișinău, or. Durlăști, str. A.Mateevici, 5

Tel. (37322) 587078, mobil: 068 553 163

E-mail: lilyaanton@yahoo.com

Studii:

- **1987-1994** - Școala medie nr. 2 (în prezent liceul „Mihai Eminescu” din Edineț);
- **1994-1996** - Liceul „Pan Halippa” din Edineț;
- **1996-2001** - Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Drept;
- **2006** - Agenția Națională a Ocupării Forței de Muncă. Cursuri de management și business;
- **2011-2014** - Academia de Administrare Publică de pe lângă Președintele Republicii Moldova, masterat, specialitatea: drept administrativ și constituțional;
- **2014 – 2018** - Institutul de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei, doctorat, specialitatea drept penal și execuțional penal.

Activitate profesională:

- jurist în cadrul Departamentului educație, știință, tineret și sport de pe lângă Consiliul Municipal Chișinău (în prezent Direcția generală educație, tineret și sport), perioada 2001-2011;
- jurist prin cumul în cadrul societății „Elegricon” SRL – 2005–2011;
- avocat-stagiar în cadrul Uniunii Avocaților a RM pe lângă Biroul Asociat de Avocați Ialoveni – perioada 5 noiembrie 2011–mai 2013; 31 octombrie 2014 – 31.03.2017;
- avocat în cadrul Uniunii Avocaților a RM pe lângă Biroul Asociat de Avocați Ialoveni – 12 iunie 2017;
- Șeful Biroului Asociat de Avocați Ialoveni – 20.02.2020 – până în prezent.

Domeniu de activitate: drept penal, drept civil, dreptul muncii, dreptul familiei

Participări la foruri științifice:

- Pîslaru L. Reglementarea juridică a transplantului de organe, țesuturi și celule umane. În: Materialele Conferinței Internaționale științifico-practice cu genericul „O nouă perspectivă a proceselor de integrare europeană a Moldovei și Ucrainei: aspectul juridic” (Chișinău, 25–26 martie 2016).

- Pîslaru L. Protecția juridică a geneticii umane în condițiile statului de drept. În: Materialele Conferinței Internaționale științifico-practice cu genericul: „Teoria și practica administrației publice” (Chișinău, 20 mai 2016).
- Pîslaru L. Aspecte juridice ale manipulărilor genetice. În: Materialele Conferinței științifice a doctoranzilor cu genericul „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători” (Chișinău, 25 mai 2016).
- Pîslaru L. Protecția juridico-penală a geneticii umane. Aspecte comparate. În: Materialele Simpozionului științific al tinerilor cercetători. ASEM 2017. (Chișinău, 29–30.04.2017).
- Pîslaru L. Protecția juridico-penală a geneticii umane în unele state europene. În: Materialele Conferinței științifice a doctoranzilor cu genericul „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei: viziuni ale tinerilor cercetători” (Chișinău, 15.06.2017).
- Pîslaru L. Migrația și traficul de organe, țesuturi și celule umane. În: Materialele Conferinței Internaționale științifico-practice cu genericul: „Comunitățile etnice și diaspora în timp și în spațiu” (Chișinău, 29–30 iunie 2017).
- Pîslaru L. The juridical object of the crime human cloning. În: „Innovative scientific research. World of conferences. Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference. (Toronto, 16–17.03.2023).
- Pîslaru L. The concept of crime against human genome. În: „Challenges and problems of modern science”. World of conferences. V International Scientific Conference. London. Great Britain, 23–24.03.2023, pp. 44–49.

Publicații:

1. Pîslaru L. Noțiunea, esența și reglementarea juridico-penală a clonării umane. În: *Legea și viața*, revistă științifico-practică, nr.12, 2015.
2. Pîslaru L. Conexiuni între genetică și drept. În: *Legea și viața*, revistă științifico-practică, nr.4, 2016.
3. Pîslaru L. Manipulările genetice prin prisma reglementărilor juridice. În: *Legea și viața*, revistă științifico-practică, nr.6, 2016.
4. Pîslaru L., Mariș A. Protecția juridico-penală a genomului uman. În: *Legea și viața*, revistă științifico-practică, nr.9, 2019, Chișinău.
5. Pîslaru L. Protecția juridică a genomului uman față de influența produselor modificate genetic. În: *Revista Națională de Drept*, nr. 2(244), 2021, Chișinău.
6. Mariș, A., Pîslaru, L. Necesitatea incriminării faptelor care aduc atingere genomului uman. În: *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Științe Juridice*, Tom LXVIII/I, 2022. Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
7. Pîslaru L. The subject as a constitutive element of the crime of human cloning. În: *International independent scientific journal*, nr. 49, 2023, Krakow, pp.3–7. 0.72 c.a. ISSN 3547-2340. Disponibil: <https://doi.org/10.5281/zenodo.780859>

Pîslaru Lilia